

MOHORJEV KOLEDAR 2011

MOHORJEV KOLEDAR

2011

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
— Prva slovenska založba —
CELJE - LJUBLJANA

VSEBINA

KALENDARIJ 2011

6

SLOVENIJA - 20 LET SAMOSTOJNOSTI

52

NARAVA

61

ZDRAVJE IN VZGOJA

92

PO DOMOVINI IN SVETU

107

KULTURA

127

VERA

141

SPOMINJAMO SE

155

PRAZNUJEJO

177

LEPOSLOVJE

190

KRONIKE

229

RAZVEDRILO

253

KAZALO

257

JANUAR – PROSINEC

1. Sobota	Sveta Božja mati Marija; novo leto	
2. Nedelja	2. božična nedelja; Bazilij Veliki in Gregor Nacijanški, šk., c. uč. Beseda je meso postala in se naselila med nami (Jn 1,1-18)	
3. Ponedeljek	Ime Jezusovo; Genovefa, dev.	
4. Torek	Angela, red.; Gregor Langreški, šk.	☪ ob 10h 03m
5. Sreda	Simeon, pušč.; Milena (Emilijana), dev.	
6. Četrtek	Gospodovo razglašenje; Sveti trije kralji: Gašper, Miha, Boltežar	
7. Petek	Rajmund, duh.; Lucijan, muč.	
8. Sobota	Severin, op.; Erhard, šk.	
9. Nedelja	Jezusov krst; Hadrijan, op.; Julijan, muč. Jezus je ob krstu videl prihajati nadse Božjega Duha (Mt 3,13-17)	
10. Ponedeljek	Gregor Niški, šk.; Viljem, šk.	
11. Torek	Pavlin Oglejski, šk.; Teodozij Koinobit, men.	
12. Sreda	Tatjana (Tanja), muč.; Alfred, op.	☪ ob 12h 31m
13. Četrtek	Hilarij, šk.; Veronika, dev.	
14. Petek	Oton (Odon), red.; Malahija, prerok; Feliks Nolan, duh.	
15. Sobota	Absalom, šk.; Pavel, pušč.; Mihej in Habakuk, preroka	
16. Nedelja	2. nedelja med letom; Marcel, pap.; Berard, muč. Jagnje Božje odjemlje greh sveta (Jn 1,29-34)	
17. Ponedeljek	Anton (Zvonko), pušč.; Anton Koprski, šk.	
18. Torek	Marjeta Ogrska, red.; Priscila, muč.	
19. Sreda	Makarij, op.; Suzana, muč.	☺ ob 22h 21m
20. Četrtek	Sebastijan (Boštjan) in Fabijan, muč.; Ciprijan, red.	
21. Petek	Neža (Agnes, Janja), muč.	
22. Sobota	Vincenc (Vinko, Zmago), diak., muč.; Lavra, dev.	
23. Nedelja	3. nedelja med letom; Henrik, duh.; Pavel in korejski muč. Jezus izpolnjuje Izaijevo prerokbo (Mt 4,12-23)	
24. Ponedeljek	Frančišek Saleški, šk., c. uč.; Felicijan, šk.	
25. Torek	Spreobrnitev apostola Pavla; Ananija, spok. mož	
26. Sreda	Timotej in Tit, šk.; Robert, ust. cistercijanov	☪ ob 13h 57m
27. Četrtek	Henrik, duh.; Angela Merici, ust. uršulink	
28. Petek	Tomaž Akvinski, c. uč.; Karel Veliki, kr.	
29. Sobota	Valerij, šk.; Julijan Ubogi, spok.	
30. Nedelja	4. nedelja med letom; svetopisemska; Martina, muč.; Hijacinta, dev. Blagor ubogim v duhu (Mt 5,1-12a)	
31. Ponedeljek	Janez Bosco, ust. salezijancev; Marcela, vd.	

Vzhod Sonca ob 7.44; zahod Sonca ob 16.26; dolžina dneva 8h 42m

Vzhod Sonca ob 7.44; zahod Sonca ob 16.34; dolžina dneva 8h 50m

Vzhod Sonca ob 7.41; zahod Sonca ob 16.42; dolžina dneva 9h 02m

Vzhod Sonca ob 7.36; zahod Sonca ob 16.52; dolžina dneva 9h 16m

Vzhod Sonca ob 7.29; zahod Sonca ob 17.02; dolžina dneva 9h 33m

FEBRUAR – SVEČAN

1. Torek	Brigita Irska, op.; Katarina de Ricci, red.	
2. Sreda	Jezusovo darovanje – svečnica	
3. Četrtek	Blaž, šk., muč.; Oskar, šk.	🌐 ob 3h 31m
4. Petek	Gilbert, red. ust.; Leon, muč.	
5. Sobota	Agata, dev., muč.; Albuin, šk.	
6. Nedelja	5. nedelja med letom; Pavel Miki, muč.; Doroteja, muč. Vi ste luč sveta (Mt 5,13-16)	
7. Ponedeljek	Koleta (Nika), muč.; Egidij, red.	
8. Torek	Hieronim, red.; Jožefina, dev.; slovenski kulturni praznik – Prešernov dan	
9. Sreda	Apolonija (Polona), muč.; Sabin, muč.	
10. Četrtek	Sholastika, red.; Alojzij Stepinac, šk.	
11. Petek	Lurška Mati Božja; Benedikt, men.	🌐 ob 8h 18m
12. Sobota	Evlalija, muč.; Erna; Aleksij, šk.	
13. Nedelja	6. nedelja med letom; Jordan, red.; Kristina, vd. Jezus dopolnjuje postavo (Mt 5,17-37)	
14. Ponedeljek	Valentin (Zdravko), muč.; Anton, red.	
15. Torek	Klavdij, red.; Georgija, red.	
16. Sreda	Julijana, muč.; Onezim, šk.	
17. Četrtek	Aleš, red. ust.; Sedem ustanoviteljev servitov	
18. Petek	Flavijan, šk.; Frančišek Clet, muč.	😊 ob 9h 36m
19. Sobota	Konrad, red.; Bonifacij, šk.; Blaženko, men.	
20. Nedelja	7. nedelja med letom; Leon Sicilski, šk.; Sadot, muč. Kristus naroča ljubiti sovražnike (Mt 5,38-48)	
21. Ponedeljek	Peter Damiani, šk., c. uč.; Irena (Mira), dev.	
22. Torek	Sedež apostola Petra	
23. Sreda	Polikarp, šk., muč.; Montan Toledski, šk.	
24. Četrtek	Matija, ap.; Sergij, muč.	
25. Petek	Alojzij in Kalist, muč.; Valburga, op.	🌐 ob 0h 26m
26. Sobota	Aleksander (Branko), šk.; Nestor, muč.	
27. Nedelja	8. nedelja med letom; Gabrijel Žalostne Matere Božje, red.; Baldomir, spok. Kristus svari pred zaskrbljenostjo (Mt 6,24-34)	
28. Ponedeljek	Ožbolt, šk.; Roman, op.	

Vzhod Sonca ob 7.20; zahod Sonca ob 17.13; dolžina dneva 9h 52m

Vzhod Sonca ob 7.10; zahod Sonca ob 17.23; dolžina dneva 10h 13m

Vzhod Sonca ob 6.59; zahod Sonca ob 17.33; dolžina dneva 10h 34m

Vzhod Sonca ob 6.47; zahod Sonca ob 17.44; dolžina dneva 10h 57m

MAREC – SUŠEC

1. Torek	Albin (Zorko), šk.; Feliks, pap.	
2. Sreda	Neža Praška, dev.; Angela od Križa, red. ust.	
3. Četrtek	Kunigunda, ces.; Marin, muč.	
4. Petek	Kazimir, kr.; Lucij, pap.	☾ ob 21h 46m
5. Sobota	Hadrijan, muč.; Olivija (Livija), muč.	
6. Nedelja	9. nedelja med letom; Miroslav (Fridolin), op.; Julijan, šk. Hiša na skali in hiša na pesku (Mt 7,21-27)	
7. Ponedeljek	Perpetua in Felicita, muč.	
8. Torek	Janez od Boga, red.; Štefan, op.; pust	
9. ++ Sreda	Pepelnica; Frančiška Rimska, red.; Vital, op.	
10. Četrtek	Štirideset mučencev; Makarij, šk.	
11. + Petek	Benedikt, šk.; Marko in Aleš, muč.	
12. Sobota	Justina, red.; Doroteja, muč.; gregorjevo	
13. Nedelja	1. postna nedelja; Kristina, dev., muč.; Patricija, muč. Jezus se je štirideset dni postil in je bil skušan (Mt 4,1-11)	☾ ob 0h 45m
14. Ponedeljek	Matilda, kr.; Lazar Milanski, šk.	
15. Torek	Klemen Marija Dvořak; Ludovika, red.	
16. Sreda	Hilarij Oglejski, šk.; Herbert, šk.	
17. Četrtek	Jedrt (Jerica), dev.; Patrik (Patricij), šk.	
18. + Petek	Ciril Jeruzalemski, šk., c. uč.; Anzelm, šk.	
19. Sobota	Jožef, Jezusov rednik, mož Device Marije – I. kvatre	☺ ob 19h 10m
20. Nedelja	2. postna nedelja; Klavdija, muč.; Marija Jožefa, red. ust. Jezusov obraz je zasijal kakor sonce (Mt 17,1-9)	
21. Ponedeljek	Serapion, muč.; Nikolaj iz Flüe	Začetek pomladi ob 00h 21m – pomladansko enakonočje
22. Torek	Lea, spok.; Bazilij, muč.	
23. Sreda	Turibij, šk.; Rebeka, red.; Alfonz, šk.	
24. Četrtek	Katarina Švedska, red.; Dionizij, muč.	
25. + Petek	Gospodovo oznanjenje; Dizma; Rebeka, spok. žena	
26. Sobota	Larisa (Lara), muč.; Ludgar, šk.	☾ ob 13h 07m
27. Nedelja	3. postna nedelja; Rupert, šk.; Peregrin, red. Izvir vode, ki teče v večno življenje (Jn 4,5-42)	Prehod na poletni čas (ob 02.00 premik ure na 03.00)
28. Ponedeljek	Bojan (Vojan), knez	
29. Torek	Bertold, red.; Jona, muč.	
30. Sreda	Janez Klimak; Amadej (Bogoljub)	
31. Četrtek	Kornelija, muč.; Benjamin, muč.; Amos, prerok	

Vzhod Sonca ob 6.34; zahod Sonca ob 17.53; dolžina dneva 11h 19m

Vzhod Sonca ob 6.21; zahod Sonca ob 18.03; dolžina dneva 11h 42m

Vzhod Sonca ob 6.08; zahod Sonca ob 18.12; dolžina dneva 12h 04m

Vzhod Sonca ob 5.55; zahod Sonca ob 18.22; dolžina dneva 12h 27m

APRIL – MALI TRAVEN

1.	+ Petek	Irena in Agapa, muč.; Tomaž, muč.	
2.	Sobota	Frančišek Pavelski, red. ust.; Teodozija, muč.	
3.	Nedelja	4. postna nedelja; Rihard, šk.; Sikst I., pap., muč. Jezus odpre oči sleporojenemu (Jn 9,1-41)	🌙 ob 16h 32m
4.	Ponedeljek	Izidor Seviljski, šk., c. uč.; Benedikt, red.	
5.	Torek	Vincencij Ferer, duh.	
6.	Sreda	Irenej, šk., muč.; Viljem, op.	
7.	Četrtek	Janez Salski, duh.; Herman, red.	
8.	+ Petek	Valter, op.; Julija, red.	
9.	Sobota	Valtruda; Hugo, šk.; Heliodor, muč.	
10.	Nedelja	5. postna nedelja, tiha; Ezekiel, prerok Jezus je vstajenje in življenje (Jn 11,1-45)	
11.	Ponedeljek	Stanislav, šk., muč.; Biserka (Gema)	🌙 ob 14h 05m
12.	Torek	Sava, muč.; Viktor, muč.; Alferij, op.	
13.	Sreda	Ida, red.; Martin I., pap., muč.	
14.	Četrtek	Lidvina, dev.; Valerijan, muč.	
15.	+ Petek	Helena, kneginja; Damijan, duh.	
16.	Sobota	Bernardka Lurška, red.; Benedikt, spok.	
17.	Nedelja	Cvetna nedelja; Rudolf, muč.; Robert, op. Trpljenje našega Gospoda Jezusa Kristusa po Mateju (Mt 26,14-75; 27,1-66)	
18.	Ponedeljek	Galdin, šk.; Evzebij, šk.	☺ ob 4h 44m
19.	Torek	Marcel; Leon IX., pap.; Ekspedit, muč.	
20.	Sreda	Teotim, šk.; Bernika, muč.	
21.	Veliki četrtek	Anzelm, šk., c. uč.; Anastazij, op.	
22.	++ Veliki petek	Hugo, op.; Aleksandra, muč.	
23.	Velika sobota	Jurij, muč.; Adalbert (Vojteh), šk.	
24.	Nedelja	Velika noč Potrebno je bilo, da je Kristus vstal od mrtvih (Jn 20,1-9)	
25.	Ponedeljek	Velikonočni ponedeljek; Marko, ap., evan.	🌙 ob 4h 47m
26.	Torek	Velikonočna osmina; Marija, Mati dobrega sveta; Marcellin; Dominik in Gregor, red.	
27.	Sreda	Velikonočna osmina; Hozana, dev.; dan upora proti okupatorju	
28.	Četrtek	Velikonočna osmina; Ludvik Grignon Montfortski, duh.; Peter Chanel, duh., muč.	
29.	Petek	Velikonočna osmina; Katarina Sienska, dev., c. uč.; Hugo, op.	
30.	Sobota	Velikonočna osmina; Jožef Cottolengo, red. ust.; Pij V., pap.	

Vzhod Sonca ob 6.41; zahod Sonca ob 19.31; dolžina dneva 12h 50m

Vzhod Sonca ob 6.28; zahod Sonca ob 19.40; dolžina dneva 13h 12m

Vzhod Sonca ob 6.15; zahod Sonca ob 19.50; dolžina dneva 13h 35m

Vzhod Sonca ob 6.03; zahod Sonca ob 19.59; dolžina dneva 13h 56m

Vzhod Sonca ob 5.51; zahod Sonca ob 20.08; dolžina dneva 14h 17m

MAJ – VELIKI TRAVEN

1. Nedelja	2. velikonočna nedelja, bela; nedelja Božjega usmiljenja; Jožef delavec; praznik dela Čez osem dni je prišel Jezus (Jn 20,19-31)	
2. Ponedeljek	Atanazij Veliki, šk., c. uč.	
3. Torek	Filip in Jakob, ap.; Teodozij, men.	☀ ob 8h 51m
4. Sreda	Florijan (Cvetko), muč.; Silvan, muč.	
5. Četrtek	Gotard, šk.; Angel, muč.	
6. Petek	Dominik Savio, mladenič; Petrina, muč.	
7. Sobota	Gizela, op.; Stanislav, šk.	
8. Nedelja	3. velikonočna nedelja; Viktor (Zmago), muč.; Bonifacij, pap. Učenca spoznata Jezusa po lomljenju kruha (Lk 24,13-35)	
9. Ponedeljek	Pahomij, pušč.; Izaija, prerok	
10. Torek	Antonin, šk.; Job, spok. mož	🌙 ob 22h 33m
11. Sreda	Odo, op.; Estela (Zvezdana), muč.	
12. Četrtek	Leopold Mandić, red.; Nerej, Ahilej in Pankracij, muč.	
13. Petek	Fatimska mati Božja; Marija Mazzarello, red.; Servacij	
14. Sobota	Bonifacij, muč.; Justina, muč.	
15. Nedelja	4. velikonočna nedelja; nedelja duhovnih poklicev; Zofija (Sonja), muč.; Izidor, kmet Jezus je pastir in vrata k ovcam (Jn 10,1-10)	
16. Ponedeljek	Janez Nepomuk, duh., muč.; Marjeta Kortonska, red.	
17. Torek	Paskal Baylon, red.; Jošt, pušč.	☺ ob 13h 09m
18. Sreda	Janez I., pap., muč.; Erik, kr.	
19. Četrtek	Urban I., pap.; Peter Celestin, pap.	
20. Petek	Bernardin, duh.; Teodor, šk.	
21. Sobota	Krištof in mehiški muč.	
22. Nedelja	5. velikonočna nedelja; Marjeta, red.; Julija, muč. Kristus je pot, resnica in življenje (Jn 14,1-12)	
23. Ponedeljek	Socerb, muč.; Renata, spok.	
24. Torek	Marija Pomočnica	🌙 ob 20h 52m
25. Sreda	Beda, duh.; Gregor VII., pap.	
26. Četrtek	Filip Neri, duh.; Lambert, šk.	
27. Petek	Avguštin Canterburyjski, šk.; Julij, muč.; Alojzij Grozde, muč.	
28. Sobota	Ignacij, šk.; Anton Julijan, muč.	
29. Nedelja	6. velikonočna nedelja; Maksim Emonski, šk.; Uršula, dev. Na Jezusovo prošnjo prejmejo Duha Tolažnika (Jn 14,15-21)	
30. Ponedeljek	Kancijan in oglejski muč.; Ivana, dev. – prošnji dan	
31. Torek	Marijino obiskanje – prošnji dan	

Vzhod Sonca ob 5.40; zahod Sonca ob 20.17; dolžina dneva 14h 37m

Vzhod Sonca ob 5.31; zahod Sonca ob 20.26; dolžina dneva 14h 55m

Vzhod Sonca ob 5.23; zahod Sonca ob 20.34; dolžina dneva 15h 11m

Vzhod Sonca ob 5.17; zahod Sonca ob 20.42; dolžina dneva 15h 24m

JUNIJ – ROŽNIK

1. Sreda	Justin, muč.; Simeon, men. – prošnji dan	🌙 ob 23h 03m
2. Četrtek	Gospodov vnebohod; Marcellin in Peter, muč.; Erazem, šk., muč.	
3. Petek	Karel Lwanga in ugandski muč.	
4. Sobota	Frančišek Caracciolo, red. ust.; Krista, muč.	
5. Nedelja	7. velikonočna nedelja; Bonifacij, šk.; Igor, knez Oče bo poveličal svojega Sina (Jn 17,1-11a)	
6. Ponedeljek	Norbert, šk.; Bertrand Oglejski, šk.	
7. Torek	Robert, op.; Bogumil, op.	
8. Sreda	Medard, šk.; Viljem, šk.; dan Primoža Trubarja	
9. Četrtek	Primož in Felicijan, muč.; Efraim, diakon	🌙 ob 4h 11m
10. Petek	Bogumil, šk.; Edvard, duh.	
11. Sobota	Barnaba, ap.	
12. Nedelja	Binkošti; Eskil, muč.; Gašper Bertoni, duh. Kakor je Oče mene poslal, tudi jaz vas pošiljam (Jn 20,19-23)	
13. Ponedeljek	Binkoštni ponedeljek; Marija, mati Cerkve; Anton Padovanski, red., c. uč.	
14. Torek	Valerij in Rufin, muč.	
15. Sreda	Vid, muč.; Germana (Mana), dev.	😊 ob 22h 14m
16. Četrtek	Beno, šk.; Gvido, red.	
17. Petek	Albert, duh.; Sancija, dev.	
18. Sobota	Marko in Marcellijan, muč.; Gregor Barbarigo – II. kvatre	
19. Nedelja	Sveta Trojica; Romuald, op.; Nazarij, šk. Oče je poslal Sina, da bi se svet po njem rešil (Jn 3,16-18)	
20. Ponedeljek	Silverij, pap.; Adalbert, šk.	
21. Torek	Alojzij Gonzaga (Vekoslav), red.; Julijan, muč.	Začetek poletja ob 19h 16m
22. Sreda	Tomaž More in Janez Fisher, muč.; Pavlin, šk.	
23. Četrtek	Sveto Rešnje telo in kri; Jožef Cafasso, duh.; Agripina, muč.	🌙 ob 13h 48m
24. Petek	Rojstvo Janeza Krstnika; kres	
25. Sobota	Viljem (Vilko), op.; dan državnosti	
26. Nedelja	13. nedelja med letom; Vigilij (Stojan), šk.; Jožef Marija Escrivá, ust. Opus Dei Kdor ne sprejme svojega križa, ni vreden Kristusa (Mt 10,37-42)	
27. Ponedeljek	Ema Krška, kneg.; Ciril Aleksandrijski, šk., c. uč.	
28. Torek	Irenej Lyonski (Hotimir), šk., muč.	
29. Sreda	Peter in Pavel, ap.	
30. Četrtek	Prvi rimski mučenci; Ladislav Ogrski, kr.	

Vzhod Sonca ob 5.13; zahod Sonca ob 20.48; dolžina dneva 15h 35m

Vzhod Sonca ob 5.11; zahod Sonca ob 20.53; dolžina dneva 15h 42m

Vzhod Sonca ob 5.10; zahod Sonca ob 20.56; dolžina dneva 15h 46m

Vzhod Sonca ob 5.12; zahod Sonca ob 20.57; dolžina dneva 15h 45m

JULIJ – MALI SRPAN

1. Petek	Srce Jezusovo; Oliver, muč.; Estera, spok. žena	☀ ob 10h 54m
2. Sobota	Srce Marijino; Ptujskogorska MB; Frančišek Regis, red.; Benardin, duh.	
3. Nedelja	14. nedelja med letom, izseljenska (nedelja Slovencev po svetu); Tomaž, ap.; Anatolij, šk. Jezus je krotak in v srcu ponižen (Mt 11,25-30)	
4. Ponedeljek	Urh (Uroš), šk.; Elizabeta, kr.; Ozej in Agej, preroka	
5. Torek	Ciril in Metod, slovanska apostola; Anton M. Zaharija, duh.	
6. Sreda	Marija Goretti, muč.; Artezij, šk., muč.	
7. Četrtek	Vilibald, šk.; Edilburga, op.; Peregrin	
8. Petek	Gregor Grassi, šk.; Prokopij, muč.; Kilijan	☀ ob 8h 29m
9. Sobota	Avguštin Z. Rong in kitajski muč.; Hadrijan III., pap.; Ifigenija	
10. Nedelja	15. nedelja med letom; Veronika Giuliani, op.; Amalija, red. Sejalec je šel sejat (Mt 13,1-23)	
11. Ponedeljek	Benedikt, op.; Olga Kijevska, kn.	
12. Torek	Mohor in Fortunat, muč.	
13. Sreda	Henrik (Hinko), kr.; Joel, prerok	
14. Četrtek	Kamil Leljiški, duh.; Božidar, šk.	
15. Petek	Bonaventura, šk., c. uč.; Vladimir, kn.	☀ ob 8h 40m
16. Sobota	Karmelska Mati Božja (Karmen); Evstahij, šk.	
17. Nedelja	16. nedelja med letom; Aleksij (Aleš), spok.; Hedvika, kr. Pustite oboje skupaj rasti do žetve (Mt 13,24-43)	
18. Ponedeljek	Friderik (Miroslav), šk.; Elij, muč.	
19. Torek	Arsenij (Arsen) Veliki, pušč.; Ambrozij, op.	
20. Sreda	Marjeta Antiohijska, muč.; Apolinarij, šk., muč.; Elija, prerok	
21. Četrtek	Lovrenc, duh., c. uč.; Danijel (Danilo), prerok; Jeremija, prerok	
22. Petek	Marija Magdalena (Majda), spok. ženska; Valter	
23. Sobota	Brigita Švedska, red.; Peter in španski muč.	☀ ob 7h 02m
24. Nedelja	17. nedelja med letom; Krištof, muč.; Šarbel Makhluף, duh. Nebeško kraljestvo je podobno zakladu (Mt 13,44-52)	
25. Ponedeljek	Jakob Starejši, ap.; Teja, muč.	
26. Torek	Joahim in Ana, starši Device Marije	
27. Sreda	Gorazd, Kliment, Sava in drugi učenci sv. Cirila in Metoda	
28. Četrtek	Viktor I., pap.; Samson (Samo), šk.; Urban	
29. Petek	Marta, Lazarjeva sestra; Olaf, kr.; Beatrika	
30. Sobota	Peter Krizolog, šk., c. uč.; Rufin, muč.	☀ ob 20h 40m
31. Nedelja	18. nedelja med letom; Ignacij Lojolski, ust. jezuitov Jezus nasiti množico (Mt 14,13-21)	

Vzhod Sonca ob 5.15; zahod Sonca ob 20.56; dolžina dneva 15h 42m

Vzhod Sonca ob 5.20; zahod Sonca ob 20.54; dolžina dneva 15h 34m

Vzhod Sonca ob 5.26; zahod Sonca ob 20.49; dolžina dneva 15h 23m

Vzhod Sonca ob 5.33; zahod Sonca ob 20.43; dolžina dneva 15h 10m

Vzhod Sonca ob 5.41; zahod Sonca ob 20.35; dolžina dneva 14h 54m

AVGUST – VELIKI SRPAN

1. Ponedeljek	Alfonz Ligvorij, šk., c. uč.; Tomaž, šk.	
2. Torek	Porcijunkula; Evzebij, šk.; Peter J. Eymard, duh.	
3. Sreda	Lidija, spok. žena; Gamaliel, spok. mož	
4. Četrtek	Janez Marija Vianej, duh.; Tertulin, muč.	
5. Petek	Marija Snežna (Nives); Ožbolt, muč.	
6. Sobota	Jezusova spremenitev na gori; Just Španski, muč.	🌙 ob 13h 08m
7. Nedelja	19. nedelja med letom; Kajetan, duh.; Sikst II., pap., muč.
Jezus vabi Petra k sebi (Mt 14,22-33)	
8. Ponedeljek	Dominik, ust. dominikancev	
9. Torek	Edita Stein (Terezija), red., muč.	
10. Sreda	Lovrenc (Lovro), diak., muč.; Hugo	
11. Četrtek	Klara (Jasna), dev.; Suzana, muč.	
12. Petek	Ivana F. Šantalska, red.; Lelija, dev.	
13. Sobota	Hipolit in Poncijan, muč.; Gertruda (Radegunda), op.	😊 ob 20h 57m
14. Nedelja	20. nedelja med letom; Maksimilijan Kolbe, duh., muč.; Evzebij, duh.
Jezus hvali vero poganske ženske (Mt 15,21-28)	
15. Ponedeljek	Marijino vnebovzetje, veliki šmaren	
16. Torek	Rok, spok.; Štefan, kr.	
17. Sreda	Hijacint, red.; združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom	
18. Četrtek	Helena (Alenka), ces.; Manes, red.	
19. Petek	Janez Eudes, duh.; Timotej, muč.	
20. Sobota	Bernard, op., c. uč.; Samuel, prerok	
21. Nedelja	21. nedelja med letom; Pij X., pap.; Zdenko, šk.
Jezus obljubi Petru ključne kraljestva (Mt 16,13-20)	🌙 ob 23h 54m
22. Ponedeljek	Devica Marija Kraljica; Sigfrid (Zmago), šk.	
23. Torek	Roza iz Lime, dev.; Asterij, muč.	
24. Sreda	Jernej (Natanael), ap.; Emilija, red.	
25. Četrtek	Jožef Kalasanc, duh.; Patricija, dev.; Ludvik, kr.	
26. Petek	Tarzicij, muč.; Hadrijan, muč.	
27. Sobota	Monika, mati sv. Avgušтина; Amadej, šk.	
28. Nedelja	22. nedelja med letom; Avguštin, šk., c. uč.; Hermes, muč.
Hoja za Kristusom zahteva odpoved (Mt 16,21-27)	
29. Ponedeljek	Mučeništvo Janeza Krstnika; Sabina, muč.	😊 ob 5h 04m
30. Torek	Feliks (Srečko), muč.; Agil, op.	
31. Sreda	Pavlin, šk.; Jožef in Nikodem, spok. moža	

Vzhod Sonca ob 5.49; zahod Sonca ob 20.26; dolžina dneva 14h 36m

Vzhod Sonca ob 5.58; zahod Sonca ob 20.15; dolžina dneva 14h 17m

Vzhod Sonca ob 6.07; zahod Sonca ob 20.03; dolžina dneva 13h 56m

Vzhod Sonca ob 6.16; zahod Sonca ob 19.50; dolžina dneva 13h 35m

SEPTEMBER – KIMAVEC

1. Četrtek	Egidij (Tilen), op.; Verena, dev.; Jozue, spok. mož; Brezjanska mati Božja	
2. Petek	Marjeta, dev.; Ingrid, red.	
3. Sobota	Gregor Veliki, pap., c. uč.; Raisa, muč.	
4. Nedelja	23. nedelja med letom, angelska; Rozalija (Zalka), dev.; Irma, dev. Brata je treba klicati k spreobrnitvi (Mt 18,15-20)	🌙 ob 19h 39
5. Ponedeljek	Mati Terezija, red.; Viktorin, muč.	
6. Torek	Zaharija, prerok; Magnus, op.	
7. Sreda	Regina, muč.; Marko Križevčan, muč.	
8. Četrtek	Rojstvo Device Marije, mali šmaren; Serafina, red.	
9. Petek	Peter Klaver, red.; Friderik Ozanam, duh.; Angela	
10. Sobota	Nikolaj Tolentinski, spok.; Ines, muč.	
11. Nedelja	24. nedelja med letom; Helga, spok.; Bonaventura, red. Odpuščanje nima meje (Mt 18,21-35)	
12. Ponedeljek	Marijino ime; Tacijan (Tihomil), muč.	😊 ob 11h 27m
13. Torek	Janez Zlatousti, šk., c. uč.; Elidija, muč.	
14. Sreda	Povišanje svetega križa	
15. Četrtek	Žalostna Mati Božja (Dolores); Melita, muč.; vrnitev Primorske k matični domovini	
16. Petek	Kornelij, pap.; Ciprijan, šk., muč.; Ljudmila, kn.	
17. Sobota	Robert Bellarmin, šk., c. uč.; Lambert, muč.	
18. Nedelja	25. nedelja med letom; Jožef Kupertinski, duh.; Irena, muč. Božja dobrotu presega človekov pogled (Mt 20,1-16a)	
19. Ponedeljek	Teodor Angleški, šk.; Januarij, šk., muč.	
20. Torek	Andrej Kim in korejski muč.; Agata, muč.; Evstahij, šk.	🌙 ob 15h 39m
21. Sreda	Matej, ap., evan.; Jona, prerok	
22. Četrtek	Mavricij, muč.; Tomaž Vilanovski, šk.	
23. Petek	Pij iz Pietrelcine, duh.; Krištof in mehiški dečki, muč.	Začetek jeseni ob 11h 04m – jesensko enakonočje
24. Sobota	Anton Martin Slomšek, šk.; Rupert, šk. – III. kvatre	
25. Nedelja	26. nedelja med letom, Slomškova; Sergij Radoneški, men. Grešniki pojdejo v Božje kraljestvo (Mt 21,28-32)	
26. Ponedeljek	Kozma in Damijan, muč.; Terezija, red.	
27. Torek	Vincencij Pavelski, ust. lazaristov	🌙 ob 13h 09m
28. Sreda	Venčeslav (Vaclav), muč.; Lovrenc Ruiz in japonski muč.	
29. Četrtek	Mihael, Gabrijel, Rafael, nadangeli	
30. Petek	Hieronim, duh., c. uč.; Gregorij, šk.	

Vzhod Sonca ob 6.25; zahod Sonca ob 19.37; dolžina dneva 13h 13m

Vzhod Sonca ob 6.42; zahod Sonca ob 19.10; dolžina dneva 12h 28m

Vzhod Sonca ob 6.51; zahod Sonca ob 18.57; dolžina dneva 12h 06m

OKTOBER – VINOTOK

1.	Sobota	Terezija Deteta Jezusa, dev.; Emanuel, šk.	
2.	Nedelja	27. nedelja med letom; rožnovenska; Angeli varuhi; Modest, muč. Gospod bo dal vinograd v najem drugim (Mt 21,33-43)	
3.	Ponedeljek	Gerard, op.; Evald, muč.	
4.	Torek	Frančišek Asiški, red. ust.; Kalistena, muč.	☾ ob 5h 15m
5.	Sreda	Marija Favstina, red.; Apolinarij, šk.; Flora	
6.	Četrtek	Bruno, ust. kartuzijanov; Renato, šk.	
7.	Petek	Rožnovenska Mati Božja; Sergij, muč.	
8.	Sobota	Benedikta, muč.; Pelagija, spok.	
9.	Nedelja	28. nedelja med letom; Dionizij, šk., muč.; Janez, duh.; Abraham in Sara Vsi smo povabljeni na nebeško svatbo (Mt 22,1-14)	
10.	Ponedeljek	Florencij, muč.; Danilo (Danijel), muč.	
11.	Torek	Filip, diak.; Kanik, op.	
12.	Sreda	Maksimilijan Celjski, muč.; Serafin, red.	☺ ob 4h 06m
13.	Četrtek	Koloman, muč.; Edvard, kr.	
14.	Petek	Kalist I., pap., muč.; Silvan, muč.	
15.	Sobota	Terezija Jezusova (Avilska), red., c. uč.; Evtimij, men.	
16.	Nedelja	29. nedelja med letom; Marjeta Marija Alacoque, red.; Hedvika (Jadviga), kn. Dajte cesarju cesarjevo in Bogu Božje (Mt 22,15-21)	
17.	Ponedeljek	Ignacij Antiohijski, šk., muč.; Florencij, šk.	
18.	Torek	Luka, evan.; Just, muč.	
19.	Sreda	Izak Jogue in kanadski muč.; Pavel od Križa, duh.	
20.	Četrtek	Irena (Mira), muč.; Vendelin, op.	☾ ob 5h 30m
21.	Petek	Uršula, dev., muč.; Celina, mati	
22.	Sobota	Marija Saloma, spok. žena; Melon, šk.	
23.	Nedelja	30. nedelja med letom; misijonska; Janez Kapistran, duh.; Roman, šk. Ljubi Boga in svojega bližnjega (Mt 22,34-40)	
24.	Ponedeljek	Anton M. Klaret, šk.; Senoh, men.	
25.	Torek	Darinka (Darja), muč.; Krišpin, muč.	
26.	Sreda	Lucijan, muč.; Demetrij, muč.	☾ ob 21h 56m
27.	Četrtek	Sabina, muč.; Frumencij, šk.	
28.	Petek	Simon in Juda Tadej, ap.; Štefan, men.	
29.	Sobota	Mihael Rua, red.; Ermelinda, dev.	
30.	Nedelja	31. nedelja med letom; žegnanjska; Marcel, muč.; German, šk. Eden je naš Učitelj, mi vsi pa smo bratje (Mt 23,1-12)	Prehod na zimski čas (ob 03.00 premik ure na 02.00)
31.	Ponedeljek	Volbenk (Bolfenk), šk.; dan reformacije	

Vzhod Sonca ob 7.00; zahod Sonca ob 18.43; dolžina dneva 11h 44m

Vzhod Sonca ob 7.09; zahod Sonca ob 18.30; dolžina dneva 11h 21m

Vzhod Sonca ob 7.18; zahod Sonca ob 18.17; dolžina dneva 10h 59m

Vzhod Sonca ob 7.27; zahod Sonca ob 18.05; dolžina dneva 10h 37m

Vzhod Sonca ob 7.37; zahod Sonca ob 17.53; dolžina dneva 10h 16m

NOVEMBER – LISTOPAD

1. Torek	Vsi sveti Veliko je plačilo v nebesih (Mt 5,1-12a)	
2. Sreda	Spomin vernih rajnih	🌐 ob 17h 38m
3. Četrtek	Viktorin Ptujski, šk.; Just Tržaški, muč.; Martin, red.	
4. Petek	Karel Boromejski, šk.; Emerik, kr.	
5. Sobota	Zaharija in Elizabeta, starši Janeza Krstnika	
6. Nedelja	32. nedelja med letom, zahvalna; Lenart (Narte), op.; Monald, red. Gospod prihaja, pojdimo mu naproti (Mt 25,1-13)	
7. Ponedeljek	Ernest, op.; Engelbert, šk.	
8. Torek	Bogomir, šk.; Janez Duns Scot, red.; Kebij, op.	
9. Sreda	Posvetitev lateranske bazilike; Teodor (Božidar, Darko), muč.	
10. Četrtek	Leon Veliki, pap., c. uč.; Andrej Avellino, duh.	😊 ob 21h 16m
11. Petek	Martin, šk.; Bartolomej, op.	
12. Sobota	Jozafat Kunčević, šk., muč.; Emilijan (Milan), spok.	
13. Nedelja	33. nedelja med letom; Stanislav Kostka, red.; Bric, šk. Zvestoba v malem bo nagrajena (Mt 25,14-30)	
14. Ponedeljek	Nikolaj Tavelić, muč.; Lovrenc Irski, šk.	
15. Torek	Albert Veliki, šk., c. uč.; Leopold, kn.	
16. Sreda	Jedrt, dev.; Marjeta Škotska, kr.	
17. Četrtek	Elizabeta Ogrska, red.; Hilda, op.	
18. Petek	Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla; Karolina, muč.	🌐 ob 16h 09m
19. Sobota	Matilda, red.; Abdija, prerok	
20. Nedelja	Jezus Kristus, kralj vesoljstva; Edmund, kr.; Gelazij, pap. Kristus pride sodit v slavi (Mt 25,31-46)	
21. Ponedeljek	Darovanje Device Marije; Maver Poreški, šk.	
22. Torek	Cecilija, dev., muč.; Kristijan, šk.	
23. Sreda	Klemen I., pap., muč.; Kolumban, op.; dan Rudolfa Maistra	
24. Četrtek	Andrej Dung Lac in vietnamski muč.	
25. Petek	Katarina Sinajska, dev., muč.; Mojzes, muč.	🌐 ob 7h 10m
26. Sobota	Valerijan Oglejski, šk.; Silvo, op.; Leonard Portomavriški, red.	
27. Nedelja	1. adventna nedelja; Virgil in Modest, šk. Čujmo, ker ne vemo, kdaj pride hišni gospodar (Mr 13,33-37)	
28. Ponedeljek	Katarina Labouré, red.; Berta	
29. Torek	Saturnin, muč.; Filomen, muč.	
30. Sreda	Andrej, ap.; Mirokles, šk.	

Vzhod Sonca ob 6.47; zahod Sonca ob 16.43; dolžina dneva 9h 55m

Vzhod Sonca ob 6.58; zahod Sonca ob 16.34; dolžina dneva 9h 36m

Vzhod Sonca ob 7.07; zahod Sonca ob 16.26; dolžina dneva 9h 19m

Vzhod Sonca ob 7.17; zahod Sonca ob 16.21; dolžina dneva 9h 04m

DECEMBER – GRUDEN

1. Četrtek	Eligij, šk.; Klementina, muč.; Nahum, prerok	
2. Petek	Natalija, muč.; Bibijana (Vivijana, Živka), muč.	🌙 ob 10h 52m
3. Sobota	Frančišek Ksaver, red.; Sofonija, prerok	
4. Nedelja	2. adventna nedelja; Janez Damaščan, duh., c. uč.; Barbara, muč. Izravnajmo steze za Gospoda (Mr 1,1-8)	
5. Ponedeljek	Saba (Savo), op.; Krispina, muč.	
6. Torek	Miklavž (Nikolaj), šk.; Azela, dev.	
7. Sreda	Ambrož, šk., c. uč.; Boetij, mis.	
8. Četrtek	Brezmadežno spočetje Device Marije	
9. Petek	Bernard Jezusov, red.; Valerija, muč.	
10. Sobota	Loretska Mati Božja; Judita, spok. žena	☺ ob 15h 36m
11. Nedelja	3. adventna nedelja; Damaz I., pap.; Sabin, šk. Sredi med vami stoji, a vi ga ne poznate (Jn 1,6-8.19-28)	
12. Ponedeljek	Devica Marija iz Guadalupe; Amalija (Malka), muč.	
13. Torek	Lucija, dev., muč.; Otilija, red.	
14. Sreda	Janez od Križa, duh., c. uč.; Apolonij, muč.	
15. Četrtek	Marija de Rossa, red.; Kristina (Tinca), dev.	
16. Petek	Albina, muč.; David, kr.; Adela	
17. Sobota	Lazar iz Betanije, spok. mož; Hijacint, red.	
18. Nedelja	4. adventna nedelja; Gatijan, šk.; Teotim, muč. Glej, spočela boš in rodila Sina (Lk 1,26-38)	🌙 ob 1h 48m
19. Ponedeljek	Urban III., pap.; Anastazij, pap.	
20. Torek	Evgen, muč.; Dominik, op.	
21. Sreda	Peter Kanizij, duh., c. uč.; Temistokles, šk., muč.	
22. Četrtek	Frančiška Cabrini, red. ust.; Izrael, duh.	Začetek zime ob 06h 30m
23. Petek	Janez Kancij, duh.; Ivo, šk.; Servul	
24. Sobota	Adam in Eva, sveti večer – IV. kvatre	🌙 ob 19h 06m
25. Nedelja	Božič, Gospodovo rojstvo Danes se vam je rodil Odrešenik (Lk, 2,1-14) (polnočnica) Beseda je meso postala in se naselila med nami (Jn 1,1-18) (dnevna maša)	
26. Ponedeljek	Štefan, diak.; dan samostojnosti in enotnosti	
27. Torek	Božična osmina; Janez, ap. in evangelist	
28. Sreda	Božična osmina; Nedolžni otroci	
29. Četrtek	Božična osmina; Tomaž Becket, šk.; David, kr.	
30. Petek	Sveta Družina; božična osmina; Feliks, pap.; Vincencija, red. ust.	
31. Sobota	Božična osmina; Silvester I. (Silvo), pap.; Melanija, op.	

Vzhod Sonca ob 7.25; zahod Sonca ob 16.17; dolžina dneva 8h 52m

Vzhod Sonca ob 7.33; zahod Sonca ob 16.16; dolžina dneva 8h 43m

Vzhod Sonca ob 7.39; zahod Sonca ob 16.17; dolžina dneva 8h 38m

Vzhod Sonca ob 7.42; zahod Sonca ob 16.20; dolžina dneva 8h 38m

Vzhod Sonca ob 7.44; zahod Sonca ob 16.25; dolžina dneva 8h 41m

Državni in cerkveni prazniki v letu 2011

Zapovedani katoliški prazniki (poleg nedelj):

telovo (sv. Rešnje telo) – 23. junij

veliki šmaren (Marijino vnebovzetje) – 15. avgust

vsi sveti – 1. november

božič – 25. december

Slovesni katoliški prazniki:

novo leto – 1. 1.; sv. Trije kralji – 6. 1.; svečnica – 2. 2.; sv. Jožef – 19. 3.; Gospodovo oznanjenje – 25. 3.; velikonočni ponedeljek – 25. 4.; vnebohod – 2. 6.; sv. Peter in Pavel – 29. 6.; mali šmaren – 8. 9.; Brezmadežna – 8. 12.; sv. Štefan – 26. 12.

Premakljivi katoliški prazniki:

pepelnica – 9. 3.; velika noč – 24. 4.; vnebohod – 2. 6.; binkošti – 12. 6.; Sveta trojica – 19. 6.; telovo – 23. 6.; izseljenska nedelja – 3. 7.; Krištofova nedelja – 27. 7.; Slomškova nedelja – 25. 9.; rožnovenska nedelja – 2. 10.; misijonska nedelja – 23. 10.; žegnanjska nedelja – 30. 10.; zahvalna nedelja – 6. 11.; nedelja Kristusa Kralja – 20. 11.; 1. adventna ned. – 27. 11.

Verski prazniki, ki so (poleg nedelj) dela prosti:

velikonočni ponedeljek – 25. april; Marijino vnebovzetje – 15. avgust; dan reformacije – 31. oktober; božič – 25. december

Prazniki po pravoslavnem koledarju:

božič – 7. 1.; novo leto 2011 – 14. 1.; velika noč – 24. 4.; vnebohod – 2. 6.; binkošti – 12. 6.; Marijino vnebovzetje – 28. 8.

Prazniki po judovskem koledarju:

pasha – 19. 4. do 26. 4.; praznik tednov – 8. 6.; novo leto (5772) – 29. 9.; praznik sprave – 8. 10.; šotorski praznik – 13. 10.; praznik luči – 21. 12.

Prazniki po muslimanskem koledarju:

novo leto, 1. moharam 1433 – 27. 11.; postni mesec ramadan – 1. 8. do 24. 8.; id-ul-fitr (bajram), prvi šaval – 31. 8.; gorban, 10. zul-ka-da – 8. 10.

Državni prazniki

novo leto – 1. januar (dva prosta dneva)
Prešernov dan – kulturni praznik – 8. februar
dan upora proti okupatorju – 27. april
praznik dela – 1. maj (dva prosta dneva)
dan državnosti – 25. junij
dan spomina na mrtve – 1. november
dan samostojnosti in enotnosti – 26. december

Državni prazniki, ki niso dela prosti:

dan Primoža Trubarja – 8. 6.; združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom – 17. 8.; vrnitev Primorske k matični domovini – 15. 9.; dan Rudolfa Maistra – 23. 11.

Prazniki v sosednjih državah

AVSTRIJA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (25. 4.), 1. maj, vnebohod (2. 6.), binkoštni ponedeljek (13. 6.), sv. Rešnje telo (23. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan zastave (26. 10.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.); deželni patroni: sv. Klemen (15. 3. – Dunaj), sv. Jožef (19. 3. – Koroška, Štajerska, Tirolska), sv. Gebhard (27. 8. – Predarlška), sv. Rupert (24. 9. – Salzburška), sv. Martin (11. 11. – Gradiščanska), sv. Leopold (15. 11. – Nižja in Gornja Avstrija); v nekaterih deželah so ti dnevi dela prosti.

ITALIJA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (25. 4.), državni praznik Italije (25. 4.), 1. maj, dan republike (2. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.). – V Trstu dela prost praznik mučenca Justa (3. 11.), praznik sv. Andreja v Gorici (30. 11.) je delavnik.

MADŽARSKA: novo leto (1. 1.), državni praznik (15. 3.), velikonočni ponedeljek (25. 4.), 1. maj, binkošti (12. 6.), binkoštni ponedeljek (13. 6.), sveti Štefan (20. 8.), državni praznik (23. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.).

HRVAŠKA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (25. 4.), 1. maj, dan antifašističnega boja (22. 6.), dan državnosti (25. 6.), dan domovinske zahvale (5. 8.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan neodvisnosti (8. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič, štefanovo (25., 26. 12.).

Mrki

Leta 2011 so štiri Sončevi in dva Lunina mrka. Iz naših krajev so vidni delni Sončev mrk in oba Lunina.

4. januar – delni Sončev mrk

Delni Sončev mrk 4. januarja je viden iz Evrope, severne Afrike in zahodne Azije. Pri nas Luna zakrije okrog 70 odstotkov Sončeve ploskvice. Sredina mrka je okoli 9. ure zjutraj.

1. junij – delni Sončev mrk

Delni Sončev mrk 1. junija je viden iz vzhodne Azije, severne Amerike in Islandije. Ob največji stopnji mrka bo zakritega okoli 60 odstotkov Sonca. Pri nas mrk ni viden.

15. junij – popolni Lunin mrk

Popolni Lunin mrk 15. junija je viden iz Evrope, Afrike in Azije. Luna se Zemljine sence dotakne ob 19. uri in 25 minut. Popolna faza nastopi ob 20. uri in 25 minut in se konča ob 22. uri in 4 minute. Zemljina senca zapusti Luno ob 23. uri in 4 minute.

1. julij – delni Sončev mrk

Delni Sončev mrk 1. julija je viden le na južnem delu Indijskega oceana. Ob največji stopnji mrka bo zakritega le okoli 1 odstotek Sonca. Pri nas mrk ni viden.

25. november – delni Sončev mrk

Delni Sončev mrk 25. novembra je viden iz južne Afrike, Antarktike, Tasmanije in z Nove Zelandije. Ob največji stopnji mrka bo zakritega okoli 90 odstotkov Sonca. Pri nas mrk ni viden.

10. december – popolni Lunin mrk

Popolni Lunin mrk 10. decembra je viden iz Evrope, vzhodne Afrike, Azije, Avstralije, Tihega oceana in Severne Amerike. Luna se Zemljine sence dotakne ob 13. uri in 46 minut. Popolna faza nastopi ob 15. uri in 06 minut in se konča ob 15. uri in 57 minut. Zemljina senca zapusti Luno ob 17. uri in 17 minut. Pri nas bodo vidne le končne stopnje mrka.

Letni časi

Začetek pomladi – spomladansko enakonočje (ekvinokcij): 21. marca ob 0. uri in 19 minut.

Začetek poletja – poletni Sončev obrat (solsticij): 21. junija ob 19. uri in 15 minut.

Začetek jeseni – jesensko enakonočje (ekvinokcij): 23. septembra ob 11. uri in 3 minute.

Začetek zime – zimski Sončev obrat (solsticij): 22. decembra ob 6. uri in 31 minut.

Meteorski roji v letu 2011

Vsako jasno noč lahko občasno na nebu vidimo utrinke ali meteorje. To so drobna prašna zrnca, ki med letom po Osončju zaidejo v Zemljino atmosfero. Ob trenju z zrakom se segrejejo in izparijo. Tej svetli sledi, ki jo puščajo za seboj, pravimo meteor. Ponavadi lahko vidimo od 5 do 10 meteorjev na uro. Ob določenih datumih v letu pa Zemlja prečka gostejše predele prašnih delcev, ki so jih za sabo pustili kometi. Takrat se število meteorjev močno poveča. Pravimo, da je aktiven meteorski roj. Vsi meteorji istega roja priletijo iz določenega predela neba, ki mu rečemo radiant.

4. januarja je maksimum aktivnosti meteorskega roja Kvadrantidov z radiantom v ozvezdju Volarja. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

6. maja je maksimum aktivnosti meteorskega roja Eta Aquaridov z radiantom v ozvezdju Vodnarja. Ob maksimumu je v povprečju 60 utrinkov na uro.

13. avgusta je maksimum aktivnosti meteorskega roja Perzeidov z radiantom v ozvezdju Perzeja. Ob maksimumu je v povprečju 100 utrinkov na uro.

18. novembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Leonidov z radiantom v ozvezdju Leva. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

14. decembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Geminidov z radiantom v ozvezdju Dvojčka. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

Vidnost planetov

MERKUR

Merkur je Soncu najbližji planet in je v povprečju od njega oddaljen le 57,9 milijona kilometrov. Obhod okoli Sonca zaključí v 88 dneh. Okoli svoje osi se zavrti v 58,7 dneva, kar pomeni, da je dan na Merkurju dolg kar dve tretjini njegovega leta. Po svoji velikosti in masi je Merkur bolj podoben Luni kot Zemlji. Njegov premer je le 4880 kilometrov. Ubežna hitrost z njegovega površja je 4,3 kilometra na sekundo in je torej premajhen, da bi mogel obdržati omembe vredno atmosfero. Okoli Merkurja ne kroži nobena luna.

Opazovanje

Ker je Merkur bližji Soncu kot Zemlja, je na našem nebu vedno navidezno zelo blizu Sonca. Občasno ga lahko vidimo s prostimi očmi, vendar ga veliko težje opazimo kot ostale planete. Največji navidezni odmik od Sonca, ki ga lahko doseže, je 27,7 stopinje, zato planeta nikoli ne moremo videti sredi noči. Opazujemo ga lahko zjutraj nad vzhodnim obzorjem, ko vzhaja pred Soncem, ali zvečer nad zahodnim obzorjem, ko zahaja za njim.

Vidnost Merkurja v letu 2011

V letu 2011 bomo lahko Merkur opazovali zjutraj (pred vzhodom Sonca) nad vzhodnim obzorjem v dneh okoli 9. januarja (23 stopinj od Sonca), 7. maja (27 stopinj od Sonca), 3. septembra (18 stopinj od Sonca) in 23. decembra (22 stopinj od Sonca).

Zvečer (po zahodu Sonca) bomo lahko planet opazovali nad zahodnim obzorjem v dneh okoli 23. marca (19 stopinj od Sonca), 20. julija (27 stopinj od Sonca) in 14. novembra (23 stopinj od Sonca).

VENERA

Venera je drugi planet v našem Osončju. Od Sonca je povprečno oddaljena 108,2 milijona kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje 224,7 dneva. Planet se zelo počasi vrti okoli svoje osi. Za en obrat potrebuje kar 243 dni, kar pomeni, da je Venerin dan celo nekoliko daljši od njenega leta. Venera je po masi in velikosti na moč podobna Zemlji. Njena masa znaša približno štiri petine mase Zemlje, njen premer pa je le malo manjši od Zemljinega – 12.100 kilometrov. Planet obdaja gosta in nepredirna atmosfera. Venera nima svojega naravnega satelita.

Opazovanje

Tudi Venera je bližje Soncu kot Zemlja, zato jo lahko opazujemo le zjutraj ali zvečer. Ko vzhaja pred Soncem, jo najdemo nad vzhodnim obzorjem jutranjega neba. Takrat jo imenujemo Danica. Kadar pa zahaja za Soncem, jo lahko vidimo nad zahodnim večernim obzorjem, in ji rečemo Večernica. Venera nam podobno kot Luna kaže mene od krajca do polne Venere. Na nebu je prav gotovo ne moremo zgrešiti, saj je za Luno in Soncem najsvetlejšo nebesno telo.

Vidnost Venere v letu 2011

Venera je v začetku leta Danica in je vidna na jutranjem nebu pred vzhodom Sonca. Nato 8. januarja doseže največji navidezni odmik 47 stopinj od Sonca. Po

tem datumu se začne Soncu navidezno približevati, a je kot Danica vidna vse do začetka avgusta. Takrat pride za Sonce in nekaj časa ni vidna. Septembra se pojavi na večernem nebu kot Večernica, kjer vztraja vse do konca leta.

MARS

Mars je četrti planet po vrsti. Njegova povprečna oddaljenost od Sonca je 228 milijonov kilometrov, obkroži pa ga v 687 dneh, kar je le malo manj od dveh zemeljskih let. Mars se okoli svoje osi zavrti v približno enakem času kot Zemlja – njegov dan traja 24 ur in 37 minut. Skoraj za polovico je manjši od Zemlje, njegov premer je 6790 kilometrov. Ubežna hitrost na njem je nizka in zaradi tega ima planet redko atmosfero, sestavljeno v glavnem iz ogljikovega dioksida. Mars obkrožata dva majhna satelita, Fobos in Deimos.

Opazovanje

Mars je v ugodni legi za opazovanje približno vsaki dve leti. Na nebu sveti s svojo značilno rdečeoranžno barvo, ki so jo že stari narodi povezovali s krvjo, planet sam pa z bogom vojne. S srednjevelikim amaterskim teleskopom lahko na Marsu vidimo nekaj značilnih površinskih tvorb: severno in južno polarno kapico ter velika temnejša in svetlejša oranžna področja, ki se z Marsovimi letnimi časi spreminjajo.

Vidnost Marsa v letu 2011

Mars je v začetku leta večerni planet in ni v ugodni legi za opazovanje. V konjunkcijo s Soncem pride 5. februarja, ko nekaj časa ni viden. Na jutranjem nebu se pojavi marca, kjer vztraja vse do konca septembra. Proti koncu leta že vzhaja pred polnočjo in prihaja v vse ugodnejšo lego za opazovanje. V začetku leta ga najdemo v ozvezdju Strelec, a se kmalu preseli v Kozoroga, kjer ostane do sredine februarja, ko se preseli v Vodnarja. Aprila je v ozvezdju Ribí, maja pa v Ovnu in Biku, kjer vztraja do avgusta, ko se preseli v Dvojčka. Sredi septembra je v Raku, sredi oktobra pa ga najdemo v Levu, kjer ostane do konca leta.

JUPITER

Jupiter je peti po vrsti in največji planet v našem Osončju. Njegova masa je večja kot masa vseh ostalih planetov skupaj. Je velikanska krogla, v katero bi stlačili kar 1330 Zemelj! Od Sonca je povprečno oddaljen 778,3 milijona kilometrov, za en obhod okoli njega pa potrebuje 11,86 leta. Dan na Jupitru traja le 9,8 ure. Ker se planet izredno hitro vrti okoli svoje osi in ker ima majhno povprečno gostoto, je močno

sploščen. Premer Jupitra vzdolž ekvatorja je 143.000 kilometrov, premer čez pola pa le 134.000 kilometrov. Danes poznamo že 61 Jupitrovih satelitov, od katerih so štiri (Jo, Evropa, Ganimed in Kalisto) vidni že z manjšimi amaterskimi teleskopi.

Opazovanje

Jupiter je več mesecev v letu v ugodni legi za opazovanje. Na nočnem nebu je zelo svetlo nebesno telo; po siju ga prekaša le Venera in občasno Mars. Z amaterskimi teleskopi vidimo Jupitra kot rumeno ploščico, ki jo prepredajo temnejši pasovi. V manjših teleskopih opazimo dva izrazita pasova, po enega na vsaki strani planetovega ekvatorja. Z boljšimi teleskopi vidimo več pasov, opazimo pa lahko tudi druge atmosferske tvorbe, ki se stalno spreminjajo, saj ima planet zelo razgibano in nemirno atmosfero.

Vidnost Jupitra v letu 2011

Jupiter je v začetku leta večerni planet in ni v ugodni legi za opazovanje. Vse bolj se navidezno približuje Soncu. V konjunkciji s Soncem (gledano z Zemlje je takrat za Soncem) je 7. aprila. Konec aprila je že viden v jutranjih urah nizko nad vzhodnim obzorjem. Vzhaja vse prej in počasi prihaja v vse ugodnejšo lego za opazovanje. Potem je 29. oktobra v opoziciji s Soncem in je viden vso noč. Na našem nebu vztraja vse do konca leta, čeprav decembra le še prvo polovico noči nad zahodnim obzorjem. V začetku leta je Jupiter v ozvezdju Ribi, kjer ostane do marca, ko se preseli v Kita. Sredi junija je v Ovnu, kjer ostane vse do sredine decembra, ko se ponovno preseli v Ribi.

SATURN

Saturn je šesti po vrsti in drugi največji planet v našem Osončju. Vanj bi lahko stlačili 744 Zemelj. Od Sonca je povprečno oddaljen 1,427 milijarde kilometrov, obkroži pa ga v 29,46 leta. Tudi Saturn je plinasti velikan, ki se hitro vrtili okoli svoje osi. Za en zasuk potrebuje le 10 ur in 12 minut. Zaradi tega in zaradi majhne povprečne gostote je močno sploščen. Njegov ekvatorski premer je 120.700 kilometrov, premer čez pola pa je znatno manjši – 108.000 kilometrov. Saturn je najbolj znan po čudovitih kolobarjih, ki ga obdajajo. Trenutno je znanih 31 satelitov, ki krožijo okoli njega. Največji med njimi je Titan.

Opazovanje

Saturn je vsako leto nekaj mesecev v ugodni legi za opazovanje. Že manjši teleskop pokaže enega najlepših prizorov, kar jih ponuja nebo – planet je obdan z velikim in svetlim kolobarjem. Saturn vidimo kot rumenkasto ploščico, ki je prepredena z vzporednimi temnejšimi pasovi. Le redko lahko opazimo še druge atmosferske tvorbe, saj je planet manjši in mnogo bolj oddaljen od nas kot Jupiter.

Vidnost Saturna v letu 2011

Saturn v začetku leta prihaja v vse ugodnejšo lego za opazovanje, saj je 4. aprila v opoziciji s Soncem (na nasprotni strani Zemlje kot Sonce). Takrat nam je najbližji in je viden vso noč. V večernih urah je nad zahodnim obzorjem viden še vse poletje. V konjunkcijo s Soncem pride 14. oktobra in ga na nebu nekaj časa ni več mogoče najti, saj je navidezno povsem blizu Sonca. Na jutranjem nebu ga lahko malo pred vzidom Sonca ponovno vidimo od sredine novembra. Saturn je vse leto v ozvezdju Device.

URAN

Uran je sedmi planet po vrsti in prvi, ki smo ga odkrili v modernih časih. Je na meji vidljivosti s prostimi očmi, zato ga stari narodi niso poznali. Leta 1781 ga je s teleskopom povsem po naključju odkril William Herschel, ko je risal zvezdno karto. Tudi Uran sodi med plinaste planete velikane, čeprav je mnogo manjši od Jupitra in Saturna. Njegov ekvatorski premer je 51.800 kilometrov, premer čez pola pa 49.000 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen 2,87 milijarde kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje kar 84 let. Dan na Uranu traja 18 ur. Danes je znanih 21 Uranovih lun.

Opazovanje

Uran je na meji vidnosti s prostimi očmi, lahko pa ga vidimo že v manjših teleskopih. Vendar je zaradi velike oddaljenosti njegov navidezni premer zelo majhen. Zato je v amaterskih teleskopih videti kot majhna zelenkasta ploščica, na njem pa ne moremo videti nobenih atmosferskih podrobnosti.

Vidnost Urana v letu 2011

Uran je januarja in februarja v večernih urah še mogoče opazovati na večernem nebu. V konjunkcijo s Soncem pride 22. marca in nekaj časa ni viden. Aprila vzhaja v zgodnjih jutranjih urah, junija pa kmalu po polnoči in je v vse ugodnejši legi za opazovanje. Nato je 26. septembra v opoziciji s Soncem. Okoli tega datuma nam je najbliže in je viden vso noč. Na nočnem nebu ga lahko opazujemo vse do konca leta. Uran je vse leto v ozvezdju Ribi.

NEPTUN

Neptun je osmi planet po vrsti. Astronomi so ga odkrili leta 1846. Na moč je podoben Uranu in tudi njega uvrščamo med plinaste planete velikane. Njegov ekvatorski premer je 49.500 kilometrov, premer čez pola pa je 47.400 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen kar 4,5 milijarde kilometrov, za en obhod pa potrebuje

ASTRONOMSKI DOGODKI V LETU 2011

kar 164,8 leta. Okoli svoje osi se zavrti v 19,2 ure. Danes je znanih 11 Neptunovih satelitov. Največji med njimi je Triton, ki je večji od naše Lune.

Opazovanje

Neptun je tudi v največjih amaterskih teleskopih komaj kaj večji od zvezd. Vidimo ga kot majhno, enakomerno modrikasto ploščico, na njegovi površini pa ne moremo videti prav nobenih podrobnosti.

Vidnost Neptuna v letu 2011

Neptun je 17. februarja v konjunkciji s Soncem, zato v začetku leta ni v ugodni legi za opazovanje. Na jutranjem nebu se pojavi šele sredi maja. Potem je 23. avgusta v opoziciji s Soncem in je okoli tega datuma viden vso noč. Na našem nebu ostane do sredine novembra. Neptun je januarja v ozvezdju Kozorog, nato pa se preseli v Vodnarja, kjer ostane vse do konca leta. Če hočemo planet najti med zvezdami, potrebujemo dobro zvezdno karto in koordinate planeta.

SONCE VSTOPI V ZNAMENJE

	Vodnarja	18. januarja ob 9. uri
	Rib	16. februarja ob 21. uri
	Ovna	21. marca ob 0. uri
	Bika	22. aprila ob 16. uri
	Dvojčkov	23. maja ob 14. uri
	Raka	21. junija ob 18. uri
	Leva	21. julija ob 0. uri
	Device	21. avgusta ob 5. uri
	Tehtnice	23. septembra ob 10. uri
	Škorpion	25. oktobra ob 23. uri
	Strelca	24. novembra ob 18. uri
	Kozoroga	22. decembra ob 1. uri

KOLENDARČEK ZA LETO 2012

JANUAR

1. **N Novo leto**
2. P Bazilij, Gregor
3. T Genovefa
4. S Angela
5. Č Emilijana
6. **P Sv. trije kraji**
7. S Rajmund
8. **N Jezusov krst**
9. P Hadrijan
10. T Viljem
11. S Pavlin Oglejski
12. Č Tatjana
13. P Hilarij
14. S Feliks Nolan
15. **N 2. med letom**
16. P Marcel
17. T Anton Pušcavnik
18. S Marjeta Ogrska
19. Č Makarij
20. P Sebastijan
21. S Neža
22. **N 3. med letom**
23. P Ildefonz
24. T Francišek Saleški
25. S Spreobr. ap. Pavla
26. Č Timotej
27. P Henrik
28. S Tomaž Akvinski
29. **N 4. med letom**
30. P Martina
31. T Janez Bosco

FEBRUAR

1. S Brigita
2. **Č Srečnica**
3. P Blaž
4. S Gilbert
5. **N 5. med letom**
6. P Pavel Miki
7. T Kolera (Nika)
8. **S Presernov dan**
9. Č Apolonija
10. P Sholastika
11. S Lurska MB
12. **N 6. med letom**
13. P Jordan
14. T Valentin
15. S Klavdij
16. Č Konrad
17. P Aleš
18. S Janez iz Fiesole
19. **N 7. med letom**
20. P Leon
21. T Neža; pust
22. **S ++ Pepelnica**
23. Č Polikarp
24. P + Matija
25. S Váburga
26. **N 1. postna**
27. P Gabrijel
28. T Ožbolt; Roman
29. S Prestopni dan

MAREC

1. Č Albin
2. P + Karel
3. S Kunigunda
4. **N 2. postna**
5. P Janez Jožef
6. T Miroslav
7. S Perpetua
8. Č Janez od Boga
9. P + Bruno
10. S 40 mučencev
11. **N 3. postna**
12. P Inocenc
13. T Leander
14. S Matilda
15. Č Klemen M. Dvoržak
16. P + Hilarij Oglejski
17. S Jodrt
18. **N 4. postna**
19. P Jožef
20. T Klavdija
21. S Nikolaj iz Flie
22. Č Lea
23. P + Turbij
24. S Katarina Švedska
25. **N 5. postna**
26. P Evgenija
27. T Rupert
28. S Bojan
29. Č Bertold
30. P + Janez Klimak
31. S Modest

APRIL

1. **N Cvetna nedelja**
2. P Francišek Pavelski
3. T Rihard
4. S Izidor
5. **Č Veliki četrtek**
6. **P ++ Veliki petek**
7. **S Velika sobota**
8. **N Velika noč**
9. **P Velikonočni pon.**
10. T Ezekiel
11. S Stanislav
12. Č Sava
13. P Ida
14. S Lidvina
15. **N 2. velikonočna, bela**
16. P Bernardka Lurska
17. T Simon
18. S Evzebij
19. Č Marcel
20. P Teotim
21. S Anzelm
22. **N 3. velikonočna**
23. P Jurij
24. T Fidelis
25. S Marko
26. Č Marcelin
27. **P Dan upora**
28. S Ludvik Grignon
29. **N 4. velikonočna**
30. P Jožef Cortolengo

MAJ

1. **T Praznik dela**
2. **S Atanazij**
3. Č Filip in Jakob
4. P Florijan
5. S Gotard
6. **N 5. velikonočna**
7. P Gizela
8. T Viktor
9. S Pahomij, Izaija
10. Č Antonin
11. P Odo
12. S Leopold Mandić
13. **N 6. velikonočna**
14. P Bonifacij
15. T Zofija
16. S Janez Nepomuk
17. **Č Kristusov vnebohod**
18. P Feliks
19. S Ivo
20. **N 7. velikonočna**
21. P Teobald
22. T Rita
23. S Renata
24. Č Marija Pomočnica
25. P Beda
26. S Filip Neri
27. **N Binkošti; A. Grozde**
28. P Ignacij
29. T Maksim Emonski
30. S Kancijan
31. Č Vital

JUNIJ

1. P Justin
2. S Erazem
3. **N Sveta Trojica**
4. P Kvirin
5. T Igor
6. S Norbert
7. **Č Telovo**
8. **P Dan Primoža Trubarja**
9. S Primož in Felician
10. **N 10. med letom**
11. P Barnaba
12. T Jolenta
13. S Anton Padovanski
14. Č Merodij
15. P Vid
16. S Beno
17. **N 11. med letom**
18. P Gregor Barbarigo
19. T Julijana
20. S Adalbert
21. Č Alojzij Gonzaga (Vekoslav)
22. P Tomaž More
23. S Jožef Cafasso
24. **N 12. med letom, J. Krstnik**
25. **P Dan državnosti**
26. T Stojan, David
27. S Ema Krška
28. Č Irenej
29. P Peter in Pavel
30. S Oton

KOLENDARČEK ZA LETO 2012

JULIJ

1. N 13. med letom
2. P Prujskogorska MB
3. T Tomaž
4. S Urh (Uroš)
5. Č Ciril in Metod
6. P Marija Goretti
7. S Peregriin
8. N 14. med letom
9. P Ifigenija
10. T Veronika Giuliani
11. S Benedikt, Olga
12. Č Mohor in Fortunat
13. P Hinko
14. S Kamil
15. N 15. med letom
16. P Karmelska MB
17. T Aleš
18. S Friderik (Miroslav)
19. Č Arsen
20. P Elija
21. S Daniel, Danilo
22. N 16. med letom
23. P Apolinarij
24. T Kristof
25. S Jakob
26. Č Joahim in Ana
27. P Kliment
28. S Urban
29. N 17. med letom
30. P Peter Krizolog
31. T Ignacij Lojolski

AVGUST

1. S Alfonz Ligorij
2. Č Porcijunkula
3. P Lidija
4. S Janez Marija Vianej
5. N 18. med letom
6. P Jezusova spremenitev
7. T Kajetan
8. S Dominik
9. Č Edita Stein
10. P Hugo
11. S Klara, Jasna
12. N 19. med letom
13. P Radegunda
14. T Maksimilijan Kolbe
15. S Marijino vnebovzetje
16. Č Rok
17. P Združ. prekmur.
- Slovenecv
18. S Helena
19. N 20. med letom
20. P Bernard
21. T Pij X.
22. S Sigfrid (Zmago)
23. Č Roza iz Lime
24. P Jernej
25. S Jožef Kalasanc
26. N 21. med letom
27. P Monika
28. T Avguštin
29. S Sabina
30. Č Feliks
31. P Rajko

SEPTEMBER

1. S Egidij (Tilen)
2. N 22. med letom
3. P Gregor Veliki
4. T Rozalija
5. S Mati Terezija
6. Č Zaharija
7. P Regina
8. S Marijino rojstvo
9. N 23. med letom
10. P Nikolaj Tolentinski
11. T Sperandea
12. S Marijino ime
13. Č Janez Zlatousti
14. P Povšanje sv. križa
15. S Vrnitev Primorske
16. N 24. med letom
17. P Lambert
18. T Jožef Kupertunski
19. S Teodor
20. Č Agata
21. P Matej
22. S Mavricij
23. N 25. med letom
24. P A. M. Slomšek
25. T Sergij Radoneški
26. S Kozma, Damijan
27. Č Vincencij Pavelski
28. P Vavlar
29. S Nadangeli
30. N 26. med letom

OKTOBER

1. P Terezija Deteta Jezusa
2. T Angeli varuhi
3. S Gerard, Evald
4. Č Francšek Asiški
5. P Flora
6. S Bruno
7. N 27. med letom,
- Rožnovenska MB
8. P Benedikta
9. T Dionizij
10. S Danilo (Danijel)
11. Č Filip
12. P Maksimilijan Celjski
13. S Koloman
14. N 28. med letom
15. P Terezija Jezusova
16. T Marijeta M.
- Alacoque
17. S Ignacij Antiohijski
18. Č Luka
19. P Izak Jogue
20. S Irena
21. N 29. med letom
22. P Marija Saloma
23. T Janez Kapistran
24. S Anton Klaret
25. Č Darja
26. P Lucijan
27. S Sabina
28. N 30. med letom
29. P Narcis
30. T Marcell
31. S Dan reformacije

NOVEMBER

1. Č Vsi sveti
2. P Verne duše
3. S Viktorin Prujski
4. N 31. med letom
5. P Zaharija, Elizabeta
6. T Lenart
7. S Ernest
8. Č Janez Duns Scot
9. P Teodor, Božidar
10. S Leon Veliki
11. N 32. med letom,
- Martin
12. P Jozařat Kunčević
13. T Stanislav Kostka
14. S Nikolaj Tavelić
15. Č Albert Veliki
16. P Jedrt
17. S Elizabeta Ogrska
18. N 33. med letom
19. P Matilda
20. T Edmund
21. S Darovanje DM,
- Maver
22. Č Cecilija
23. P Dan Rudolfa
- Maistra
24. S Krizogon
25. N Kristus Kraji
26. P Leonard
- Portomavriški
27. T Virgil in Modest
28. S Katarina, Berra
29. Č Radogost
30. P Andrej

DECEMBER

1. S Eligi
2. N 1. adventna
3. P Fransšek Kxaver
4. T Janez Damašćan, Barba
5. S Saba (Savo)
6. Č Miklavž, Nikolaj
7. P Ambrož
8. S Brezmadežna DM
9. N 2. adventna
10. P Loretska MB
11. T Damaz
12. S Amalija (Malka)
13. Č Lucija, Otilija
14. P Dušan
15. S Virginija
16. N 3. adventna
17. P Lazar iz Betanije
18. T Flor
19. S Urban
20. Č Dominik
21. P Peter Kanizij
22. S Franciška Cabrini
23. N 4. adventna
24. P Adam in Eva, sv. večer
25. T Božič, Gospodovo rojstvo
26. S Štefan, dan samostojnosti
27. Č Janez Evangelist
28. P Nedožni otročiči
29. S Tomaž Becket
30. N Sveta Družina
31. P Silvester

Jolanda Pibernik

VRTNI KOLEDAR

JANUAR

Nikoli ni prepozno, da zemljo, ki je postala popolnoma odvisna od kemije, znova vrnemo v naravno stanje; normaliziramo jo z dodajanjem humusa. Vrtno zemljo z gnojenjem s hlevskim gnojem ali drugimi organskimi gnojili neprestano spreminjamo v rodovitno prst. V času popolnega zimskega mirovanja lahko narežemo cepiče iz dobrih in zdravih matičnih dreves za cepljenje na starejša drevesa.

FEBRUAR

Na vrtu lahko izrujemo že kakšen radič, narežemo motovilec ali obtrgavamo listnati ohrovt. Zelo zgodnje vrste krompirja pripravimo za nakaljevanje. Krompir nakalimo tako, da gomolje, zložene v plitvem zabojčku, izpostavimo svetlobi za 4 do 6 tednov pred sajenjem v ne pretoplem prostoru. Nakaljujemo tudi zgodnje sorte krompirja, gomoljne begonije, dalije, kane, gladiole. Delo na vrtu začnemo s temeljito pripravo tal. Sadike, ki jih vzgojimo v lončkih iz navadne vrtno zemlje, so močnejše od kupljenih. Čas je za prve setve na toplem, za paradižnik, jajčevce, papriko, bučke, zeleno, cvetlice in dišavnice. Pikiramo sadike nekaterih zelenjadnic. Tako dosežemo močnejši in gostejši koreninski sistem. Sadike utrjujemo, če jih pred sajenjem navajamo na zunanje vremenske razmere. Prvo pravilo pred začetnimi deli na vrtu je, da se mora zemlja dovolj osušiti. Najbolj škodljivo za zemljo je, če hodimo ali vozimo po mokri prsti. Če naj bi zgodnje čebulnice ne rumenele, sredi meseca počistimo zastirke in pograbimo listje z gredic. Zvončkom in tulipanom mraz ne škoduje. Ob suhem vremenu okoplujemo zimsko solato in motovilec. Del gredice zaščitimo z vrtno kopreno ali s tunelom, del pa pustimo nepokrit, da se bo podaljšal čas dozorevanja solate. V slabo ogreto zemljo lahko sadimo le bob in grah s priporočilom, da pred setvijo seme čez noč namočimo v toplo vodo, v kamiličnem ali pa žajbljevem čaju. Peteršilj, posejan ta čas, zelo dolgo vznika. Nekoliko ogreje zemljo le črna folija, če jo položimo preko gredice nekaj dni pred setvijo. Redno zračimo prostore s posodovkami in z balkonskimi rastlinami, zalivamo zmerno, da rastline ne začnejo gniti. Pri zalivanju moramo paziti, da voda ne zastaja v lončkih; 10 mi-

nut po zalivanju odvečno vodo odlijemo. Zalivamo vedno pod listi in ne v sredino rozete.

MAREC

Začenja se delo na prostem. Nikoli naj se ne mudi tako zelo, da bi delali na mokri zemlji. Osnovno gnojenje je že stoletja enako, to je gnojenje s hlevskim gnojem, ki ga nadomešča kompost. Gnojenje spomladi je odvisno od kolobarja. Perutninski gnoj je primeren za gnojenje kumaram in paradižniku. Z lesnim pepelom lahko pognojimo grahu, fižolu, čebuli, česnu in ohrovту. Pripravimo si prostor za kompostni kup, nanj bomo metali vse odpadke organskega izvora. Kompostni kup naj bo stalno vlažen. Pospravimo prezimne posevke, predno gredo v cvet: por, solato, motovilec, špinačo, listnati ohrovt. Ko se zemlja nekoliko ogreje, sejemo solato, hkrati sejemo rukvico (rukolo), špinačo, motovilec, radič za prvi rez, zeleno, krešo, drobnjak in črni koren. Če so dnevi topli, lahko posadimo nekaj sadik zgodnjega zelja, cvetače, brokolija, ohrovta in kolerabice. Posajene gredice pokrijemo z vrtno kopreno ali s tunelom, ki prepuščata vlago in ščitita pred mrazom. Grah zaščitimo pred ptiči z mrežo. Jeseni prelopatao ali zorano zemljo na pomlad le zrahljamo, pograbimo kamenje in poravnamo. Odstranimo trajne plevele, slak, pirnico in regračo. Na gredicah, ki jih jeseni nismo obdelali, opravimo pomladanski kop. Zemljo s prsti poravnamo, da postane enakomerno grudičasta. Pred setvijo vrtnin se pozanimajmo o sortah. Presajamo ali na stalno mesto sejemo vse vrste zeljnic, blitvo, rdečo peso, stebelno in gomoljno zeleno, razne radiče in solate. Kot mešani posevek sejemo v menjajočih se vrstah korenje in sadimo čebulo. Med seboj se varujeta pred korenovo in čebulno muho. Šalotko sadimo 15 cm narazen. Seme korenčka, ki dolgo kali, lahko mešamo tudi s semenom solate, da bo greda bolje izkoriščena. V zabožčke sejemo majaron. Pri jagodah odstranimo vse suhe in poškodovane liste, obenem nasad pognojimo in zrahljamo zemljo med vrstami. Pri malinah skrajšamo enoletne poganjke, ostale poganjke privežemo na oporne žice. Sadno drevje sadimo, ko drevo miruje in počiva. Ob suhem vremenu ga že lahko obrezujemo in čistimo, obrežemo vinsko trto in vrtnice. Začenja se pomladansko sajenje breskev, marelic, vinske trte, kutin, orehov in robid. Precepljamo koščičarje. Izbiramo sorte s kratko rastno dobo, da bodo dozorele pred poletno sušo. Na prosto lahko presadimo vse siljene čebulice, ki so nam lepšale dneve v februarju; zunaj se bodo bolje počutile. Grmičasta zelišča in okrasne trave temeljito porežemo, da spodbudimo novo rast. Konec meseca sadimo trajnice, ki cvetijo poleti in kasneje: lilije, gladiole, kane. Nakaljene bodo pognale dva tedna prej. Pri vrtnicah se že vidi, kje bodo pognale. Očistimo jih poškodovanih vej. Vedno odrežemo tik nad brstom. Pri tem odrežemo veje približno na isti višini. Vzpenjalkam odstranimo le vse polomljene in poškodovane veje. Prvič lahko strižemo živo mejo.

APRIL

Glavni vrtni opravili sta sejanje in sajenje. Pomembno je, da sejemo seme samo dvakrat tako globoko, kakor je seme veliko oziroma debelo. Vrtnine, ki kalijo pri svetlobi, posejemo, v tla jih potisnemo s plosko stranjo deske. Pred ptiči jih zaščitimo z rahlo kopreno. Sadimo nakaljeni zelo zgodnji krompir. Ker sodi v rod razhudnikov kakor paradižnik, jajčevci in paprika, naj bi na gredi, ki smo mu jo namenili, vsaj dve leti ne rasla katera teh rastlin. Pokrijemo ga z vrtno kopreno. Ker oblikuje gomolje pod površino, ga obilno zasujemo. Če je na vrtu voluhar, ki ima zelo rad mlad krompir, natresemo med posajeni krompir stroke česna in zasujemo. Za zaščito pred koloradskim hroščem obsadimo krompirjevo gredo z ognjičem in kapucin-kami. Iz treh kilogramov nakaljenega zgodnjega krompirja pridelamo okoli 25 kg krompirja. Sadimo bob in grah. Poskrbimo za robidnice, kosmulje, ribez, josto in ameriške borovnice; slednje zahtevajo posebno kislo prst. Sadimo tudi jagode iz rastlinjakov. Pridelak je še isto leto, dobro pa obrodijo šele naslednje leto. Pri sejanju in sajenju vrtnin in cvetlic upoštevajmo kolobarjenje in vplive medsosedskih odnosov posameznih rastlin. Zeljevke in glavната solata se ujemajo skoraj z vsemi vrstami zelenjave, le s krompirjem, česnom in čebulo ne. Krompir je zelo izbirljen, ujema se le z nizkim fižolom in kolerabo. Visoki fižol je dober družabnik kumaram, kole-rabi, redkvicam, redkvi, zeleni in špinači. Paradižnik lepo uspeva v družbi nizkega fižola, česna, glavnote solate, pora, korenja in redkve. Špinača je dobra družabnica skoraj vsej zelenjavi, njeni izločki spodbujajo rast korenin. Kumina med krompirjem izboljša njegov okus, šetraj sodi k fižolu, česen krepi odpornost vrtnice, sivka preganja z vrtnic uši. Na vrtičku ne smejo manjkati žametnice, ob njih naj rastejo sladki komarček, kumina, janež, melisa, peteršilj, korenček. Na gredici za zelišča namestimo rastline po velikosti: visoke rastline sadimo posamično na sredino grede ali v skupinah ob ograji ali zidu. Majhne in plazeče se rastline razporedimo v ospredju. Nepogrešljive so na škarpah in skalnjakih. Presadimo posodovke in jih postavimo na prosto. Če je rastlina v veliki posodi, odstranimo kar največ zgornje zemlje in jo nadomestimo s svežo prstjo. Potaknjence postavimo podnevi k odprtim oknom, potem naj bodo nekaj dni pri odprtih oknih tudi ponoči. Nato jih postavimo z zavetne prostore na planem. Dalije in gladiole sadimo v skupine, sadimo in presajamo trajnice, dognojujemo vrtnicam.

MAJ

Na naravno oblikovanem vrtu si namesto košnje privoščimo cvetoč travnik. Ob misli na sušo namestimo sode za zbiranje kapnice. Deževnica je najprimernejša za zalivanje, ko se ogreje na dnevno temperaturo. Na vrtu ne smejo manjkati stročnice, saj so te edine, ki lahko uravnavajo količino humusa in dušika v prsti. Po ljudskem

izročilu se po svetem Florjanu, ko sneg v gorah skopni, lahko sadi visoki fižol, nizki fižol pa že nekaj dni prej. Na gredah naj ne bo golih tal, izmenično v vrstice sadimo hitro rastoče rastline (nizki fižol ali grah, motovilec, špinačo) in počasi rastoče rastline (kapusnice in plodovke). Ob visoki fižol sejemo prezimni radič; brstični ohrovt je lahko tudi potrebna senca solati, cvetači, brokoliju. Ker kamilice metuljem močno smrdijo, naj rastejo v bližini kapusnic, da jih ne bodo napadale požrešne gosnice. Prvo leto po sajenju rabarbari ne odkrhnemo listov. Za prehrano uporabimo samo peclje, uživanje zelenih listov je nevarno za naše zdravje. Rabarbarino cvetje porežemo takoj, ko se prikaže, da bi rastlina ne oslabela in da listni peclji ne bi oleseneli. V naslednjih letih odkrhnemo le najmočnejše liste. Ko je krompir visok 15 cm, ga prvič osujemo, drugič ga osujemo, ko se grmiči oblikujejo v vrste. Tudi fižolove rastlinice osujemo, ko so visoke 10 cm. Tistim sortam malin, ki v aprilu niso odgnale mladice, upognemo in pričvrstimo v plitko brazdo nekaj najmočnejših enoletnih šib. Brsti upognjenih šib bodo pognali. Ko so ledeni možje mimo in ko tudi Zofka opravi svoje, za sajenje na vrtu ni več toplotnih omejitev, sadimo lahko najbolj toploljubne rastline, kot so plodovke paradižnik, paprika, jajčevc, kumara in bučke. Kumare so vzpenjalke kakor buče, še najlepše rastejo na kompostnem kupu ali ob gnojnem kupu. V vrtu jim moramo zagotoviti sončna, topla in zavetna mesta. Ko so vreže pri jedilnih bučah 1,5 m dolge, jim odščipnemo glavni vršiček, da se bodo razkošatile. Paradižnik in kumare štiti pred boleznimi bazilika takšne ali drugačne sorte. Paradižnik pa štiti kapusnice pred kapusovim belinom. Grmičasti paradižnik, ki ne potrebuje opore in se razrašča po tleh, bo lepo uspeval na črni foliji ali slami. Majaronove sadike presadimo na prosto in ob sadikah dosejemo seme majarona. Začimbnice, ki jih gojimo pri nas, so praviloma najboljše sveže. Posebno zdaj imajo najbolj nežen okus. Veliko presajamo. Če je ob presajanju suho, se dobro obnese, da zalijemo že jamice, pripravljene za sajenje, po sajenju pa še enkrat zalijemo celo gredico. Brstični in listnati ohrovt sta kapusnici, ki prezimita na prostem. Sejemo ju konec maja. Pri brstičniku moramo paziti na izbiro sorte, ker obstajajo tudi neprezimne vrste. Rastlina prezimi skupaj z listi in vrhom. Okopljemo česen. Redno plevemo in okopavamo, po potrebi zalivamo. Obrežemo odcvetele grmovnice: lipovko, glicinijo, negnoj, majnico in snežno kepo, odtrgamo odcvetele rododendrone. Vse te grmovnice že poleti oblikujejo nastavke za prihodnje cvetenje. Popenjave enoletnice sadimo sredi meseca. Za prekrivanje ograje ali zidu uporabimo slake in kapucinke, ki za svojo rast potrebujejo ogradje. Čeprav so spomladanske čebulnice prenehale cveteti in na pogled niso lepe, jim listja ne smemo odrezati, če želimo, da bodo v prihodnjem letu bujno cvetele. Balkonske cvetlice prinesemo na prosto. Z gnojenjem začnemo tri tedne po presajanju. S priporočenim odmerkom jim gnojimo enkrat na teden.

JUNIJ

Mesec najbujnejše rasti in najlepšega cveta, ki v deželo pripelje poletje in odžene strah pred pozebami. Še lahko sejemo listnati in brstični ohrovt in sadimo plovovke; toplota jim prija, z nekaj vlage bodo hitro nadomestile zamujeno. Sejemo endivijo. Če jo presajamo pred najdaljšim dnem, nam rada uide v cvet. Sadike na gredice presajamo nekoliko globlje kakor so rasle pred presajanjem. Redčimo, presajamo in okopavamo korenje, rdečo peso, korenast peteršilj in druge vrtnine, solate in radiče. Proti koncu meseca kopljemo zgodnji krompir. Na obilno gnojene grede na črno folijo, ki segreva tla, sadimo toplotno zahtevne rastline, lubenice in melone. Rabarbarinih listov ne trgamo več, da rastlina ne oslabi. Gredica dišavnic in začimbnic, materine dušice, žajblja, raznih met, sivke, rožmarina, melise, pehtrana, raznih majaronov da vrtu vonjave Sredozemlja. Dišavnice in začimbnice, ki jim rečemo kuhinjska zelišča, nabiramo med cvetenjem v dopoldanskih urah, ko se rosa osuši. Takrat vsebujejo največ aromatičnih snovi. Pehtran porežemo, ko je visok 25 cm. Presajamo ga vsake 3 leta. Razmnožujemo ga z delitvijo. Sejan nima tako izrazite arome. Vlažnost tal ohranimo z namakanjem, okopavanjem in z zastiranjem. Mlade, komaj vznikle rastlinice, moramo zalivati. Za zalivanje uporabljamo deževnico. V rastni sezoni ji enkrat na teden primešamo tekoče organsko gnojilo iz morskih alg. Večje rastline zastiramo s slamo, pokošeno travo, zelenimi odpadki z gredic, tudi z lubjem. Zastirka zmanjšuje izhlapevanje, ščiti tla pred vremenskimi spremembami, zadržuje rast plevelov. Za zatiranje škodljivcev, polžev, bramorjev, voluharjev, uporabljamo mehanske metode in ekološke pripravke iz naravnih sestavin. Bramorjev se znebimo s pogostim okopavanjem gredic, ker jim s tem zasipamo rove in motimo njihov razvoj. Najteže je z voluharjem. Spomladi, ko je zemlja še zmrznjena, ga preganjamo z izpušnimi plini, ne mara ponavljajočih se visokih zvokov, vonja po kriznolistnem mlečku, carskemu tulipanu in česnu. Voluharja lovimo s pastmi, preganjamo z žvečilnim gumijem z okusom po jabolkah, s karbidom, z ribjimi glavami, s pasjimi iztrebki, sajami, prevretkom iz bezgovih listov. Po vsem vrtu naj rastejo kapucinke, ognjič, sončnice in kalifornijski mak, ker jih polži ne marajo. Polži prav tako ne marajo praproti, bezga, preslice, vratiča, rmana, ki jih uporabimo kot zastiralo. Najboljši ukrep proti polžem je redno pobiranje. Pobiramo jih zgodaj zjutraj, ko se še niso skrili v senco.

Origano je odvrtačalna rastlina zoper mravlje in uši. Navadni rman je za uničevanje gliv na paradižniku. Koprive so zelo koristne rastline, namočene ali prevrete so vedno uporabne proti insektom in tudi kot močno dušikovo gnojilo. Sejemo dvoletnice in trajnice, mačehe, spominčice, turške nageljčke, razne sleze, zvončnice, marjetice, dunajske nageljčke. Ta mesec cvetijo mnoge trajnice; če jih takoj po cvetenju porežemo, pognojimo in okopljemo, bodo cvetele še enkrat. Ko pobremo

z gredic prve pridelke, nasadimo vrtnine za jesen ali pa posejemo rastline za zeleno gnojenje.

JULIJ

Vrt se razdaja. Rastline, ki so prizadete od toče ali kakšnih drugih stresnih razmer, zalijemo enkrat na teden s pripravki iz alg. Sejemo in sadimo zelenjavo za zimsko rabo: cvetačo, kitajsko zelje, listnati ohrovt, kodrasto zelje, brstični ohrovt, endivijo in razne radiče. Kitajski kapus je rastlina kratkega dne. Sejemo ga na gredico po zgodnjem krompirju. Sadike brstičnega ohrovta sadimo globoko, zemljo utrdimo tako, da jo zatlačimo z rokami. Tudi por sadimo po zgodnjem krompirju. Večkrat ga osujemo, ker želimo pridelati dolga bela stebila. Zelje lahko sejemo vse poletje, če upoštevamo rastno dobo, ki jo sorta potrebuje, da dospe. Skrajni čas pa je za sajenje zelja za kisanje. Sejemo majski srebrnjak in čebulček. Obtrgavamo grah, režemo brokoli, solato, zgodnje zelje in ohrovt.. Bobovo stročje nabiramo, ko je še zeleno, zrnje pa že odraslo in nežno. Če mu porežemo rastne vršičke, ga obvarujemo pred napadom črne fižolove uši. Več kot potrgamo kumar ali buč, več novih nastavkov bodo rastline pripravile za pozneje. Sladki komarček moramo obvezno zaščititi pred voluharjem. Gomolje porežemo, preden listi otrdijo in postanejo nitasti. Ko konice listov čebule porumenijo, liste ob vratu rastline zlomimo in pritisnemo k tlom, z vilasto lopato čebulo previdno povzdignemo. S tem pospešimo zorenje čebule. Nekaj dni kasneje čebulo porujemo in jo začasno pustimo na soncu. Hranimo jo, spleteno v kito ali naloženo v mrežasti vreči, in obesimo v suhem in zračnem prostoru. Pospravimo tudi šalotko in jo hranimo v viseči mrežasti vreči kot čebulo. Rdeča pesa, paprika, kumara, bučka in paradižnik potrebujejo stalno vlažnost. Bolj kot za drugo zelenjavo je zanje pomembno zalivati, zastirati in okopavati. V nižjih legah kopljemo krompir. Pomembno je izkopani krompir pravočasno zasenčiti, da gomolji ne ozelenijo. Ozeleneli gomolji so strupeni. Črni, rdeči in beli ribez v našem okolju zelo dobro uspevajo. Največji problem predstavljajo zgodnje pomladanske pozebe. Po končanem obiranju ribez, enako tudi kosmuljo in josto, obrežemo. Kosmuljo navadno gojimo v obliki grma, ki ga z redno rezjo vzdržujemo v dobri kondiciji. Izrežemo poganjke, starejše od treh let. Podobno ravnamo pri malinah in robidnicah. Maline delimo na enkrat rodne ali poletne in dvakrat rodne ali jesenske. Obstaja še tretji vmesni tip maline. Robida pa zahteva zmerno klimo. Trajnost nasada je 10 do 15 let. Robide zorijo od srede julija do septembra. Ko obremo jagode, začnemo odstranjevati pritlike in čistiti gredo. Ko je nasad jagod star 3 ali 4 leta, kolobarimo. Koščičarje, češnje in višnje obrežemo potem, ko smo obrali sadeže z dreves. Za jesensko cvetenje poskrbimo s potaknjenci prezimnih krizantem in sajenjem trajnic. Po prvem cvetenju odrežemo odcvetelo cvetlico centimeter nad

listom, ki gleda iz grma, tu bo pognal nov poganjek. Poganjke, starejše od treh let, odrežemo. Jež je na vrtu dobrodošel gost, ker se prehranjuje z žuželkami, mišmi in polži, tudi s kačami. Rad ima mleko, jagode in hruške. Ob svetem Jakobu je čas za setev ajde. Zemlja na vrtu naj bo vedno okopana, ne le zaradi plevelov, okopana je sposobna sprejeti večje količine vode.

AVGUST

Še vedno lahko sejemo mehkolistne solate, zgodnje endivije, kitajski kapus, črno zimsko redkev in rukvico. Semenimo in razmnožujemo samo najlepše in najbolj zdrave rastline, pogosto pobiramo za seme najzgodnejše primerke. Za seme izberemo nekaj najlepših, največjih in najbolj zdravih solat ali radičev in jih pustimo, da gredo v cvet. Steblo rastline odrežemo, ko se odprejo prvi mehurčki, obesimo jo na suho, ko pa se povsem osuši, seme iz rastlinskih ostankov ročno izluščimo. Z opletimi rastlinami zastiramo tla in tako vračamo vrtu, kar nam daje. Z zastiranjem ohranjamo toploto, vlažnost, mikroklimo prsti, varujemo tla pred vremenskimi neugodnostmi, preprečujemo zaskorjitev, zbitost in razkrajanje humozne prsti ter rast plevelov. Organske snovi zastirke so tudi koristen dodatek hranilnih snovi. Zastirka iz gabeza daje rastlinam kali, kopriva oskrbuje rastline z dušikom. Zastirka iz bele gorjušnice, bezga ali praproti odganja polže. Zastirko lahko naredimo s pomočjo rastlin za zeleno gnojenje, ki koristijo vrtu kot posevek na izpraznjenih gredicah. Rastline za zeleno gnojenje imenujemo podornine, ki ne donašajo pridelka, podkopljemo jih v času, ko najbolj bujno rastejo. Za čebeljo pašo je med rastlinami za zeleno gnojenje najbolj primerna facelija. Najugodnejši čas za nove nasade jagod je nekaj dni pred velikim šmarnom. Že prvo leto bodo dale zadovoljiv pridelek. Enkrat rodne jagode cvetijo 20 do 30 dni. Cvetenje večkrat rodnih jagod se ponavlja do jesenskih slán. Razvoj plodu pa traja 20 do 40 dni. Sadike jagod si doma vzgojimo tako, da pustimo ukoreniniti žilice s poganjki iz matičnih rastlin. Če je še povsem poletno in suho, je poleg pobiranja pridelkov naša glavna skrb zalivanje vrtnin. Z zbiranjem deževnice za zalivanje rastlin pomagamo naravi, saj zalivanje z mrzlo vodo iz pipe nekaterim rastlinam škoduje. Če so veje jabolk ali hrušk prepolne sadja, jih moramo podpreti. Poletne nevihte z dežjem in vetrom jih lahko polomijo. Medmašni čas je najlepši in najbolj zdrav čas v letu. Zdravilne rastline imajo v tem času v sebi največ zdravilnih snovi. Porežemo sivko, žajbelj, timijan, mladi in novi poganjki bodo pred zimo še dorasli. Zelišča nabiramo ob lepem vremenu pred cvetenjem ali v začetku cvetenja v dopoldanskih urah. Osušena zelišča ohranijo svojo dišavno vrednost le kakšno leto. Najstarejši in najpreprostejši način shranjevanja zelišč je previdno sušenje v tanki plasti v senčnem in zračnem mestu. Nabiramo semena enoletnih in dvoletnih najlepših in najbujnejših cvetic. Semena sušimo v senčnem, suhem in

zračnem prostoru. Pri zbiranju semen lahko sledimo kakšnemu osebnemu cilju, določeni barvi cvetlic, obliki ali kakšni drugi lastnosti vrtnin ali zelišč. Na okrasnem vrtu delamo potaknjence: v začetku meseca potaknjence iglavcev, nato vrtnic in drugih listnatih grmičev. Presajamo potonike. Sadimo jih plitko, da rastlinski vršički skoraj gledajo iz zemlje, sicer kar nekaj let ne bodo cvetele. Presajamo nizke bradate perunike, ki so cvetele že aprila, korenine so dozorele maja in junija.

Če so sobne rastline prerasle svoj okvir, je čas, da jih skrajšamo. Iz odrezanih delov vzgojimo potaknjence. Ob koncu meseca lahko sekamo zelje.

SEPTEMBER

Sejemo čebulček. Špinačo, ljubljanski motovilec in motovilec žličar sejemo za spomladanski pridelek, holandski motovilec pa za jesenskega. Jesen je čas spravila pridelkov z vrta in iz sadovnjaka, je tudi čas trgatev, jesen je čas veselja. V zelenjavnem vrtu nabiramo plodovke, paradižnik, papriko, jajčevce, kumare, bučke, buče, lubenice in melone. Če v kratkem času potrebujemo večji pridelek brstičnega ohrovtja, vrh rastline odrežemo. Vsi brsti bodo hkrati dozoreli. Solate še lahko čakajo na mraz. Najprej porežemo mehko solato, nazadnje pospravimo letni radič. Ko je endivija dovolj košata, ji zgoraj prevežemo rozeto, pričnemo jo beliti. Beljenje naj traja tri tedne. Sadimo proti mrazu odporne sorte pora za zimo in za zgodnjo pomlad. Drobnjak vsake tri leta izkopljemo in presadimo na drugo mesto. Semena, ki jih nabiramo, ne kalijo isto leto. Za dober vznik morajo semena nekaj časa počivati v hladnem in vlažnem prostoru. Režemo in sušimo pozno posejani šetraj, liste luštreka, majaron, žajbelj in sivko. Takoj, ko listi rabarbare porumenijo, jo lahko delimo in presajamo. Vsake 4 ali 5 let vzamemo rabarbaro iz zemlje, ji potrgamo korenine in jo presadimo v sveže pripravljeno gredo. Dognojevanje rastlinam ni več potrebno. Po gredah lahko trosimo kompost, da bo izboljšal sestavo tal in hranilno vrednost prsti. V sadovnjaku obiramo jabolka, hruške, češplje, slive, trgamo grozdje in drugo sadje. Skladiščimo le zdrave plodove. Tipične jesenske sadne vrste, ki zorijo do prvih pozeb, so: večkrat rodne jagode, dvakrat rodne maline in robidnice. Pobiramo jih od srede poletja dolgo v jesen. Še presajamo potonike in nizke bradate perunike. Še lahko sejemo tudi mačehe, spominčice in marjetice. Sadimo in presajamo trajnice. Ker je zemlja še topla, se pred zimo lepo ukoreninijo. Delimo in presajamo vse trajnice, razen tistih, ki cvetijo v jeseni, kot so krizanteme. Izkopljemo kane, gladiole (meče), frezije, dalije (georgine), črni koren, korenovke in gomoljnice; naložimo jih v plitke zabojčke, naj se sušijo v prostoru varno pred mrazom. Sadimo čebulnice in gomoljnice lukov, krokusov, zvončkov, velikih zvončkov, čebulnih perunik, hiacint, narcis in irisov, da bodo cveteli zgodaj spomladi. Sobne rastline, ki so še na prostem, začnemo navajati na stanovanjske razmere. Najprej jih prestavimo pod streho, da jih

ne bo zalival dež. Ko je ponoči pod 10 °C, jih prestavimo v notranje prostore. Na izpraznjene gredice še lahko sejemo rastline za zeleno gnojenje, deteljo ali karnatko in belo gorjušnico. V tla jih zadelamo spomladi.

OKTOBER

Pozno jeseni pospravljamo vrt, a tudi načrtujemo setve za razcvet vrta v prihodnjih letih. Močnejše rastline blitve in pora visoko osujemo. Čokati sivozeleni por prezimi, višje rumenozelene sorte moramo pobrati do novega leta. Belo in rdeče zelje pa tudi ohrovt prenesejo nekaj stopinj mraza, a jih je vseeno dobro pospraviti z gredic. Za siljenje izkoplremo korenine radiča, 2 cm nad korenino mu porežemo liste, pokončno jih zložimo v posodo z vlažnim peskom in v temi silimo. Korenovke za skladiščenje skrbno izkoplremo, da rastline ostanejo zdrave. Lahko jih skladiščimo v zasipnici. Korenov za skladiščenje ne peremo. Pred mrazom zaščitimo vse jesenske posevke in vse živo, kar bo prezimilo zunaj, s smrekovimi vejami, listjem ali slamo. Sadje mora na drevesih dobro dozoreti. Izrazito zimskih sort ne obiramo pred sredino oktobra. Najboljšo kakovost orehov in kostanjev dosežemo, če jih pustimo na drevesu tako dolgo, da sami popadajo na tla. Plodove nešpelj pustimo na grmičih, dokler jih ne popari močnejši mraz. Le rjavi plodovi, omehčani od mraza, so užitni. Sadno drevje lahko sadimo jeseni ali zgodaj spomladi. Primernejši čas je jeseni. Običajno sadimo konec oktobra. Če ne moremo takoj posaditi nabavljenih sadik sadnega drevja, jim korenine zagrnemo z vlažno vrtno zemljo. Posebnega pomena je sajenje medonosnih dreves, kot so kostanj, lipa, akacija, rešelika, jelka, javor. Vsaki dve leti je dobro izkopati čebulice tulipanov, jih pregledati in prebrati. Zdrave čebulice posušimo in ohranimo, sicer jih lahko zdaj že tudi posadimo kakor čebulice švedskih irisov, zlatih in anemon. Čebulice sadimo v skupinah tako, da se bodo med seboj prepletale. Lahko jih posadimo kar na travnik, pod drevesa ali med trajnice. Pred mrazom jih zaščitimo z odpadnim listjem. Grmiče in trajnice razmnožujemo z deljenjem. Trajnice, ki cvetijo spomladi, delimo jeseni. Potaknjenci so deli rastline, ki jih želimo ukoreniniti; režemo jih visečim sobnim rastlinam, vrtnicam, ribezu, josti, kosmuljam. Pri razmnoževanju s semeni se rastline lahko med seboj razlikujejo. Iz potaknjencev pa zrastejo enake rastline kot na matičnih. Pri razmnoževanju iz lista, je potaknjenelec list rastline z mesnatimi dlakastimi listi, kot jih imajo: gloksinije, begonije, afriške vijolice. Položnice so k tlom potisnjeni poganjki rastlin, ki se ob stiku z zemljo zakoreninijo. Take so: jagode, ribez, srobot, magnolije, vinska trta, maline, robidnice. Poskrbimo za jesenske kizanteme. Povežemo jih na oporo in čez noč prekrijemo z vrtno kopreno, da cvetje zavarujemo pred mrazom. Na grobovih ustvarimo jesensko zasaditev z mačehami, resami, hebami in drugimi jeseni cvetočimi rastlinami, z različnimi zimzeleni in

nizkimi trajnicami. Vse balkonske rastline, ki jih želimo prezimiti, postavimo v primerno tople in svetle notranje prostore.

NOVEMBER

Na vrtu opravimo vsa dela, ki jih nismo utegnili postoriti v oktobru. Pospravimo vrt, pograbimo listje in travo pod drevesi, odstranimo z dreves morebitno gnilo sadje. Pred zmrzaljo posadimo jesenski česen; ima debele stroke in da velik pridelek, je odporen pred mrazom. Špinača in peteršilj prezimita. Stoletna čebula je trajnica, ki ob primernih pogojih raste vso zimo. Jagodičje sadimo največkrat v jeseni, ko so rastline prenehale z rastjo in odvrgle liste. Za brusnice in ameriške borovnice mora biti zemlja izrazito kislá. Ostalo jagodičje potrebuje zelo sončno lego in s hranili bogato zemljo. Zemlja se je izčrpala; kar nam je dala, ji moramo vrniti; jesenski kop in gnojenje sta delo, ki se vleče do zmrzovanja. Pri globokem kopu odstranimo vse korenine in poganjke pirnice in osatov. Temeljito pletje je za gredico pogosto rešitev. Kompost in hlevski gnoj izboljšujeta zemljo in ji dodajata hranilne snovi. Umetna gnojila zemlji dodajajo hranilne snovi, sestave zemlje pa ne izboljšujejo. Večini zelenjadnic ustrezajo rahlo kislá tla. Če želimo kislost tal spremeniti, potrosimo po prelopatani zemlji apno ali kameno moko. V tla vse to zadelamo spomladi. Apna ne mešamo s hlevskim gnojem ali drugimi gnojili, ker uniči njihovo hranilno snov. Apnimo najmanj mesec dni pred gnojenjem ali vsaj dva meseca po njem. Če so tla prekisla, v času rasti uspevajo pleveli: preslica, repica, dresen, kislica, volčji zob, pasja kamilica, kurja črevca. Če je v vrtni zemlji dovolj apna, pa rastejo mrtva in pekoča kopriva, osat, grint in jetičnik. Njivo za krompir vsaj dve leti prej ne apnimo. Če je zemlja preveč apnena, se na krompirju pojavlja hrastavost. Osnova za dobro zemljo je gnojenje z organskimi gnojili. Pri gnojenju moramo upoštevati kolobar. Kolobarjenje je vrstenje rastlin, ki preprečuje, da bi si preveč sorodne rastline sledile druga za drugo na isti gredici. Tudi ob dobrem gnojenju bi slabo uspevale. Vrtni kolobar je pomemben za dolgoročno vzdrževanje rodovitnosti tal. Vrt razdelimo na 4 polja, nanja načrtujemo rastline z različnimi potrebami po gnoju. Obilno gnojimo prvo polje, to je osnovno polje. Namenjeno je tistim vrtninam, ki za svojo rast potrebujejo obilno gnojenje. Na osnovnem polju lahko rastejo: paradižnik, paprika, kumare, bučke, buče, zeljnice, krompir. Drugo polje, ki je bilo prejšnje leto pognojeno, le malo gnojimo. Tu bodo rasli blitva, rdeča pesa, korenček, špinača, koleraba, solatnice, peteršilj, zelena. Na tretjem polju bodo vrtnine, ki ne prenašajo gnojenja: čebula, česen, šalotka, razni fižoli, grah, bob, motovilec, prezimne solate, kitajsko zelje. Četrto polje je izločina, namenjena večletnim rastlinam, tu bodo rasla dišavnice in zelišča. Tudi tega polja ne gnojimo. Na izločini lahko gojimo jagode, ki pa jim moramo gnojiti. Ko je to polje po kolobarju namenjeno počitku, ga zasejemo z dete-

ljo. Globoki kop ima svojo vrednost tudi zaradi zatiranja plevelov in zaradi poletne suše. Globoko zrahljana zemlja omogoča rastlinam globljo rast. Na god sv. Katarine se začne obiranje oliv, namenjenih za predelavo v olje.

DECEMBER

Preneha vsaka obdelava tal. Narava je obmirovala. Soncu pojema moč. Kocene listnatega ohrovtu pustimo kar na vrtu, saj bodo spomladi zelo zgodaj pognali mlade liste. Vsak ohrovt je okusnejši potem, ko ga doseže slana. Listnati ohrovt režemo po prvi slani in nato vso zimo tja do maja. Por je med čebulnicami ena izmed najmanj zahtevnih vrst. Ker je odporen proti mrazu, pridelek režemo postopoma do aprila. Motovilec je res okusen šele takrat, ko si ga narežemo izpod snežne odeje. Če zemlja še ni pomrznjena, še lahko sadimo razne čebulnice, le globlje jih moramo posaditi in jih prekriti z listjem. God sv. Lucije je poslednji setveni datum za božično žito. Za poživitev zimske prehrane z vitamini lahko nakaljujemo semena v kalilniku ali v primernih kozarcih. Za kaljenje so primerna vsa semena užitnih rastlin s kalčkom. Starih in umazanih semen pa se raje izogibajmo. Nakaljena semena so vir rudnin, vitaminov in bioaktivnih snovi. Zelo hitro kali leča. V času mirovanja, če ne zmrzuje, poteka v sadovnjaku pomembno opravilo zimske rezi. Vse od odpadanja listja v pozni jeseni do brstenja spomladi z rezjo oblikujemo trte in krošnje dreves, režemo odvečne veje ter mlade poganjke. Gojitveno rez opravimo v prvih letih rasti sadnega drevesa, z njo ustvarjamo mlademu drevesu gojitveno obliko. Pri starejših sadnih drevesih z rezjo odstranimo cele veje, če so polomljene ali bolne, če se križajo ali drgnejo druga ob drugo. Z rezjo oblikujemo pravo razmerje med listno maso in cvetnimi brsti na rodnem drevesu. Odstranjujemo odvečno rast in s tem vplivamo na tvorbo cvetov in uravnovešen pridelek. Pred snegom v sadnem vrtu sežgemo obolelo listje in obolele plodove, oberemo in požgemo tudi zapoznele osušene sadeže z dreves. Zaradi mrčesa premažemo debla sadnih dreves z apnenim beležem, kar je priporočljivo pri marelicah, ki rastejo ob zidu. Snežna odeja zavaruje zemljo in rastline pred zmrzaljo v globini. Iz krošenj dreves in grmovnic pa bomo otresali mokri sneg, da se veje ne bi polomile. Okrog rododendronov in hortenzij pred snegom še lahko nasujemo plast iglic in listja za večjo kislost tal. V notranjih prostorih so najbolj naravna in zdrava čistilna naprava sobne rastline, ki odlično čistijo zrak raznih strupenih snovi. Nezahtevne okrasne trave povežemo v šope. Ptičje krmilnice naj bodo postavljene tako, da bodo ptički varni pred mačkami. Hrane in vode pticam pozimi ne sme manjkati.

Stane Granda

SLOVENIJA - 20 LET SAMOSTOJNOSTI

Težave z državljansko zavestjo

Slovenska država v letu 2011 stopa v tretje desetletje svojega neodvisnega življenja. Za njo je spoštljivo življenjsko obdobje za človeka in razmeroma kratko za državo, čeprav bo že čez nekaj let časovno presegla obstoj stare Jugoslavije. Slovenska osamosvojitve je bila v srcu in zavesti mnogih Slovencev doživeta kot uresničitev tisočletnih sanj. Nekaj slovenskih zgodovinarjev, maloštevilnih, vendar vplivnih in glasnih, jih je hitro podučila, da je takšno govorjenje potvarjanje zgodovine, saj je še okoli 1985. leta bilo za komunistični sistem in Jugoslavijo okoli 60 odstotkov Slovencev.

Ta podatek, ki so ga zabeležili takratni raziskovalci javnega mnenja, vemo, s katere šole in organizacije so izhajali, in nobena skrivnost ni, da so kot svojo prvo nalogo bolj kot ugotavljanje čutili oblikovanje javnega mnenja, v resnici bolj govori o stopnji politične represije v takratni Jugoslaviji kot pa o slovenskih čustvih. Seveda s tem ne želim zanikati, da so bili številni Slovenci v zgodovini izjemno zvesti stari Avstriji in obema Jugoslavijama, toda tako neumni, kot jim to pripisujejo nekateri zgodovinarji, kljub vsemu niso bili. Nenazadnje smo bili takrat mnogi zdaj živeči že zreli ljudje in se spominjamo, kaj smo si želeli in komu smo upali to povedati. Zgodovinarji, ki tako poudarjajo jugoslovansko in komunistično privrženost Slovencev, zamolčujejo, da sta bila slovenski »nacionalizem« in »separatizem« eden najhujših političnih grehov v nekdanji državi. To je podatek, kakršnega tako radi ponavljajo ljudje, ki so sposobni zapisati, da so Slovenci dobili svojo državo, če so jo hoteli ali ne; to so ljudje, ki so že leta 1992 organizirali javne prireditve, kjer so sanjali o vrnitvi v Jugoslavijo, in ki zlasti v mednarodnem prostoru, celo na Japonskem razširjajo mnenja, da Slovincem, zlasti mladim, ni nič do lastne države; s tem ti ljudje razkrivajo svojo biološko in ideološko navezanost na nekdanje (jugo)slovenske policijske in partijske totalitaristične strukture. Pravzaprav ne moremo pojasniti, ali jim je več do Jugoslavije ali komunizma. Očitno jim je oboje neločljiva celota. Hkrati je njihovo »osvetljevanje resnične preteklosti« tudi svojevrstna tožba za razmerami, ki so jim zagotavljale privilegirano sodobnost in prihodnost. Bili so neke vrste rdeče plem-

stvo, saj jim je vlogo v družbi zagotavljalo družinsko poreklo. Bolj so glasni in nasilni v teh tožbah, bolj napreduje demokracija v naši dvajsetletnici.

Ne sanje, trpljenje!

S trditvami, da slovenska osamosvojitve niso tisočletne sanje, se lahko strinjamo v toliko, da samostojna slovenska država ni rezultat tisočletnega sanjarjenja, ampak nadvse resnih in žal tudi dobesedno krvavih prizadevanj.

Trditev, da je slovenski kulturni in politični razvoj predvsem rezultat napora v začetku zelo maloštevilnih posameznikov, je gotovo točna. Ni pa je mogoče razlagati kot nekakšno vsiljevanje prizadevanj posameznikov, ker v zgodovini ni bilo naroda, ki ga ne bi vodili posamezniki. Še komunistični režimi so delovali po načelih »demokratskega centralizma«, ki je v praksi pomenil neomejeno oblast prvega človeka stranke. Za voditelje, takšne ali drugačne, dejanske ali samozvane, je ključno vprašanje, koliko ljudi jim sledi. Totalitarni so metodo korenčka in palice, komunisti zlasti zadnjo, razvili do vrhunca.

Mnogi trdijo, da čudežev ni. Sam sem nasprotnega mnenja in vidim enega velikih čudežev v dejstvu, da smo Slovenci, kljub nenaklonjeni preteklosti, kot narod preživeli. Veliko večji in bolj kulturni narodi so iz zgodovine izginili. Ne morem tožiti o bavarski in frankovski podreditvi naših slovenskih prednikov, pokristjanjenju, ki da je »pripeljalo« fevdalni družbeni red (Kakšna laž! Krščanstvo obstaja pri nas že od antike dalje!), o izgubi slovenske notranje samostojnosti 828. leta. Vse je bilo po svoje nujno, čeprav je bilo za to treba plačati visoko ceno. Resnično lahko obžalujemo, da se slovenski naselitveni prostor ni oblikoval v enoto nemškega cesarstva s knezom ali kraljem in enim verskim središčem, ki bi nam dalo prvi kulturni center. Nastanek dežel Štajerske, Koroške, Kranjske, Goriške, Istre in samosvojega Trsta, ločitev beneških in prekmurskih Slovencev, vse to je slovenski preživetveni proces pogosto do skrajnosti ogrožalo. Le Kranjska in Goriška sta bili praktično povsem slovenski. Drugod je bilo Slovencev tretjina ali manj. Tako smo do prve vseslovenske organizacije morali čakati vse do leta 1851, ko je končno Antonu Martinu Slomšku in njegovima koroškima (!) sodelavcema Andreju Einspielerju in Antonu Janežiču uspelo ustanoviti Mohorjevo družbo. Tako se dvajsetletnica nastanka samostojne slovenske države med drugim pokriva tudi s stošestdesetletnico Mohorjeve družbe!

Slovenski jezik – hrbtnica slovenske samobitnosti

Kot argument za prepričanje, da so slovanske prednike Slovencev dejansko pokristjanili staroselci in sta Oglej in Salzburg vzpostavljala predvsem času in (lastnim) potrebam primerno cerkveno organizacijo, lahko navedemo tudi zasidranost slovenskega jezika v tukajšnjem krščanstvu. Njegov obredni jezik je bil pretežno la-

tinski, verski nauk in izpolnjevanje verskih obveznosti, od spovedi naprej, pa so le zahtevali vsakodnevno rabo slovenskega jezika. Slovenski jezik je moral biti od samega začetka krščanstva med Slovenci njegov neločljivi del. To dokazujejo tako akcija solunskih bratov Cirila in Metoda kot *Brižinski spomeniki* ter kasnejši srednjeveški slovenski jezikovni preostanki. Slovenski jezik je bil v tukajšnjem krščanstvu živ in stalno prisoten. Ni bil relikv preteklosti kot latinski jezik, ampak vsakodnevna splošno razširjena praksa, ki je zaradi njegove javne cerkvene rabe zahtevala njegovo stalno prilagajanje sodobnim potrebam. Njegovo »likanje«, prirejanje za javno rabo pri obredih, ki je zahtevalo zaradi svetosti njegove rabe stalen razvoj, je hkrati, kljub dialektom, prinašalo skromno standardizacijo – oblikovanje skupnega slovenskega jezika, ki je bil razumljiv najširšim ljudskim množicam. V tem smislu je delovanje cistercijanov na Slovenskem, kljub monumentalnim študijam akad. Jožeta Mlinariča, še vedno premalo spoznano. Nenazadnje je tudi prvo slovensko katoliško knjigo napisal koroški (!) cistercijan Pachernecker.

Odločitev slovenskih protestantov za slovenske knjige ni bila odkritje slovenskega jezika, njegovo stvarjenje, ampak posledica dotedanjih razmer v Cerkvi. Če so hoteli njen nauk prilagoditi svojim verskim pogledom, so se morali nasloniti na obstoječo jezikovno prakso v Cerkvi, ki so jo hoteli reformirati. Z nemškim jezikom ne bi dosegli ničesar. To njihovo veliko spoznanje in delo, ki je iz tega sledilo, je imelo izjemen pomen za nadaljnji slovenski samostojni kulturni razvoj. To so spoznali že tako opljuvani škof Tomaž Hren kot njegovi številni duhovni sobratje, vse do Slomška, ki so potrebovali stoletja, da so slovensko protestantsko *Sveto pismo* dejansko nadomestili s katoliškim slovenskim. Ni naključje, da vsa prelomna obdobja slovenske zgodovine spremljajo nove izdaje *Svetega pisma*.

Od prve omembe Slovenije do samostojne slovenske države!

Slovenski narodni prerod je bil povezan z bosonogim avguštincem očetom Markom Pohlinom. Nasploh so bili redovniki za starejšo slovensko kulturno zgodovino izjemno pomembni. Nove čase in razmere naznanjajo na eni strani povečana kulturna vloga svetnih duhovnikov, kot so bili Jurij Japelj in nekdanji frančiškan Valentin Vodnik, pa že tudi laikov, kot so bili Žiga Popovič, Anton Tomaž Linhart in nenazadnje tudi baron Žiga Zois. Slednjemu so stanovski plemiški tovariši premalo sledili v njegovih slovenističnih prizadevanjih in so se tako sami izločili iz aktivnega slovenstva. Prav v pismu med človekom preteklosti, kot je bil v nekem smislu Valentin Vodnik, in »novodobnim« Janezom Nepomukom Primicem, ki je zaradi neozdravljive možganske bolezni svojo kratkotrajno akademsko kariero začel kot visokošolski profesor slovenskega jezika na stolici graškega liceja, ustanovljeni pred dvesto leti (1811), je bila leta 1810 prvič zapisana beseda Slovenija. K nje-

nemu utrjevanju in poimenovanju njenih prebivalcev kot Slovencev je v nemškem prostoru veliko prispeval danes skoraj povsem pozabljeni veliki slovenski pesnik Urban Jarnik. Moža lahko štejemo za enega prvih velikih političnih Slovencev. Ne le zato, ker je v obširni znanstveni razpravi 1826. leta opozoril na zlovesče napredovanje germanizacije na Koroškem, ampak predvsem zato, ker je skupaj z njegovim občudovalcem in prijateljem Antonom Martinom Slomškom postavljala temelje ideje Združene Slovenije. Očitno je ta ideja v tem krogu posebno intenzivno živela in jo je Slomšek izrekel že neposredno po letu 1820. Jarnikova učenca in Slomškova prijatelja sta bila tudi velika koroška Slovenca Matija Majar in Andrej Einspieler. Nasploh so bila slovenska narodna prizadevanja v prvi polovici XIX. stoletja veliko bolj živa na Štajerskem in Koroškem kot pa na Kranjskem. Slovenistika kot jezikoslovje je v Jerneju Kopitarju in Franu Miklošiču postala predmet vključevanja Slovencev v mednarodne znanstvene vrhove, France Prešeren je temu sledil na literarnem področju. Kljub izjemnemu spoštovanju do njegovega pesniškega genija in zvestobe slovenstvu in slovenskemu jeziku pa je dejstvo, da je bila beseda Slovenija v tisku prvič objavljena 1844. leta, ko je urednik Kmetijskih in rokodelskih novic objavil posebno prigodno pesem Ivana Vesela Koseskega ob obisku cesarja Ferdinanda v Ljubljani. France Prešeren je nedvomno vedel zanjo, toda kot visoko kultiviran človek pojma, ki ga ni bilo v zgodovini, geografiji in upravi, ni v svojem doslej znanem pisanju nikoli uporabil.

Iz jezikovne v politično skupnost

Uvodoma omenjeni slovenski zgodovinarji v zadnjih letih zelo problematizirajo vprašanje, od kdaj smo Slovenci Slovenci in ne Slovani, od kdaj se smemo imenovati narod in podobno. Vprašanja niso preprosta, pogosto so resnično zapletena. Kljub temu, da to priznavamo, pa se z njihovimi prizadevanji, ki izhajajo iz razočaranja nad propadom komunizma in Jugoslavije in je njihov cilj zmanjševanje pomena samostojne slovenske države, ne strinjamo. Na njihovo ravnanje vpliva še različna terminologija, saj na primer nekateri štejejo k narodu ali naciji samo tiste, ki imajo lastno državo. Slovenci smo bili priznani kot nacija, ko se o lastni državi še ni razmišljalo. Človek večkrat preprosto ne more razumeti, zakaj se nekateri v zadnjem času sklicujejo na razne definicije ameriških antropologov in podobnih znanstvenikov, ki o nacionalnem vprašanju nimajo pojma. To izpostavljam zato, ker svoje nazore predstavljajo kot skrajno moderne in znanstvene, na kar so mladi silno občutljivi. Kljub svojemu zavzemanju za strpnost ne izpustijo prilike, da ne smešijo in sramotijo drugače mislečih. To poudarjam, ker ob značilnem samozaničevanju Slovencev in slabem vodenju slovenske države lahko za mnoge samospraševanje o njenem smislu postaja usodno.

Definicij naroda je več, kot je dni v letu, in nobena ni popolna. Osebnost mi je najbližja, čeprav je tudi pomanjkljiva, da narodnost sloni na govornem materinem jeziku. Če govorimo o judovskem narodu v Stari zavezi, zakaj ne bi govorili o Slovencih v srednjem veku, še zlasti, ker jih kot »vinde«, »wende«, pa tudi »slave« in podobno imenujejo njihovi neslovenski sosedi. Pri tem je jasno, da z njimi mislijo svoje slovenske sosede.

Iz kulture v politiko

Slovenci smo svoj politični program, ki je zahteval javno rabo slovenskega jezika v šolah in uradih ter posebno upravno enoto Slovenijo, ki bo obsegala vse Slovence in bo imela lasten parlament, predstavili po marčni revoluciji 1848. leta. Prvi jo je uradno zahteval celovski kaplan Matija Majar Ziljski in zato kmalu nato postal prvi slovenski politični preganjanec. Zamisel so javno hitro poprijeli goriški, štajerski in drugi Slovenci, tudi Trst je bil aktiven, vso politično akcijo pa so vodili dunajski Slovenci ob organizacijski pomoči graških. Z zadnjima skupinama mislim tiste odlične Slovence, ki so tam študirali ali službovali: Fran Miklošič, Matija Dolenc, Peter Kozler, Jožef Muršec, Jožef Krajnc, Anton Globočnik ... Njihov poglavitni uspeh je bilo množično podpisovanje peticije z omenjenimi slovenskimi zahtevami. Z lastnoročnimi podpisi so naši predniki dokazali, da podpirajo svoje narodne in politične voditelje ali boljše narodnopolitični program Slovencev, tako kot so ga oblikovali in predstavili javnosti v monarhiji.

Slovenski narodni program 1848. leta je bil najbolj radikalen v vsej monarhiji. Izhajal je s postavke, da bi ukinili dežele kot fevdalne tvorbe in cesarstvo notranjepolitično na novo preuredili. Ker do tega ni prišlo, dežele so obstajale do konca habsburške monarhije, Avstrija pa jih je ohranila do danes, za uresničitev Združene Slovenije ni bilo realnih možnosti. Noben narod ni takrat uresničil svojega temeljnega cilja. Kljub temu pa so Slovenci dosegli, da so jih poslej imeli za enoten narod ne glede na dežele, kar se je izrazilo zlasti v enotnih šolskih učbenikih. Slovenski jezik je postal predmet, ne učni jezik, v gimnazijah na Slovenskem, štajerski Slovenci so dosegli, da so bili združeni v enotno okrožje, kar je Slomšku 1859. leta pripomoglo k narodni zaokrožitvi lavantinske oziroma mariborske škofije in kar je bilo izjemno pomembno za slovenski narodnopolitični razvoj.

Program združene Slovenije je postal v naslednjih desetletjih, vse do slovenske osamosvojitve, temeljna politična zahteva Slovencev. Najbolj je prišel do izraza v taborskem gibanju v letih 1868 – 1871. V letu 2011 se torej spominjamo tudi 140-letnice zadnjega slovenskega tabora, ki je bil na Zgornji Buhli na Koroškem.

Poti in stranske poti do uresničitve Združene Slovenije

Čeprav so mnogi nasprotniki Slovencev tako v stari Avstriji kot kasneje razumeli Združeno Slovenijo kot slovenski separatizem, gibanje za ločitev od Avstrije in kasneje obeh Jugoslavij, taka gledanja niso imela javne podpore. Slovenski narodni program je izhajal iz narodne in božje pravice vsakega naroda do lastnega kulturnega razvoja. Ker politiki raje manipulirajo z zgodovinskimi dejstvi in zaradi občutka maloštevilčnosti Slovencev, so se že v prvi polovici XIX. stoletja in kasneje začeli nekateri zatekati k ilirizmu, povezovanju s Hrvati in kasneje jugoslovanstvu, kar je pomenilo politično povezavo vseh južnih Slovanov v habsburški monarhiji. Ob koncu I. svetovne vojne je ta ideja začela dobivati vsebino, ki je pripeljala do vključitve v Jugoslavijo pod Karadjordjeviči. K temu je nemalo prispeval tudi londonski pakt, kravja kupčija med antanto in Italijo, ki so ji za vstop v vojno obljubili velik del slovenskega ozemlja. Ne vemo, kako bi bilo, toda dejstvo, da je bilo v desetletjih pred I. svetovno vojno in med njo slovenski politiki jugoslovanstvo bližje kot samostojna Združena Slovenija, slovenski prepoznavnosti v mednarodnem prostoru gotovo ni koristilo. Svojevrsten absurd je, da se je na zahodu in severu zmanjšano ozemlje za kratek čas, do sprejetja vidovdanske ustave, prvič uradno imenovalo Slovenija, ki je tako uradno in realno stopila v zgodovino.

Po izgubi Koroške na plebiscitu 10. oktobra 1920 niso v eni državi bili niti vsi kranjski in štajerski Slovenci, dobili so še drobec koroških, priključili pa so se jim prekmurski. Ti so v svoji skoraj tisočletni ločenosti, ne od matice, katere del tudi so, ampak od večine, pokazali izjemno trdoživost in zvestobo slovenskemu jeziku. Slovence je posebej prizadela izguba Trsta – »slovenske denarnice« – in seveda izjemnih goriških Slovencev. To srčno rano je usoda Koroške še poglobila. Italijanski nacionalizem in predvsem fašizem sta začela s takim raznarodovanjem, ki ga evropska zgodovina dotlej ni poznala. Na Koroškem je bilo sprva nekoliko bolje, toda po prihodu nacionalsocialistov na oblast, so bili tudi tamkajšnji Slovenci obsojeni na izginotje.

Čeprav so si Slovenci v prvi Jugoslaviji priborili univerzo in kasneje akademijo znanosti in slovenski jezik, ne pa slovenskega narodnega imena, ta ni bil ogrožen, je bilo razočaranje nad kraljevino Karadjordjevičev vendarle veliko. Ne sovraštvo do »Jugoslovanov«, prevelike za zadovoljstvo in mirno pričakovanje prihodnosti so bile predvsem kulturne razlike v najširšem smislu besede. Med mlajšimi izobraženci katoliške provenience, v mislih imam Žigo Voduška, med liberalci je bil izjema Anton Novačan, se je začela javno zagovarjati samostojna Slovenija kot edina trajna rešitev slovenskega narodnega vprašanja. K temu se je nekoliko nagibala tudi klerikalna stranka, ko je bila v opoziciji. Tudi komunisti Jugoslavije večinoma niso zagovarjali, vendar ne iz ljubezni do Slovencev, ampak iz sovraštva do imperialističnih mirovnih tvorb in ljubezni do Sovjetske zveze in Stalinovega komunizma.

V začetku II. svetovne vojne komunisti, ki so taktično za doseganje svojega temeljnega cilja, svetovne komunistične revolucije, prevzemali odpor proti okupatorju, niso imeli namena obnoviti Jugoslavije. Do njene restavracije ni bilo niti delu krščanskih socialistov in celo škof Gregorij Rožman je želel, da bi v Ameriki širili misel na samostojno Slovenijo. Slovenski klerikalci so to idejo hitro zatrli, komunisti so ob I. zasedanju AVNOJ v Bihaću novembra 1942 naredili preobrat in ga v Sloveniji dodatno potrdili z dolomitsko izjavo, s katero so se že tako skromne demokratične sile v partizanskem gibanju odpovedale lastni prihodnosti. Ljudi, kot je bil mednarodno ugledni strokovnjak za narodno vprašanje dr. Lambert Ehrlich, ki je iskal za Slovence prihodnost mimo njih, za to so ga komunisti že spomladi 1942. leta ubili, je bilo premalo, predvsem pa so bili politično in vojaško prešibki, saj jih ni podpiral niti njihov politični pol. Slovenci so z državljansko vojno, v kateri so se komunisti borili za svojo oblast, njihovi nasprotniki pa za obnovo prestola Karadjordjevičev, medtem ko so oboji slovenstvo uporabljali samo za manipulacije z rojaki, znašli v najtežjem zgodovinskem obdobju. Resničnih organiziranih prizadevanj za samostojno združeno Slovenijo dejansko ni bilo.

Posebno naravo boja proti okupatorju so vzpostavili Primorci, kar je že pomenilo Slovence onstran rapalske meje, ki so podprli partizanstvo kljub komunizmu. Presodili so, da je ta manjša nevarnost kot pa izguba narodne identitete oziroma narodno izumrtje.

Povojni poboji so bili dejansko obračun z dejanskimi ali možnimi nasprotniki komunizma. Tako imenovana kolaboracija je bila idealen povod za največji slovenski poboj Slovencev. Umrli so zaradi komunističnega strahu pred kontrarevolucijo. Pobjanje rojakov je najtrdnejši dokaz, da je bilo slovenstvo v tem času nepomembno in dejansko brez perspektive.

Iz Jugoslavije v Slovenijo

Povojna slovenska politična emigracija se večinsko dolgo ni otresla jugoslovanske sence. Bili so posamezniki, ki so videli nesmisel pričakovanja političnega obrata v Jugoslaviji in šele počasi se je krepilo spoznanje, da je veliko bolj modro graditi upanje na njenem razpadu kot pa na politični spremembi. Več navdušenja za korenite spremembe, tudi v smislu slovenske samostojnosti, so pokazali slovenski delavci, ki jih je jugoslovanska država nekako od začetka šestdesetih let prejšnjega stoletja dobesedno prodajala na evropski Zahod. Njihova nakazila svojcem v domovini so podaljševala življenje zavoženemu gospodarstvu. Ob njihovih obiskih ob božičnih in velikonočnih praznikih, uradno se je smelo govoriti le o novoletnih in pomladanskih, smo ob pogovorih z njimi slišali razmišljanja, da bi lahko bili tako uspešni, kot so zahodnjaki tudi Slovenci, če ne bi živeli v komunistični Jugoslaviji. Tudi Jože

Pučnik je bil del te skupnosti. Doma je nezadovoljstvo, celo v partijskih krogih, pogosto izbruhnilo ob obračunavanjih v njihovih vrhovih. Po znameniti »cestni aferi« 1969. leta, ki je odnesla Staneta Kavčiča, svoje čase enega najostrejših zagovornikov jugoslovanskega centralizma, misel na slovensko samostojnost ni več zastala. Bolj je bila usoda Jugoslavije negotova, bolj je bilo gotovo, da se bo slovenska samostojnost uresničila. Vse bolj so jo prevzemali tudi mladi liberalne, neortodoksne partijske politične provenience, ki so s tem kazali tudi določeno nezadovoljstvo, ker so »stari« predolgo časa vztrajali na oblasti. Imeli so tudi to prednost, da je politična policija nanje bila veliko manj pozorna kot pa na tiste, ki so odkrito pripadali mladinskim gibanjem in vrenjem znotraj Cerkve. Podcenjevati ne smemo niti raznih evropskih in svetovnih duhovnih tokov in gibanj, ki so z nepriznavanjem, zanikanjem in lomljenjem družbenopolitičnih avtoritet in simbolov, nemalo prispevali k političnemu bistrenju med Slovenci. Spomnimo se samo obračunavanj s Titovo štafeto.

Nerešeno nacionalno vprašanje v Jugoslaviji, kot ga je začel izpostavljati narod, ki je imel največ predpravil v Jugoslaviji, in svetovni zlom komunizma sta razbila Jugoslavijo. Z njim je dejansko nastopil moment, ki je omogočil slovensko osamosvojitvev. Romunski obračun s komunističnim voditeljem je tako prestrašil slovenske, da so hitro »prestopili« na slovensko stran, se vključili v slovensko osamosvojitvev in z vreščanjem o revanšizmu, ki naj bi jim grozil, ne le preživeli prelomne trenutke, ampak se v senci vzpostavljanja slovenske države kot največjega dosežka Slovencev v zgodovini, reorganizirali v različne stranke in povezave. Zaradi politične neizkušenosti in tudi neenotnosti sil, ki so izvedle politično osamosvojitvev, so si prigrabili ogromno moči in položajev v gospodarstvu. Pri tem jim je nudila največ pomoči nekdanja politična policija. Z njo ni prišlo do obračuna, dejansko je začela postajati država v državi. Njeno posrečeno ime udbomafija je samo na sebi dovolj zgovorno.

Slovenska samostojnost je trdna zaradi majavih mednarodnih razmer, zlasti na področju nekdanje Jugoslavije. Hujši kot gospodarske težave je njen demokratični primanjkljaj, ki je posledica tako nekdanjih starojugoslovanskih kot komunističnih razmer. Slednje so zlasti s povojnimi poboji in ostalo represijo v veliki meri zlomile hrbtenico precejšnjega dela slovenskega naroda. Njegovi pripadniki si ne upajo, tudi zaradi potrošništva, misliti z lastno glavo. Pripravljeni so slediti voditelju, smisel za pravno državo jim je tuj. Razprave, zlasti pa referendum o urejanju odnosov z Hrvaško, so razkrili pomanjkanje elementarnega patriotizma. Take neumnosti ne bi storil noben narod v Evropi, najmanj pa Hrvatje.

Porod slovenske države je bil po zaslugah Janeza Janše in Igorja Bavčarja ter njihovih najožjih sodelavcev lažji, kot so smeli pričakovati. Na kolena sta spravila eno najmočnejših evropskih armad. Ne glede na napake in pomanjkljivosti, ki sta jih kasneje povzročila ali pa so jih njima pripisali politični nasprotniki, jima teh zaslug

ne more nihče vzeti. To postaja za nekatere osrednji slovenski politični problem. Res je, da je njuno početje uživalo vsenarodno podporo, tudi zamejcev in izseljencev resnično ne smemo pozabiti, toda med ključnimi je bil v obdobju političnih priprav »civilist« Jože Pučnik, ki je obvladoval Demos in nasprotnike slovenske osamosvojitvene demokracije. Slovenski katoličani so prispevali kvantiteto in v osebi ljubljanskega nadškofa Alojzija Šuštarja tudi kvaliteto mednarodnih razsežnosti. Res je, da so v pripravah na osamosvojitve bili v ozadju, posledice so nosili kot največja žrtev slovenskega komunizma, toda v ključnem trenutku so izpolnili svojo narodno in državljansko dolžnost.

Osamosvojiteljem, konkretno gibanju Demos, pripadajo največje zasluge za samostojno slovensko državo. Seveda so tudi prvi krivci za njene stranske poti, ki so v največji meri posledica dejstva, da ni bila izvedena lustracija. Ne mislim na ideološko, taka bi bila slaba popotnica za prihodnost, ampak na odnos do komunističnih zločinov zoper temeljne človekove pravice vključno s pravico do življenja. Zločini in totalitarizem so še vedno krepost. Mnogi so se iz strahu pred stranskimi potmi nacionalizma odpovedovali poudarjanju in zlasti izkazovanju slovenske narodne zavesti. Vse to je še dodatno oslabilo notranjepolitično nadstrankarsko narodno čustvovanje in z nihilizmom okrepilo gospodarsko in socialno nemoralo, ki je vrh ledene gore prevladujoče nepravne države.

Pred tretjim in naslednjimi desetletji

Največja pomanjkljivost slovenskih državljanov je pomanjkanje odnosa do slovenske države. Niso nevarni ne strankarstvo, ne kulturne in socialne razlike, ne slabo gospodarsko vodenje, ne težave, ki jih ima predsednik države do sodržavljanov ... Manjka tista osnovna ljubezen do nje, ki je značilnost vseh zrelih narodov. Ne majhnost, državljanska zavest je problem! V tem pogledu nas prehitevajo celo naši nekdanji jugoslovanski sodržavljanji, na prvem mestu Hrvati, čeprav si tako radi domišljamo, koliko smo nad njimi. Na svojem zgodovinskem hrbtu nosimo težko breme preteklosti. Prav zaradi nje smo sami sebi največja nevarnost.

Rajko Pavlovec

»ZEMLJA SE KRČI«

○ Poljančevi Mineralogiji in geologiji

Uvod

Leta 1909 je pri Družbi sv. Mohorja v Celovcu izšla Mineralogija in geologija za velike gimnazije. Napisal jo je dr. Leopold Poljanec. Rodil se je leta 1872 v Brežicah, umrl 1944. v Mariboru. Označujejo ga kot naravoslovca, pedagoga in narodno-prosvetnega delavca. Naravoslovje je študiral na Dunaju, kjer je leta 1901 promoviral. Služboval je kot profesor v Kranju in Mariboru, bil je tudi šolski nadzornik in predavatelj na Tehniški fakulteti v Ljubljani. Zanimivo je, da je Leopold Poljanec kot biolog najprej napisal geološki učbenik. Morda so ga za to navdušila predavanja znamenitega avstrijskega mineraloga Gustava Tschermaka, saj se tudi v Poljančevi knjigi čuti velik poudarek predvsem na spoznavanju mineralov in kamnin, manj drugih vej geologije.

Poljančeva *Mineralogija in geologija*, ki je izšla leta 1909 je eden prvih tovrstnih slovenskih naravoslovnih učbenikov za višje razrede gimnazij. Šest let prej je K. Hinterlechner napisal *Mineralogijo za nižje razrede srednji šol* in tudi nekaj prevodov je že bilo na voljo. Kot učbenik je Poljančevo knjigo dovolilo Visoko cesarsko kraljevo ministrstvo za bogočastje in pouk 8. novembra 1909. Trdo vezana knjiga je stala 2 kroni in 3 vinarje. Na izvodu, ki ga ima pisec tega prispevka, je z roko popravljeno K 3.30, torej že takrat podražitev. Predvsem so zanimivi staro Poljančevo izrazje pa tudi nekatere njegove razlage. Že pred njim je bilo nekaj objav z geološko terminologijo, med drugim članki F. Erjavca *Iz potne torbe*. Od teh je L. Poljanec izraze deloma prevzel, deloma jih je sam skoval. V knjigi so trije glavni deli in sicer Likoslovje in kristalopis, Rudninoslovje in geologija ter Posebna geologija. Zanimiva je definicija, kaj so rudnine ali minerali. Leopold Poljanec pravi takole: »Vsa trdna in kapljivotekoča telesa, ki so enakšna, niso nastala iz rastlin ali živali, tudi ne pod človeškim vplivom, imenujemo rudnine«. V nasprotju s tem »rudnine ali rudninske zmesi, ki obiljavajo na zemlji, tako da tvorijo bistvene dele zemeljske skorje, nazivljemo kamenine ali hribine«.

Vsebina in terminologija

L. Poljanec je bil znan po tem, da je skrbel za terminologijo. Včasih je skoval malo čudne izraze. Zaradi jasnosti je v oklepaju za slovensko pogosto navajal še nemško besedo. Res pa je, da so opisi največkrat pravilni in ustrezni današnjim pogledom, seveda na nivoju takratnega znanja. V poglavju o »okristalovanih in kristalastih rudninah« navaja primer soli, modre galice in drugih. Pravi, da dobimo iz raztopin like z ravnimi in gladkimi ploskvami. To so umetni kristali ali goloti. Beseda golot je kasneje izginila. F. Dolžan piše (1930) o ledcih ali kristalih. Anizotropnost je po L. Poljancu raznosmernost. Azbest je lasast, sadra včasih vlaknata, apnenec protast. Za luskaste minerale pozna tudi besedo plenast, ker »nas spominjajo kristalasti poedinci plen, ki odpadajo kovačem od železa«. Nadalje dokaj podrobno opisuje kristalne like, ki imajo nesomerni, enosomerni, trisomerni, deveterosomerni sestav in še druge sestave. Kristalne osi so osnice. Skoraj dosledno je slovenil tuje izraze, recimo pentagondodekaeder je peterokotniški dvanajsterec, heksakisoktaeder je oseminštirideseterec, oktaeder je osmerec ...

V drugem delu knjige o rudninoslovju in geologiji opisuje najprej nastanek Zemlje in njeno notranjost. Poglavje začne takole: »Učenjaki menijo, da je bila zemlja izprva velika plinasta obla; ker pa je izžarevala toploto v osvetje, se je izpremenila najprej v kapljivotekoče in pozneje v trdno telo. Zemlja je krepnela najprej seveda na površju, skorja pa je bila primeroma zelo tenka. Notranja žarečeteškoča snov, žarja (Magma), je valovila po plimi in oseki kakor zdaj morje, trgala skorjo ter se razlivala po njej skozi razpoke. Danes je zemeljska skorja menda približno enaka 1/100 zemeljskega polumera«. To je eden od značilnih Poljančevih opisov. O »skupnosti notranjščine« Zemlje pravi, da ne vemo ničesar. Mislili bi, da je jedro zaradi visokih temperatur žarečeteškoča, vendar »nekateri zemljelsovci pravijo, da je trdno zaradi velikanskega zunanjega pritiska«.

L. Poljanec piše o temperaturi Zemlje v smislu takratnih pogledov. »Zemlja se hladi tudi še zdaj ter se krči; primerjamo jo lahko jabolku, ki se suši, krči ter gubanči lupino«. Tako so nekoč razlagali nastanek gorovij, na kar imamo danes povsem drugačne poglede. Na drugem mestu piše: »Krčenje zemlje proži sile, ki imajo navpično ali dotičnično smer«. Takšna dogajanja logično povezuje z vulkani, ki imajo žekna ali kraterje. Marsikdaj nazorno opisuje nekatere pojave, npr.: »Ognjeniki, ki itak niso trdni, se navadno močno tresejo; zato se nahajajo v njih stranske razpoke in skozi te se ulije lava, kjer bi je pričakovali najmanj«. Poznamo ugasle ognjenike, ki sploh ne »bljuvajo« lave, bruhajoče in goreče.

Magmatske kamnine L. Poljanec imenuje prvotnine ali otrdnine, navaja tudi nemški izraz Eruptivgesteine, to bi bile pravzaprav predornine, po Poljancu prodornine. Vendar pravi, da »prvotnina, ki je skrepnela v globočini in polagoma, je na oči povsem

kristalasta; imenujemo jo globočnino (Tiefengestein)«. Če pa se lava razlije po površju, nastanejo prodornine (Ergußgesteine). V prvotninah so »bistvene zmesnine« kremenjak, živci, sljude, pirokseni, amfiboli, olivin in magnetovec, za katerega pozna tudi izraz magnetit. Na tretjem mestu trdotne lestvice je drstev, kar so po L. Poljancu kalcitni kristali (Kalkspat). Dejansko je to zastarelo ime za kalcit. Kremenu pravi dosledno kremenjak, luskavec je litijeva sljuda. Pri olivinu omenja meteorite ali izpodnebnike.

Pri opisovanju globočnin je več zanimivih izrazov, ni pa pojmovanje vselej povsem v današnjem pogledu. Pegmatit je granit, pri katerem se razvijejo veliki kristali. Če se hkrati izločata kremen in ortoklaz, vidimo na »zbrušenem prelomu črčke, ki nas spominjajo starinskih pismenk; tak pegmatit zovemo črčkovec (Schriftgranit)«. To je sinonim za pismenkasti pegmatit, medtem ko je ime pismenkasti granit danes neustrezno. Zeleni diabaz in diorit imenuje zelenec (Grünstein), kar je sinonim za mineral iz skupine kloritov. Porfir ter še nekatere kamnine prišteva med starejše prodornine, med mlajše pa trahit, andezit in bazalt.

V magmatskih kamninah so »primesnine«, med katerimi L. Poljanec najprej našteva drage in poldrage minerale. Pri turmalinu, ki ima zgornji in spodnji del kristala različno razvit, srečamo izraz polulik (= pol lik) ali hemimorfen kristal. Poznal je dravit iz Spodnjega Dravograda, in temen turmalinov različek skoril (Schörl), danes šorlit, ki je pogost »v granitu na Pohorju in na Koroškem«. Navadnemu korundu pravi demantovec, kar je danes neustrezno, medtem ko je mineral iz desete stopnje Mohsove trdotne lestvice vseskozi diamant.

V poglavju o vodi omenja nadanjo vodo za talnico ali podtalnico (Grundwasser), vodenik je nahajališče vode pod površjem, piše o vrelih in še o drugem. Dosledno rabi slovenski besedi slatina in toplica, termalne in mineralne vode v Poljančevi knjigi ne najdemo. Večkrat posegajo opisi na praktična področja. Za glino pravi, da »hlavno srka in pridržava vlago, zato oddaja vodo rastlinam le polagoma. Toda treba je primerne mešanice. Pusta peščenica (peščena zemlja) se suši prehitro in rastline venejo. Preveč zategla zemlja se izpremeni po dežju v pravcato grez, zrak ne kroži po njej in rastline zamokajo«.

Serpentin, pravilneje serpentinit, je pegast in lisast. Zanj pozna slovensko ime kačnik. Roženec je dresva ali rogoličnik (Hornstein). Če kremenica prepoji les, je to drvenec (Holzstein), danes okremenjeni les. Metamorfne kamnine, ki jim pravi kristalasti skrilavci, so drugotne kamnine. Gnajs je rula. L. Poljanec omenja nekatera nahajališča kamnin in mineralov, večkrat s Pohorja. Objavil je tudi profil, ki ga je narisal D. Stur in poteka od Zreč čez Sv. Lovrenc in Dravsko dolino. Filit je plenivec, kamnina z granati je granulit. Med minerali v metamorfnih kamninah je zelenkast aktinolit ali trakovec, nefrit je ledvičnjak, kar je zastarelo, kremen je dosledno kremenjak.

Včasih L. Poljanec malo zaide. Na več mestih piše apnenec ali kalcit, čeprav loči minerale in kamnine. Zanimivo je naslednje pojasnilo: »Navadno je apnenec gručav; zrnati in čisti se zove mramor, jedrnati in pomešani z drugimi snovmi pa apnenik (Kalkstein)«, kar je pravzaprav apnenec. Sera je žveplo, jedavec fluorit, težec barit, jeklo ali ocel (Stahl). Vlakenati hematit brusijo in ga imenujejo krvavec (Blutstein), kar je danes zastarelo. Pri nekaterih izrazih vidimo, da jih je poznal ali celo sam skoval, pa jih še uporabljamo ali so vsaj sinonimi.

V poglavjih o preoblikovanju zemeljskega površja omenja grušč ali laberje (Gebirgsschutt), torej v pomenu melišče. Zanimivo je, da pozna besedo laberje, bolj znana pa je labora za konglomerat. Melniki so sipine, svišč potujoči pesek (Flugsand), hudournik je tudi bujica. Med naplavinami so gruščarice v pomenu prodišč (Schotterbänke). Med morenami je pobočna groblja ali griža, ledeniški eratični blok je samovnjak, fjord je zanožina.

Med gromače L. Poljanec uvršča grušč, prod, pesek, grez, sprimek, laboro, peščenjak in glinasti skrilavec. Breča je sprimek ali brečija, gomola je glinasti skrilavec, danes skrilavi glinavec. Kamena sol je slankamen. Med »organizemskimi usedlinami ločimo izrastlinske in izživalske«. Tu smo spet pri izrazu apnenik za litotamnjski apnenik. Ogljenine so šota ali ropa, premog, antracit, grafit in jantar. Lignit je premogasti les. V premogovnikih uhajajo »metan in sorodni ogljikovi vodani; ako se pomešajo z zrakom, tvorijo silno razpočno treskavo sapo«. V pregledu opisanih mineralov in kamnin, nastalih iz magme, deli L. Poljanec prvotnine na globočnine, mlajše in starejše prodornine. Po kemičnem učinkovanju vode nastanejo iz njih razkrojnine (kristalasti skrilavci = metamorfne kamnine, vendar razlaga ni čisto točna) in izlužnine.

V krajšem poglavju našteva geološke dobe in geološko razdelitev kamnin. Lepo pojasni, da je pri usedlini »v naravni legi spodnja plast vedno starejša, ko zgornja, prodornine pa so mlajše kot tiste usedline, skozi katere so privrele na dan«. Nadalje pravi, da »vse usedline, ki imajo enake okamenine ter so nastale istočasno, družimo v tvorbo ali formacijo. Več tvorbo, ki imajo slične okamenine, spajamo v vek ali periodo. Na ta način delimo zemeljsko skorjo v štiri veke, te pa zopet v 10 tvorbo«. V glavnem je delitev geološke zgodovine sodobna, le za pravek pravi, da »število tvorbo ni znano in da so kristalasti skrilavci z globočinami brez očitnih okamenin«. Ordovicija tudi še ni. Sledi nekaj tektonike. »Usedline gubastega gorovja seveda ne ležijo več vodoravno, temveč so izvihrane; skladi so nagnjeni, vzdignjeni, če stojijo navpik, ali celo izvrnjeni, če ležijo starejše spodnje plasti nad mlajšimi«. Prelomom (prelomnicam), ob katerih nastajajo potresi, pravi potresnice (Erdbebenlinien).

Malo nejasen je L. Poljanec pri dolinah, za katere pravi, da nastanejo ob zrušitvi stropa kake večje jame na Krasu. Pri tem očitno misli na udorne doline ali koli-

ševke in ne na vrtače. Za rdečo prst pozna le izraz jerovica, v oklepaju terra rossa, jerine ne omenja. Ob podmorskih potresih omenja tudi tsunamije, ki jih prikaže zelo jasno: »Morje se odmakne izprva od brega, da obtičijo usidrane ladje kar na dnu, potem pa se zaženejo silni valovi v breg ter ga opustošijo«. Ob izbruhu Krakataua leta 1883 »so se vzdignili valovi morskega potresa 36 m in so izprali obrežje sosednjih otokov Sumatre in Jave do žive skale«.

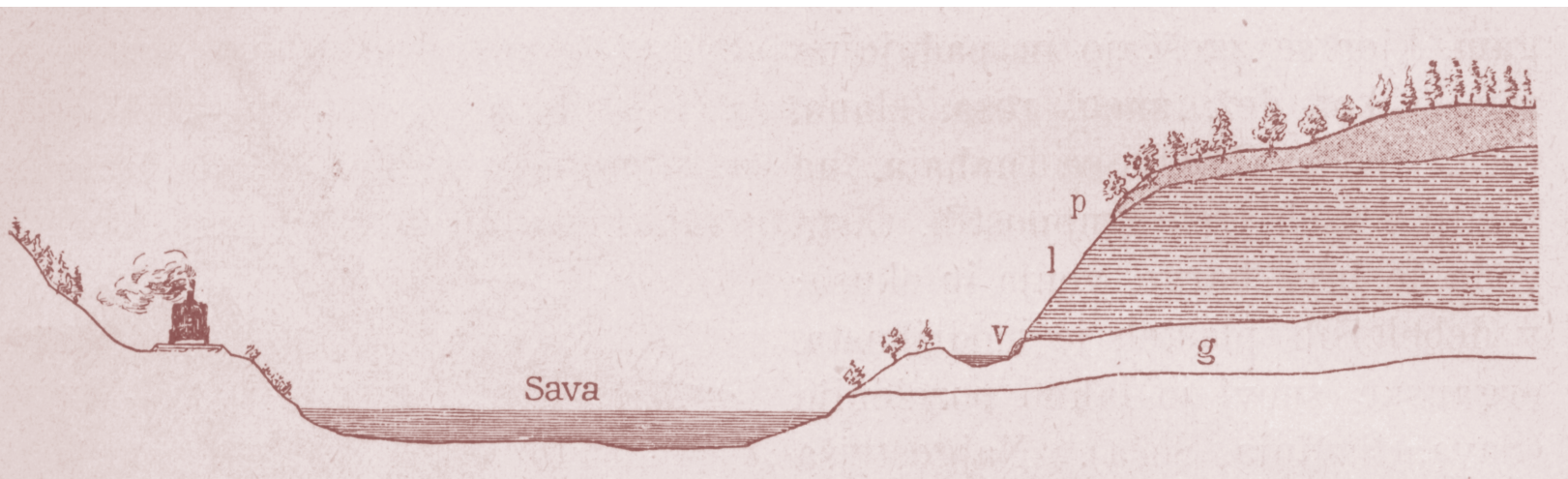
Posebno poglavje namenja sistematiki mineralov po kemijskem sestavu. Med sulfidi so kršci, sijajniki in svetlice. Drugi razred so okisi ali oksidi, tretji pasoli ali haloidi, potem še kisikove soli.

Zanimiv naslov ima zadnje poglavje Posebna geologija. To je dejansko regionalna geologija. Omenja Rusko ploščo, Češko skupino, Sudete, Alpsko skupino, v kateri so Osrednje Alpe, Severne apneniške Alpe, Soldanski pas (soldan ali soldan je še danes v mnogih delih Primorske uporabljeno ljudsko ime za flišne kamnine), Dinari, Karpati, v katerih je tudi smuga (Schlier = šlir, kar je poseben način nastanka in sedimentacije). Judikarijsko prelomnico omenja kot južno mejo Osrednjih Alp, Dravski pas poteka od Innichena do Boča. Potem so še »razgaljnine« (Aufbruch), to so dvignjeni bloki Ziljskih Alp z Dobračem in posamezni čoki, kot so Obir (Ojstrc), Uršlja gora in drugi. V kredni dobi je nastala ob Labotski prelomnici Slovenjgraška udorina. Ne pozabi na Savsko prelomnico in »Južnoštajersko topličnico« mimo Tropolščice, Dobrne in Rogatca pa tudi ne na bruhanje »silnih ognjenikov« pri Smrekovcu. Južne Apneniške Alpe se vrivajo ob Judikarijski prelomnici »globoko v alpsko jedro ter se tukaj močno gubajo. Okoli Bolzana so bili v starejši permski tvorbi silni ognjeniški izbruhi, ki so nanadili tam ognjeniški groh (Tuff = ognjeniški pepel, zlepljen v trdno kamnino), kremenjakov porfir in mela-fir«. Pri tem misli na triasne bozenske porfirje, ki jih še danes uporabljajo kot trdno kamnino za pločnike in še kaj. Dolomiti prehajajo v Julijske Alpe in so »ob Savski prelomnici zdrknili v globočino (Kranjska udorina), na vzhodu pa se prikažejo zopet v Savinjskih Alpah«.

Idrijska prelomnica poteka od Kobarida čez Idrijo in Cerknico do Loža. »Značilna za te kraje so nečkasta, na obeh straneh zaprta polja, ki ležijo navadno ob prelomnicah (Cerkniško jezero, Ljubljansko barje, Kočevje)«. Pri kraški pokrajini pravi, da »apneniško kraševino značijo špilje, poničnice, polja in doline«. Na koncu spomni na ledeno dobo in ledenike pri nas. Na zadnji sliki v knjigi je znana razpokana skala, eratični blok ali samovnjak Žagana peč pod Kalško goro v podaljšku doline Kamniške Bistrice. Omenja tudi opraskane prodnike ali prodnike s praskami, besede oraženec očitno ni poznal.

Za zaključek

Učbenik L. Poljanca kaže, da so takratni dijaki o geoloških pojavih morali kar nekaj vedeti. Knjiga je dokaj bogato ilustrirana, dodan je geološki zemljevid avstro-ogrske monarhije v merilu 1:3.700.000.

Iz Poljančeve knjige: skladovni vrelec na Okroglem; p - prst, l - labora, g - glina, v - vrelec

Janez Bizjak

VODA, NAŠE UPANJE

Razstava o neznani Sloveniji v Belgiji in Franciji

Kako predstaviti Slovenijo zahtevnim in razvajenim svetovljanskim Parižanom ter meščanom drugih francoskih mest? Kako jo prikazati radovednim Belgijcem? Kaj vedo o Sloveniji? Takšna vprašanja smo si zastavljali, ko smo iskali koncept in sporočilo naše predstavitve. Domišljamo si, da smo v srcu Evrope, a se ne zavedamo, da večina še nikoli ni slišala za nas in nima predstav, kaj je Slovenija in kje leži. Kako jih presenetiti z neznano Slovenijo? Naša domovina ni imela vedno srečne roke, ko je na svetovnih turističnih borzah, sejnih in kulturnih srečanjih skušala opozoriti nase s kičastimi plakati potice, kranjskih klobas, pršuta, vina, kopalcev ob morju in narodnih noš. Te stvari ne pritegnejo. Sploh pa ne v Franciji, kjer imajo vina, gastronomskih posebnosti in morskih plaž toliko, da je primerjava s Slovenijo neresna. Pokažimo raje naravo, kakršne drugi nimajo! Na prvi pogled preprosto izhodišče, ki ga drago plačane raziskave za uspešno promocijo naše države omalovažujejo.

V času priprav na predsedovanje Francije in Slovenije Evropski uniji sta se obe državi dogovorili, da se bosta predstavili z naravo in zavarovanimi območji. Francozi so gostovali na trgu pred Križankami z razstavo o svojih narodnih parkih, Slovenija pa z naravnimi posebnostmi in parki na razstavi v središču Pariza. Na državni praznik, Prešernov dan, 8. februarja 2008, sta jo slovesno odprla podpredsednik francoske vlade in minister za okolje Jean-Louis Borloo ter naš takratni okoljski minister Janez Podobnik. Do konca leta 2009 smo razstavo postavili še v sedmih francoskih mestih, od Normandije do Dijona v Burgundiji, nazadnje v dvorani Sveta Evrope v Strasbourgu, leta 2010 pa razstava potuje po Belgiji: Bruselj, Florenville, Arlon, Namur, Liège, Gent.

Slovenija je svet v malem, toda velika in bogata z miniaturnimi naravnimi in krajinskimi čudeži. Podobna je butični draguljarni z majhnimi odmerki daljnih svetov in velikih dežel ali, kot je zapisal Ivan Cankar v *Kurentu*, deželi, kjer je Stvarnik, ko je ustvarjal svet, radodarno stresel vrečo najlepšega. Ne vem, zakaj

se pri neiznajdljivi promociji Slovenije v svetu doslej še nihče ni spomnil na Ivana Cankarja.

Pri razstavi smo bili prostorsko omejeni na 35 velikih stenskih panojev. Iz izkušenj vemo, da obiskovalci na razstavah ne berejo dolgih besedil, ampak jih pritegne ali odvrne prvi vtis: atraktivna fotografija in kratki zapomnljivi stavki ali še krajše misli in citati. Pri prevodih v francoščino in pri preverjanju primernosti in vsečnosti francoskemu ušesu so nam pomagale prijazne sodelavke našega veleposlaništva v Parizu in francoskega okoljskega ministrstva. Izbrali smo fotografije najboljših slovenskih fotografov narave, največ je bilo neponovljivih posnetkov Matevža Lenarčiča iz zraka. Več o naravi v Sloveniji so si obiskovalci lahko prebrali v brezplačni brošuri. Razstavo je financiralo Ministrstvo za okolje in prostor RS.

Za rdečo nit razstave smo izbrali vodo, čudež stvarstva, skrivnost vsega lepega v naravi in njene neponovljivosti. Z naslovom *Voda, naše upanje* (L'eau, notre espérance) smo želeli nevsiljivo opozoriti na pomen vode in na vsebinsko drugačnost predstavljanja naravnih vrednot in zavarovanih območij Slovenije. Očarljive fotografije iz zraka, ki prikazujejo rečne okljuke na Planinskem polju in okoli Kostanjevice, smaragdno Sočo, obdelane terase, Piran, Bled, Alpe in ravne preproge prekmurskih polj, simfonijo valovanja briških in haloških vinogradov ali krajinsko pestrost posameznih slovenskih dežel, so bile namenjene uvodnemu spoznavanju Slovenije kot pokrajine kontrastov in različnih obrazov. Edina besedila na panojih so bili naslovi: voda na začetku življenja, voda, oblikovalka podzemske Slovenije, voda kot tekoči kristal, pitna voda za naše preživetje, voda za navdih in duhovno obogatitev. Brez vode ne bi bilo gozdov, pljuč sveta in zelene zakladnice Evrope ter njenih zadnjih pragozdnih ostankov na Kočevskem, brez vode ne bi bilo Ljubljanskega barja ali Lovrenških jezer na Pohorju, brez nje tudi ne bi bilo divje razjednega okamnelega površja visokogorskega krasa. Predstavitev rastlinskih in živalskih vrst smo omejili na tiste, ki imajo ime po deželi Kranjski (kranjska čebela, kranjski jeglič in kranjska lilija) in na vrste, značilne za Slovenijo (proteus, zoisova zvončnica, soška postrv, rjavi medved).

Naslova *kultura lesa* in *kultura kamna* sta obiskovalce opozarjala na slovensko kulturno dediščino in bogastvo njene različnosti. Les in kamen sta temeljni prvini našega ljudskega izročila, njunega nastanka pa ne bi bilo brez vode.

Zaradi prostorske omejitve se Slovenija predstavlja samo z osmimi zavarovanimi območji. V kratkih stavkih smo želeli ujeti bistvo in značilnost vsakega parka. Triglavski narodni park: kjer je tako lepo, da zastane dih. Park Škocjanske jame: simbol podzemske Slovenije z najglobljim podzemskim kanjonom v Evropi. Cerkniško jezero in Notranjski regijski park: največje presihajoče jezero v Evropi in po Valvasorju izjemni čudež narave. Park Sečoveljske soline: kjer diši po soli, v kri-

stale ujeti energiji morja. Krajinski park Kolpa: pastoralna poezija v objemu belih brez in reke Kolpe. Krajinski park Goričko: mehko valovita pokrajina na okamnelih valovih davnega Panonskega morja. Kozjanski park: na hribovitem prehodu, kjer se Alpe umirjajo v spokojnosti panonskega sveta. Krajinski park Logarska dolina: dolina na koncu sveta in na začetku paradiza.

Odzivi obiskovalcev so zelo različni. V Parizu smo bili najprej priče hladnosti in šikanam muzejskega osebja; kot bi prihajali iz kake zaostale kolonije. Ko pa je bila razstava postavljena, so bili nepričakovano navdušeni nad neznano Slovenijo; tako navdušeni, da so za francosko muzejsko združenje organizirali strokovno ekskurzijo po Sloveniji, da so se prepričali, če je res tako lepo. Značilno francosko širino smo doživeli v Melunu, v mestu, kjer je živel Venus Pilon, v Dijonu, v Poitiersu, človeško topel sprejem pa v Normandiji. Še lepše je v Belgiji. Belgijci, posebej v frankofonski Valoniji, so nenavadno prijazni, ustrežljivi, radovedni. Razstava v mestu Florenville je bila njihova osrednja junijska kulturna prireditev.

Soška korita

Foto: Orion Naglost

Jože Bavcon
SENOŽETI

Zakladi pred domačim pragom

Slovenija leži na stičišču različnih vplivov: Alp, Dinarskega sveta, Sredozemlja in Panonske nižine. To poleg zelo raznolike podlage omogoča, da na tem majhnem delu raste toliko rastlinskih vrst kot v mnogo večjih državah skupaj ali pa celo več. Slovenija je tako pravi raj za evropske ljubitelje rastlin. Pa vendar tega ne znamo dovolj ceniti, kaj šele to ponuditi. Kar samoumevno se nam zdi, da imamo vsega v izobilju, da tega niti ne cenimo. Celu nasprotno. Velikokrat se na prekrasnih pisanih površinah, ki jih premoremo pred hišo, trudimo z angleško trato, ki je samo zelena, v njej drugih rastlin ne sme biti. V bližini so nekajkrat lepše pisane površine, ki uspevajo brez truda. Mnogi bi jih nam zavidali, mi pa se trudimo s tistim, kar tam uspeva le z veliko truda, specialnimi gnojili in neverjetno porabo vode. Za to ni nobene potrebe.

Se kdaj ozremo po aprilskih in zgodnjemajskih gmajnah, senožetih, travnikih? Pred kmečkimi hišami so bila včasih ogromna drevesa: hruške, češnje, jabolane, orehi. Služile so za senco in hkrati je bilo pred domačo hišo vedno nekaj pridelka. Tudi ob cestah so bili pravi drevoredi sadnih dreves. Visoka stara drevesa padajo drugo

Suhi travnik na obrobju Ljubljane

za drugim. Res je katero že slabo, staro, mnoga pa gredo proč samo zato, da se tam nasadi nekaj novejših pritlikavih sort, da se tam posadi morda nekaj pacipres ali tuj, ali še kake druge eksotična sorte. In vendar je veličina dreves dajala hišam poudarek. Pod njihovimi sencami v obodu krošenj so tako v tem času cvetele spominčice (*Myosotis arvensis*, *M. sylvatica*), kasneje rjavordeče krvomočnice (*Geranium phaeum*), zlatice (*Ranunculus acris*, *R. lanuginosus*) in še marsikaj. Samo pokositi jih nisimo smeli in pisanost barv je bila zagotovljena.

Na travnikih tu in tam v tem času zacvetijo visoki jegličiči (*Primula elatior*). Ko je trobenticam (*P. vulgaris*) moč že pošla, se pojavijo v že zeleneči travi na skupnem stebelu v kobulastem socvetju trobenticam podobni cvetovi. Množica cvetov in številčnost rastlin naredi pravi vtis. Tam, kjer naravno rastejo, pred hišo ne potrebujemo nič drugega, kot samo to, da jim dopustimo zacveteti. So najlepši vrt v tistem času. Če so med njimi še trobentice, bomo prav gotovo našli še nekaj križancev. Običajno imajo vmesne lastnosti ali pa so bolj podobni trobenticam oziroma visokim jegličem. Kjer je le nekaj več vlage, se jim pridruži še nežna belina travniške penuše z rahlim roza nadihom. Površina se naenkrat pobeli. Deževni in vlažni dnevi penušam cvetenje zelo podaljšajo, sonce pa zelo hitro spremeni njihovo podobo. Nič zato, že kmalu je spet drugače pisana.

Na nekoliko više ležečih travnih površinah se konec aprila pomlad šele prebujajo. Med zelenino, tu in tam še slabo zaznavno, se zamodrijo zaplate spomladanskega svišča (*Gentiana verna*), ki s svojo temno modrino kljub majhnosti v soncu že na daljavo pritegne pozornost. Podobno s svetlo modrino opozarjajo mračice: srčastolistne (*Globularia cordifolia*) in navadna (*Globularia punctata*). Na zakisanih površinah se že pojavljajo prve šmarnice, ki še rjavo trato spremenijo v nežno zelenino. Kako mehka je lahko hoja po takih tratih, pravi užitek je. Če je dan topel, je prav prijetno sesti kam sredi take trate.

Majska zelenina z belino gorskih narcis – ključavnic (*N. poeticus* L. subsp. *radiiflorus*), ki so najbolj znane na Golici, pa vendar jih dobimo tudi marsikje drugje, je nepozabna. Kraški svet že takoj tja, ko se prevesi na ono stran rimskega limesa, jih ima v izobilju. Segajo tja po stari rimski cesti preko Hrušice, kjer se že zazna komaj zaznaven vpliv toplejšega morskega zraka, pa vse tja dol do Slovenske Istre. Tam, kjer senožeti še kosijo ali pozno pasejo, so te rastline še množične, drugje njihova moč pojenjuje. Ko človek zaide na kako tako pozno košeno površino, kjer trava prej zazeleni, se od tam ne odmakne več. Belina narcis v zelenini trave je tam nedosegljiv ideal vrtov. Že le nekaj metrov stran je na Krasu podoba lahko povsem drugačna. Med svetlo modrino navadnih mračic se pojavi temno rdeča barva navadnih kukavic. Tista leta, ko oboje hkrati zacvetijo, je podoba enkratna. Brez posebnega truda so to najlepši naravni vrtovi.

Na nekoliko vlažnejših površinah maja zelenino pozlatijo pogačice (*Trollius europaeus*). Njihova množica v zelenini trav deluje tako, kot da bi bil to najlepši vrt. Saj tudi je, samo nič ni treba zanj storiti, le enkrat v letu, čim pozneje, je te površine treba pokositi. Tedaj, ko cvetijo pogačice, se lahko sprehajamo le po obrobju. Kamorkoli drugam bomo stopili, bomo katero pohodili. Zlata barva že sama pripoveduje dovolj. Je »zlato«, ki ga imamo, vsako leto znova izgine in se drugo leto spet pojavi.

Senožeti so bile zame vedno najlepše površine, kjer je cvetelo mnogo tistega, česar na nižinskih travnikih ni bilo. Čeprav se je senožeti kosilo pozno, tiste, ki so bile nižje, prve dni julija, druge, višje, pa od srede julija naprej vse tja do začetka avgusta ali še kasneje. Kaj si še lahko zamislimo lepšega kot cvetoče senožeti!

Vse tja od junija naprej, ko so v nižinah travniki že odcveteli in porumeneli, ali pa je na njih že rasla prva otava, se je v hribovitem svetu še vedno bohotilo zeleno in cvetoče rastlinje. Tam na strmih pobočjih so površine prav junija z vsakim dnem postajale drugačne, bolj cvetoče. Rastlinstvo je bilo drugačno, velikokrat nižje in intenzivnejših barv.

Zame so bili to najlepši vrtovi. Njihova struktura je bila nedosegljiva. Ko je morje cvetov v vetru rahlo zavalovilo, si dobil občutek, kot da je vsaka rastlina v harmoniji z drugo. Nižinski travniki – ledine – njive, ki so jih zasejali najprej z deteljo in nato s travami, so bile preveč gnojene. Tam so trave ob nalivih polegale, raznolikosti pa tudi ni bilo tako velike. Senožeti ni nihče gnožil. Gnoja je bilo že tako premalo za njive. Le tisti najboljši travniki so ga nekaj dobili. Senožeti so ostale nedotaknjene. V strminah, pred stoletji izkrčenih iz gozdov, so ostajale take le zaradi človeka. Na robovih se je vedno bila bitka med človekom in gozdom. Gozd je napredoval nazaj, kmetje so rob gozda na nekaj let na robu posekali in uporabili za kurjavo. Ko se je grmovje ali drevje – pogosto so bile to leske (*Corylus avellana*), rumeni dren (*Cornus mas*), navadna krhlika (*Frangula alnus*), črni trn (*Prunus spinosa*) ali breze (*Betula pendula*) in trepetlike (*Populus tremula*) –, ki se je vztrajno pojavljalo na robu, preveč razraslo, so rob zgodaj spomladi ali pa jeseni posekali. V nasprotnem so travo iz sence pograbili na sonce, da se je vsa enakomerno posušila. V senci ni bilo take pisanosti kot na soncu. Tam so rastline kasneje zacvetele, trava je bila nežnejša. Ti robovi so običajno oživelili šele po košnji. Konec julija še bolj pa sredi avgusta je na mnogih polsenčnih in senčnih površinah zadišalo po ciklamah. Pa tudi najlepši jurčki so se pogosto dobili tam.

Harmonija rastlin je v senožetih neverjetno delovala. Spoznati to harmonijo pomeni spoznati filozofijo najlepših vrtov. Ni preprosta, je šola, ki je ne opraviš v enem letu, je preprosto umetnost, ki jo doživljaš vsako leto znova in dodajaš majhen kamenček v pisani mozaik, ki še vedno ostaja nedokončan. Vsak delček

Slovenije ti ponudi kaj novega. Ko misliš, da si že vse odkril, te na tista morda najbolj znana in največkrat obiskana senožet preseneti – novi kamenček nedokončanega mozaika. Ne le v soncu, tudi v dežju je treba biti tam. Napiti se je treba sonca, vetra in neusmiljenih dežnih kapelj. Vsakokrat odkriješ kaj novega. Šele takrat zares spoznaš, zakaj katera izmed rastlin raste prav tam in ne nekaj deset metrov naprej. Zakaj si je tam ustvarila kotichek, kjer se najlepše počuti v »družbi« drugih. Vsaka zase je krhka, nima dovolj opore, da bi kljubovala vetru dežju, kaj šele močnim nevihtam. Vendar v skupni strukturi senožeti ostajajo močne, pa čeprav na videz nežne.

Rastline so na polnem soncu običajno nižje, zato pa trdnejše, lepše in barvitejše. Trave v senožeti ne izstopajo posebej. Rastline več ali manj vse dosejajo isto višino, le tu in tam se jih nekaj bohota izven njih. Med njimi so to običajno predstavnice kobulnic. Velika kobulasta, pogosto bela socvetja, dajejo poseben čar tem pisanim površinam. Ponekod je to gorski silj (*Peucedanum oreoselinum*), drugje gorski jelenovec (*Laserpitium siler*) ali pa širokolistni jelenovec (*Laserpitium latifolium*). V višjih predelih se slednjima pogosto pridružita še velestika (*Ligusticum seguieri*) ali navadna zdravilka (*Libanotis sibirica*), rožnati nadih daje veliki zali kobiljček (*Astrantia major*), na Krasu pa še rumena navadna koromačnica (*Ferulago campestris*).

Barvitost senožetim dajejo osati: panonski (*Cirsium pannonicum*), lepki (*C. erisithales*) (in še kateri izmed križancev) glavinci (*Centaurea jacea*), triumfettijev (*C. triumfettii*) ali višjegorski (*C. montana*), poljski (*C. scabiosa*) ali na Krasu skalni (*C. rupestris*). Med njimi pa nejdemo še križance z vmesnimi oblikami. Pokončni čišljak (*Stachy recta*) daje že nekoliko drugačen odtenek. Bodeči rožnati grmički navadnega gladeža (*Ononis spinosa*) niso redkost. Le kosci in grabljice jih niso marali. Za košnjo so trši, za po vrhu pa imajo bodice. Tam, kjer je dovolj vrese (*Calluna vulgaris*), je trav običajno manj, grablje so se vanjo zatikale. Zato pa je tam rasla arnika (*Arnica montana*). Jeseni so košene resave dajale najlepši videz. V nekaterih delih se je že omenjenim vrstam pridružil kak meček, ponekod močvirski (*Gladiolus palustris*) ali pa ilirski (*G. illyricus*). Ko zacvetijo mečki, se teh senožeti ne da opisati. Treba je preprosto tja in spoznati, da so to prave rajске poljane. Junijsko modrino lanov od lepljivega (*Linum viscosum*) do lazurno modrega francoskega (*L. narbonense*) kasneje zamenjajo predstavniki zvončic (*Campanula*), ki so v različnih predelih različne. Oranžno barvo dodajajo lilije – brstična (*Lilium bulbiferum*) in kranjska (*L. carnio-licum*). Više se jim pridruži še vijoličnordeči zlati klobuk (*L. martagon*).

Rumenino dajejo primožek (*Buphtalmum salicifolium*) in še bolj intenzivno oranžno obarvani njegovi sorodniki omani mečastolitni (*Inula ensifolia*) in srhkodlakavi (*I. hirta*). Slednjega na Vojskem nad Idrijo imenujejo z drugim udomačenim, navidez povsem strokovnim imenom »astra montana«.

Ko prideš v kak kraj in koga vprašaš po imenih rastlin, se velikokrat zdi, kot da se imena rastlin na videz spremenijo. Rastline imajo tam druga imena od tistih veljavnih v knjigah. Mladi večinoma ne poznajo ne enega ne drugega. Po pogovoru s starejšimi spoznaš, da so ljudje nekoč rastline poznali in jih po svoje poimenovali. Zato se ti ob listanju knjige in poslušanju imen kaj hitro lahko zgodi, da narediš napačno. Ime v knjigi in tisto domače, je lahko isto, le rastlina je povsem druga. Rastlino ti mora preprosto kdo pokazati, da je zadeva nedvoumna. Danes v dobi informatike to domače védenje z neusmiljeno hitrostjo izginja.

Rumenino senožeti sestavljajo še lučniki – avstrijski (*Verbascum austriacum*), črni (*V. nigrum*) in drugi. Tam se jim pridruži rumeni svišč (*Gentiana lutea*), ki s svojo postavnostjo in velikostjo prav tako izstopa izmed drugih vrst. Ta se bolj togo upogiba v vetru. Kot mogočni rumeni stebri se dviga sredi pisane zelenine trav. Kot tisti stebri oporniki, ki nosijo celo strukturo senožeti, deluje tam, kjer je številen. Ne cveti vsako leto enako množično, najlepši je na nekaj let. Tudi rastline potrebujejo kako leto premora, da si naredijo dovolj zaloge hraniv za ponovno bujno cvetenje. Pri rumenem svišču se mora ustvariti nova močna rozeta, iz katere se ponovno dvigne steblo s številnimi cvetovi.

Delo v senožetih ni bilo lahko, pa kljub temu imam občutek, ko tako včasih povprašam kakega starejšega kmeta v različnih delih Slovenije, da se ga vsi nadvse radi spominjajo.

Košnja v senožetih je bila kar nekakšen praznik. Za hrano koscev in grabljic se je vedno hranilo še tiste zadnje najboljše kose suhega mesa. Ob težkem delu je bila potrebna tudi dobra hrana. Ker so bile običajno to zadnje površine prve košnje, so bile po spravilu sena tam velikokrat prave pokosnice, kot so jih imenovali. Otave druge košnje je bilo vedno manj, kosilo se je le tiste zgodnejše nižinske tudi nekoliko bolj gnojene travne površine. Ko še ni bilo kosilnic, je bilo v lazih veliko koscev grabljic, tako je bil to pravi družabni dogodek. Čeprav je bilo delo naporno, so v njem kljub vsemu vsi uživali. Ko se je odkosilo do vrha, je bil počitek v senci s pogledom, ki se je z vrha odpiral običajno v daljavo, še toliko lepši. Vsi so sodelovali. Otroci so prinašali vodo, zanje to ni bilo vedno lahko delo. Kosci so najprej popili vodo, potem iz vodirja zlili staro vodo in si nalili nove in ko so jo prinesli do vseh, vode ni bilo več. Ponovno je bilo treba ponjo. Ker naj bi se tam otroci ne zadrževali preveč, so krožile različne strašne zgodbe o divji babi in divjem možu, ki da živita tam ob izviri. Divja baba je tam stalno predla. Divji mož pa je naokrog lovil. Strašna sta bila, zato se tam ni bilo dobro dolgo muditi, kot le čim prej natočiti vodo in zbežati. Voda je tako prej prišla, razgreti otroci pa je tudi niso pili, saj bi se lahko prehladili.

Čeprav mnoge senožeti ne kosijo več in so se mnoge zarasle, lastniki še vedno radi zahajajo nanje. Že kar nekajkrat se mi je zgodilo, da sem tako katerega izmed

njih spoznal in ga srečal ne le na njegovi senožeti, ampak tudi drugje, na kaki drugi v drugem predelu Slovenije. V današnjem času po lazih vsaj pasejo, tako da površine ostajajo nezaraščene. V notranjosti Slovenije ni treba veliko časa, da se taka površina zaraste. Že po petih letih je ponekod grmovje tako močno, da je potrebna motorna žaga. Po desetih letih je že prepozno, po petnajstih je tam že mlad gozd. Morda bo kdo rekel, da na ta način pridobimo pri kvotah za onesnaženje. Kvote nam ne bodo pomagale. Izginja del naše kulturne krajine, izginja del običajev in tradicije. Ponekod to še uspejo ohranjati in trmasto kosijo in grabijo seno. To vzamejo kot praznik in druženje. Redki so! Večinoma jih prepuščajo paši, največ pa se jih zarašča. V prestrmih delih se za govejo živino ne obnesejo dobro, bolje je na položnejših. V strmini prihaja do erozije. Ovce so tam primernejše. Vendar na pašnikih se počasi razvija drugo rastlinstvo, ki je bolj prilagojeno paši. Tiste pisanosti ni več, paša mora biti zgodnejša, če želimo, da živali te površine popasejo. Drugače jih bolj ali maj le pomendrajajo.

Z opuščanjem senožeti tako izgubljam najlepše slovenske vrtove. Se zavedamo, da so ti vrtovi, za katere je edina skrb enkrat letno ali vsaj enkrat na dve ali tri leta pozni odkos dovolj za njih ohranitev. Bomo te prekrasne površine, ki jih je izkrčil človek in jih tako posredno ustvaril vsaj večji del, za vedno izgubili. Enkratni projekti, ki trajajo eno ali dve leti so metanje denarja stran. Senožeti so trajnostni projekti, kot je o tem vsepovsod polno besed, le da te trajnosti v pravem pomenu besede malo ljudi razume.

Ali kdaj pomislimo, ko stopimo v kak angleški vrt in nam ponujajo umetno zasajene travnike, ki navsezadnje niso nikoli tako pisani kot naše senožeti, da mi te zaklade imamo pred domačim pragom. Zaklad je vedno doma, le odkriti ga je potreba! Če ga odkrijemo, potem si lahko ministrstva: kmetijsko in gospodarsko (turizem) podata roke, znanost, zdravstvo, kultura, šport samo pritrdijo, okolje bi moralo tam že biti Celovitost ponudbe je v recesiji in iskanju novih produktov kot na dlani. Manjka le celoviti pogled na svet in spoznanje, da se vedno prodaja tisto kar imaš v izobilju in to tistemu, ki tega nima. Zakaj bi potem prodajali zelene, do potankosti negovane površine z veliko vložene energije vanje, če lahko za večji denar večjemu delu Evrope in svetu prodajamo tisto, kar nam prinaša mleko in med, barvitost, pestrost in čisto vodo. Brez slednje v senožetih ni nikoli šlo. Ni idile, je le volja ali je ni, za celovit način trženja, za trženje produktov - zakladov, ki jih imamo pred domačim pragom.

Jože Strgar

MED VRTOVI

Izgubljeni stik z naravo je lahko usoden

*Ko sem bil še otrok, mi je bil hišni vrt nekaj nenavadnega, skoraj nekaj skrivnostnega. Njiva, travnik, gozd – vse to se mi je zdelo kot nekaj vsakdanjega, nekaj, kar je tu, kar gledamo in obdelujemo, kar je naše in vsakogaršnje. A ograjen hišni vrt in tiste gredice s posebnimi, da ne rečem skrivnostnimi rastlinami, so bile nekaj drugega. Že dejstvo, da je bil vrt ograjen, da je bil zavarovan pred domačimi živalmi in tudi pred razgrajajočimi otroki, je zbuvalo posebno spoštovanje; potem pa tiste posebne rastline, na primer kamilice (*Anthemis tinctoria*), ki jih je tako skrbno gojila stara mama. Najprej so cvetele in oddajale zlahten vonj, potem jih je požela in posušila in nazadnje kuhala kamilični čaj, ki je zdravil številne bolezni in so ga radi kuhali tudi sosedje. Kakšna skrivnost in spoštovanje v vsem tem! Kako navdušujoče so name vplivale še druge vrtno rastline, na primer alojzijeve lilija (*Lilium candidum*), ki je cvetela za god sv. Alojzija, potem binkoštni nagelj (*Dianthus gratianopolitanus*), ki je s svojo lepoto in dehtivostjo kar omamljal prostor okoli sebe. Vse te rastline v ograjenem kmečkem vrtu so bile v ponos hiši, predvsem gospodinji, ki je oskrbovala svoje »posestvo«, svoj bližnji naravni svet.*

Vrtno rastline pa so bile za hišo in ljudi še nekaj več. Bile so znanilke letnih časov. Z njimi smo poglobljeno doživljali cvetočo pomlad, umirjeno poletje, zrelost jeseni in zaspano zimo. Ali, kakor temu še rečemo, doživljali smo ubranost in raznolikost letnih časov. Nekatere rastline so posebej simbolizirale še posamezne vrednote – ljubezen, nagnjenost do lepih čednosti in še kaj. Rekli smo, da alojzijeve lilija označuje čistost srca, to je poštenost in nagnjenje k vsemu dobremu.

Vse to so prvi, rekel bi otroški spomini na domači hišni vrt in na rastline, ki so v njem rasle. Pozneje, v dobi odraščanja, je pred radovednimi očmi mladeniča zaplesalo toliko nenavadnih reči – šolska učenost, življenjski dogodki, širni svet z rekami, jezeri, gorami in osončjem, silen gospodarski razvoj in vera v napredek civilizacije. K temu smo doživljali in opazovali še življenje v stisnjenih stanovanjskih blokih ter

blišč avtomobilov in televizije. Ko je človek vse to sprejemal, je hkrati izgubljal naravni življenjski prostor, stik z naravo, z vrtom in rastlinami. Zgubljal je tudi čut za občudovanje vsega tistega, kar raste in živi v naravi in na vrtu.

To otroško spominjanje in doživljanje vrta in rastlin danes trči ob stanje, ko je toliko ljudi izgubilo ali zapravilo vsak stik z naravo, z vrtom, z vsem živim in osrečujočim; s tem pa v veliki meri tudi s sočlovekom. To je stanje, ko je človek skoraj primoran živeti in delovati med stenami, v blišču umetne luči, ropota in slabega zraka. Ko ga vse okoli njega sili v samoto in je brez stika z živim svetom, zanj ni dobro. Človek je sestavni del narave. Z njo in ob njej je naravnano njegovo duševno in telesno zdravje. Vse te razsežnosti današnjega življenja, ko je toliko ljudi odrezanih od sobivanja z naravnimi zakonitostmi, nas silijo k iskanju česa drugačnega, česa boljšega. K iskanju vsaj tistega, kar je vendar mogoče – da bi spet našli in utrjevali življenjske razmere, v katerih bomo lažje dihali, spet opazovali vsaj kaj malega iz narave, da bomo spet opazovali prebujajoče se pomladi, živi naravni svet, in se bo naše srce veselilo ob zelenju, cvetju in lepoti odprtega naravnega prostora. Ali je to mogoče? Nekaj možnosti imamo in sicer s tem, da v svoje življenjsko ter delovno okolje prinašamo vsaj nekaj zelenih rastlin in jih tam oskrbujemo začevši s tistimi, ki jih gojimo v sobah, na oknih in na balkonih; in potem, kjer je mogoče, da oživimo in oblikujemo z rastlinami hišna dvorišča, čeprav so še tako majhna; da uredimo in oskrbujemo vrtove, ki bodo živeli z letnimi časi in nas trdneje povezovali s širšo živo naravo. Vse to so osnovne možnosti in naloge. V širšem smislu pa bi morala javna uprava doumeti, da je človek del narave, da je zanj dobro, celo nujno potrebno, da živi kolikor mogoče ob njej in z njo.

A kaj, to so lepe želje, ki so jih marsikje uresničili, še več pa je takih okolij, kjer nanje ne mislijo. Uresničile so jih tiste krajevne ali mestne uprave, ki imajo posluh za dobro in lepo, za ljudi, ki tam prebivajo ali delujejo. Na gosto naseljenih področjih ali v izrazitih industrijskih okoljih, kjer je vse pozidano in asfaltirano, pa je ta skrb zanemarjena. S tem je zanemarjen tudi človek. A ne samo zaradi tega, ker bi bil prikrajšan za spremembe in lepoto letnih časov, ki jih prinašajo rastline, ampak tudi zaradi telesnega in duševnega zdravja. Okolje brez zelenja, brez osnovnega stika z naravo je za človeka v vsakem primeru ubijajoče. Ustrezne strokovne službe so v nekaterih večjih mestih ugotovile ter izračunale, da ljudje v mestih in okoljih, kjer ni zelenja, v večji meri obolevajo in da so žrtve negativnih medsebojnih odnosov. Zdravljenje ljudi stane veliko več kakor skrb za javno zelenje. To je ena plat razmer. Kot poklicni urejevalec odprtega prostora pa ne morem mimo druge plati. Namreč, urejen odprt prostor, z dominantno prisotnostjo rastlin, predvsem z drevjem, je hkrati kulturna dobrina, ki je ne moremo nadomestiti z bliščem plakatov po stenah ali tlakov pod nogami.

Dokaj neugledno tudi je, če uradi, ki skrbijo za javno zelenje, ne ločijo med strokovno urejenim zunanjim prostorom in dekoracijami z bleščečim cvetjem. Močne in vpadljive barve enoletnic so lahko le dopolnilo k ogrodnemu zelenju, k drevju, grmovnicam in drugim prvinam parkovnega ali vrtnega oblikovanja. Z drugo besedo, ni prav, če resnično oblikovanje prostora zamenjamo s cvetličarsko dekoracijo.

Spomin na ograjen vrt ob preprosti podeželski hiši naj bi v večji meri ostal pri vseh tistih, ki se preselijo v mesta, v stanovanjske bloke in na brezdušna tovarniška dvorišča, da bi si s tem ohranili več zdravja in pristnejši kulturni odnos do vsega živega.

Foto: Jože Strgar

Jerebika, obložena s plodovi,
ob župnišču v Belih vodah
nad Šoštanjem

Marjana Lavrič

»ZELO SEM ZADOVOLJNA«

Na ekološki kmetiji Peternelj, Žirovski Vrh

Ekološka Kmetija Peternelj je ena izmed osamljenih kmetij v naselju Žirovski Vrh, na jugozahodnem pobočju 10 kilometrov dolgega hrbta. Prav tu, nedaleč od nje, po slemenu, poteka, kot pravijo, »najatraktivnejša vojaško-zgodovinska gradbena dediščina iz obdobja pred drugo svetovno vojno, t.i. Rupnikova linija. To je sistem utrdb, ki jih je v tridesetih letih XX. stoletja gradila starojugoslovanska vojska, in se je razprostiral po celotnem ozemlju stare Jugoslavije.« Zahodno mejo proti Italiji, ki je po Rapalski pogodbi iz leta 1920 potekala čez žirovsko-cerkljansko hribovje, so utrjevali prav skozi poljanske vasi in hribe.

Ena od vodičk v teh krajih je tudi Bernarda Peternelj. Prvi petek v juniju je na svoji kmetiji sprejela prek 70 popotnikov in jih pogostila z domačim jabolčnim sokom, žganjem in flancati. Ni si mislila, da jih bo toliko, pravi. Zdi se, da vedno optimistična z veliko vere v življenje zajema vsakdan. A nič manj preprosto in realno. Medtem ko voziva skozi gozd, omeni, da je tod veliko borovnic in da jih je včasih, ko je bilo na kmetiji najteže, nabrala za celo plačo.

Bernarda Peternelj s snaho Tino in vnučkom Timom

Foto: Marjana Lavrič

Kako bi opisali svoje posestvo?

Naša kmetija je gorska kmetija, leži 830 metrov visoko v Škofjeloškem hribovju, med Gorenjo vasjo in Žirmi, na slemenu Žirovskega Vrha. Kmetija obsega 22 hektarjev gozda, osem hektarjev obdelovalnih površin, imamo 8 glav goveje živine – krave dojlje, dva telička – pujske in 50 kokoši ter konja z žrebičkom. Hektar imamo vrtno sezonske zelenjave: korenčka, čebule, fižola, zelja imamo največ in tudi nekaj drobne zelenjave, prve pa so spomladi jagode. Na začetku, leta 1980, je bilo zelo hudo, kmetija je bila med vojno požgana. Sem sem se primožila pred 30 leti, tudi sama sem s kmetije iz okolice Žirov. Najprej sva z možem obnovila staro hišo, treba je bilo kupiti stroje, hlev je bil tudi povsem zanemarjen. Oba sva bila zaposlena; delala sem kot šivilja gornjih delov obutve v Alpini, od tam imam pet let delovne dobe. Odločila sva se, da bom ostala doma. Imela sva majhna otroka, živino in bolno mamo, bilo je preveč dela na kmetiji. Mož dela v Jelovici, lani je končal višjo šolo za komercialista. Starejši sin Janez, ki je star 29 let, je končal srednjo lesno šolo in se odločil, da bo ostal na kmetiji. Pred dvema letoma se je poročil in si ustvaril družino. Živimo skupaj na kmetiji. Mlajša hči Anja in Janezova žena Tina končujeta višjo upravno šolo v Ljubljani in sta tik pred diplomom. Anja se nam na kmetiji pridruži za vikende. Tina je že zaposlena. Ko se bom to soboto vrnila z ekološke tržnice v Ljubljani, bo vsa družina sadila zelje. Dokler smo gradili hišo, je šel ves denar zanjo. Pomagali smo si z gozdom, imamo žago, ki nam zelo prav pride za ves les, ki ga potrebujemo pri hiši. V novi hiši živimo že 17 let. Otroka sta medtem zrasla in se vključila pri delu na kmetiji. To se je zelo poznalo. Nikoli nismo razmišljali, da bi začeli intenzivno kmetovati. Živeli smo skromno. Včasih še za gnojilo nismo imeli, zato se ga tudi nismo navadili uporabljati. Odpirati so se začele nove trgovine, Spar in druge, sama pa sem bila vedno prepričana, da hrana, ki je poceni in prihaja od daleč, ne more biti dobra. Tudi zato smo vse bolj razmišljali o ekološkem kmetovanju. Ko se je zanj v Sloveniji prižgala zelena luč, smo bili med prvimi. Tudi sami uporabljamo samo ekološko hrano, česar nimamo od doma, kupim na ekološki tržnici.

Kaj vas je navdušilo za ekološko kmetovanje?

Ves čas sem bila proti intenzivnemu kmetovanju, rabi umetnih gnojil in škropiv. Razlika med obema je velika. Samo na našem hribu so trije takšni kmetje. Zamislite si, da nekdo pripelje do 7 ton umetnega gnojila, ki gre potem v zemljo in v podtalnico. Pa tudi taki so, ki v travi škropijo plevel! K sreči v naši neposredni bližini ni takšnih kmetov.

Toda takšen kmet na ekološki kmetiji verjetno pridelava več kot vi?

Pri nas imamo ravno toliko glav živine, kot smo je imeli prej. Več je ne moremo

imeti, ker smo se odločili za pridelovanje zelenjave. Ljudje premalo poznajo razliko med ekološkim in intenzivnim kmetijstvom. Zdi se mi pomembno, da tisti, ki kupujejo ekološko pridelano hrano, tudi поблиže spoznajo takšnega kmeta. Za čisto okolje največ prispeva tako, da umetno ne gnoji in ne škropi. Nad zrakom smo vsi gospodarji, dobri in slabi, tisti, ki onesnažujejo, in tisti, ki se odgovorno obnašamo do okolja. Sami uporabljamo le koprivo proti ušem. Vsako leto kaj bolje obrodi, kaj pa slabše, tako je pač v naravi in to je treba sprejeti.

Kakšen je vaš delavnik?

Vstanem ob šestih, najprej spijem kavico, nato grem v hlev, tam imam dela za kašno uro. Zgodaj zjutraj pa proti večeru grem plet na njivo, vnuk je v varstvu pri Janezu ali meni; ko gre opoldan spat, skuham kosilo, popoldne ob peti uri pa gremo spet na njivo. Zadnje dni smo kosili, danes je bilo premokro, zato sta šla moška v gozd po drva.

Ste zadovoljni s svojim življenjem na kmetiji?

Zelo, zelo sem zadovoljna. Sem pa tudi z malim zadovoljna. Zavedam se, da denar ni vse. Delo ni tak problem, saj smo vajeni dela. Imamo normalno življenje. Kdaj je seveda tudi preveč dela, pa saj pride zima, takrat pa je bolje.

Od česa živite?

Od gozda, živine in zelenjave. Živino peljemo v klavnico v zakol, pri tem je žalostno, da se meso naše živine, ki je iz ekološke kmetije, prodaja po enaki ceni kot ostalo meso. Žal ni predelovalca, ki bi mesne izdelke potem prodal naprej. Meso bi sicer lahko vzeli nazaj, a sami vsega tega ne zmoremo, je preveč dela in raznih zahtev. Pridelujemo korenček, zelje, repo, ki ju skisamo, zeleno, grah, stročji fižol, peso, krompir, pšenico imamo bolj za kokoši in žemlje, ki jih pečem v krušni peči. Prodajamo sami na ekološki tržnici ob sobotah v Ljubljani in v Naklem ob torkih zvečer od pete oziroma šeste ure naprej. Poberemo lipo, materino dušico, borovnice in jih sušimo za čaj. Sveže borovnice tudi prodajamo, delamo sokove iz sadja, bezga, borovnic, malin in ribeza. Pa tudi marmelad z naše kmetije ne manjka.

Naj vprašam še vašega sina: zakaj pa ste se vi, gospod Janez, odločili za delo na kmetiji?

Delal sem v proizvodnji v Polycomu v Poljanah. Odkar sem doma, sicer ni bistvene razlike glede prihodkov, je pa velika razlika glede načina dela: zdaj sem odvisen od samega sebe. Delam v naravi, prej pa sem pri 40 stopinjah Celzija in v slabem zraku. Kmetijstvo me je od nekdaj veselilo. Če hodiš v službo, veš, da te na koncu

mesca čaka plača, kmet pa nikoli ne ve, kakšen bo pridelek. Sam moraš načrtovati, se sam organizirati, tudi kar se financ tiče. Biti moraš dober gospodar: denarja je več poleti, a vedeti je treba, da pride tudi zima, ko ga bo manj ... Od države dobivamo subvencije; stroje je treba obnavljati oziroma kupiti nove. Imamo svojo stiskalnico za sadje, rezalnik za zelje in repo. Pomembno je, da imaš te stroje na kmetiji, sicer se pri nadzoru lahko zelo zapleta, saj je treba naročiti kontrolo tri dni pred predelavo na konvencionalni kmetiji, ki pa mora imeti urejen obrat za predelavo, vse surovine pa morajo ustrezati ekološkim zahtevam. Za traktor smo dobili evropska sredstva. Smo v hribih, to so strma pobočja, zato so varni in kakovostni stroji zelo pomembni. Vključeni smo v Biodar in v Ekologistiko, to je združenje gorenjskih ekoloških kmetov.

Kakšni so vaši načrti?

Radi bi si kupili še sušilnico za sadje in tako maksimalno izkoristili pridelek od sadja. Ne da npr. zrele hruške zginejo pod drevesom, ampak da jih stisnemo v sok ali pa posušimo. Vedno več je tudi takih posameznikov, ki nas obišejo na kmetiji, pridejo po ozimnico. Včasih nas obišejo tudi šole, otrokom pokažemo, kako se dela sok in, seveda, živali. Na kmetiji imamo več dopolnilnih dejavnosti in vse je treba peljati vzporedno, ene so že zaživele, nekatere pa upamo, da še bodo. Vse, kar kmetija daje, je pridelek, le imeti je treba ideje in voljo, pa se preživi. Prodamo vse, kar imamo, če bomo le zdravi, lahko upamo še na več pridelkov.

Gorska kmetija Peternelj
v čudovitem objemu narave

Foto: Marijana Lavrič

Marjana Lavrič

»PRIHAJA STOLETJE KAKOVOSTI«

Na ekološki kmetiji Turinek, Jarenina, Slovenske Gorice

Kmetija Turinekovi, kot bi rekli po štajersko, leži v slikovitem predelu Slovenskih Goric, v vasi Jareninski Dol, nekaj več kot deset kilometrov iz Maribora proti Gornji Radgoni. Ko sem jih neko ponevihtno pozno popoldne obiskala, sva se s sogovornikom Janezom Turinkom odpravila po kmetiji. Ni si nadel škornjev, je pa pojasnil, da zaradi žuljev ne, ki jih je dobil na svoji dvodnevni peš poti, romanju na evharistični kongres v Celje: po poljih, hribčkih, gozdovih in dolinicah. Z dvema klobasama in malimi sadnimi kruhki, ki mu jih je spekla njegova žena. In z vodo. Žal si jo je moral dotakati na kakšni črpalki ali v gostilni, saj je veliko izvirov že davno usahlih. In pomislila sem, ko sem ga opazovala med plapolanjem žit, da se k sreči vedno najdejo ljudje, ki se vračajo k izvirov. Tistim pravim. Tako kot on – Janez Turinek, mož s klobukom na ljubljanski ali mariborski ekološki tržnici. In z veliko dobrot na svoji stojnici.

Kako bi opisali svojo kmetijo?

To je družinska ekološka kmetija. Na kmetiji živiva midva z ženo, najstarejši sin Matjaž z ženo Majo in sinom Lukcem ter najin drugi sin Klemen, hčerka Andreja pa je poročena in živi na svojem. Oba z ženo sva po poklicu agronoma, prav tako Matjaž in Maja, sta diplomanta, mlada raziskovalca na Fakulteti za kmetijstvo in biosistemske vede v Mariboru, za disertacijo raziskujeta primerjavo med konvencionalno, integrirano, ekološko in biodinamično pridelavo. Klemen hodi v tretji letnik gimnazije A. M. Slomška in na kmetiji pomaga po šoli, pa tudi pri trženju na ekološki tržnici v Ljubljani. Obdelujemo 10 hektarjev površin, 5 hektarjev je polj in njiv, ostalo so travniki in sadovnjak, v katerem so tudi živali. Na to kmetijo sem se priženil 1978. leta, poročil sem se s svojo sošolko. Prišel sem iz okolice Šoštanja, študiral sem v Mariboru. Imel sem štipendijo Agrarie Koper, tako da sem se po študiju najprej zaposlil na Obali. Ko sem se preselil v Jarenino, sem delal najprej kot pospeševalec v zadrugi, kasneje sem šel študirat še drugo stopnjo na VEKŠ. Toda bila je družina, kmetija, treba je bilo zgraditi hišo ... Študij sem opustil, nazadnje sem de-

lal v komerciali kot nekakšna dvoživka: v službi sem mislil na dom, doma sem mislil na službo. Nisem bil ne tu ne tam. Nekega poletnega dne, ko sem zaradi službe in vseh sestankov spravljal seno ves teden (vsi drugi so ga imeli že pospravljenega), sem se odločil, da takoj pustim službo. Moji kolegi imajo danes sicer res višje plače, kot pa si jo jaz lahko obračunam na kmetiji, ampak za prostost, ki jo imam zdaj, ne bi nikoli zamenjal. Kmet je kralj, ampak žal zadnje čase samo še v mislih.

Trdite, da kmetu danes ni lahko? Zakaj ne?

Poglejmo v čase pred 12.000 leti. Prvo žito je bilo einkorn ali enozrna pira. Takrat je bil človek nabiralec plodov; pravijo, da je ves čas tekal okrog in nabiral plodove. Ni bilo čisto tako, ustalil se je tam, kjer je bila hrana, tam si je naredil bivališče. Eni v jami, drugi, bolj pogumni, tudi drugje. Pogumni gredo vedno naprej. Strahopetni vedno nekje ostanejo. Prvinsko je bil torej človek kmet. Kultiviranje tal izvira torej iz kmetijstva. Danes mladina pogosto reče: Ti si en kmet. To je slabšalo. To ni prav. Ampak smo si tudi sami krivi. Kmetov položaj se je spremenil v časih Marije Terezije, pa čeprav je uvedla katastrofe. Od takrat izhaja, da je več vreden tisti, ki gre študirat: »Tonček, ti si priden, brihten, ti greš v šole; ti, Franček, pa si bolj za bit, boš ostal doma na kmetiji. Ta mentaliteta kmetu seveda ni naklonjena, po drugi

strani pa je svoje naredil tudi kapital. Pred 100 leti je 800 ljudi delalo ves dan, danes pa en človek z ogromnim kombajnom opravi enako delo v pol ure. Najprej so morali žito požeti, ga pripeljati v kozolec, potem so ga omlatili, očistili ... In kaj danes dela teh 799 ljudi? Ali cenijo delo tega enega? Ampak, poglejte, kako je to žito danes razvrednoteno! Danes ga celo kmetje kurijo! 'Koruza? Saj nič ne dobim zanjo,' pravijo, 'jo bom kar skuril ...' Tu nekaj ne štima. Hrana se vendar ne kuri. Šest milijard ljudi nas je, ena milijarda strada, pet milijard pa nima pameti. Zakaj je kmetu težko? Ker si je zapravil avtoriteto, pomembnost. Kmet je v osnovi prideloval hrano, negoval je krajino. Danes nam pa dajejo subvencije predvsem zato, da negujemo krajino. Kar me pa najbolj moti, kmet si lahko kruh sam zasluži, ne pa da mu ga nekdo daje in odloča, kaj in kako mora delati. Od nas pa se danes zahteva, da imamo na kvadratni meter natančno vse posejano. Če žito ni uspelo, če je bila toča, kaj naj jaz zdaj naredim? Nimam izbire, vztrajati moram natančno pri tisti kulturi, ki sem jo prijavil. Nimam pravice posejati druge kulture, če so se medtem pogoji spremenili.

Janez Turinek je velik poznavalec žit; na kmetiji gojijo kar 14 različnih vrst

Foto: Marijana Lavrič

Kmet se je znal včasih hitro prilagoditi, zdaj pa se ne sme. Kmet ni več svoboden, svojo svobodo je prodal. Obžalujem, da do zdaj v Sloveniji nismo imeli niti enega kmetijskega ministra, ki bi bil polno ekološko ozaveščen. Poglejte Avstrijce! Dr. Franz Fischler, ki je bil kasneje tudi evropski komisar za kmetijstvo, je navduševal Avstrijce za ekološko kmetovanje. Trdil je, da je to njihova prihodnost. Danes imajo približno 22.000 ekoloških kmetij. On je vedel, da bo s tem ohranil krajino, narod, pasme, sorte, turizem. Vse to je povezano. Dr. Fischler je pri tem izhajal iz vrednot tradicije, tj. izročila prednikov, naroda in neokrnjene narave. Pri nas pa samo razmišljamo, da mora biti hrana poceni. Ni pa važno, kako je pridelana. Le redki vložijo v hrano raje več, a kupujejo majhne količine. Marsikdo reče, da je hrana draga. Jaz pa pravim, da je dragocena. Profesor Trstenjak je že v prejšnjem stoletju rekel: 'Prihaja stoletje kakovosti, čas količine je za nami.' Pogosto prihajajo k nam ljudje in pravijo: 'Zbolel sem, prehranjevati se moram začeti zdravo. Imate kaj zame?' Pa bi morali posegati po zdravi hrani veliko prej, ko so bili še zdravi, da bi svoje zdravje lahko čim dlje ohranili.

Ste od vsega začetka ekološki kmet?

Na začetku teh standardov še sploh ni bilo. Pri ekološkem kmetovanju ni nobenih kemičnih substanc. Naravne substance pa so dovoljene, npr. pripravki iz zdravilnih rastlin ali naravna olja. Ni sintetičnih, umetnih gnojil. Pri integriranem kmetovanju je pa to vse dovoljeno v določeni meji. Rodil sem se na deželi. Moj dedek je imel žago ob reki Paki. Bil sem nezakonski otrok, imel sem trdo življenje. Okrog nas so bile mogočne kmetije, tudi z veliko živine slovenskih avtohtonih pasem. Vse to sem srkal vase, vse to mi je bilo zelo ljubo, dragoceno. Imel sem veliko ljubezen do kmetijstva. Mislim si, če bi jaz imel kmetijo, bi imel tudi živali. Tu sem si nabiral znanje. V moji mladosti so še obdelovali brez umetnih gnojil, škropiv. Kot štirinajstleten fant sem se učil za vrtnarja v Ljubljani. Vstajati sem moral ob štirih zjutraj, pozimi sem premetaval zemljo v toplih gredah in kidal sneg s pločnika. Nikoli nisem smel v kuhinjo, jedel sem lahko samo v rastlinjaku. Bilo je hudo, zdržal sem do novega leta, potem pa sem začel v vrtnariji v Velenju. V Celju sem se izučil za vrtnarja, nato sem v Mariboru nadaljeval na srednji kmetijski šoli, potem pa na fakulteti. Ženini starši so bili sadjarji in čebelarji. Bili so ozaveščen, da je treba delati čim bolj čisto, sicer čebele zastrupiš. Dvanajst let smo imeli spodaj v sadovnjaku ovce, sodelovali smo z Biotehniško fakulteto iz Ljubljane, skrbeli smo za oplemenjevanje bovške ovce v vzhodno frizijsko pasmo. Te ovce smo molzli, se naučili delati sir in ga izdelovali za celjsko mlekarno. Lepo smo sodelovali, vse dokler ni razpadla Jugoslavija in smo v Sloveniji uvedli plačilni (ne)red. Na plačilo smo čakali celo večnost. Pa smo vse prodali. Vzeli smo drugo pasmo, začeli smo z žiti, imeli smo svoje mleko, meso, ekološko

smo kmetovali predvsem zase. Leta 1996 smo se začeli organizirati. Anamarija Slabe z Inštituta za trajnostni razvoj nas je povabila zraven. Leto kasneje smo ustanovili Združenje ekoloških kmetov Slovenije, dve leti kasneje še Zvezo združenj ekoloških kmetov, katere prvi predsednik sem bil. Po enem letu sem odstopil. Zame je bilo preveč birokracije, preveč ukvarjanja z ljudmi in vsem tistim, kar navržejo odnosi z ljudmi. Sem se pohecal, da sem šel k zdravniku in da mi je ta napisal potrdilo, da mi ni treba biti v nobenem organu, združenju, več. Zdaj sem samo še član. S kmeti sodelujem po vsej Sloveniji, saj smo tako majhni. Izmenjujemo si semena, sadike. Kaj je lepšega, kot nekomu kaj podariti ali zamenjati! Tako smo povezani, nekaj nas združuje. Saj ni denar tisti, ki nas osrečuje. Denar je menjalno sredstvo za plačevanje položnic. Kmet mora ob setvi že misliti na žetev, ob žetvi pa že na setev. To je zelo pomembno. Zato tudi sami semenimo vse, kar je mogoče.

Toliko različnih vrst živali nisem srečala še na nobeni kmetiji. Velik poudarek dajete avtohtonim pasmam?

Na naši ekološki kmetiji imamo osem glav govedi in plemenskega bika, imamo 21 let staro kobilo haflinger z žrebičkom, imamo krave cike, to je slovenska avtohtona pasma, ki je že skoraj izumrla. Naše živali imajo zanimiva imena: Robida, Jagoda, Malina, Brusnica itd. Potem imamo kravo Rožo, ki je stara 20 let, nedavno je povrgla telička. Imamo ovce, same slovenske avtohtone pasme, jezersko-solčavsko pasmo, belokranjsko in istrsko pramenko ter bovško ovco. Imamo še koze, oslco, gosi, race, pegatke, purane, kakšnih 80 kokoši štajerske avtohtone pasme v jerebičasti, grahasti in beli barvi. Zadnji dve sta že skoraj izumrli, pa smo jih mi vzgojili na novo. Imamo krškopoljske pujse, merjasca, kunce. Živali so pomembne zaradi krogotoka hranil, to pomeni, da je kmetija organizem, ki diha, živi in deluje. Živali dajejo ritem na kmetiji. Prisilijo te, da moraš zjutraj zgodaj vstati in iti v hlev. Ovce se ta čas pasejo v sadovnjaku. To je več kot petdeset let star sadovnjak s starimi sortami jabolk, kot so carjevič, bobovec, mošancelj. Živali skrbijo za reciklažo, pojedjo tisto, česar mi ne potrebujemo, sadje, ki je padlo na tla, ali pa malo obgrizejo spodnje veje, kar ni nič hudega. Za nas je zelo pomembno, da ima vse svoj namen, da nič ne propade, gre vnemar. Mi tudi na poljih kolobarimo. Posejemo tretjino žit, tretjino oljnic, tretjina pa je deteljnotravnih mešanic ali stročnic. Te bogatijo tla z dušikom, oljnice izboljšujejo strukturo tal, žita tla siromašijo, zato skrbimo za to, da zemljo prehranimo, da si rastline lahko vzamejo, kolikor potrebujejo. Rastlina si mora sama poiskati hrano. Obžalujem, da so v ekološkem kmetijstvu že naravna gnojila, ki rastline lahko posiljujejo. Če pride sušno leto, gre rastlina lahko s koreninami globoko, ker je navajena, ni razvajena. Naše rastline so globoko vraščene v zemljo. To je zelo pomembno.

Na kmetiji gojite kar 14 vrst žit. Zakaj toliko, v čem je njihova vrednost?

Starih sort žit v Sloveniji ni več veliko, ker se to ne splača, daje majhen pridelek. Einkorna pridelamo okrog 800 kilogramov po hektarju, emmra 1000 kilogramov po hektarju, pire 2 toni, pšenice pa 4 tone. Z njo je najmanj težav, pridelek je največji. Ostala žita, ki sem jih omenil, pa je treba še luščiti. Ampak, poglejte, kakšna razlika v kakovosti, v hranilni vrednosti, je med pšenico in njimi! Pridelek einkorna je najmanjši, je pa najbolj kakovosten. Kamut je moral »spati« kar 4000 let, da smo ga ponovno obudili. Podobno je z živalmi. Ena kokoš je štajerka, pet let živi, pa poglejte, kakšna jajca daje! Naša krava Roža: 20 let je dopolnila! Povprečna krava v Sloveniji doživi šest ali sedem let, potem pa jo zakoljejo. Naša krava pa je bila breja z osemnajstim teličkom! Kaj pa ljudje? Radi bi bili boljši od svojih prednikov. Pa smo res? Se boljšamo ali se slabšamo? S kakšnim znanjem razpolagamo? Jaz sem se veliko naučil v društvu Ajda, to je društvo za biodinamiko, pa tudi drugod. Pomembno je, kako si nabiramo svoje izkušnje, kako jih kombiniramo, pomembna je podpora in sodelovanje družine.

Na kmetiji se ukvarjate tudi s predelavo?

Vseh takih pridelkov je več kot 100, in sicer v majhnih količinah. Ponudimo pridelke iz sadja, kot so kis, sokovi, krehlji, marmelade, izdelki iz žit – zdrobi, moke, testenine, kaše, kruhki; pridelke iz oljnic, kot so hladno stiskano bučno, ogrščično, sončnično olje, ipd. To ni velika pridelava, vsega je nekaj po malem. Najpomembnejši pri vsem pa je okus. Je pot do končnega izdelka. Kako sem do njega prišel – to je prava vrednost. Zame in za kupca. Ni denar. Ni cena. Je moja svoboda, potrpljenje, so vrednote, veselje ... Je zvestoba samemu sebi.

Sin Matjaž pri pregledu traktorskega priključka

Foto: Marijana Lavrič

Marjana Lavrič

»ODLOČITEV JE PRAVA!«

Na ekološki kmetiji Pavle in Iztoka Bregarja, Znojile pri Krki

V Jurčičevih krajih, nedaleč od izvira Krke, v vasi Znojile, sta bila prav Pavla in Iztok Bregar pred nekaj leti pobudnika zamisli o prvi ekološki vasi v Sloveniji. V vasi, kjer živita, je kar nekaj kmetov in če bi stopili skupaj, se povezali, bi lahko pripravili celovito ponudbo. Bregarji bi se bolj posvečali sadju, nekdo drug živinoreji, tretji bi gojil žita. Ene od kmetij bi npr. lahko živele od turizma, se ukvarjale s pripravljanjem pohodništva, z ribolovom, s konji oziroma ježo, kolesarjenjem ipd. Svetovalna služba je zamisel podprla in že začela pripravljati prva izobraževanja ... A se je za zdaj zataknilo pri denarju. Marsikdo je najprej pomislil samo nanj in se zbal, odklonil sodelovanje. Sinonim za uspešnega kmeta mnogim še vedno pomeni »velik traktor – velika štala«. Ekološki kmet pa razmišlja drugače. Kar naprej išče in se prilagaja, predvsem pa izhaja iz sebe: kar je dobro zame, bo (verjetno) tudi za drugega. Za potencialnega kupca. Kmeta in njega ne povezuje le kupoprodajni, tržni odnos, ampak etika, nauk o dobrem za dušo in telo.

Gospa Pavla, kako bi opisali svojo kmetijo? Kaj vse pridelujete?

Predvsem je to majhna kmetija. Obsega 6 hektarjev obdelovalne zemlje: po dva hektarja je njiv, travnikov in sadovnjaka. Imamo šest glav živine. Na kmetiji živimo midva z možem, tast in štirje otroci, fanti. Oba z možem sva doma, delava na kmetiji, pomaga tudi oče in otroci, ob večjih delih priskočijo na pomoč še sorodniki in prijatelji. Ko sem pred 19 leti prišla na kmetijo, je bila moževa mama še živa. S tastom sta kmetovala tako kot predniki že pred njima. Glavna dejavnost je bila živinoreja. Tast je že takrat obiskoval predavanja društva Ajda. Ves čas ima spoštovanje do zemlje, narave in ju nikoli ni s čim uničeval. Ko sva dobila prvega otroka, sva začela razmišljati, da bi jaz ostala doma. Ko se je rodil Matija slep, sem se dokončno odločila. Po tretjem otroku sem začela razmišljati, da bi se začela ukvarjati na kmetiji s čim, kar bi nam prineslo dohodek. In odločili smo se za jagode. Na izobraževanju o tem, kako jih gojiti, smo dobili navodila, kako in s čim jih je treba škropiti. Nam doma ta način ni bil všeč, še zlasti ne, ker svojim majhnim otrokom

ne bi mogli dopovedati, da jagod ne smejo jesti, češ da so škropljene in zato strupene. Hkrati smo začeli razmišljati o ekološki pridelavi. Dve leti smo imeli jagode brez certifikata, potem pa se je izkazalo, da ima certifikat vendarle veliko težo za kupca, in tako smo začeli. Pri nas nikoli ne preračunavamo, ali se kaj res splača. Poskusimo najprej pri sebi. Če je za nas dobro, potem bo dobro tudi za druge, si mislimo. Ko smo se npr. odločili za jabolka, sva se z možem odpravila na razstavo sadja v Krško, da bi tam izbrala kakšno staro sorto jabolk. Tam so imeli tudi degustacijo jabolk in predavanje o sorti topaz. Jabolko nama je bilo takoj izjemno okusno. Prinesla sva ga še očetu, in ko ga je pokusil, je bil tudi on navdušen nad njim. In vedeli smo: To je tisto pravo. Tega bomo posadili! Tisto jesen smo posadili devet sadik, že mesec kasneje pa zorali za sadovnjak še hektar zemlje ... Vse se je odvijalo zelo samohotno. Mož je hodil še v službo. Prvo leto smo razmišljali, kako bomo prodali svoj pridelek. Odločila sem se, da bi poskusila na ljubljanski ekološki tržnici. Tam smo se veliko naučili. Vidiš, po čem kupci sprašujejo. Začeli smo gojiti še piro in druga žita. Svetovalka iz ekološke kontrole nam je tudi veliko svetovala, obiskovali smo izobraževanja društva Biodar. Pridružili smo se tudi društvu Ekotopaz. Na začetku, ko smo mi začeli, tj. leta 2001, je bilo v Sloveniji le okrog 500 ekoloških kmetij, danes jih je približno 2000. Ko smo začeli, s sadikami in semeni ni bilo tako preprosto, danes je precej lažje. Ves čas se učimo, prilagajamo, spreminjamo, iščemo ... Še najbolj pa razvijamo sadjarstvo. Gojimo tudi ribez, prodajamo ga svežega, ostalo pa predelamo v sok ali marmelado. Ribez ni občutljiva rastlina. Z njim ni veliko dela.

Paula in Iztok Bregar gojita tudi piro

Foto: Marijana Lavrič

V čem je vrednost ekološkega kmetovanja, kako se je vajino življenje spremenilo?

Zadovoljni smo. Tudi drugi sin se je odločil za biotehniško gimnazijo in, kot kaže, se želi vključiti v delo na kmetiji. Imamo svoje družinsko življenje: hodimo na počitnice – na morje ali na smučanje. Včasih, ko je največ dela, se seveda kdaj vprašamo, kaj, zakaj nam je vsega tega treba, toda za svoje delo dobimo toliko potrditev, da se zavemo vedno znova: odločitev je prava!

Bi temu pritrdili, gospod Iztok?

Potrditev je dovolj na vsakem koraku. Vedno več je tudi spodbud, da je treba kmeta podpreti, sploh pa naraven način pridelave. Pridelati slovensko ekološko hrano za domači trg, to je največja vrednost. Prodaja na tržnici je zelo pomembna, veliko ljudi pa pride tudi na dom: po jagode ali jabolka ali sezonsko zelenjavo. Po jabolka pridejo iz vse Slovenije. Trženje je še najmanjši problem, večji problem je pridelati toliko, kolikor je povpraševanja /smeh/. Ekološki kmetje smo še posebej odvisni od narave. Vsako leto kaj zelo dobro uspe, kaj drugega pa ne. Vedno je kakšen vzrok za to. Letos za zdaj kaže kar v redu.

Kakšne izkušnje imate, gospod, v sadovnjaku, z jabolki?

Če vprašam še koga drugega, ki ima prav tako sadovnjak, odgovori tako kot jaz: v sadovnjaku si kar naprej, vedno je kaj, kar je treba postoriti, oziroma opazuješ, kaj se dogaja, da narediš tisto, kar je prav. Zelo pomembno je naše sodelovanje v društvu Ekotopaz, kjer se veliko naučimo. Smo dobra skupina, veliko sodelujemo, posvetujemo se s strokovnjaki z Biotehniške fakultete v Mariboru, s svetovalci iz Ljubljane in Novega mesta, po znanje in izkušnje gremo vsako leto tudi v tujino. Za nas je zelo pomembno, da je to jabolko res dobro, mi pa si prizadevamo še za večjo kakovost. Topaz je novejša češka sorta jabolk, je bolj odporna. Zadnjič smo bili priča razpravi o tem, ali je dobro »uvažati« semena, sadike od drugod. Meni se to ne zdi tako bistveno vprašanje. Anton Komat, neodvisni raziskovalec, se je v zvezi s tem obregnil ob predstavnika Biotehniške fakultete, češ da nimajo nič proti gensko spremenjenim organizmom, po drugi strani pa ne vlagajo v zlahtnjenje novih sort.

Gospod Iztok, kako zavarujete drevje pred škodljivci v ekološki pridelavi?

V sadovnjaku je ogromno predatorjev, tj. koristnih žuželk, organizmov, ki se prehranjujejo s tistimi, ki so bolj škodljivi. Proti tem se najuspešneje borimo tako, da jih dobro poznamo, da vemo, s čim, kako se preživljajo. Če bi npr. uporabljali proti njim kakšna agresivna sredstva, bi razen teh škodljivih organizmov pokončali tudi tiste, ki so za sadovnjak koristni. Tako bi se ravnovesje porušilo. Izjemnega pomena je torej preventiva. Takšna škodljivca sta npr. mokasta uš ali pa jabolčni zavijač.

Proti ušem imamo naravne pripravke iz rastlinskih izvlečkov. Brez kemije. Prej, ko smo bili v sadovnjaku, ste lahko na listih opazili bele lise. No, to je sled naravnega pripravka, ki ga uporabljamo proti sajavosti, glivični bolezni, na katero je ta sorta jabolk tudi bolj občutljiva. Proti zavijaču pa uporabljamo t.i. metodo zbeganja, ko mu nastavimo nekakšno hormonsko vabo, ki samčke zbega. Samčki ne najdejo samičk in se zato ne morejo razmnoževati.

Kaj še načrtujete? Imate kakšno vizijo razvoja, gospa Pavla?

Kot sem rekla, je naša kmetija majhna. Na začetku so nam dejali, da je za takšno družino premajha, da nam ne bo uspelo, ker nismo ekonomični. Bogati res nismo, si pa tudi kaj privoščimo. Načrtujemo počasi in varno. Zadnja štiri leta so bili na prvem mestu otroci. Na kmetiji želimo urediti lastno prodajalnico in razviti svojo pridelavo doma. Za zdaj si pomagamo z drugimi kmetijami, ki to imajo. Sami bi radi pridelovali marmelade, jabolčni sok, krhleje. Sadovnjak nameravamo še razširiti.

Kaj pa dostava na dom? Spletna ekotrgovina?

Meni se zdi to zelo v redu. Imamo tudi nekaj strank, ki jim pripeljemo sadje in zelenjavo, sokove ipd. na dom. Morda bi lahko to pri nas prevzel kdo od otrok in enkrat, dvakrat tedensko dovažal naše pridelke. Pomemben pa je tudi stik s kupcem na kmetiji. Opažamo, da ljudje radi pridejo k nam na kmetijo. Blizu Ljubljane je, v lepi, neokrnjeni naravi. Odločijo se za izlet, mimogrede pa se oglasijo še pri nas. Res da je to velikokrat v nedeljo, ko potrebujemo nekaj počitka in časa, da smo skupaj z otroki, saj sta dva fanta čez teden zdoma, razmišljamo pa, da bi takšnim obiskom namenili točno določen termin, da bi se jim lahko bolj posvetili.

V hlevu med ročno molžo

Foto: Marjana Lavrič

Hubert Požarnik

O ZMERNOSTI

Zasvojeni potrošnik ne išče več sreče v sebi

Bodimo iskreni: ljudje v industrijsko razvitih deželah še nikoli niso imeli toliko materialnih dobrin, pravic, udobja, varnosti in drugega kot danes. Pa vendar jih slišimo na vsakem koraku tožiti, kako jih preganja notranji nemir in razjedajo občutki osamljenosti, nesmisla ter nemoči. Ali to pomeni, da nam gre predobro? Ali smo postali, kot mislijo nekateri družboslovci, tako razvajeni, neodporni, nepotrpežljivi in pretirano kritični, da nas motijo že malenkostne nedodelanosti sveta? Ali pozabljamo, kako je šlo našim staršem in kako gre še danes ljudem na drugih koncih sveta?

Ta in podobna vprašanja silijo k razmišljanju o tem, katere človekove potrebe industrijske družbe pravzaprav zadovoljujejo in katerih ne. Prav tako zahtevajo razmislek o tem, v kakšni meri te zadovoljujejo pričakovanja, ki jih same zbujajo.

Pogosto slišimo, da v ljudeh poleg preživetvenih nagonov prevladuje želja po telesnih užitkih, pridobivanju, posedovanju in prestižu. Vendar to ne drži. Ljudje imamo sorazmerno majhno število temeljnih, naravnih potreb in še te je praviloma lahko zadovoljiti. Tu pa se prične problem.

Nekoč so imeli ljudje najprej stvarne potrebe in so šele potem pričeli snovati in izdelovati orodja in druge reči, ki so jim lajšala delo ali kako drugače izboljševala življenje. Danes je drugače: na trgu so praviloma najprej izdelki in šele potem »potreba« po njih. Sodobno liberalno tržno gospodarstvo, ki stoji in pade s stalnim večanjem proizvodnje in porabe, ter države, ki so ga sprejele za svojega, so namreč prisiljeni pripraviti ljudi do tega, da čim več kupujejo, porabijo in zavržejo. Največkrat s pomočjo reklam, posojil, spreminjanjem mode in namerno kratko življenjsko dobo izdelkov. Vendar ni hudo samo to, da skušajo zbuditi ljudem nove in nove, razširjene ali povsem umetne potrebe, pač pa da skušajo napeljati ljudi na misel, da bodo z nakupom tega ali onega izdelka ali te in one usluge postali lepši, uglednejši, uspešnejši, samozavestnejši, bolj ljubljene ali da jim bo kupljeno prihranilo veliko časa. Prav tako je šele industrializirano tržno gospodarstvo oropalo večino ljudi možnosti zadovoljevanja potreb drugače kot preko trga. Ta namreč skuša na vsakem koraku

in na vse načine pripraviti ljudi do tega, da ne bodo več kuhali, ampak kupili že pripravljeno hrano, da ne bodo peli, ampak kupovali plošče, da ne bodo hodili, ampak se vozili v avtomobilih, da ne bodo mislili, ampak uporabljali računalnik, da ne bodo šli v naravo, ampak jo gledali na televizijskih zaslonih, da ne bodo iskali pomoči soseda, ampak obrtnega podjetja, da ne bodo pili navadne vode, ampak kupili umetne pijače, da ne bodo krepili telesa z delom, ampak v centrih za fitnes ... ali pa kako drugače zadovoljevali svoje potrebe, na način pač, ki zahteva veliko denarja in veliko porabo surovin ter energije.

Sodobnemu človeku veliko pomeni njegova avtonomija. Zato ne želi biti podložen nobenim zakonom, ki mu jih predpisujejo drugi, pač pa le tistim, ki si jih sam postavi. Vendar je slep vsaj na eno oko, saj očitno ne vidi, da je marioneta svojih nagonov in poželenj ter »zakonov« trga in zato nesvoboden ter daleč od samouresničitve. Povrh drugega ne vidi niti tega, da postaja v potrošniški družbi tudi sam blago, vreden toliko, kolikor prispeva kot proizvajalec ali kupec k temu, da lahko teče kolesje današnjega ekonomskega megastroja brez zastojev in vedno hitreje.

Nič čudnega tedaj, da opažamo vse pogosteje nov, nič kaj razveseljiv tip človeka. Njegove značilnosti so nenasitnost, sebičnost, zavist, čustvena plitvost, brezobzirnost, tekmovalnost, neodgovornost in spreminjanje soljudi v orodje za zadovoljevanje lastnih potreb. Razume se, da tak, potrošniški človek, tudi ne išče več sreče v sebi in ne razmišlja, kako narediti svet bolj človeški. Ker s kupljenim v resnici ne dobi tistega, kar trajno osrečuje človeka in daje smisel njegovemu življenju, je zato nepretrgoma nezadovoljen s tem, kar ima, in s svojim življenjem nasploh. Žal je prav to njegovo nezadovoljstvo danes gonilo »razvitega« sveta. Zato danes, celo v najbolj razvitih deželah sveta, ljudi muči občutek pomanjkanja. Le da je narava pomanjkanja v družbi »obilja« drugačna, kot je bila nekoč ali kakršna je še vedno tam, kjer vlada resnično pomanjkanje. Revščina se modernizira. Ljudje v industrijskih državah danes nimajo tega, kar so imeli ljudje svoj čas v obilju in zastonj. Družbe, ki se izdajajo za »družbe obilja«, so v resnici daleč od družbe, v kateri ljudje živijo v obilju, ki razveseljuje dušo in srce.

Očitno smo iznašli gospodarski sistem, ki več razdira kot ustvari, več obljublja kot izpolni, ustvarja več potreb, kot jih poteši in skuša rešiti težave tako, da jih pretvarja v še večje težave. Zato nas ne smejo presenetiti izsledki številnih primerjalnih raziskav, ki kažejo, da ljudje v materialno bogatih državah v povprečju niso veliko bolj srečni kot tisti v revnejših deželah. »Poleg neznosne bede in zaostalosti«, je leta 1987 opozoril papež Janez Pavel II., »imamo v novejšem času opravka z nekakšno prerazvitostjo, ki prav tako ni dopustna, ker je kakor nerazvitost v nasprotju s pristinim blagrom in srečo.« To, da ima človek predmete in dobrine, ga, tako papež, samo po sebi ne spopolnjuje, če mu ne pomaga k zorenju in bogatitvi njegove biti. Še

bolj jasen je bil leta 1991 v svoji okrožnici *Ob stoletnici*. V njej beremo: »Zahteva po boljšem življenju ni nekaj slabega, toda napačen je življenjski slog, ki si domišlja, da je boljši tedaj, kadar je usmerjen na imeti in ne na biti ... Zato si je treba prizadevati za oblikovanje takšnega življenjskega nazora, v katerem bi iskanja resničnega, lepega in dobrega ter povezanost z drugimi za skupno rast bile tiste prvine, ki bi odločale o potrošnji, varčevanju in naložbah.«

Če imamo pred očmi vse negativne posledice potrošniške družbe za človeka in naravo, potem lahko rečemo, da ta družba spominja na igralca ruske rulete, samo s to razliko, da so v bobnu revolverja vsi naboji razen enega pravi, zaradi česar je verjetnost, da bomo odnesli celo kožo, če se igri ne upremo, toliko manjša. Imejmo pred očmi, da iztrga človeštvo po novem iz nedrij našega planeta letno toliko surovin, da bi napolnile vlak, dolg preko 700.000 km, in da večino zmeče nazaj v naravo v obliki komunalnih, posebnih in nevarnih odpadkov; k tej gori trdnih odpadkov, ki vsako leto skokovito raste, moramo prišteti še bilijone ton odpadnih voda, milijarde ton kmetijskih odpadkov, velikanske količine izpustov žveplovega dioksida, ogljikovega monoksida in dioksida, metana in drugih plinov v ozračje. Nič ne razkriva sedanje »komercialne« kulture bolj kot to, da najdemo že ob vseh svetih na policah trgovin božična darila, na svečnico velikonočne zajčke in pirhe, ob nedeljah dolge vrste pred blagajnami veletrgovin. Res je, da potrebuje lačni najprej hrano in šele potem moralo. Toda potrošništvu zapadli človek je pozabil, da obstaja tudi morala nakupovanja in zadovoljevanja telesnih potreb.

Modreci in učitelji življenja so od nekdaj vedeli, da človek, ki hoče biti srečen, ne sme gojiti pretiranih pričakovanj oziroma zahtevati od življenja preveč ter obupavati, če tistega, kar želi, ne dobi. Nadalje so imeli za važna pogoja sreče skromnost in preprostost. Ne zato, ker so mislili, da se moramo vedno in povsod zadovoljiti z malim, ampak zato, da znamo biti srečni tudi, če nimamo veliko; in v resnici je bolje imeti manj kot veliko potreb, pomembno je le, da imamo prave potrebe, tiste, katerih zadovoljitev nas osrečuje in izpopolnjuje. Človek nima le telesnih in materialnih potreb, pač pa tudi kulturne, socialne, duhovne, verske, estetske in druge potrebe. Zadovoljitev teh je zanj, če želi biti več kot žival, nujna. Poleg tega so prav te vir naše sreče. Potešitev bioloških potreb človeku prinaša le dobro počutje in socialni prestiž, zadovoljstvo, ne pa sreče. Podobno kot nas ne osrečujejo niti grobi užitki »piti, ko nismo več žejni, in jesti, ko nismo več lačni,« in drugi, ki jih je omenil belgijski pisatelj Maurice Maeterlinck v svoji simbolistični drami *Modra ptica*.

Spod peresa teologa in psihologa Antona Trstenjaka beremo: »Tistim, ki se pretirano pehajo za zaslužkom, imetjem in užitki, se godi kakor otrokom premožnih staršev, ki jih več prav ne razveseli nobeno darilo. S hlastanjem za čim več pridobitvami in užitki sami sebe prikrajšajo za srečo. Nepoznana jim je skrivnost sreče.

Poznajo jo preprosti in skromni ljudje, ki se znajo iz srca veseliti tudi skromnih dobrin, majhnih daril in vsakdanjih stvari, ki jim je osrečujoč že pogled na jasno nebo ali lepo pokrajino. Kdor pa je izgubil to preprosto veselje nad drobnimi rečmi in ni vaje v vsakdanjih darovih, ki mu jih prinaša življenje, videti blagodati, ki osrečuje, tega ne osrečuje več nobena stvar.« Spomnimo se, kako so nekoč naši predniki cenili kruh in se zanj zahvaljevali Bogu. Pa kako jim je teknil, ko so v krogu družine sedli za mizo in ga delili med seboj. Danes večina med nami ne samo, da ni več nikomur hvaležna zanj, pač pa mnogim niti ne tekne več, ker ne vedo, kaj je lakota, pa tudi videti nočejo tistih, ki so resnično lačni.

Nekdanji viri osebne moči presihajo; občutek odgovornosti in zavest, da smo kot posamezniki v središču pozornosti v Boga, blede; nekdanji ideali človeka igrajo v današnjem sistemu vrednot komaj še kakšno vlogo; vse podlega bolealnemu individualizmu in narcizmu; vsak hoče biti v središču sveta, v resnici pa se le sam vrti okoli sebe. Zato od sodobnega človeka ni mogoče zahtevati askeze. Poleg tega je vprašanje, ali je samozatajevanje, posebno če gre predaleč, sploh moralna vrlina. Zato se toliko bolj kaže spomniti, da je bila že od nekdaj v čislj zmernost oziroma prava mera. Zmernost namreč ne zmanjšuje slasti življenja, ampak jo povečuje. Obratno vodi nezmernost le do prezasičenosti. »Ubogi alkoholik«, je nedavno zapisal francoski filozof A. Comte-Sponville, »ki mora veliko piti, ubogi požeruh, ki mora čezmerno jesti«. In tako bi lahko nadaljevali: ubogi človek, ki se ne more upreti reklami, ubogi človek, ki ga ne vodi lačen, ampak pohlepen želodec, ubogi človek, ki vse to počne samo zato, da ga položijo v grob malo bolj premožnega in rejenega. Res. Kaj koristi človeku, če si pridobi ves svet, svoje življenje pa zapravi, je misel, ki jo najdemo v *Svetem pismu*.

Zbigniew Brzezinski, svetovalec ameriškega predsednika Jimmyja Carterja, je v svoji knjigi *Izguba nadzora* upravičeno opozoril na zgodovinsko nevarnost, da bo naraščajoči duhovni praznini sledila družba »permisivnega preobilja«, torej družba, v kateri bo vse dovoljeno, vse na voljo in vse naravnano na materialne ter čutne užitke. Za enega od znakov, da smo na poti vanjo, je imel dejstvo, da kaže vedno več mladih ljudi življenjsko naravnano, v kateri prevladujejo »jaz, vse in takoj«. Zato je zelo važno, da otroke že od malih nog vzgajamo v kritične in odgovorne potrošnike. Najbolje z vzgledom.

Angelca Žerovnik

DUŠEVNE STISKE

Življenje moramo močno napolniti z vsebino

Duševne stiske so stalnica življenja, prej ali slej jih doživlja vsak človek. Pred leti je bil v nekaterih srednjih šolah predmet duševna higiena, danes pa v šolskem programu nima več mesta. Tudi v obče se z duševno higieno kaj dosti ne ukvarjamo, zato smo na duševnem področju tudi manj odporni.

Duševna stiska je ljudski in psihološki pojem za posledice dejavnikov v duševnem doživljanju, ki ogrožajo telesno in duševno zdravje. Duševne stiske so tesno povezane s stresnimi dejavniki, so posledica čustvenih stanj ob neprijetnih življenjskih dogodkih, konfliktih, ob psihičnih preobremenitvah, pa tudi ob pretiranih telesnih naporih in poškodbah.

Človek se na duševne stiske odzove duševno in telesno; duševni odziv se izrazi z nelagodnostjo, s tesnobo, strahom, z grozo, žalostjo, zaskrbljenostjo, s čustveno prizadetostjo, z občutkom nemoči in ogroženosti. Telesni odziv se odrazi v obrambni poziciji – v agresivni obliki ali v umiku.

Duševne stiske se pojavljajo v vseh življenjskih obdobjih, vendar so v življenju obdobja z večjo občutljivostjo. K temu prispevajo življenjski stil, delovna aktivnost, izpostavljenost in tveganja. Občutljivost je od človeka do človeka različna. Razlike so tudi med spoloma, moški običajno duševne stiske prenašajo tiše, ženske so glasnejše, tudi hitreje izrazijo svoje doživljanje.

Pri duševnih stiskah ne smemo prezreti stresnih dejavnikov, ki pa niso vedno škodljivi, občutek vznemirjenosti in vznesenosti lahko tudi poveča motivacijo in pomaga k hitrejšemu reševanju, npr. neprijetne dejavnosti. Dobro počutje po premaganem stresnem dejavniku, (v pogovornem jeziku rečemo, da se nam je dvignil adrenalin), ko smo odpravili oviro ali rešili problem, pozna večina ljudi.

Škodljivi dejavniki

Največ duševnih stisk, ki ogrožajo telesno in duševno zdravje izhaja iz medsebojnih odnosov. Gre za nesporazume, krivice, neustrezno besedno in fizično ravnanje bližnjih, nesoglasja, razočaranja, ko izgublamo občutek lastne identitete (istovetno-

sti) in podobno. Temu sledijo prevelike obremenitve, ko ljudje nekako »izgorevamo« (sindrom izgorelosti); se ne zmoremo odpočiti, ni več zadovoljstva v delu, ko so pričakovanja ali drugi pritiski preveliki, ali ko se izoblikuje občutek, da ne moremo na nič vplivati in ničesar spremeniti.

Tudi »požiranje« problemov, ki jih ne izrazimo, ne rešujemo, lahko postane krut duševni dejavnik, kar po daljšem obdobju ogrozi zdravje. Zatiskanje oči pred problemi povečuje naše tveganje. Zasvojenosti družinskih članov (alkohol, droge) prav tako predstavljajo dolgotrajno stresno doživljanje, ki ne ogroža le uživalcev, temveč tudi bližnje. Dolgotrajno neugodno doživljanje, zlasti porušeno čustveno ravnovesje, ogroža telesno in duševno zdravje, nenehne duševne stiske skrajšujejo življenjsko dobo.

Kratkotrajne stresne situacije, ki jih zmoremo rešiti, običajno nimajo posledic na telesnem in duševnem zdravju.

Duševne stiske in družinsko življenje

V družini smo si ljudje blizu; med družinskimi člani so močne čustvene vezi. Kadar se bližina in čustvene vezi pretrgajo, pride do odtujenosti in posledično do konfliktov, čemur sledi tudi čustveni in socialni pretres. Tu ne gre le za zakonski odnos (žena-mož), tu so tudi medgeneracijske povezave (mati-oče-hči-sin-brat-sestratašča-tast ...) in druge sorodstvene vezi. Nikjer drugje ni mogoče ustvariti toliko lepega v medčloveških odnosih in tudi toliko hudega in bolečega, kot v družinski interakciji (medsebojni vpliv). Tako, kot smo si v družini lahko blizu, smo si lahko tudi daleč.

Pojmovne kategorije nasprotij, kot so ljubezen – sovraštvo, spoštovanje – nespoštovanje, strpnost – nestrpnost, nežnost - grobost, prizanesljivost – obsojanje ... se lahko v družini pojavijo v najizrazitejši obliki. In proti temu je človekova duševnost najmanj odporna.

V družinskem življenju vsak upravičeno pričakuje popolnejši odnos, kot so ga navajeni v drugih življenjski okoljih. Pričakovanja, pravila, zahteve za dobro družinsko klimo so že gensko vcepljene v človeka; vsako odstopanje od tega prinaša razočaranja, preobčutljivost in občutek ogroženosti.

V začetku družinskega življenja, ki nastaja v času zaljubljenosti, se postavljajo vrednote, kot so ljubezen, zvestoba, sprejetost (tudi v težavah in boleznih), toleranca in zaščitenost. Vendar so prav te vrednote v ožjem in širšem družinskem življenju velikokrat odsotne, kar ustvarja močne negativne stresne dejavnike.

V medsebojnem odnosu pogosto čakamo, kaj bo drugi storil za nas, in ne, kaj bomo mi storili za drugega. Tudi pri odnosu starši - otroci se kmalu izoblikuje pričakovanje, kakšen naj bi bil otrok, oziroma kakšni naj bi bili starši. Prav v tem pa je temeljna težava pozitivne interakcije v dejavnem odnosu.

Nekatere družine funkcionirajo po načinu *daj – dam*, kar je nevarno, pri tem se ravnovesje lahko sorazmerno hitro poruši. Dobro izhodišče za harmonično življenje je v Pavlovi definiciji ljubezni, kjer iz nje lahko izpeljemo: potrpežljivost, dobrotljivost, zmožnost, da vse opravičimo, verjamemo v družinske člane, vse odpuščamo, vse prenesemo in brezmejno upamo. V taki naravnosti se ne pustimo razdražiti, ne mislimo hudega, pa tudi ne iščemo svojega. Res je, da vsak dan ne moremo funkcionirati po teh načelih. Če se zanja odločimo, je v družinskem življenju več pravih vrednot, s čimer preprečimo številne duševne stiske.

Na vrhu lestvice duševnih stisk sta dve družinski situaciji: to sta ločitev in smrt. Da pride do ločitve, je pred tem že dolgotrajno odtujevanje, porušeni dobri odnosi; tu govorimo o tako imenovanih »mrtvih zakonih«. Temu sledijo pomanjkanje spoštovanja, zaničevanje, besedne in fizične grobosti, izdaja s prevaro in podobno.

Tudi smrt družinskega člana vnese trajno doživljanje izgube, samoto, osamljenost in doživljanje zapuščenosti.

Duševne stiske pri otrocih

Razmišljanje, da so otroci obvarovani duševnih stisk, je napačno. Otrokov organizem in duševnost se odzivata na močne in dolgotrajne zunanje neugodne dražljaje, ki povzročajo stisko, napetost, skrb in žalost. Težke družinske razmere, organizacija šole z učnimi neuspehi, pričakovanja staršev, odnosi v šoli in med vrstniki so takšni, da je del otrok izpostavljen dolgotrajnemu neugodnemu doživljanju, proti kateremu še niso razvili ustreznih obrambnih mehanizmov. V ljudskem jeziku so znani izrazi »notranjih duševnih ran« iz otroštva. Dolgotrajni stresni dejavniki v otroku lahko povzročijo psihosomatske bolezni in duševne motnje. Opisala bom nekaj najbolj značilnih dejavnikov, ki delujejo dalj časa in pri otroku povzročijo stisko.

V predšolskem obdobju so ti dejavniki predvsem v neurejenih družinskih razmerah, grdem ravnanju in neustreznih vzgojnih stilih, ko niso zadovoljene otrokove osnovne potrebe: fiziološke (prehrana, počitek, nega), potreba po ljubezni in varnosti (pomanjkanje ljubezni in občutka varnosti), samopotrditve in ustrezen status v družini (pinocchio, črni raček in zaničevani otroci). Proti njim so nekateri otroci bolj odporni, nekateri manj, zato isti dejavnik ne deluje za vse enako.

Pri osnovnošolskih otrocih pa je za nekatere učence že učni program prenaporen, ni dovolj prilagojen razvojnim stopnjam. Nekateri učenci mu ne zmorejo zadovoljivo slediti. Ob tem doživljajo tudi nejevoljo učiteljev, češ, da se premalo učijo. Zaradi velikih pričakovanj svojih staršev otroci domnevajo, da so roditelje razočarali; zaradi tekmovalnosti in prestiža pa postanejo predmet posmeha in poniževanja s strani vrstnikov. Podobno se dogaja s srednješolci.

Prenaporna je lahko tudi kombinacija učnega programa z zunajšolskimi ali interesnimi dejavnostmi (športnimi, umetniškimi, itd.). Pogosto slišimo starše, da otroke vse popoldne prevažajo od ene k drugi dejavnosti. Pri teh dejavnostih so tudi pričakovanja tako staršev, učiteljev in trenerjev večinoma zelo velika.

Pri dolgotrajnem učenju otrok ne more zadovoljiti osnovne razvojne potrebe. Nekateri otroci se s starši učijo vse popoldneve in nimajo časa ne za igro ne za sprostitve. Če pri tem naporu ni dobrih rezultatov, ki jih pričakujejo starši in učitelji, je to še dodatno breme.

Telesno in duševno nasilje lahko povzročijo vrstniki, starši ali učitelji. Med vrstniki opažamo tudi nezdravo tekmovanje, izsiljevanje, izločanje, zasmehovanje in poniževanje. Nekateri otroci to zlahka prenesejo, nekatere pa zelo prizadene. Nekateri otroci tudi s strani staršev doživljajo telesne kazni in prav tako duševno trpinčenje. Posamezni učitelji uporabljajo različne metode pritiska, iz šole pa tudi niso izginili poniževanje in zasmehovanje učencev, krivice pri ocenjevanju in nepravilne obtožbe.

Nekateri otroci so »notranje« preobčutljivi in se slabo in počasi odzivajo na stresne dejavnike. Hitro postanejo zaskrbljeni in žalostni, dvomijo vase, razvijajo slabo samopodobo. Ne znajo se organizirati in dovolj hitro opraviti dnevne dolžnosti za šolo in dom. Spoznavni proces je dober, ne znajo pa realizirati zahtev okolja. Zato se v njih ustvarja stanje notranje napetosti, to je tako imenovana motnja tempa učenja.

Otroci so različno energijsko obdarovani. Med otroki so velike razlike zlasti pri premagovanju duševnih naporov, zato se tudi različno odzivajo na učne obremenitve. Neprijetni življenjski dogodki lahko otroku poberejo veliko moči.

Otroci se v obdobju odraščanja premalo gibljejo. V času pouka in pisanja domačih nalog sedijo ure in ure, kar je za fizični razvoj nenaravno in zato stresno.

Pri duševnih stiskah se vedno srečujemo z več vzroki, ki se povezujejo v značilne dejavnike.

Duševne stiske in poklicno delo odraslih

V poklicnem delu je vse več napetosti, naglice, velikih pričakovanj in zahtev, pa tudi razočaranj. Ljudje doživljamo duševne stiske tudi zaradi lastne nejevolje in jeze, ko z razmerami na delovnem mestu nismo zadovoljni. K stiskam nato največ prispevajo slabi medčloveški odnosi, kadar ni razumevanja in spoštovanja med sodelavci ali med nadrejenimi in podrejenimi. Tudi krivice vedno »bolijo«.

Nekateri poklici so bolj izpostavljeni, oziroma so bolj stresni zlasti tedaj, kadar je odgovornost do ljudi in kapitala velika: menedžerji in poklici, kjer so možni pritiski politike in množice. Do neke mere so stresnim dejavnikom v poklicnem delu izpostavljeni vsi, vendar ob tem duševne stiske doživljajo le nekateri; k temu neko-

liko prispeva tudi osebni značaj. Človek z umirjenim in flegmatičnim karakterjem prenese brez škode precej več za zdravje škodljivih dejavnikov od tistih, ki so občutljivejše narave.

V današnjem času je zato potrebno uporabljati nekatere tehnike in drže, ki delajo človeka življenjsko odpornega.

Kako postanemo življenjsko odporni

Noben človek ne ve, kaj ga čaka v življenju; kaj vse bo moral premagovati, narediti, kaj lepega bo doživel, pa tudi kaj hudega bo moral prestati. Zato je dobro, da življenjsko odpornost pridobivamo že od otroštva dalje. Novejša spoznanja iz genetike in fiziologije, zlasti dogajanja v živčevju, kažejo na to, da je oblikovanost živčnih mrež merilo kakovosti življenja. Pa ne le to, tudi uravnotežena prehrana, počitek, gibanje, stik z naravo, s kulturo in umetnostjo, druženje ter pogovor so stebri življenjske odpornosti.

Življenje je treba močno napolniti z vsebino in to že v mladosti. Zato se je treba učiti, kot da bi pisali dnevnik za vse življenje, iz katerega bomo jemali bogato vsebino.

Naučiti se moramo tudi postaviti zase. Treba je odkloniti delo, če ga ne zmoremo. Ne smemo biti vedno lokomotiva, ki se ji nenehno dodaja nove vagone.

Naučimo se analizirati vzroke in posledice. Če nas je kdo ranil, se pozanimajmo, kaj je vzrok temu, in nam bo potem lažje. Optimizem izvira iz človekove notranjosti. Le v svoji notranjosti lahko odkrivamo, da je življenje čudovito, da sta v nas tudi mir in čistost, da je svet lep in da je vredno živeti. Že v mislih in nato v besedah in dejanjih lahko vzpostavimo harmonijo v sebi in iz tega razumevanje z ljudmi.

Eden glavnih pripomočkov za stalno vzdrževanje odpornosti je pogovor. Potrebni smo ga kot vsakdanjega kruha. Med ljudmi je premalo pogovorov, premalo prijateljskih srečanj.

Včasih je potreben tudi molk. Ni vedno glas tisti, ki pove vse. Za življenjsko odpornost je treba razjasniti v sebi, premisliti in »opraviti z nekaterimi naglavnimi grehi«. Ko opravimo z napuhom, smo bolj odprti za odpuščanje. To pa je katarza za duševno stisko.

Ne nazadnje, hvaležni bodimo za vse, kar imamo, kar nam je dano in kar lahko dajemo.

Nina Mazi

OPTIMIZEM IN ZDRAVJE

Skrivnost pristnega veselja tiči tudi v skromnosti

Dobra volja, veselje in optimizem sodijo med pomembne stebre zdravja, mladostnosti in vitalnosti, ne glede na rojstni datum, zapisan v uradnih dokumentih posameznika. Spodbudna čustva, prijetni občutki in optimistično razpoloženje ugodno delujejo na odpornost proti boleznim, motnjam in poškodbam, omogočajo polno, zadovoljno življenje in pripomorejo k sproščeni, osrečujoči dolgotrajnosti.

Smeh in zdravje

O ugodnem vplivu smeha na zdravje in vitalnost so strokovnjaki začeli govoriti in pisati relativno pozno, pa tudi znanstvene raziskave o delovanju smeha na človeški organizem so v glavnem novejšega datuma. Zdravniki in psihologi šele v zadnjih desetletjih s poglobljenimi raziskavami ugotavljajo, da smeh koristi zdravju, mladosti in vitalnosti, pa tudi počutju in razpoloženju, seveda. Nasprotno pa so se že tisočletja ukvarjali z nasmehom in s socialno, predvsem psihološko in protokolarno platjo smeha v njegovih najrazličnejših različicah – od smehljaja, do nasmeha, posmeha, krohota in običajnega smeha.

Smeh človeku koristi. Nič čudnega, da nanj prisegajo starši in otroci, in da se cela paleta strokovnjakov – psihologov, zdravnikov, sociologov, vzgojiteljev, učiteljev, teologov, kulturologov in antropologov ukvarja s preučevanjem fenomena smeha. Številni znanstveniki skušajo z zanimivimi, pogosto dokaj presenetljivimi in nepričakovanimi rezultati svojih raziskav ljudi motivirati, da bi prijaznemu nasmehu in sproščnemu smehu namenili več pozornosti in prostora v svojem življenju. Smeh priporoča tudi medicina, saj naj bi preprečeval oziroma lajšal napetost, preobremenjenost in stres, spodbujal družabnost in povezovanje v socialna omrežja. Smeh znižuje krvni tlak ter preprečuje zaplete s srcem in ožiljem, krepi imunski sistem itd. Zato mora človek poskrbeti, da se bo vsak dan tudi zabaval in od srca nasmejaj.

Skupina znanstvenikov z univerze York v Kanadi in britanskih strokovnjakov iz londonskega nevrološkega inštituta je s pomočjo skenerja preučevala dogajanje v možganih 14 prostovoljcev med pripovedovanjem in poslušanjem šal. Šale so razde-

lili v dve skupini: v prvo so uvrstili t.i. semantične šale, v drugo pa predvsem besedne igre. Ugotovili so, da se prepoznavanje teh dveh vrst šal dogaja v dveh različnih delih možganov – v tistem, ki je zadolžen za jezikovno procesiranje, drugi pa je za govor. Vrednotenje šale, njeno razumevanje in smeh pa potekajo v srednjem, predčelnem delu možganske skorje (prefrontalnem korteksu).

Na podlagi najnovejših spoznanj so ugotovili, da ima smisel za humor kompleksno vlogo pri mišljenju, komunikaciji, čustvovanju in socialnih interakcijah ter je edinstvena lastnost, značilna za človeško vrsto. Sicer pa je smisel za humor na piedestal postavljali že oče moderne medicine, antični zdravnik Hipokrat, ki ga je jemal kot darilo bogov, ljudi, ki so ga posedovali, pa obravnaval kot izbrance usode.

Dobra volja, smeh in optimizem, ki so že od nekdaj veljali za najboljše zdravnike in tolažnike, doživljajo svojo renesanso v znanstvenih laboratorijih moderne dobe, kar pomeni, da imamo prebivalci Modrega planeta na pragu tretjega tisočletja še razlog več, da se razvajamo, ljubkujemo, spoštujemo in si prizanašamo.

Običajno človek nasmeh poklanja prijetnim ljudem iz okolice, smeje pa se s tistimi, ki so mu pri srcu. Čeprav v kakem trenutku morda nismo najboljše razpoloženi, si lahko sredi neprijazne jesensko-zimske sivine poklonimo kanček smeha in dobre volje.

Za zvrhano mero sproščene smeha in dobre volje potrebujemo le dvanajstino ure, borih pet minut. Pet razkošnih minut neprisiljenega smehljanja, navihanega nasmihanja ali prešernega smeha zadostuje za sprostitvev primerne doze endorfinov (endogenih kateholaminov, hormonov sreče), ki pripomorejo k vsesplošni sprostitvi in čustveni potešenosti.

Smeh je prijetno in prijazno, zdravju spodbudno in vitalnosti koristno opravilo, ki povečuje obrambno sposobnost organizma (pozitivna čustva – smeh, veselje, sreča in radost dvakrat dlje in intenzivneje učinkujejo na človeka od negativnih: jeze, strahu, malodušja, otožnosti). Ameriški zdravnik in psiholog Arthur Stone poudarja, da eno samo edinstveno radostno doživetje spodbudi kar 48-urno učinkovito, optimalno delovanje imunskega sistema, obenem pa negativna čustva in neprijetne izkušnje zavrejo moč telesne obrambe za celih 24 ur. Angleži so na več sto zdravih prostovoljcih obeh spolov ugotovili, da so mrki, egocentrični, introvertirani in nezadovoljni ljudje pogosteje prehlajeni, obenem pa obolevajo za trdovratnejšimi in nevarnejšimi oblikami bolezni kot njihovi dobro razpoloženi in zadovoljni sovrstniki.

Smeh koristi počutju in razpoloženju, zdravju in lepoti. Pri smejanju je aktivnih več kot 20 obraznih mišic, večina izmed njih se sprosti, krči in napetosti popustijo, koža in podkožje sta bolj prekrvljena (dobita več kisika in hranilnih snovi), pospeši se presnova in regeneracija. Koža postane bolj sijoča, gladka in napeta. Lepši so tudi lasje, oči, zobje in sluznice. Ker smeh deluje tudi kot blag anestetik in analgetik, je

priporočljivo, da se pri blažjih bolečinah v prihodnosti namesto za umetna zdravila, odločimo raje za ustrezno dozo brezkompromisnega sproščenelega smeha. Ta bo pomagal tudi pri delu in v zasebnem življenju.

Nič čudnega torej, da zdravniki in psihologi človeku moderne dobe priporočajo redno vsakodnevno dozo smeha. Če smo slabo razpoloženi in nimamo pravega vzroka za veselost, se skušajmo domisliti kakega smešnega prizora, šale, nenavadnega dogodka ali radostnega sanjarjenja in se mu nasmejmo.

Po večletnem raziskovanju in opazovanju 1200 smešnih življenjskih situacij, je ameriški znanstvenik Robert R. Provine prišel do devetih sklepov o smehu, ki predstavljajo okostje njegove poljudno-znanstvene knjige z naslovom *Smeh: znanstvena raziskava* in ki sodi med priljubljene uspešnice. Robert Provine je ugotovil naslednje: ženske se smejejo več kot moški, zveza (zakonska, poslovna, prijateljska), v kateri se ženska smeji pogosteje kot moški, pa ima večje možnosti za uspeh in trajnost; govornice, razpravljalka in predavateljice se v primerjavi s slušatelji kar za 126 odstotkov pogosteje smeji, govorniki in predavatelji se sicer smejejo manj, a v povprečju še vedno več kot občinstvo; moški se več smejejo v ženski kot v moški družbi; humor je povezan s hierarhijo – nadrejeni pogosteje pripovedujejo šale, ki se jim nato od srca ali pa iz vljudnosti smejijo podrejeni; če želite napredovati v službi, se izogibajte preglasnemu, gromkemu smejanju in hihitanju, ker delujeta neresno; smeh je nalezljiv in sodi med najboljše oblike sprostitve.

Znanost zaenkrat še ni uspela popolnoma dokazati, da osebe, ki se več smeji, živijo dlje, gotovo pa živijo bolj zdravo in so bolj družabne, priljubljene ter imajo boljše socialne stike. Robert Provine ob koncu svojih ugotovitev o smehu priporoča: smejte se zaradi sebe in pri tem čimbolj uživajte, ker vam smeh lahko zelo koristi.

Pozitivna čustva in optimistično razpoloženje

Sproščen, pristen in iskren smeh je povezan z veseljem in radostjo – čustvoma, za katera bi na Modrem planetu dobili množico sorodnih in podobnih, pa tudi popolnoma različnih, diametralno nasprotnih definicij. Številni leksikoni in enciklopedije so se v zadregi pri iskanju, oblikovanju in navajanju najustreznejše definicije tega čarobnega občutja spretno izognili obravnavi pojma veselja. Najbolj ustvarjalni in brezkompromisni pa radost označujejo kot razmeroma dolgotrajno stanje in izraz duševnega (psihičnega, psihofizičnega oziroma psihosocialnega) ugodja, kot okoliščine, ki vplivajo na ugoden potek in izid česa. Nadalje smeh povezujejo z mešanico trenutnega zadovoljstva, navdušenja, spokojnosti, izpolnjenih želja, izživetega hrepenenja in uresničenih sanj. Prirčnemu smehu lahko botruje tudi čarobna kombinacija radostne resničnosti, velikega hrepenenja, neizpolnjenih pričakovanj in čudežnih sanj. Marsikomu je prava, globoka radost pojem vsakdanjega zadovoljstva – topel

obrok, streha nad glavo, zdravje, blaginja in mir so prvine, ki jih večina ljudi povezuje z elementarnim občutkom sreče. Sledijo pa jim dober, zvest zakonec, pridni otroci, dobra služba, prijatelji, na katere se lahko zanese, zdravje ipd.

Najnovejše geslo zdravnikov in psihologov se torej glasi: Če hočemo biti zdravi in vitalni, mislimo spodbudno in se predajamo prijaznim čustvom. Veselimo se drobnih stvari, uživajmo ob vsakdanjih malenkostih in bodimo srečni zaradi življenja samega. Sreča je namreč sestavljena iz drobnih trenutkov, prepletenih s pričakovanjem, hrepenenjem, z nostalgijo in s prijetnimi spomini. Kdor zanemarja drobne radosti in čaka le na izjemne dosežke, je vedno nezadovoljen, obenem pa brez pravega smisla životari v pričakovanju nečesa velikega in nenavadnega.

Sicer pa je velik del čustev (zlasti tistih močnejših in bolj intenzivnih), tesno povezan s smehom in s solzami, tistimi najbolj žlahtnimi in dragocenimi, saj večini ljudi ni dano, da bi jokali od radosti in veselja. Radost upravičeno sodi med občutja, po katerih hrepeni sleherno človeško srce.

Ne glede na definicije, tabele, formule, v katere smo ljudje bolj ali manj uspešno skušali strpati veselje, ostaja to po mnenju večine nepopisno – najlepše čustvo in najbolj želeno občutje. To je čudežni utrinek sredi monotone vsakdanje rutine, ki presvetli življenje in nam ga pričara v podobi sanjskega sveta. Psihologi, sociologi in psihiatri so se po dolgih stoletjih poglobljenih znanstvenih raziskav poenotili in prepričali, da človek za radostno občutje potrebuje zadovoljitev štirih osnovnih potreb. Tako veselje ni več stvar prizanesljive usode in srečnih okoliščin, marveč si jo človek lahko pridobi, priskrbi in zagotovi z uresničitvijo osnovnih pogojev. Si ga osvoji in se ga nauči. Pristna, globoka radost, je pogojena s štirimi elementarnimi občutki: varnosti, evforije, vznemirjenosti in ekstaze. Za občutek popolne radosti potrebuje človek kanček slehernega izmed naštetih občutkov v pravem odmerku in kombinaciji. Kadar močnejše prevladuje eden izmed njih, je človeku sicer prijetno in udobno, vendar ne občuti maksimalne, popolne radosti. Kadar se počutimo zapostavljene in osamljene, lahko omenjeni občutek kompenziramo z zadovoljstvom na drugem področju – ustvarjanje, pričakovanje, sanjarjenje, hrepenenje ipd. Pomanjkanje pravega veselja in optimizma pa je zaradi njune kompleksnosti težko ustrezno nadomestiti.

Med najpomembnejša doživetja in občutja, ki človeka veselijo in osrečujejo, sodijo: ljubezen in naklonjenost, varnost, sprejetost in zaželenost, uspeh in priznanje, prijetni dražljaji iz okolice, kot so pogled, nasmeh, vonj, dotik ipd.

Ljubezen in naklonjenost

Človeško telo se na nežen dotik, poljub, božanje, ljubkovanje in razvajanje odzove s pospešenim tvorjenjem in izločanjem endogenih opiatov (hormonov sreče, t.i. endorfinov, endogenih morfinov), ki vzbujajo občutek notranje radosti, dobrega

razpoloženja, sproščenega počutja in vsesplošnega zadovoljstva. Omenjene substance so izredno koristne in zdravju prijazne, saj zavirajo tvorjenje stresnih hormonov in spodbujajo njihov razkroj. Z vplivom tovrstnih snovi na imunski sistem in vsesplošno vitalnost organizma se ukvarja posebna veda, psihonevroimunologija, ki potrjuje ugoden vpliv radosti in sreče na zdravje in dobro počutje. Kadar smo utrujeni, naveličani, slabotni, nerazpoloženi in melanholični, se prepustimo ljubezni ali pa se začnimo vsaj poigravati s čarobnimi sanjami.

Varnost in zaželenost

Starši, zakonec, družina, sorodniki in prijatelji dajejo človeku občutek zaželenosti in mu zagotavljajo prepotrebno varnost. Po mnenju priznanega ameriškega psihologa Abrahama Harolda Maslowa sodi občutek varnosti poleg zadovoljitve potrebe po hrani in pijači med najbolj elementarne zahteve, katerih zanemarjanje in zapostavljanje lahko dokaj hitro vodi v žalosten konec in smrt. Njegova stanovska kolegica psihologinja Lydia Temoshok z univerze UCLA je ugotovila, da se ljudje, ki jih med boleznijo pogosto obiskujejo sorodniki, prijatelji in znanci ter skrbijo zanje, jih tolažijo in spodbujajo ob isti strokovni negi in terapiji hitreje pozdravijo od svojih osamljenih in zapuščenih vrstnikov. Občutek prave globoke radosti, ki jo človeku daje povezanost in pripadnost družini ali družbi bržčas izhaja iz starega genetskega izročila – posameznik si je kot hordno bitje vedno iskal svoje mesto v skupini, v kateri je lahko uresničeval svoja pričakovanja.

Uspeh in priznanje

Uspešno rešena naloga, imenitno izpeljana poslovna poteza, dosežen rekord v športu, nenadkriljiva iznajdba, imeniten izum, učinkovito ustvarjanje, priznanje strogega šefa ali kritične javnosti ipd. vzbujajo v človeku občutek pomembnosti, zadovoljstva. Pri pomembnih in zahtevnih rečeh se človek najprej napreza, potem pa se sproščen veseli uspeha in maksimalno uživa. Velike uspehe najbolje poznajo vrhunski športniki, uspešni ustvarjalci, domiselni izumitelji in drugi veliki duhovi, ki v trenutku, ko premagajo sami sebe, zaplavajo v stanje nekakšne nirvane, kjer lebdiijo nad skrbmi, naporom, bedo in garanjem ter samo uživajo v nepopisni radosti; ta pa je običajno kratka kot utrinek. Zato hočejo vedno več, bolje, hitreje, močnejše ... Čikaški znanstvenik Mihayl Csikszentmihalyi je omenjeno stanje imenoval visoki, maksimalni pretok. V možganih se tedaj upočasni potovanje valov alfa, utrip srca se umiri, dihanje postane plitvejše in počasnejše, ožilje pa se razširi, topla kri preplavi organizem ter napolni človeka z občutkom vseodrešuječega miru, spokojnosti in topline. Če je to stanje podkrepljeno še z zavestjo uspeha, pomembnosti in veličine, je občutek res enkrat in nepopisno. V organizmu vlada maksimalna kon-

centracija endorfinov, človek se počuti popolnoma zadovoljen – občuti resnično veselje in srečo.

Radostni zunanji dražljaji

Doživetje spokojnega pomladnega jutra, spomin na čaroben sončni zahod, prijetna glasba, omamen vonj, pogled na ganljiv prizor, srečen konec ljubezenske zgodbe, zadetek na lotu, prvi nasmeh ljubljenega malčka, pomemben dosežek ... nas privedejo v stanje globoke ganjenosti in napolnijo z nepopisno radostjo. Poznavalci jo imenujejo kar vrhunska izkušnja (peak experience). Človek, ki si prizadeva za veselje, spretno kuje svojo srečo, uživa v ekstazi in je pozitivno usmerjen, verjame, da sleherni tovrstni doživljaj predstavlja dragocen kamenček v mozaiku njegove življenjske radosti in sreče, ki sta odvisna le in samo od nas samih. Življenje lahko namreč prebijemo, prebrodimo in se pregrizemo skozenj, ali pa ga prelebdimo, presanjamo, prehrepnimo in se ga preveselimo. Iz lastnih izkušenj namreč vemo, da se tovrstni radostni trenutki globoko vtisnejo v našo podzavest in se shranijo v spominskih arzenalih, od koder jih umetniki življenja čim pogosteje radostno izbrskajo na plano in se jih spominjajo, jih podoživljajo in se ob njih vedno znova predajajo radostnim občutkom. Kdor hrepeni po tovrstnih srečnih doživetjih, je zanje bolj dovzeten, odprt in sprejemljiv, zato jih tudi večkrat doživi in izkusi. Z močjo, poletom in navdušenjem, ki mu jih nudijo, pa laže premaga poraze, se sprijazni z žalostnimi epizodami in s spodrsjlaji svojega življenja, je poln optimizma in verjame v srečo, ki ga čaka za prvim vogalom. Prosti čas, ki nam je na voljo, izkoristimo po svojem okusu in si privoščimo vsaj kaneček tistega, o čemer sanjamo. Nasmejan, optimističen človek je v družbi vedno dobrodošel in priljubljen, saj se ljudje ob njem sprostijo, regenerirajo, razvedrijo, pomladijo, razbremenijo in pozabijo temne misli. Nekaterim pa dobrodušneži z nasmehom na obrazu vzbujajo pomisleke in dvom - po eni strani jih občudujejo, po drugi plati pa jim zavidajo njihovo radost in pogosto celo dvomijo v njeno pristnost.

Čeprav je veselje in življenjsko radost mogoče odkriti in najti v majhnih in preprostih rečeh, je po statističnih podatkih, rezultatih anket in izsledkih javnomnenjskih raziskav veliko ljudi nezadovoljnih in nesrečnih. Po ocenah strokovnjakov je delež evropskega prebivalstva, ki prisega na veselje in se resnično ima za srečneže, relativno majhen. Glavnina populacije stare celine je pogosto slabe volje, mrka, nesrečna, zaskrbljena, zamorjena, zafrustrirana, neizpolnjena in nezadovoljna. Pogosto brez pravega vzroka. Skrivnost pristnega smeha, veselja in zadovoljstva bržčas tiči tudi v dejstvu, da so nekateri ljudje relativno skromni, nezahtevni in zadovoljni z malenkostmi – znajo živeti s tem, kar imajo; drugi, ki imajo praktično vse, pa tega ne znajo izkoristiti in uživati, zato se velikokrat počutijo klavrno in so turobno razpoloženi.

Zinka Zorko

PANONSKO HALOŠKO NAREČJE

Od Velikega Vrha do Žetal

Uvod¹

Haloze so prijeten svet močno razgibanih terciarnih goric, ki se vlečejo v ozki progi enaintridesetih kilometrov od vzhodne jezikovne in državne meje pri Goričaku do Makol. Na severu jih omejujeta Dravinja in Drava, na jugozahodu in vzhodu Bočko-Maceljska pregrada, na vzhodu pa slovensko-hrvaška narodnostna meja.

Pokrajinsko ime Haloz so raziskovalci skušali razložiti z latinskim poimenovanjem Colles za vinorodne gorice. Nemci so jih poimenovali Kalos, Kallass (1484).

Po Snojevem *Etimološkem slovarju slovenskih zemljepisnih imen* je ime Haloze sorodno s slovensko *halóza* 'gosto grmovje, gost plevel', *halóga* 'goščava', kar je znano tudi v drugih slovanskih jezikih. Morda se je prvotni mestnik ednine Haloze začel razumevati kot imenovalnik množine in je tako prešel v množinsko žensko sklanjatev. Vladimir Bračič v svojih razpravah deli Haloze na Vinorodne Haloze in Gozdnate Haloze. Meja med njima je potok Peklača. To ozemlje je bilo plitev zaliv Panonskega morja. Haloški laporji so stari okrog 25 milijonov let, mlajše pa so ilovnato peščene in vlažne naplavine, ki prekrivajo dolinska tla. Dolinska dna ob potokih so še danes zamočvirjena in primerna samo za travnike. Strma pobočja so vzdolž nagiba razrezana po grapah in jarkih. Najboljše vinogradniške lege so na Velikem Vrhu in v Brezovcu. Laporne in peščeno-ilovnate prsti vinski trti zelo ustrezajo. V grozdju se razvijejo aromatične in buketne snovi in to daje haloškemu vinu harmonično eleganco in prikupno zelenkastorumeno barvo.

Najdene kamnite sekire v okolici Cirkulan pričajo o zgodnji poselitvi. Za naselitev so bile najugodnejše terase, nekoliko dvignjene nad zamočvirjene doline. Haloze so spadale v Pribinovo Panonijo, ki je imela središče v Blatogradu (Zalavarju). Frankovski vladar Karel Veliki je leta 811 določil Dravo za mejo med salzburško škofijo in oglejsko patriarhijo. Tako so Haloze kot najvzhodnejša pokrajina spadale

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil dr. Peter Weiss.

pod versko oblast oglejskih patriarhov. Haloze so bile že od X. stoletja tesno povezane s Ptujem, tlačani so bili odvisni od fevdalne gospode na gradu Borlu.

Haloško narečje

O haloškem narečju najdemo prva poročila že leta 1875, ko je Jakob Gomilšak v Zori zapisal: »V nečem je naš Haložan tak čuden posebnost, da gotovo nima para na Slovenskem. To je njegov govor. Že od daleč ga spoznaš na ptujskem trgu, kamor rad donaša sadje na prodajo. Človek urnega jezika je Haložan; poskakuje namreč pri vsakej tretje ali četrte besedi z glasom na visoko in potem zopet nazaj; proti koncu stavka pa besede neprijetno zateza.« Poročevalec opozarja na stavčno in tonemsko složno intonacijo, ki pa jo danes slišimo le še na haloškem vzhodu. Fran Ramovš v svojem delu *Dialekti* (1935) prišteva to narečje k severovzhodni štajerski narečni skupini, Rudolf Kolarič v razpravi *Haloški govor* (1964) pa k štajerskemu narečju med srednještajerskim in pohorskim. Na *Karti slovenskih narečij* (Logar, Rigler, 1983) se haloško narečje uvršča v panonsko narečno skupino.

Po nasvetu prvega rektorja mariborske univerze Haložana prof. dr. Vladimira Bračiča sem raziskala vse govore v Halozah od Velikega Vrha na vzhodu do Žetal na zahodu. Haloško narečje delim na vzhodne, srednje in zahodne govore. Med njimi so največje razlike v glasoslovju, oblikoslovje in besedje pa imata podobne razvoje.

Vzhodni del Haloz

Na vzhodnem delu Haloz, torej v govorih Zavrča, Turškega, Velikega in Belskega Vrha ter v Cirkulanah so v samoglasniškem sestavu dolgi ali kratki naglašeni enoglasniki. Ohranja se razlika med visoko in nizko intonacijo; ta je možna le na kratkem samoglasniku v dvozložnicah in trizložnicah; odraža stari in novi akut: *se je jèlo, pèsji, mèša, gòba, tòča, brèza, vòla, nòsim, kòza, zèlje, vùho, tèta, lipa*. Naglašeni zlog je nizek, naslednji pa višji. Trizložnice: *rèzati, dèlati, glòboko, kmètovje, kùpila, šìroki, zèleni*. Pogost je naglasni umik na predpono: *zèbrali so se, vùletje 'pomlad', prìnas, pòžgali, pòtsteje, priklet*.

Dolgi samoglasniki so: *í, ú, ú, é, ó, é, á, í*. Dolgi *ú* zastopa dolgi *u* (*lúc*), dolgi *ú* pa samoglasniški *l* (*vúk, dúgi*). Dolgi ozki *é* je odraz za dolgi polglasnik in za dolgi jat (*dén, mléko*), dolgi ozki *ó* zastopa dolgi etimološki *o* in dolgi nosni *o* (*nóč, klóp*), dolgi široki *é* je odraz za dolgi nosni *e* in za etimološki *e* (*pét, péč*), dolgi *á* zastopa dolgi *a* (*dvá*), samoglasniški *r* pa se ne izgovarja s polglasnikom pred *r* (*číf*).

Kratki naglašeni samoglasniki zastopajo stare akutirane, nove akutirane in umično naglašene samoglasnike in so po kakovosti blizu dolgim, le kratki *a* je zaokrožen.

Gradivo: *lipa, vüho, bùha, bréza, pès, mègla, zèlje, mèčen, dèt, mèša, dètela, gòba, nõga, vòla, kráva*. Samoglasniški upad je redek: *pistí, dý* za 'drl'.

Soglasniške premene bodo predstavljene za celotno haloško narečje v analizi žetalskega govora.

Značilni oblikospreminjevalni vzorci na vzhodu Haloz so: v orodniku množine moškega spola je slišati naglašeno končnico *-mi*: *s kují, s cepmí*; v imenovalniku množine se lahko podaljšuje osnova: *kmètovje*; kazalni zaimek *ta* ima trdo sklanjatev: *ta – toga – tomi*; ženski spol ima v 1. in 2. osebi ednine oblike za moški spol: *sun dèlo* (pojav je znan tudi v srednjih Halozah); osebilo za 3. osebo množine je *-do*: *dèlado, mìslido*; prislovi imajo lahko končaj *-ik*: *fčàsik, drigáčik, váčik*.

Besedilo: Veliki Vrh. Pripovedovala je Micika Kokot, rojena 1927. leta.

Povédala Van bon v nášén hálošken naréčji, kák sen jáš živèla nэгda in kák so naši lidjé živèli v nášén krájji.

Áta in máma sta blá véncrła, mèla sen pèt lét staréjšega bráta. Pólek nás so živèli màmini stárši, brát pa sèstra; blò nás je pre hiši òsen. Hiša je blá lást ènega kmèta s póla. Bila je címprana pa slámon pokríta. Tlè so blè z bláta. Na pòstelah smo mèli štrózoke, nàphane s kozúšja, gòr pa hòdne rùhe. Cèst nèga blò. Blì so bòl klánci. Tòd so vozíli kmèti s kùji, z jùnci pa túdi s krávami. Tú okòli je blò vèč gospòčkih posésnikof. Tán so povečini naši lidjé hodíli v dèro. Dèlali so od òsme do šèste vùre zvečèr, hmès so bilè dvé jùžine, če je kèri káj sòbon prnèso. Za fsáko jùžino je dòbo frtál litra jábošņce. Zaslùžo je na dén šèst dínarof. Tò se je dèlalo fsò goríčno dèlo: kopálo, vèzalo, prekápao, šprícalo, brálo pa túdi regulíli so fsè z rokámi. Gdá so màmini stárši hmrlì, so màma hérbali äno bógo hišo málo, stáre goríce, málo zèmlje; tò je bló fsè na brégi. Áta in màma sta blá pridna in dèlavna. Áta je hòdo f Savínsko dèlat kmèton. Tán je málo bòlše zaslùžo. Poprávo je hišo, naprávo štálo in kòčeke. Ták smo prišli do kráve. Túdi svìjo smo redíli, záfce in kokòši. Hòdo je na Hrváško mlátit. Zaslùžo je zíje za krùh. Tò se je fsè mlèlo domá na žřvi, kère je blò tréba gnáti z rokámi. F šòlo sen hòdla dáuč po grábi, da sen prišla na véko cèsto. Cèsta je bila šòdrana. Gdá smo blì dèca bòsi, je strášno pikalo. Do šòle sen mèla vèč kák èno vùro.

Pòtli je prišla drúga svetóvna vòjska. Nèmci so bilì neispròsni, mòški so mògli iti h vòjsko. Katèri se je protívo, so domáče otpeláli in zapýli. Túdi deklíne so mògle v árbajtsdínst. Jáš sen bila med jími. Mèla sen srèčo, da sen pètinštírdesetega lèta na pomlát srèčno prišla domóu. Na žalost mòj brát je pùsto svòjo mládo živlèje v nèmški vòjski na frònti.

Zatém je prišla partizánska oblást. Ot krájja je blò hùdo. Fsè je blò na kárte. Zèmljo ali goríce so dòbli nèkeri véncrli, ostálo pa je arondácija zèla kmèton in

tüdi gospóčka posèstva so prišle pod kmetíjski kombinát. Tàn so pòtli nékeri naši lidjé dòbli dèlo. ...

Šèstnoštirdesetega lèta sen se ožènla k tòi hiši. Mòžova màti je bila kúharca f Slovéj Grádci, òča pa je hmý. Máma je f Slovéj Grádci zbolèla, pa si je zaželèla, da jo správimó v náš brítíf. Blâ sma popóunoma brez dnára, ker tístokrat se je slábo zaslùžilo. Mòš je bìu tístokrat na ópčini. Blì smo skrátka od začétka pa bógi. Pòtli sma si sposódla pénes na Ptúji pri Žilafci. Tó je blò tridesét jùrjo, ka smo správlì màmo domó. Mòš pa je zaslùžo trí jùrje in ták je za màmini pogrèp dèlo desét mészcof. Xmý náma je tüdi sín. Bìu je stár štìri lèta. Pòtl sma dobila še dvé hčérki.

Razlaga besedja: *négda* 'nekoč', *sta blâ vénlrla* 'sta bila viničarja'; *címprana pa slámon pokrita* 'tesana in s slamo pokrita'; *štrózok* 'slamnjača'; *nápihane s kožúšja* 'napolnjene s koruznico'; *hódne rùhe* 'lanene rjuhe'; *nega blo* 'ni bilo'; *s kùji* 's konji'; *so hodìli v dèro* 'na dnino brez hrane'; *hmés* 'vmes'; *jùžina* 'malica'; *sòbon* 's seboj'; *fýtál litra* 'četrt litra'; *jábošnice* 'jabolčnika'; *gorično dèlo* 'delo v goricah'; *se je šprícalo* 'se je škropilo'; *regúlili so* 'prekopavali so z motiko'; *so hmýli* 'so umrli'; *so hérbali* 'podedovali so'; *štála* 'hlev'; *kóčeki* 'hlevi za svinje'; *záfci* 'zajci'; *na žřvi* 'na žrmlje'; *véka cèsta* 'velika cesta'; *šódrana* 'posipana z gramozom'; *vúra* 'ura'; *árbajtsdínst* 'delovna obveza'; *k tòi hiši* 'k tej hiši'; *je hmý* 'je umrl'; *brítíf* 'pokopališče'; *pénezi* 'denar'; *ka* 'da'.

Srednji del Haloz

V srednjih Halozah, to je v govorih krajev Spodnji in Zgornji Leskovec, Repišče, Trdobojci, Mala in Velika Varnica, Gradišče, Skorišnjak, Belavšek in Veliki Okič, je ohranjeno kolikostno nasprotje med dolgimi in visoko intoniranimi (iz cirkumfleksiranih) ter kratkimi in nizko intoniranimi (iz akutiranih) samoglasnikov. Dolgi *í, ú* in *ú* se lahko zatezajo (*líjst, klújč, vúuk*), dvoglasnik *éj* zastopa dolgi jat (*zvéz- da*), dvoglasnik *óu* pa dolgi etimološki *o* in dolgi nosni *o*, redko tudi dolgi *a* (*bóuk, klóup, gibóunce*), dolgi *a* se labializira v *â* (*grát*), dolgi ozki *e* pa je odraz dolgega nosnega *ę*, dolgega *e* in dolgega polglasnika (*pét, péč, véš*).

V oblikospreminjevalnih vzorcih so v moški sklanjatvi v ednini končnice: *kováč -o -a -i -a -i -on*; dv. *kováč -a -of -ama/-on -a -ah -ama*; mn. *kováč -i -of -on -e -ah -ami*.

V ženski *a*-jevski sklanjatvi se od knjižnih končnic loči le *-on* v orodniku ednine (z *lipon*) in *-oj* pri mešanem naglasnem tipu (z *nogój*). V drugi ženski sklanjatvi sta prav tako dve končnici: *-jon* in *-jóuj* (z *míšjon, s kostjóuj*).

Pri samostalnikih srednjega spola je v ednini še ohranjena srednja sklanjatev, če samostalnik ni feminiziran ali maskuliniziran, v dvojini in množini pa so znane le končnice: *-ama, -am, -ah, -ami*. Tako: *vújha vújhe, vújhama, vújhan, vújhami*.

Pridevniška sklanjatev za moški spol je enaka knjižni, za ženski spol pa je v orodniku ednine končnica *-on – z lepon*.

V glagolski spregatvi je v 3. osebi množine osebilo *-do: déjladó* poleg *-jo: déjlajo*.

Besedilo: Kmečko delo. Pripovedovala je Marija Milošič, 1921, Velika Varnica; posneto leta 1991; posnel Anton Roškar.

Od šólskih léjt od krája povéjn. Te je do kúnca príjšlo. Pòtli sun odíjšo v Bréžice. Tán sun déjlo: kráve sun fòjtro, mléjko na kúnto vòzo, dèca so bli štír-je – tíjsto oblèko prá, večér pa drgóuč s krávami. Te pa príjden domù, tóu je štírnoštirdesetega lèta, te pa smo tù šli v árbejcdíjnst, tù k Mlákarovemi Lòžzeki, tùdi f krájsko dèlo, f štáli pa vùni pa v goríjci pa fsepofsóut. Pòtli tán je tíjsta Némčija míjnala, te pa príjden domù. Domá pa hòdin po tábrihi, pa domá déjla-ti fejst. Pa tù dùl h fárof sun hòdo ènih òsen léjt na dèlo. Tak tríj dnij sun tù, tríj dnij pa domá.

Tóu je blou láufaje gòr pa dùl. Kòpat smo hodíjli, vézat smo hodíjli, kíme síšíjt. Pláče smo dóubli ednèst díjnarof na en déjn. Pa v dèro! Dvákrate píjti – tóu fsè dníj.

Nás je blóu domá pèt: jáz pa Zófika, Élika, Gizélika pa Jùrko. Nobéjni še f šóulo néj hòdo, pa sta oníjadva obádvá na Čeríjnovó hodíla – òča pa máti. Prínas sun jáz nestárši, Zófika je za mènón, Élika pa Zófika sta ble stáлно domá, Jùrko pa drùgli néj büo ko na góuzdnen. Nùcamo mòtiko pa krámp pa kòš pa pùto za šprícati, pa núužek za vézati, pòtli za bráti je škáf. Posóuda f kléjti je brènka – èna je devétstóu líjtrof, èna je šéستou, máli sóut je polovjáčk, málički še bol pa fáš!n. Te pa je še plèteni gláž – kòrfláša. Za hòsto pa nùcamo zobáče pa kòš – rèšnati, néj lísnati, te nèbre líjstja držáti.

Tè, dá se prèša, tè je prèša na kòš, èni májo klètka. Klètka je štíriogláuta, kòš pa je okrougli. Gòri pa je prèšpan, dùl pa vretèno. Èden ga lèhko žène. Tè se pa obéjsi, se mòre do kúnca gòrta zdíjgnati, ká tíjste rígle spráuvi, pòtli se tèži do ùtra. Drùgi déjn pa se ottèži, tè se pa prekòple, tè pa nazáj ták postáuvi.

F šóulo smo hodíli, smo mèli zvéjske pa smo se víčíjli, táblice pa svíjčnik pa kamèncek za táblice, ták ki smo lèhko píjsali, pa gòbico. Ot trètjega razrèda smo mèli zvéjske pa kníge pa tíjnto f klopéj, píjsali smo pa s perèsniki pa práf père smo mèli. Tóu je blóu pret vòjsko, tè ko sun jáš hòdo f šóulo.

Takòj zmaléjtka, ko je snéjg dùl, zácnemo rèzati, plèti, pòtli gnùj nosíjti, kòpáti pa mládo trísje saditi – gróubati. Pòtli príjde šprícaje pa vèzaje, te pa smo

dʒgouč šli špricat. Škropíjli smo z gálicon trij do štirikrát. Réjže se na trij rezníjke pa en šparùn. Či je tíjs mùčen, pa se pistíjta dvá šparùna. Kéri rezáč dòbro réjže, tíjsti naláže, kéri pa slábo réjže, pa obíjra. Pr kóupi má fsáki èno rížo. Tíjsti, ki je póulek skóupanega, je répar, tíjsti na drújgi stráni pa jánar. Òn more ján dʒžáti. Sámò ka kóulje pa kùšare tá mèče. Kùšar je stáro tíjsje, ka se fkrè mèče. Večèr so se kopáči navečèrjali pa so se šli pričkat. Èn je sèdo, òvi pa mo je glavóu nastávo, drújgi pa ga je po kríjži fsèko pa vùdro.

Tùdi smo mògli tíjsje plèti. Tíjste spóudje mladíke se pri štóuri opléjedo, drúgo pa se pistíj. Pòtli se pa ròzge zvézede pa pošprícado. Avgùsta pa lidjè prekòpledo pa po kléjh dráčje potkášado.

Razlaga besed: *do kùonci* 'do konca'; *sun odijšo* 'sem odšla'; *sun fójstro* 'sem krmila'; *na kùnto* 'na oddajo'; *déca* 'otroci'; *dʒgouč* 'zopet'; *árbejcdíjnst* 'obvezno delo'; *fkráŕso dèlo* 'delo pri kravah'; *po tábrihi* 'po dнинah'; *láufaje* 'tekaje'; *s dèro* 'dnina brez hrane'; *oníjadva* 'onadva'; *nestárši* 'najstarejša'; *za mènnon* 'za menoj'; *drùgli* 'drugje'; *nùcamo* 'potrebujemo'; *brènka* 'veliki sod'; *málički* 'majhen'; *fásln* 'majhen sod'; *kòrfláša* 'pleténka'; *zobáče* 'grablje'; *nèbre* 'ne more'; *se prèša* 'stiska'; *tíjste rígle* 'tiste zapahé'; *tíjnta* 'črnilo'; *zmaléjtká* 'pomladi'; *gróubati* 'osipati'; *šprícaje* 'škropljenje'; *so se šli pričkat* 'rihtarja biti'; *je vùdro* 'je udaril'; *se opléjedo* 'se oplevejo'; *dráčje* 'plevel'.

Zahodni del Haloz

V zahodnih Halozah so Žetale osrednja vas z občino, cerkvijo in osnovno šolo.

Glasoslovno je to prehodni govor med panonsko in štajersko narečno skupino. Pod vplivom sosednjega štajerskega narečja se odpravlja tudi kolikostno nasprotje. Kratka naglašena samoglasnika sta le zaokroženi *ǎ* iz izvorno kratkega *a* in zelo široki *e/ǎ* iz akutiranega nosnega *ę* in umično naglašene *e*.

Dolgih samoglasnikov je dvanajst, med njimi so trije dvoglasniki: *ie*, *úo*, *áu* in samoglasniški *ǎ*.

Gradivo: za *í*: *líst, svíja, híša, žíla, míš, sít, cigän, širok*; za *ii*: *čúti, líuč, krúha, fkúp, tú, plúvati*; za *ú*: *púnen, túčen, dúga, púhi, vúna*; za dvoglasnik *ie*: *gíene, vieški, píes, líeto, cíesta, díed*; za dvoglasnik *úo*: *núosin, škuodo, kúonec, kúoza*; za dolgi ozki *ę*: *dén, vés, léd, péč; glédan, pétek, détela, néso*; za dolgi ozki *o*: *gòbec, móż, pót*; za dolgi široki *e*: *béli, gréh, léte, mléko, zvézda*; za dolgi široki *o*: *dvó, hlópec, ópno*; za dvoglasnik *au*: *báug, mesáu, náuč*; za dolgi *a*: *dáj, fájn*; za kratki naglašeni *ǎ*: *brǎt, fánt*; za kratki naglašeni *ǎ* (široki *e*): *telǎta, zǎt; kmǎt, čǎlo*; samoglasniški *r* ne razvije polglasnika pred seboj: *bǎf, dǎla, smǎt*. Zlogotvorna sta tudi *l* in *ŋ*: *fósł, žnóbł, mészec, pégŋ*.

Soglasniške premene so podobne v vseh treh haloških govorih: *hč > č: čí čéri; čre* in *žre: črěpja, žrebé; nj > j: jíva, gjézdo; lj > l: lúcki; dl > l: zbóla se je, opóla je; šč > š: íšen, klěša; sc > fc: pófco; vm > hm: h mésto, hmés, hmřla; m > n: z bráton, dān; končni r otrdeva: komóra; v na koncu besede ali pred nezvočnikom izgublja zvonečnost: fstóti, býf, práf; v se pojavlja kot proteza pred *ü*: vúha, vújste, vúra.*

V oblikoslovju so ohranjeni moški, ženski in srednji spol, ki v množini prehaja v ženski spol: *jětre*. Samostalniki se sklanjajo po nepremičnem, premičnem in mešanem naglasnem tipu, končniški naglasni tip je odpravljen. V moški sklanjatvi je v dajalniku in mestniku ednine končnica *-i*: *k bróti, př bróti*; v dvojini je v dajalniku in orodniku končnica *-ama*, v množini pa so *e*-jevske končnice: *bróten, bróteh, brótemi*. V ženskih sklanjatvah je končnica v orodniku ednine *-i*: *z lípi, s kokáuši*; pri mešanem naglasnem tipu tudi *-oj*: *s klopjój*. V pridevniški sklanjatvi se v rodilniku ednine moškega spola pojavljata končnici *-iga* in *-ega*. V govoru je ohranjen dolgi nedoločnik: *nāsti, pāčti*; namenilnik pa se veže z rodilniškim predmetom: *Grém krompíra skápet*.

Besedilo: Žetale. Pripovedovala je Terezija Kopše, Čermožiše pri Žetalah, rojena 1926. leta.

Púokle, da so kúosci kosíli, ne, políeti, kók je lépo blo. So šlí kosít. Vjútro, da je blo pět vúra, so zapěli, jáš sn přnāsla optěšek jin na trávník, jih je blo po pět, šest, pa mólokaj jim je ostólo od ānega trávníka, pa šlí dúol no gúor s kúosāmi po brěgi. Zdaj ni vāč tók, da so túote kosílnice. Táu se narědi pa obāre, okāuli gřmof še pistíjo. Píši ga vúho.

Pa žěle túdi. Da smo blě fěrtik vjútro ž jívi, ne, ko smo žāle pšeníco al řš, jáčmen, óves, tie pa na kúonci zapěle za líkřf. Jó. So šlí zgáuda vjútro, ob ānih trěh, štírih, tók da smo fčósi kíriga preseněčle, gospodórja, da je přišo vjútro na jívo, pšeníca fsā ležóla, požěta, povězana f snópe. Kúčke se je rāklo, po šest snópof. Tāk so pistíli, trí, štíri dní je bló lépo vrěmen, potěm so tísto zapelóli pa mlótili na cepě. Kāk je bló fájn. Tie smo si pa šúope narědli, ko smo mlótili. So bli dvúojni mlatíči v āni víesi. Tie so pa přišli pa púšřc bi bli ródi vzěli z vodírja, ne. Tie pa nismo pistíli. An drüğemi smo šlí na kópo. Če ti je odnāsa šúop, te si zanič mlatič.

V jesén pa túdi, da smo bróli, tístkrót je pa túdi lépo bló, zapěli večěr, zdaj ni vāč těga. Jáš néna vén. Přěj nas je bló nih pór, táu je bló tāk fájn, da le káj. Ān drüğemi smo pomógali, tisto smo. Púokle pa lístje gróbli, korěje skopáli, riepo pípeli, krompír smo fsā na róko skopáli, ān drüğemi smo šlí pomógat, úoni nám, mi pa njím. Zdaj pa tāk fsā samí narědmo. Mí smo še tāk štírje, ko sta ātek pa máma tú, pa sāstra pa jáš, tie še narědmo. Přídeta pa tāk po trí-štírikat z Némčije damó še. Dvanájst vúr váužje, če níč nēnā počívle. Obó vósta.

Púokle so pa te bļe koline, fūreš. Pa túdi nas je bļo veliko. Tíe pa prídejo tríje, štírje pomógat, smo méli po dvé veľke, tisto narédli, zvečer so še žénske príšle kcúo, otrúoci, pa bļo lúšno, smo zapéli si, zdaj pa ni vāč. Navódnó smo tie vjútro tāk čáj, pa kókšne klobóse sn nariezala, da so tíe lēš počókali na jétre, tāk je bla préd navóda, ká smo jétre spākli za pŕvo, kāk so jih vün vzéli. Za jūžno je bla kísela žúpa, tóka hrtíšova, ko so hrtíše célo vün vzéli, ne záj, ko sékajo na karé. Tisto pa zéle kcúo pa hrien, zvečer smo pa tie pečénko, pa rézance narédli na žúpo, púokle pa štrúklŕ présni, tāk s síra, tāk je bla pret zmirom navóda, pa potíca oríehova. Fáj n je bļo. Pa nam nič ni méjkalo, če smo glíh kúoga povóbli. Zaj se fsóki bojí, če bi dáu káj príšo. Jáš pa ne. Māne so zmíron rákli, da me bo méjkalo pŕ híši, dá me nábo vāč.

Kāk smo se ródi správlali fküŕ hméla obírat! Pa kíer, ko je htíeu si fsä násti sébi. Púokle je pa bļo táu táško, do Rogátca smo péški šlí, nas níšer ni pála. Ta guorta pa dvé vúre péški. Tíe smo se pŕpelóli, äni so na Póuzeli dúol stópli, drügi f Šempétrí, kāk je bļo. Tíe smo "pa šlí, kóm je méu kíri štéle tíste. Tíe smo pŕ dvéh, tréh obróli, púokle pa nazáj domáu šlí. Záj pa, ä n drügemu so nagójali, da bi ródi bli kir ko vāč nabráu, pa lépšo vŕsto méu, pa skókali núotŕf tíste vŕste.

Za stáriga lieta, za silvéstovo, tíe smo šlí káuli híše z žíegnani vúodi pokropíli. Púokle na królovo pa kríže narédli na fsä vróte – trí kríže, pŕvo večér pred królovin, na svéto večér smo pa stóvli drevésce, božíčno dreváu, tie smo tisto postóvli firtik, tie smo pa zapéli páulek, otrúoci fsí, vāč tāk nismo bli ko samí, še átek so pomógali: »Svéta náuč, blážena náuč.« Púokle smo se pa opróvli pa šlí k pómošnican. Māma so pa djóli pŕmana f péč, krúšno, se pa spíeko técos. Smo pa príšli ot pómošnic, tie smo ga pa jíeli. Nič vāč ni tókiga čósa, da bi se s téin ukváŕja. Málo pŕče múora míeti zmírn jáce kúhane. Málo pŕče je áklik.

Za veľko náuč: šúnko smo skúhali, klobóso túdi, salómo, pa hrien, jáce smo násli k žégni, pa krúh, hliép. Kráven smo nastŕgali s príesmecca, škúorno.

Na tepéšnico smo šlí tú po víesi sámo: »Šíp šáŕ, šíp šáŕ, sáŕ fríšek, sáŕ fríšek.« Kāk su múogli, tāk so dáli. Najrájši je biu kir stóri člúovek, če ga je na púosteli dáubo; da ga je tan tíepo s šíbi.

Za pústa túdi smo šlí okáuli: äni so náŕn dáli gnár, drügi krófe, pŕ äni híši smo pa vróte dúol vŕgli, so náš nagnóli. Tíe se pa nismo vāč správlali níkómŕ. Tíe pa smo múogli íti, ko smo vróte zlómeli.

Razlaga besed: púokle 'potlej', optéšek 'okrepčilo'; fértik smo ble 'končale smo'; za líkif 'za konec'; smo presenéčle 'smo presenetile'; je blo fájn 'je bilo prijetno'; kúčke 'kopice'; šúopi 'snopi'; püšŕc 'šopek'; váužje 'vožnje'; nenä 'ne'; če smo glíh 'čeravno'; pómošnice 'polnočnice'; príesmec 'butara'; škúorna 'lubje'.

Sklep

Haloško narečje spada v panonsko narečno skupino in ga sestavljajo trije govori: vzhodni z enoglasniškim samoglasniškim sestavom, z enakim razvojem dolgega polglasnika in dolgega jata (*dén, zvézda*) in z ohranjeno tonemskostjo; srednji haloški govor v Veliki Varnici ima ohranjena stara dvoglasnika *ej* in *ou*, visoki samoglasniki pa se diftongirajo, v zahodnem žetalskem govoru se kratki samoglasniki začnejo daljšati v diftonge (npr. v *ie, uo*), dvoglasnik *aj* iz jata se je poenoglasil v široki *e*, dvoglasnik *au* pa je ohranjen. Vsem govorom so skupni: samoglasnik *u* za samoglasniški *ŷ, ü* za samoglasnik *u*, samoglasniški *ŕ* in soglasniške premene. Oblikoslovje se je razvijalo podobno, le na vzhodu so razširjeni moški deležniki za ženske nosilke v 1. in 2. osebi ednine. V vzhodnih in srednjih Halozah poznajo glagolsko končnico *-do* v 3. osebi množine: *dělado*. Za ponazoritev narečja so dodana tri besedila, prepisana z zvočnih posnetkov.

To narečje se je razvijalo samostojno iz skupnih severovzhodnih zasnov, na vzhodu se kažejo vplivi prleškega in kajkavskega monoftongičnega sestava, na zahodu pa štajerskega rogaškega govora.

Literatura

Zorko, Zinka, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Maribor: Slavistično društvo. Zora; 6.

Zorko, Zinka, 2009: Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. Zora; 64.

Milenko Strašek

DOBER DAN

*Minil je – dober dan.
Imej jo – dobro noč.
Z zvezdami hrupno veseljači,
ne obračaj obraza proč,
ko vate zroč
radovedno te božajo po licu:
tako po božje dan je naravnan
za vse, ki biti si žele,
ki vedo, da so,
ki na pot gredo
z dušo grčavo ...*

Jože Zadravec

VSE ZNOVA DOMISLITI

Sprehod po obzorju Slovenije

Pospominjati se vsega, kar se ti je kot katoliškemu časnikarju nakretilo na poklicni življenjski poti, vse še enkrat premisliti in vsemu zarisati pravo podobo, iz vsega iztržiti tisto resnico, ki gre v zakladnico življenja, tistega, menim, ki bo večnost spremenila v en sam praznik.

Ali se je usoda poigrala z menoj ali je neka nevidna dobrotna roka nagradila vso mojo ljubezen do slovenske besede in našega človeka ali je bilo vmes kaj tretjega, kar me je spodbudilo, da sem v nekem obdobju svojega življenja postal časnikar – katoliški? Ne vem. Zagotovo vem le to, da me je časnikarsko in uredniško delo za tri desetletja tako priklenilo nase, da sem včasih izgubljal občutek za čas, kraje, daljave – samo ljudje so me še zanimali, dogodki, srečanja, cerkve, cerkvice naše, znamenite osebnosti naše preteklosti. V dvomih, zakaj na to pot, je bila vselej spodbudna kakšna Božja misel, ki je prišla nenadoma – kot preblisk – in me odrešila. Vselej sem katoliško časnikarstvo čutil kot sestavni del svoje duhovniške poklicanosti.

Kako zelo se me je v nekem trenutku dotaknila misel, ki jo je izgovoril ljubljanski nadškof dr. Anton Stres: »Zato bi rajši videli, da bi sploh ne bili poklicani. Srečujemo celo ljudi, ki so bolj zreli, bolj velikodušni, bolj sposobni, bolj religiozni, bolj nesebični, z večjim čutom za sočloveka, z večjim psihološkim taktom, kratka, sposobnejši in boljši, pa ne kaže, da bi bili poklicani. Zakaj ne? Za to ni nobene razlage. Poklic je nezasluzena milost in kot takega ga je treba jemati. S svojim spraševanjem o drugih smo podobni Petru, ki se je preveč zanimal za Janeza: »Gospod, kaj pa ta? ... »Kaj tebi za to? Ti hodi za menoj!«

Bilo je prijazno in sončno popoldne. Beti me je spodbujala: »Pripoveduj!«

»Beti, kadar koli sem v tistih sivih časih prestopil državno mejo in se znašel med našimi Korošci, Tržačani, Goričani, rojaki Slovenske Benečije in Porabja, se je v meni nekaj sprostito, postajal sem bolj sproščen, svobodnejši, srečnejši.«

»In ti ni bilo dovolj, da si se s končanim študijem slovenske in svetovne književnosti zapisal knjigam.«

»Zadela si v srčiko moje takratne bolečine. Knjige so postale moje najljubše prijateljice, študentje moji iskreni prijatelji, s katerimi sem pohajal od duhovnih vaj do izletniških potikanj na Menini nad Gornjim Gradom in Novo Štifo, v Srednji vasi, ob Blejskem in Bohinjskem jezeru, po grebenih Julijskih Alp, Triglavskega pogorja, na Višarjah, pod Blegošem, na Pohorju, po skrivnostnih Gorjancih, na Srebrnem bregu na Goričkem, ob Muri, med vinogradi Slovenskih in Lendavskih goric. Ne spominjaj me, Beti! Bili so prelepi časi, da bi mogli predolgo trajati, da bi se mogli kdaj povrniti! Tista pota, srečevanja in pogovori, so bila moja najljubša univerza. Rad sem bral – in bral. Rad sem tudi molil – sam zase in s skupinami mladih. Rad sem meditiral v tihoti svoje sobice – če se je tisti bivanjski luknji pod zelenim Golovcem sploh lahko reklo sobica«.

»Le kako si se mogel zapisati časnikarskim drilom – in dati slovo knjigam?«

»Beti, zaman bi ti dopovedoval, kako težka je bila ta odločitev, ne rečem na zunanaj, temveč v mojem srcu. Tega si sploh ne moreš predstavljati, če sam ne doživiš.«

»Pripoveduj, morebiti te bom razumela.«

»Dolga je ta povest. Prepoznavna je po nekaj bežnih utrinkih.

Neki večer, kmalu na začetku časnikarske poti, sem zagledal svoje knjige, ki so se tesnile ob vseh stenah moje sobice, od stropa do tal, od vhodnih vrat do edinega okna, od koder so podnevi stopicali prameni sončnih žarkov, ponoči pa skrivnosti polna mesečina. Knjige so počivale; čutil sem njihove otožne, očitajoče poglede. Nisem imel več časa zanje; čutil sem jih kot čutijo matere, ki so preveč zaposlene, pa jim zato zmanjka časa za otroke. Vsi večeri – v pozne ponočne ure – so bili napolnjeni z orkestracijo pisalnega stroja. Iz zapiskov, zbranih po različnih krajih Slovenije, so nastajali članki, eseji, reportaže, komentarji. Sestavke sem urejal, dopolnjeval, izboljševal, popravljal, črtal že zapisano, pa vnovič pisal od začetka. Hotel sem, da bi slovenska beseda zazvenela s svojim čarom – sočno slovenska, iz Koroške bolj koroška, iz Štajerske bolj štajersko, iz Dolenjske bolj dolenjsko, iz Prekmurja bolj prekmursko. Storil si, kakor je bila tvoja dolžnost, sprejemal si ljudi, kakor ti je tvoje krščansko srce velevalo. Dovolj ti je družba naklonila, zdaj se ti je navrgel čas, da ji vračaš po večji meri, kot si prejemal. Lahko je to reči, Beti, teže je razumeti, še teže je sprejemati. Knjige so me vabile in rotile, to pa tako močno, da sem slišal njihov glasen klic, naj jih ne zapustim, naj jim vdahnem življenje in ljubezen. Čutil sem, kako bi se rade pogovarjale z menoj, jaz pa sem se predajal zapiskom, ki so nastajali na terenu. Knjige so bile moja ljubezen. Tako natanko dotlej nisem vedel. Bile pa so dovolj obzirne in sramežljive; niso hotele premotiti moje zbranosti v poklicni zadolženosti. Na trenutke je pisalni stroj obstal, močnejši in globlji so bili skrivnostni očitki, ki so kot čebele obletavali moje misli. Toda jaz sem jih objemajoče čutil. Morda pa sem se zapisal koncu?«

Vsak konec je skoraj vselej nov začetek, me je poučila Beti. Prav ta misel se mi je takrat porodila, da sem si notranje osvobojen dejal: Pojdimo na to pot. Lahka ne bo, pa tudi pretežka ne. In po dolgi, dolgi poti ... po slovenski deželi, med ljudmi, na srečanjih, na mnogoterih dogajanjih doma in po svetu, po mnogih deželah stare celine in ›Kolumbovega sveta‹ ... ? Odkrival sem polnokrvne junake: kristjane, ateiste, liberalce, pragmatiste, materialiste, duhovnike in cerkvene ključarje, matere in očete, družine z otroki, samomorilce, kmete in delavce, poslušal njihove izpovedi, pričevanja, osebne stiske, odkrival njihovo misel, srce in dušo. Spoznaval sem ljudi, preproste in dobre, plemenite in dobrotne, skromne in tihe, ki se ob nedeljah in praznikih zbirajo v župnijskih in podružničnih cerkvah, ob žegnanjskih ali lepih nedeljah, razneženi in veseli ob božičnih, velikonočnih in Marijinih praznikih. Prisluhnil sem njihovi govorici: nič velikega, nič posebnega, nič slovesnega, pa vendar je bilo vse tako žlahtno, blagodejno, naravno, prisrčno. V njihovih besedah sta se odzrcaljala velika duša in plemenito srce. Hvaležno so sprejemali vsako dobro besedo, njihov pozdrav je prihajal iz srca, v njihovem smehu ni bilo zvijače. Dobra volja jih je vselej spremljala, pozabljali so krivice, odpuščali so.

Kako prijetno je služiti resnici – v tej naši klimi pod Triglavom, čeprav včasih zatohli in mračni!

»Saj ni vse zlato, kar se sveti. Poznaš, Beti, to starodavno modrost? A tudi ni vse žalostno, pa naj se zdi še tako otožno, temno lisasto in grozljivo.«

Resnica je moja najljubša prijateljica; ne morejo mi je odtegniti ne politika in ne kakršen koli interes, ne pretkana računica preračunljivcev in ne omama trenutnega opijanjenega navdušenja. Če ni resnica oblika moje najvišje ljubezni, kaj je potem to, kar hočem? Če v meni ni globoke vere in oznanjevalnega zagona, kaj je to, kar počnem, drugega kot pridobitniško in cinično zemljarjenje po kozmičnih prostranstvih človeške revščine.

Kritične presoje ni nikoli dovolj. Nikoli ne bo preniknilo hlastanje po vsem, kar zabava, preseneča, kratkočasi, podžiga, ogreva in neti strasti ter hujska k ceneni upornosti in vražji lahkomiselnosti.

»Idealnega sveta ni in ga nikoli ne bo,« se je zresnila Beti. »Kadarkoli me je ta misel zaposlovala, sem se vznejevoljila. So samo idealni oziroma vzgojeni, omikani, kulturni bralci, poslušalci in gledalci, ki znajo ločiti zrno od plevla, in so torej neizprosno dosledni, kritični in dovolj občutljivi za pravšnjo dozo svobode – koristne, poučne, sprejemljive. S kakšno mero merite, s takšno se vam bo odmerilo. Tako je svetopisemsko merilo. Božji previdnosti so pregledna tudi prostranstva računalniške dobe človeštva.«

»Beti, mnogokaj sem prestal na svojih časnikarskih poteh. In ni mi žal! To gre v zakup tega poslanstva. Sprejemati moraš odraslega ›duhovnega‹ izobraženca, ki si

mu odgrnil srajco preračunljivosti, Cerкви »zvestega« kristjana, ki si ga zalotil v njegovem naivnem politikanstvu ter mu pokazal na rano duše, on pa ti je zagrozil, da Te bo skalpiral! Sprejeti moraš tudi drugega, ki ti vse tvoje napore opredeli kot »norčavi podvig«, ker pač nisi prinašal vode na njegov mlin. Sprejeti moraš tudi take vrste ljudi, ki te silijo na zatožno klop, ti odrekajo razsodnost, pač po meri, ki so jo krojili tribuni režimske politike, oni pa so jo hlapčevsko prevzeli kot slog svojega življenja. Razumeti in sprejemati moraš tudi absolventa filozofije, s katerim si delil večerne ure kramljanja o Cerкви, Bogu, verujočih in neverujočih, ljubitelja *Svetega pisma*, potem pa se ti je nakretilo, da se je njegova »faca« po tvoji zaslugi znašla na straneh Družine, on pa je z vso svojo klapo zagnal krik in vik, češ »zdaj pa ne bom dobil službe« češ »ali boš zdaj ti poskrbel za moje preživetje?«, češ »ali so se ti skisali možgani, da ne vidiš, v kakšni družbeni klimi živimo«. Kot razbeljeno železo se je vame zarilo to želo strahopetnosti. Sprejeti in prisluhniti moraš tudi »odličnemu zastopniku župnijskega občestva«, kot se je sam opredelil, čigar ime si izpustil iz poročila, ko pa je vendar, kot je zapisal v protestnem pismu, imel v imenu vsega župnijskega občestva tako »čudovit pozdravni nagovor« (op. da so hribovske ženice padale v omedlevico). Požreti moraš naposled nasršenega in jecljajočega prireditelja teološkega tečaja, ki te fizično odganja z odra, z utemeljitvijo, da ga je brezimen slušatelj rotil, naj »tisti iz Družine ne fotografira množice poslušalcev«, saj ga njegovi iz službe utegnejo prepoznati »in bo imel velike sitnosti, če ga ne bodo celo vrgli iz službe« – in kaj potem? Upoštevati moraš tudi tako »svobodo«. Beti, tak je bil svet, v katerem sem živel in opravljal svoje časnikarsko poslanstvo – drugačnega ni bilo. Z njim sem moral živeti, z njim sem se moral sprijazniti. To je bil neljubi čas – nečisti čas, bi dejal pesnik France Balantič.«

Beti se je useknila, moja misel je nadaljevala svojo družbeno kritično odisejado. Začutil sem njen grenki nasmeh, lasje so ji pokrili oči, živčno se je presedala.

Poseči kritično v takratno družbeno resnico, je pomenilo nasršiniti njene nosilce, to pa tako »zmagoslavno«, da so ti vrgli vso gnojnico, kar so je zmogli, pomenilo je prenašati pred bralno javnostjo vse vrste izrazov: neumno je polemizirati »z uradnikom Zadravcem«, ki zapisniško prenaša vse, kar so na Dragi 1980 rekli slovenski intelektualci od Ljubljane do Buenos Airesa, Sydneya, Berlina, Pariza, Rima, kar je bilo rečeno, kar »daje izjemno politično težo«, in dobiš nalepko »zvijačnosti«, vržejo te v vrste netilcev »ognja politike« Cerkve na Slovenskem ... in so na mah vsi tisti, ki so tako in tako rekli, »besni protisamoupravni histeriki«, zaznamujejo te z nalepko patetičnosti, mračnosti, topoumnosti ... vse prej si, samo človek ne. Kdor koli je na Drago prišel z onstran morij, je bil opredeljen kot »belogardistični fanatik«, kdor je kritično spregovoril o prikriti resnici, je dobil nalepko, da skriva resnico kot kača noge, hodi »jokat v Drago v Finžgarjev park na Opčinah na Tržaškem« in pesni od »zaskrbljenosti nad usodo slovenskega jezika in naroda«.

Beti je izprožila palec, se vzravnala, se nasmehnila, kar je bilo znamenje, da bi rada prišla do besede. Meni je bilo zelo prav!

»To je bil tisti »nečisti čas«, tista »siva klima pod Triglavom«, o katerem sem brala v *Pandorinih sencah* spod peresa pisatelja Pavleta Zidarja ...«

»Hočejo te narediti za svojega, sem rekel, ti pa se braniš kakor devica. Zakaj nočeš izgubiti nedolžnosti? Vsi smo jo. Misliš, da je pri časopisu kar tako: prideš, pišeš, vlagaš v strukturo teksta validnost in zadeva pisanja ter kruha je do infarkta rešena. Motiš se ... Različne vrste pisanja moraš opraviti. Recimo opsovati nekoga, ker ne ustreza političnemu trenutku. Včeraj si bil morda še njegov podaljšek ... »

Če ne nosiš vode na družbeni mlin ... Reci in piši o apatičnosti slovenskega človeka v naših dneh, o izumiranju našega človeka, njegove besede in kulture, vrnejo ti, da denimo »katoliški tednik Ognjišče objavlja vsakodnevne plehkosti in stripe«. Če katoliški izobraženec zapiše, da pri nas »novodobni ilirizem« uveljavljajo priseljenici z juga, je to že »šovinizem prve vrste« in »narodnostna nestrpnost« ali tista »slovita krščanska ljubezen, ki obrača svoje Janusove obraze zdaj k enemu, zdaj k drugemu«. Če pripadniki Cerkve razkrinkujejo družbene anomalije, jo njeni nasprotniki opredeljujejo kot tisto zastarelo institucijo, ki oživlja »mevlene in zastarele družbeno-socialne teorije« in da zato ne more »slovenskemu narodu ponuditi nobene pametne alternative«, temveč oddaja le »agresivnost, dvoličnost, hlinjene dialoge«. Če ne nosiš vode na družbeni mlin, ti nastopaško zblejajo, da se greš »križarske vojne proti marksizmu«, prisojajo ti tendenčnost, prikrojevanje, zavajanje, pristranskost, manipulacijo izjav, ocenijo te kot človeka »cenene in pocukrane manire«, človeka s konservativno politikantsko zavestjo, pretkanostjo, evforičnostjo duhovne revščine, človeka »skromnih umskih zmogljivosti, napadalnostjo, nergača«, fanatičnega ekstremista, shizofrenega, obsedenega omahljivca, dvomljivca, političnega špekulanta, »z mračno in privoščljivo politično zlobo«.

»Ali so mediji res sedma sila, ki obvladuje svet«?

»Beti, vedno manj v to verjamem. Mediji ustvarjajo hrup. Jezus Kristus pa je tisti, ki ga je prerok Izaija napovedal z besedami: »Ne bo vpil, ne bo hrupa delal, ne bo dal slišati svojega glasu po ulicah. Nalomljenega trsa ne bo zlomil in tlečega stena ne pogasil.«

Že od nekdanj sem prepričan, da svet drži v duhovnem ravnovesju množica preprostih, tihih, a globoko vernih ljudi. Prepoznal sem jih v domači cerkvi, v božjepotnih svetiščih – klečečih, sklenjenih rok – v zatišju doma, v predanosti vsakdanjim sprotnim nalogam, v zvestobi robnim izzivom, ki jih življenje prinaša od zjutraj do večera: te ljudi, raztresene po svetu v najširšem razponu poklicev, od tistih na najvišjih družbenih položajih do preprostih mamic, očetov, gospodinj, samskih in poročenih. Že od nekdanj sem si želel, da bi bil brat vsem tistim, ki v srcu dobro mislijo,

da bi bil vsaj v duhu sopotnik vsem brezimnim, tihim, ki mir živijo, ga oznanjajo ter ga samoumevno podarjajo vsem ljudem na njihovi poti in vsemu stvarstvu. Bodi kakor koli že, na poligonu sedme sile si se moral sprijazniti in znajti.

»Čut za čas in daljave, ljudi in ustanove, se je stopil z mojo ljubeznijo do slovenskega človeka doma in v zamejstvu, v zdomstvu in izseljenstvu. Beti, kako zelo sem hvaležen Božji previdnosti, da me je usmerila na pot: po moji ljubljeni Sloveniji, lepi, lepši, najlepši od vseh dežel na svetu. Ko me je kdaj oplazila vsaj iskrica tega spoznanja, sem jo začutil blagodejno kakor balzam na razbolelo bolnikovo rano. Vzljubil sem Cerkev, kot je dotlej še nisem. Kdo bi preštel plejado ljudi, s katerimi sem se srečeval ter se z njimi pogovarjal. Vsem in vsakemu posebej sem večni dolžnik.«

Najljubša mi je bila vselej Koroška. Zato sem ji v svoj dnevnik zapisal: Koroška, dragocena vezenina pesmi, lepote in ljubezni. Goriška je bila vselej zame nova spodbuda za meditacijo. Podarila mi je navdih za misel: Goriška, moja najgloblja molitev. Tržaška se mi je vtisnila v neizbrisen spomin. Zato sem o njej zapisal v dnevnik: Tržaška, nikoli izpeta pesem bolečine, stiske in svobode!

»Povedal ti bom zgodbo, Beti, ki se je najgloblje usedla v moj spomin. Ne presedaj se, bodi lepa, vztrajna in potrpežljiva! Bilo je junija leta Gospodovega 2007. Vzpenjal sem se po vijugasti cesti pod Nanosom, z radijskih valov so vame butale velike besede: država, državnost, državotvornost, slovenska osamosvojitve, vmes užaljenosti in skrbi na eni strani, navdušenja in pričakovanja na drugi. Utišal sem radijske glasove in prisluhnil svoji duši. Kot katoliški Slovenec se najdem v tisti sivi davnini – Brižinskih in drugih pisnih spomenikih – ko je pisec z našo besedo poimenoval usmiljenega in dobrotnega Boga, odrešenika Jezusa Kristusa, Božjo mater Marijo, svetnike in »vse krilatce božje«. Najdem in potrjujem se v začetkih slovenske književnosti, v Trubarjevem *Katekizmu* in *Abecekniku* ter Duhovnih pesmih. Moj je Janez Svetokriški, p. Tobija Lionelli, kapucinski gvardijan v Novem mestu: z vseh strani so moji Dolenjci prihajali, vstajali so že ob treh zjutraj, da bi v novo-meški frančiškanski cerkvi poslušali njegovo pridigo. A ko že prihajam iz Štandreža pri Gorici, kjer se je leta Gospodovega 1676 rodil Lovrenc Marušič, znan kot oče Romuald, kapucin v Škofji Loki, se najdem tudi v njem, ki je leta 1721 po nemški predlogi poslovenil pasijonske procesije, v katerem v trinajstih slikah prikazuje dramatične prizore Kristusovega trpljenja.

»Ko mislim Slovenijo ... moj je Urban Jarnik, župnik v Blatogradu nad Vrbskim jezerom na Koroškem, sodobnik Prešerna in Slomška, avtor prve slovenske ljubezenske pesmi, pisec prve slovenske razprave o koroških narečjih (*Obraz slovenskoga narečja u Koruškoj*, 1842), vzgojitelj mladih (*Zber lepih ukov za slovensko mladino*, 1814), nemško govoreče na Koroškem je primoral, da so izjecljali, čeprav neradi, besedo »Slovinci«; priznati so morali, da ob njih in med njimi živi trden sloven-

ski narod z zdravimi koreninami in s povsem svojo žlahtno govorico. Ko mislim Slovenijo ... moj je Matija Majar Ziljski, kaplan v Celovcu, ki je prvi razglasil program Zedinjene Slovenije. Najdem se v imenu Jožefa Košiča, župnika v Gorenjem Seniku v Porabju, ki je tam ohranjal slovensko besedo, vero in kulturo.

Najdem se – in to je moja Slovenija, Beti –, na tem mavričnem zgodovinskem loku, na katerem so izpisana častitljiva imena, ki jim čas ne bo odvzel veljave. Vsi so moji, v vseh se najdem, v ponos so mojemu srcu.«

Čutim bolečino toliko rodov, ki so na Goriškem trpeli nasilje nestrpnih sosedov – trpeli so, jokali, umirali zaradi zvestobe slovenstvu. Kri mi stopi v glavo, ko pomislim na bolečino štandreških mater, ki so jim črnosrajčniki iztrgali sinove, jih vta-knili v vojaške suknje, okovane škornje ter jih razselili po bataljonih v oddaljene ita-lijanske kraje. Trpim z vsemi nedolžnimi, strtimi, razžaljenimi skozi stoletja. Čutim bolečino vseh, ki jim je srce krvavelo ob pogledu na razrušene domove, cerkve, ka-pele in druga sveta znamenja, domača ognjišča, ko se je nad Štandrežem razbohotilo divje sovraštvo. Trpim z miroljubnim ljudstvom Goriške, Koroške, Kanalske doline, Tržaške in Porabja. Čutim težo križa ob misli na plejado duhovnikov čedermacev, ki so ob svojem ljudstvu vztrajali v najbolj usodnih časih, prepoznavnih z grožnjami à morte il prete / smrt duhovniku. Čutim kalvarijsko dramo, ki jo je doživel goriški nadškof Frančišek Borgia Sedej; na steno njegovega nadškofijskega doma v Gorici so ljudje s fašistično dušo z velikimi črkami zapisali: »Smrt Sedeju, svinji!« Čutim krvave srčne utripe predvojnih upornikov proti raznarodovanju, predvsem tistih, ki so padli v Bazovici ali na Opčinah na Tržaškem.

»Draga Beti! Zaskeli me vrat ljubljanskega škofa Antona Vovka: ožgan je od kolarja na novomeški železniški postaji. Težke kapljice pelina goltam, ko spo-minsko obnavljam pripoved stoterih slovenskih duhovnikov, žge me v prsih, ko pomislim, za kakšno ceno so ohranjali slovensko besedo, pesem, šolo, vero in kulturo zavedni Slovenci od Slovenske Benečije do Porabja. Dolga, brezmejno dolga je ta povest o varuhih in ljubiteljih slovenske pesmi in besede na obrobju moje domovine.«

Ob vsem *zgodovinskem mačku* pa ne morem prezreti veličastne govorice ob pritr-kavanju zvonov, ki iz lin zvonikov slovenskih cerkva, doma in na tujem, vabi k pra-znovanju cvetne nedelje, k velikonočni in telovski procesiji, k nedeljskemu bogosluž-ju, in me v koordinate večnosti postavlja trikratni velikonočni aleluja, vsak dan pa večerni ave. To je ob prelesti slovenske narave ohrabrujoče in osrečujoče!

»To je večni koral,« se je zganila Beti in se zazrla v daljo. Njen pogled je bil ubran in lep kot sama sveta nebesa. V njenih očeh sem zaznal njeno otroško lepoto, zami-getalo je tisoč imenitnih reči, zvončki na tratah in tulipani v vrtovih, ajdove cvetlič-ne ravni, regrat se je dobrikal, v gajih se je oglašal orkester ptičjega petja ... Deželo

otrok sem zasanjal, v njihovem smehu je bilo neskončno žarenje dobrotnih bitij – mnogo več jih je bilo kakor v bajkah *Tisoč in ene noči*.

Kako zelo je res! Ko pa s korov slovenskih cerkva ob orgelski spremljavi zadoni Händlov Aleluja, bolj kot kdaj, takrat verujem v povečano Slovenijo: dovolj je trpela in umirala, dovolj je ljubila in odpuščala. To predvsem je obzorje moje Slovenije.

Triglav

Foto: Oto Naglost

Ignacij Voje

ODKUPOVANJE UJETNIKOV

Mit o Juriju Kozjaku, slovenskem janičarju

Celih petsto let so imeli naši predniki v bližini vzhodne meje turškega sovražnika. Od srede XV. do srede XVI. stoletja so turške čete vpadale v naše dežele, požigale vasi in ropale ter odvajale naše ljudi v sužnost. Kaže, da se je v njihovo zavest ob povezavi s Turki najbolj vtisnila prav usoda ujetnikov. Med leposlovnimi deli na to temo so posebej vredna omembe Prešernova Turjaška Rozamunda, Jurčičev Jurij Kozjak, slovenski janičar ali Sketova Miklova Zala, nekatere Aškerčeve pesmi, pa Menartove Srednjeveške pri-dige in balade.

Posledice turških vpadov na slovenskih tleh so bile za prebivalstvo zelo hude. Cilj turških napadalcev je bil nagrabiti čim več plena in ujetnikov. Znano je poročilo iz Celja iz leta 1471, v katerem je navedeno, da je na Štajerskem požganih 7 mest in okrog 200 vasi, 3000 ljudi pa naj bi bilo pobitih ali odpeljanih v sužnost. Po Unrestovem poročilu naj bi Turki v osemdesetih letih XV. stoletja ob enem samem napadu odpeljali iz Savinjske doline 10.000 ljudi. Po oceni kranjskih, štajerskih in koroških stanov so Turki do leta 1508 ubili ali odpeljali v sužnost 200.000 ljudi. Kranjski stanovi so v instrukcijah poslancev na skupnem zboru notranjeavstrijskih dežel leta 1525 navedli, koliko so Turki v poslednjih šestdesetih, sedemdesetih letih napredovali in kako so v štiridesetih in petdesetih letih tridesetkrat pustošili po Kranjski in odvedli v sužnost 200.000 ljudi. Čeprav je bilo v turško sužnost odvedenih mnogo prebivalcev slovenskih dežel in se je o tem veliko govorilo in razpravljalo, navajale so se tudi številke, pa v bistvu nihče ne ve, koliko jih je v resnici bilo. Brez dvoma so navedeni podatki pretirani, če upoštevamo približno cenitev prebivalstva v tem času na slovenskem ozemlju.

Turki so slovenske in druge ujetnike prodajali na trgih za sužnje po vsem Balkanu. Petina od skupnega števila zajetih prebivalcev je postala sultanova last. Bistre in dobro raščene fante so poslali v janičarske šole, lepo razvita dekleta pa v sultanov harem. Preostali del plena in ujetnikov so razdelili tako, da je en del pripadal vojaškemu komandantom, en del pa sandžakbegom, ki so sodelovali pri turških vojaških ak-

cijah. Sicer pa so bili ujetniki uporabljeni kot suženjska delovna sila v poljedelstvu, živinoreji, obrti, kot hišna služinčad ipd.

Odvajanje ljudi v turško suženjstvo je posledično uveljavilo posebno obliko trgovine. Odkupovanje sužnjev in ujetnikov je postalo za poslovne ljudi vir zaslužka, ki je bil včasih donosnejši od običajne trgovine. Med ljudmi, ki so se ukvarjali z odkupovanjem ujetnikov od Turkov, naletimo na dubrovniške trgovce, sicer znane po poslovnih zvezah s Turki. Dubrovničani, ki so se gibali po turškem ozemlju, so prinašali vesti o ujetnikih, s katerimi so se srečali ali o katerih bi karkoli slišali. Te vesti so sporočali njihovim sorodnikom ali prijateljem, ki so prihajali v Dubrovnik, da bi organizirali njihovo reševanje. Med tistimi, ki so jih Dubrovničani našli na turškem ozemlju kot sužnje, največ v Bosni, so bili posamezniki iz slovenskih dežel, iz Hrvaške, Like in Dalmacije, pa tudi iz nemških dežel, Italije in zlasti iz Furlanije; v turško ujetništvo so prišli v času bojov s Turki ali pa med vpadi turških čet proti zahodu. Ker je velik del teh reševalnih akcij potekal prek Dubrovnika, je postalo to mesto nekakšen center za odkupovanje sužnjev in ujetnikov.

Posebne pozornosti pri odkupovanju iz turškega ujetništva so bili deležni plemiči in pripadniki višjih družbenih slojev. Ko Valvasor opisuje turški vpad avgusta leta 1475 v naše kraje, omenja, da so kmalu po tem napadu odkupili več ujetih plemeni-tašev: Jurija Šenka, koroškega deželnega glavarja, za 4000, Ludovika Kozjakarja za 2000, Jurija Himmelberga prav tako za 2000 in Vilhelma Galla za 1000 dukatov, medtem ko se je odkupnina za ostalih šest plemičev gibala od 100 do 500 dukatov. Prva četverica se je lahko odkupila le skupno z izplačilom celotne vsote 9000 dukatov, ki se s smrtjo enega izmed njih ne bi mogla zmanjšati. Valvasor ne pove ničesar o tem, kako so jih odkupili in kdo je posredoval pri odkupovanju.

Josip Jurčič je kot stvarno podlago in kot zgodovinski okvir za svojo povest *Jurij Kozjak, slovenski janičar* uporabil turški vpad iz leta 1475, katerega opis je našel pri Valvasorju. Čeprav je Jurčičeva zgodba izmišljena, prav tako tudi glavni nosilci dogajanja, je umeščena v čas in prostor resničnih zgodovinskih dogodkov. Posebno pride to do izraza v poglavju, kjer pisatelj opisuje pokol na Muljavi in plenjenje samostana Stična. Napad naj bi se zgodil na praznik sv. Marka Evangelista, 25. aprila. V povesti se kot organizator odpora proti Turkom navaja Jurij Šenk, koroški deželni glavar. Na pomoč bi mu moral priti Peter Kozjak, ki pa je predstavljen kot negativna osebnost, boji se smrti in se noče žrtvovati za domovino. Namesto njega je priskočil na pomoč Juriju Šenku Ludovik Kozjakar, Petrov sorodnik, ki je prevzel poveljstvo nad kozjaškimi in stiškimi hlapci. Spopad s turško vojsko, ki jo je vodil Ahmed paša, je bil usoden za fevdalce, ki so padli Turkom v roke in bili odpeljani v sužnost.

Turški vpad, v katerem so padli v ujetništvo Jurij Šenk, Ludovik Kozjakar in ostali plemiči, pa je dejansko potekal v avgustu leta 1475, a ni prizadel Kranjske. Takrat

so Turki vdrlji predvsem na Dravsko polje in v jugovzhodno Štajersko. Štajerski so tedaj prihitele na pomoč vojske s Koroške in Kranjske, a so bile pri Bizeljskem ob Sotli premagane. Pri tem napadu je padlo precej kranjskega plemstva, omenjeni plemiči pa so prešli v turško ujetništvo.

Tudi v tem primeru je potekalo reševanje kranjskih in koroških plemičev v Dubrovniku. V dubrovniškem arhivu so se ohranili zanimivi podatki o njihovem odkupovanju. Dubrovniški senat je 17. januarja 1476 dovolil prehod preko Omble (Rijeke Dubrovačke) skupini ujetnikov, ki jih je turški sel pripeljal v Dubrovnik in izročil dubrovniški vladi. Sultan je v pismu, naslovljenem na dubrovniško vlado, med drugim omenil Ludovika Kozjakarja in njegove tovariše, ki so bili v turškem ujetništvu. Verjetno je šlo za osvoboditev prvih štirih plemičev, ki se omenjajo pri Valvasorju. Kdo je Ludovik Kozjakar? Bil je gospodar gradu Kozjak, ki je dal tej plemiški rodbini ime. Grad Kozjak se dviguje na strmem in kamnitem bregu med Ljubljano in Novim mestom. Poleg tega je bil Ludovik tudi gospodar gradu Mirna. Bil je zadnji predstavnik rodbine Kozjakar.

Ludovik Kozjakar se je kasneje še enkrat vrnil v Dubrovnik in poskušal s posredovanjem dubrovniških oblasti rešiti kranjske plemiče, ki so še ostali v turškem ujetništvu. Ker so nekatere medtem že odpeljali v Carigrad, se je dogovarjanje o odkupu zavleklo, razen tega so Turki povečali odkupnino. Na koncu je Ludoviku uspelo odkupiti le dva viteza, in sicer Sigismunda von Polheima in Heinricha Pruescheckena, pa še to bolj po naključju. Ta dva namreč nista bila odpeljana v Carigrad, ampak sta ostala pri paši v Bosni. Ko je Kozjakar še naprej prosil dubrovniško vlado za posredovanje pri turških oblasteh, da bi odkupil tovariše, ki so še ostali v turškem ujetništvu, mu Dubrovničani niso ugodili. Senat Kozjakarju verjetno ni ugodil zato, ker so imeli Dubrovničani nemalo sitnosti s Turki pri odkupovanju Ludovika Kozjakarja in ostalih kranjskih plemičev. Njegovi vojni tovariši, ki so bili odpeljani v Carigrad, so bili namreč prodani na suženjskem trgu.

Kajetan Gantar

KAKOR DRUŽINSKI ČLANI

Kako sem postal odbornik Mohorjeve družbe

Nekega dne je prišel k meni domov na obisk prijatelj Otmar Črnilogar. Še preden se je dobro usedel in mu je Roža postregla s kavico, se je razgovoril in nazadnje tudi prešel k bistvu: »Veš, hotel sem ti povedati, da nisem samo župnik v Podragi in profesor latinščine na vipavski gimnaziji, ampak imam še cel kup drugih obveznosti. Med drugim se z domačini živahno udeležujem v vipavskem planinskem društvu, kjer smo pred kratkim z domačini trasirali in markirali Gradiško turo, drzno planinsko pot nad strmimi prepadi na nizki nadmorski višini. Ker vem, da rad plezaš po hribih, te bom ob prvi priložnosti popeljal po Gradiški turi. Poleg tega sem tudi tajnik Mohorjeve družbe. Zadnjič smo se na odboru pogovarjali, da bi bilo lepo, če bi imeli v našem odboru tudi kakega mlajšega človeka z univerze. Obrnil sem se že na več znancev, če bi kdo hotel postati odbornik Mohorjeve, pa se vsi tega branijo in otepajo. Izgovarjajo se s preobremenjenostjo in z vsem mogočim, v resnici pa ... saj veš, kakšni so časi ... odborništvo v takšnih cerkveni bratovščini ti danes ne prinese pospeška v karieri, prej kaj drugega. In če zdaj še tebe vprašam, ali bi hotel biti odbornik Mohorjeve? Mi boš tudi ti dal košarico?«

Moram odkrito priznati, da sem ob tem vprašanju tudi sam najprej nekoliko omahoval. Komaj sem po mučnih in dolgotrajnih zapletih prišel za asistenta na univerzo, že me je čakala reelekcija. In vedel sem, da pri reelekciji bolj kot vsi znanstveni članki in pedagoška uspešnost šteje »tretja košarica«, v kateri je to, čemur se reče »odnos do naše družbene stvarnosti«, kot pogoj za napredovanje ali vsaj za ohranitev dela na univerzi.

»Kaj pa, če bi se Mohorjeva družba z uradnim dopisom obrnila na rektorat univerze in prosila, naj univerza nekoga delegira v odbor Mohorjeve družbe?« sem vprašal. »S takšnim uradnim delegatom univerze bi se položaj Mohorjeve družbe samo še okrepil in njen ugled bi samo še zrasel,« sem utemeljeval svoje izmikanje.

»Vidiš, ravno tega pa ne maram. Univerza kot svojega uradnega delegata gotovo ne bo predlagala človeka, kot si ti, ampak kakega poklicnega religiologa, ki nam bo solil pamet, obenem pa bo zanesljiv sodelavec Udbe. Že tako imamo vtis, da Udba ves čas bedi nad nami in nam gleda pod prste. O vsem, kar se v Mohorjevi družbi dogaja, sta Udba in CK obveščena prej kot večina naših odbornikov.«

V dokaz mi je povedal, kaj je doživel nekaj dni prej, ko je potoval iz Vipave na sedež Mohorjeve družbe v Celje:

»Že na avtobusni postaji v Vipavi (*takrat Otmar še ni imel avta*) mi pade v oči človek, za katerega sem takoj videl, da ni iz naših krajev. V Postojni stopim na vlak za Ljubljano in vidim, kako gre ta človek med vožnjo dvakrat mimo in pogleda v moj kupe. V Ljubljani prestopim na vlak za Celje; in spet gre isti človek med vožnjo dvakrat mimo in pogleda v moj kupe. V Celju se odpravim s kolodvora v prostore Mohorjeve družbe; in na tej kratki razdalji spet dvakrat srečam istega človeka. Ko opravim zadeve, zaradi katerih sem prišel na sedež Mohorjeve, zavijem v bližnjo gostilno na kosilo. Preden mi postrežejo s tem, kar sem naročil, se še enkrat ozrem naokrog in opazim istega človeka, kako sedi sam samcat v temačnem kotu za mizo in se dela, kot da me ne vidi. Takrat pa me razsvetli in opogumi sam Sveti Duh. Vzamem z mize svoj bokalček in se z njim odpravim v tisti temačni kot, pa človeka vljudno vprašam: `Vidim, da sedite čisto sami pri mizi. Kaj vam ni dolgčas? Dovolite, da prisedem? Zdi se mi, da sva se danes že nekajkrat srečala, pa sem rekel sam pri sebi: S tem človekom bi pa rad trčil na zdravje! Saj dovolite, da vas častim?`

`Nikar si, no, z mano ne delajte stroškov,` je v zadregi zajecjal človek, ki pač ni pričakoval takšnega vabila .

`Ah, kakšni stroški, dajte no!` sem ga tolažil. `Sicer pa dovolite, da se vam predstavim: ime mi je Otmar Črnilogar, po poklicu sem duhovnik, župnik v Podragi na Vipavskem, hkrati poučujem na bližnji cerkveni gimnaziji. In en kozarček, to pa res niso stroški. Sicer pa – saj veste, kaj pravi narod: Kjer so farji, tam so d'narji.`

Nalil sem mu kozarec in trčila sva na zdravje. Resda se je mož ob tem držal, kot bi pil pelin. Najbrž mu je šlo po glavi, kaj naj poroča svojim šefom, ko si je dovolil, da mu fajmošter plača pijačo.«

Po tej zgodbici je Otmar nadaljeval: »Ne, resno mislim: tvoj predlog ne pride v poštev. Več delegiranih članov v našem odboru pa res ne potrebujemo. Že zdaj imamo dva, ki sta delegirana od Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL). Še enkrat ti rečem, ravno takšnega, kot si ti, bi radi imeli v našem odboru. Vem, da se nate lahko zanesemo. Če ti je nerodno, si lahko vzameš še en teden za premislek.«

»Nič mi ni nerodno, sem v tem kratkem času sam pri sebi že vse razmislil in se

tudi že odločil: z veseljem bom sodeloval v odboru Mohorjeve družbe. Po tvoji priporočeni sklepanju, da bo zanimivo in včasih tudi napeto.»

In tako sem postal odbornik Mohorjeve družbe in dve desetletji sodeloval v njenih dejavnostih, vse do naše osamosvojitve in pomladne otoplitve, ko ni bilo več težav najti kakega mlajšega odbornika iz vrst univerzitetnih učiteljev.

Seje odbora so bile res zanimive, včasih napete, včasih pa tudi zabavne. Mohorjeva družba se je ves čas ubadala s finančnimi težavami. Z namenom, da bi se iz njih izklopala, je nekoč (mislim, da nekje v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja) padla zamisel, naj Mohorjeva izda kak gobarski priročnik, saj je zadnja gobarska knjiga v Sloveniji izšla pol stoletja poprej in je bila že zdavnaj razprodana. Ker je bila ravno v tistem času dobra gobja letina, je šel mohorjanski gobarski priročnik za med, postal je prava uspešnica. Zanimivo pa je, da sta ob tem izražala pomisleke ravno delegata SZDL in nas poučevala, kako je prvenstvena naloga Mohorjeve družbe v socializmu izdajanje verskih knjig, ne pa, da s komercialnimi izdajami dela konkurenco državnim založniškim podjetjem.

Sicer pa smo se v odboru med sabo razumeli kot člani ene družine. Včasih smo se tudi malo sporekli in sprli, ampak to se dogaja pač v vsaki normalni družini. Posebno živo se spominjam prepira, ki se je vnel ob predlogu, naj bi Mohorjeva spet izdala kako Rebulovo besedilo. Nekaj odbornikov je temu ugovarjalo, češ da je po izidu Rebulovega romana *Divji golob* število udov v njihovih župnijah občutno upadlo, temu pa naj bi bila kriva ravno tematika Rebulovega romana, ki je njihovim župljanom tuja. Takrat pa je Viktor Smolej povzdignil svoj glas: »Sramota! Če Mohorjeva družba ne bo tiskala Rebula, enega naših največjih živečih pisateljev, enega redkih, ki se ne sramuje svojega krščanskega prepričanja, kdo ga bo potem še tiskal? In kaj boste tiskali namesto tega, kar bi se po umetniški vrednosti lahko vsaj približno primerjalo z Rebulom?«

Po tem Smolejevem nastopu so se oči vseh nehote obrnile tja, kjer sta sedela delegata Socialistične zveze. Starejši od njiju, Franc Kimovec-Žiga, je to nekako občutil in vprašal: »Zakaj me pa tako gledate? Prosim, nikar ne glejte v meni samo uradnega delegata Socialistične zveze, ampak včasih tudi pravega starega mohorjana, še iz predvojnih let, ki si iskreno želi, da bi Mohorjeva še naprej uspešno opravljala svoje poslanstvo. Če pa že hočete vedeti, kaj si mislim o Rebulovem romanu, vam povem, da sem *Divjega goloba* prebral in ne bi imel nič proti, če bi Mohorjeva izdala še kaj podobnega.«

K temu moram pripomniti, da ob tej priložnosti Žiga Kimovec ni prvič sebe predstavljal kot »pravega starega mohorjana«. Tudi že prej je nekajkrat govoril s podobnimi poudarki. V njihovo iskrenost pa sem nekoliko dvomil, ker mi je ostalo v spominu, kako je bil tudi on eden od članov triumvirata (Boris Zihlerl, Metod

Mikuž, Franc Kimovec-Žiga), ki je petnajst let poprej ob znani »Slodnjakovi aferi« šel k Slodnjaku, da ga »pregovori« (dejansko pa prisili) k predčasni upokojitvi.

S posebnim veseljem se spominjam pobude in predloga, naj pripravim novo posodobljeno izdajo Sovretovega prevoda Avguštinovih *Izpovedi* (*Confessiones*) z izčrpnimi opombami. Priskrbeli so mi lep izvod prve izdaje te imenitne knjige v monumentalni Plečnikovi opremi. Vanj sem lastnoročno vnašal popravke in izboljšave, tako da je ob robu marsikje zmanjkovalo prostora in sem moral večkrat zraven prilepiti nov list s spremenjenim prevodom. Ves čas sem Sovretov prevod primerjal z latinskim tekstom in si prizadeval, da se ne bi preveč oddaljeval od latinskega izvornika, da pa tudi ne bi povsem zabrisal vseh enkratnih značilnosti osebno obarvane Sovretove dikcije. Ob tem sem se večkrat počutil, kot da plovem med Scilo in Karibdo. Nato mi je Roža v poznih nočnih urah vse to pretipkavala (takrat seveda še nismo imeli računalnikov) in me s svojim nezgrešljivim poslušom opozarjala na različne jezikovne trdote in nerodnosti. Skupno sva vse to še enkrat prebrala, izpilila in izgledila. Ko sem rokopis nazadnje oddal, so na seji razpravljali o višini naklade. Več odbornikov se je balo, da ne bi izvodi te knjige obležali neprodani, zato so predlagali naklado 800 izvodov, drugi pa so – nasprotno –, navijali za naklado tisoč ali še več izvodov.

Ko je knjiga tik pred koncem leta 1977 izšla, sem s tesnobo v srcu čakal, kakšni bodo kritični odmevi v javnosti. Še zlasti tesno mi je bilo, ko sem nekaj tednov po izidu na Filozofski fakulteti srečal profesorja dr. Jožeta Kastelica, ki mi je dvoumno rekel: »Vaš Avguštín gre pa nekaterim na naši fakulteti zelo v nos.« Toda že nekaj dni po tem srečanju je v prilogi Dela, v Književnih listih, izšla bleščéča ocena, ki se je začela z besedami: »Knjiga leta 1978, ki je bila že v prednaročilu tako rekoč razprodana«, še preden je prišla na knjižne police. Pisec ocene je bil ravno prof. Kastelic, ki ni skoparil s pohvalami: Avguštínove *Izpovedi* v moji novi priredbi so mu bile »čudovito branje«, »tako sveže in tako zaželeno branje«. Ker je v takratnih medijih vse, kar je dišalo po religiji, veljalo za tabu, od presenečenja najprej kar nisem mogel verjeti svojim očem, da prav berem.

Le nekaj dni po tem so me poklicali z uredništva ljubljanskega radia, naj pripravim oddajo o Avguštínovih *Izpovedih*.

In spet od presenečenja nisem mogel verjeti, da prav slišim.

Odleglo mi je.

Navdal me je občutek, da so po dolgotrajni in hudi zimi pri nas nazadnje vendarle zavele drugačne, toplejše pomladne sapice in da tudi cerkveni očetje z Avguštínom na čelu zapuščajo geto zaukazanega molka, kamor so bili desetletja potisnjeni in utesnjeni.

Dobil sem vtis, da se bliža pomladna otoplitev, čeprav je moralo do nje preteči še več kot dve desetletji.

Janez Suhadolc

SLOVENSKA ARHITEKTURA

Ali: arhitektura na Slovenskem

Najprej nekaj pojasnil k naslovu. Povsod po naši domovini odkrivamo zapuščino starih Rimljanov. Nekateri predmeti imajo veliko umetniško vrednost. Govorimo in pišemo lahko o rimski ustvarjalnosti na Slovenskem. Razumljivo je, da ne gre za slovensko umetnost, saj Slovencev takrat na sedanjem ozemlju Slovenije še ni bilo. Romanika, gotika, renesansa, barok, klasicizem ... so evropske umetniške stilne usmeritve, ki veljajo tudi za Slovenijo. Takrat smo že poselili današnjo Slovenijo. Tudi na Slovenskem je nastalo veliko prominentnih umetnostnih spomenikov. Avtorji niso zmeraj izpričani, če so, so povečini tujci. Stiški samostan, na primer, so zgradili francoski arhitekti v XIII. stoletju, ljubljanska stolnica je delo italijanskega arhitekta Andrea Pozze (1642 – 1709), poslikal jo je prav tako Italijan Giulio Qualio (1668 – 1751). Hotel Union v Ljubljani je zgradil hrvaško – madžarski arhitekt Josip Vancaš (1859 – 1932) itn. Kdaj se torej začne slovenska umetnost? Je za slovensko umetnost dovolj, če avtor misli, govori in piše po slovensko? Ne zmeraj, ampak v mnogih primerih bi bil to čisto dober kriterij. Po tem določilo bi se resna slovenska likovna umetnost začela v času romantike v začetku XIX. stoletja. Še ostreje za določitev slovenske umetnosti je merilo, po katerem je slovenska umetnost le tista, kjer je mogoče ugotavljati slovensko tipičnost in, vsaj v načelu, drugačnost od konkurenčne produkcije drugih narodov okrog nas.

Delo arhitektov in oblikovalcev se prepleta in marsikaj v oblikovalski stroki je nemogoče pojasniti brez arhitekturnega ustvarjanja in narobe.

Regionalno in globalno

Naslovna dilema skuša razlikovati med arhitekturno in oblikovalsko produkcijo, ki ima očitne slovenske posebnosti, ter tisto, ki bolj ali manj sledi aktualnim svetovnim usmeritvam v tej stroki. Drugače povedano: gre za razmerje med »regionalno« in »globalno« naravnano ustvarjanje v arhitekturi in oblikovanju. Slednji se pogosto

označujejo kot »modernisti«, včasih tudi kot internacionalno usmerjeni ustvarjalci. Akterji v stroki se zato delijo na »regionaliste« in na »globaliste«. Prvi skušajo delovati v skladu s slovensko umetnostno tradicijo, njihovi izdelki naj bi imeli razpoznavno slovensko identiteto. Regionalistov ali tradicionalistov je sorazmerno malo. Globalisti so v velikanski večini. Globalisti delujejo tako, kot to sugerira in celo zapoveduje veliki beli svet. V praksi to pomeni, da se zgledujejo po vzorih razvitega zahodnega sveta, včasih je za zgled še Japonska. Resnica je, da je trojka Janez Jager (1871–1959), Ivan Vurnik (1884–1971) in Jože Plečnik (1872–1957) na Slovenskem zasnovala nekaj, kar lahko imenujemo slovenski arhitekturno-oblikovalski stil.

Janez Jager

Janez Jager je leta 1898 oblikoval notranjščino Slovenske (!) kavarne v stavbi na Dvornem trgu v Ljubljani. Do nedavnega je bila prav v teh prostorih Knjižnica Otona Župančiča. Janez Jager je pri svojem delu izrecno poudarjal slovenski značaj ureditve te kavarne. Kavarna naj bi bila oblikovana v razpoznavnem slovenskem narodnem slogu. Leta 1932 je zamrla in vsa oprema je bila ob tem uničena. Ostalo je le nekaj ne preveč razločnih fotografij te notranjščine. Iz njih je mogoče razbrati nekoliko (po slovensko ?) modificiran »altdojč« stil te opreme. Kaj naj bi bilo tipično slovenskega pri tej opremi je težko ugotavljati. Morda in celo zelo verjetno je, da naj bi prišla slovenskost do izraza pri bogati dekoraciji posameznih kosov pohištva, ki je na omenjenih fotografijah težko berljiva. Vsekakor je bil Janez Jager prvi, ki je razločno in s poudarkom izpostavil slovenskost v arhitekturi in oblikovanju. Janez Jager se je še pred prvo vojno preselil na Kitajsko in potem za zmeraj v Ameriko.

Ivan Vurnik

Najbolj znani stvaritvi Ivana Vurnika sta sokolski dom na Taboru in Vzajemna zavarovalnica na Miklošičevi cesti v Ljubljani. Realiziral je še celo vrsto oprem, zlasti cerkvenih. Za vse naštetu velja, da je narejeno v takrat veljavnem stilu art deco, vendar je Ivan Vurnik poudarjal slogovno slovenskost svojih stvaritev. Bogato okrasje naj bi bilo oblikovano po slovenskih tradicionalnih ornamentih na vezeninah, pleteninah, poslikanih in rezljanih skrinjah, narodnih nošah in podobno. Posebej je izpostavil motiv nageljna kot tipično slovenske cvetlice. Res je mogoče slediti stiliziranemu cvetu nageljna zlasti pri obeh stavbah, pa tudi drugod. Mogoče je hotel Vurnik promovirati nagelj kot arhetipsko formo za slovensko umetnost, kakor je akant za grško in rimsko, lotosov cvet in papirus za egipčansko, konj za staroperzijsko, koruza za predkolumbovsko umetnost v Ameriki itn. Kjer je bilo mogoče, se je odločal za prevlado rdeče- modro-bele barvne sheme. Ivanu Vurniku je pri risanju slovenskega arhitekturnega okrasja stala ob strani žena, slikarka Helena

Vurnik. Široke ljudske množice Vurnikovega dela niso zmeraj razumevale kot »slovenske«. Za barvito Vzajemno zavarovalnico se je udomačil nekoliko posmehljiv izraz »Indijski konzulat.«

Zbiralci narodnega blaga

Trije ustvarjalci so vsak po svoje pledirali za slovensko arhitekturo in oblikovanje. Za vse tri velja, da so z veliko vnemo in predvsem s prizadevnostjo zbrali gradivo in osnove za prakticiranje »narodne umetnosti«. Albert Sič (1865–1949) je v letih 1918–1924 objavil več knjig o slovenski ljudski umetnosti. V njih zavzeto in temeljito nakazuje možnosti za uveljavitev in prakticiranje slovenskega stila v arhitekturi in oblikovanju. Jože Karlovšek (1900–1963) je v letih pred drugo vojno napisal tehtni knjigi *Slovenski ornament* in *Slovenska hiša*. V obeh knjigah se zavzema za slovensko razpoznaven stil v arhitekturi, oblikovanju in tudi slikarstvu. Oto Grebenc je leta 1938 objavil veliko mapo z naslovom *Moderno slovensko pohištvo po narodnih motivih* z mnogimi primeri »po slovensko« oblikovanim pohištvom. Vsi trije avtorji so bili z zavzemanjem za »narodno umetnost« v svojem času precej popularni. Nekateri gostinski lokali so se zgledovali po teh predlogah. V spominu še imam originalno opremljeno Unionsko klet, ki se ji je popularno reklo »V rožcah«, pač zaradi svojevrstne opreme in dekoracije v »narodnem slogu«. Žal tudi te izjemne opreme ni več. Marsikatera »kmečka« in »lovska« soba v meščanskih hišah v času med obema vojnoma se je prav tako ravnala po napotkih omenjene trojice. Skoraj vsi trije avtorji so precej pozabljeni. To je razumljivo, za modernistično večino slovenskih ustvarjalcev so nezanimivi.

Jože Plečnik

Daleč najmočnejša osebnost ob Jagru in Vurniku je bil gotovo Jože Plečnik. Bil je genij. Po mojem mnenju je najprominentnejši Slovenec vseh časov. Postavljam ga pred Prešerna. Njegov opus je neizmeren. Razpenja se od drobnih predmetov do oblikovanja znakov in knjig, razstav, oblačil, cerkvene opreme, nakita, igrač, pohištva vseh vrst, svetil, kandelabrov, spomenikov, zajčnic, kokošnjakov, kapelic, oltarjev, znamenj, cerkva, nagrobnikov, prodajaln, stanovanjskih stavb, letnih hišic, ut, lop, senčnic, javnih zgradb, športnih naprav, pokopališč, mostov, vrtov, parkov, rezidenc, stanovanjskih naselij, regulacij mest ... Kdo ne pozna Tromostovja, Križank, Čevljarkega mosta, Promenade, Univerzitetne knjižnice, Tržnice, Žal, cerkva, Stadiona, zapornic na Ljubljani, Napoleonovega spomenika, Slovenskega parlamenta ... če se omejim le na meni najbližje ljubljanske kapitalne realizacije. No, Slovenski parlament je ostal samo v zasnutku, zaenkrat smo ga realizirali le na kovancu za 10 centov. Ob vsem tem je bil še briljanten risar. Njegove risbe sodijo med najboljše, kar se je kdaj na Slovenskem narisalo. To kar tako, mimogrede.

Jože Plečnik je bil po svojem delu in razmišljanju renesančni univerzalist v najboljšem in najbolj dobesednem pomenu besede. Umetnostnozgodovinska stroka navadno meni, da se Plečnikovo delo izmika običajnim slogovnim opredelitvam. Sam ne menim tako. Glavnino njegovega dela uvrščam v slog art decoja. To je slog, ki je dominiral v zahodnem svetu v desetletjih po prvi vojni. Seveda je treba to oznako jemati silno previdno in z veliko rezervo. Jože Plečnik je velikanska ustvarjalna in samosvoja osebnost in se ga slogovno prav gotovo ne da umestiti z eno samo besedo. Bil je hibriden ustvarjalec. Zgleda in oblike je pobiral dobesedno od vseposod. Zgledoval se je po antiki, renesansi, egipčanski arhitekturi, pravoslavju, daljnem in bližnjem vzhodu, mikenski umetnosti, ljudski umetnosti, rasel je ob svojem velikem učitelju Ottu Wagnerju, poznal je Karla Friedricha Schinkla in Gottfrieda Semperja. Prakticiral je redimejd, snoval je drzne konstrukcije in gradbeniško montažo, v mnogih delih je ekspresiven, ponekod celo ekspresionističen, modernizem je načelno zavračal, a je v mnogih delih presenetljivo moderen, mnogo bolj kot kakšen proklamiran modernist. Preveč dobrega na kupu se pogosto spridi. Za Jožeta Plečnika to ne velja. Bil je obdarjen z neizmernim občutkom za lepo po kanonih antike za vse večne čase. Jože Plečnik postavlja pojem lepega izdelka pred vse drugo. V njegovih rokah se vse spremeni v arhitekturno pozlato. Nekatera njegova dela so bila tudi v resnici pozlačena, za prav vsa pa velja, da so bila opremljena z okrasjem. Mojster je zapisal: «Hiša brez dekorja, je kot človek, ki se nikoli ne zasmеji.» Jože Plečnik je neoporečno avtorski, še več, njegov stil je pri vsaki stvaritvi čitljiv in razpoznaven tudi nestrokovnjakom in čisto preprostim ljudem. Za njegova dela velja, da so vseč in jih cenijo strogi učenjaki ter najširše ljudske množice. Sprejeto je bilo na vseh ravneh in je ponarodelo, še ko je živel. Takega vsesplošnega priznanja ni imel in nima noben slovenski umetnik.

Še o slovenskem »narodnem stilu«

Resnica je, da so Janez Jager, Ivan Vurnik in predvsem Jože Plečnik zasnovali na Slovenskem v obdobju med obema vojnama slovenski arhitekturni in oblikovalski stil. Za majhno ljudstvo, kar Slovenci prav gotovo smo, je bil to neverjeten dosežek, nekaj, kar v svojem bistvu presega najbolj drzna upanja in pričakovanja. Nikoli prej in, žal, tudi nikoli kasneje nismo spravili skupaj kaj približno podobnega. Mnogo večji narodi, kot so nam bližnji Srbi in Hrvati ali celo Čehi, Poljaki in celo Rusi, niso premogli česa podobnega. Vse to veličastje je zastalo ob zmagi in prevladi modernizma v desetletjih po drugi vojni. Že v letih pred drugo vojno so se na Slovenskem pojavljali zagovorniki modernizma, vendar jim velikanska Plečnikova osebnost ni dopustila popolne uveljavitve. Plečnikov odhod leta 1957 je bil za moderniste v bistvu veliko olajšanje. Padla je največja ovira na zmagoviti poti novih arhitekturnih idej

in arhitekturne prakse. Slovenski arhitekturni slog je bil zatrt, prevladal je modernizem. Ta je povzdignil dolgčas in puščobo na piedestal vrline in lepote. To dodatno garnira z znanima gesloma »Funkcija določa formo« in »Manj je več«, sledi jima geslo »Ornament je zločin«. Iz tega rekla bi se dalo sklepati, da so tisti, ki ornament prakticirajo ali so ga prakticirali, pač zločinci. Slovenski filozof Slavoj Žižek (1949) se je v nekem spisu o Jožetu Plečniku tudi nekako tako izrazil. Najbolj banalna razlaga teh gesel bi bila, da je vse lepo in dobro v arhitekturi in oblikovanju, če le zadošča vsakdanjim eksistencialnim zahtevam. Mnogi moji kolegi mi zatrjujejo, da je treba omenjena gesla razumevati kontekstualno; kaj naj bi to pomenilo, mi ni jasno. Večina mojih kolegov meni, da se je zgodilo, kar se je moralo zgoditi. Najbrž imajo prav. Modernizem je pravzaprav načelo globalnega enoumja. Za moderniste ni nič hudega, če je po modernistični maniri ves svet preplavljen s stereotipnimi brezizraznimi stavbami, ki jih nihče ne mara in ki niso arhitekturno nikomur mar. Za moderniste je važna zmaga ideje, arhitektura bo že prišla kdaj potem, ko bo preniknila v vse pore in zavedanje morebitnih graditeljev.

Plečnikova šola

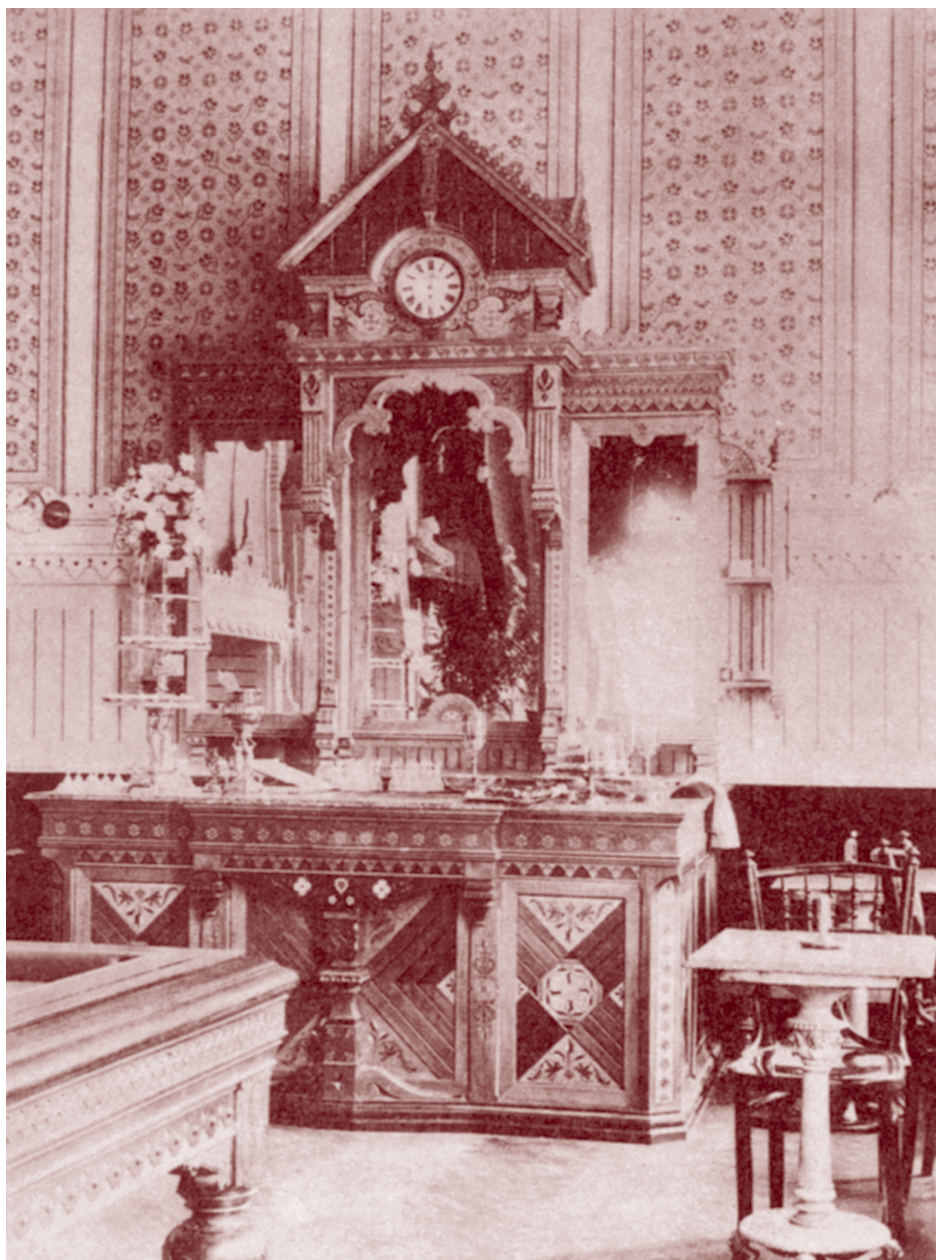
Jože Plečnik je kot univerzitetni profesor v svojem stilu vzgojil nekaj desetih slovenskih arhitektov. Ob zmagovitem navalu modernizma so mnogi konvertirali in postali nosilci »napredne« slovenske arhitekturne misli in prakse. Tisti, ki so ostali zvesti mojstrovemu stilu, pa so si pridobili oznako starokopitnežev, nazadnjakov, desničarjev, klerikalcev, skratka deviantnih osebnosti, ki niso doumele, kako se svet pravilno vrti. Bili so deležni vsakršnih posmehovanj in zasmehovanj, bili so odri-njeni na rob arhitekturnega ustvarjanja na Slovenskem. Najbolj pogosta slabšalna oznaka je bila »Plečmanovi epigoni«. Med njimi ni bilo osebnosti, ki bi bila primerljiva z učiteljem, vendar menim, da so producirali solidno in upoštevanja vredno arhitekturo. Vsa njihova produkcija ni doživela nobenega javnega priznanja ali omembe v uradni umetnostni kritiki. Uradna javnost se je do te produkcije obnašala tako, kot da je dobesedno ni. Gigantske Plečnikove osebnosti niso mogli spregledati, njegovo šolo in morebitne naslednike so z lahkoto prezrli. To razmerje je polno načelne sprevrženosti. Vsi modernisti so sesali mleko pri Le Corbusierju in drugih pionirjih modernizma, pa zato niso bili modernistični epigoni. Zanje velja, da so: »...spoznali in doumeli pomen in globino modernističnih idej in so se nanjo smiselno odzvali.« Tako ocenjuje njihovo misel in delo sočasna arhitekturna kritika. Za Plečnikove idejne naslednike ni bilo milosti. Bili so epigoni. Anton Bitenc (1920–1977), Anton Suhadolc (1997–1983) in Janez Valentinčič (1904–1994) so imena, ki mi najbolj prihajajo na misel. Vsi so že pokojni. Z njimi je dokončno izzvenel po Jožetu Plečniku urezan slovenski arhitekturni stil.

Modernisti

Modernizem ni bila povsem homogena in brezbarvna arhitekturno oblikovalska usmeritev. Družčina slovenskih modernistov je poznala kvalitetne vzpone in padce, znotraj nje so se izoblikovale posamezne struje in usmeritve ter podusmeritve. Mnogi modernisti so kljub zapovedani funkcionalistični puščobi avtorsko razpoznavni. Postplečnikova šola se je v grobem razdelila na »Ravnikarjevce« in »Mihevčevce«, kot so se imenovali pristaši Eda Ravnikarja (1907–1993) in Eda Mihevca (1911–1985). Edo Ravnikar je modernistično prakso tudi teoretično opredeljeval. Kljub temu je njegovo domnevno najboljšo delo grobišče internirancev na Rabu (1953)) močno pod vplivom učitelja Jožeta Plečnika. Tudi drugače je njegovo delo v najboljših sekvencah polno subtilnega dekorja, čeprav sam v javnosti te besede ni nikoli uporabljal. Sočasna kritika je prav tako shajala brez te oznake. Edo Mihevc je gradil predvsem ob slovenskem morju in je uveljavljal mediteransko regionalno arhitekturo. Tudi nekateri drugi uveljavljeni arhitekti so se včasih navdihovali v slovenski tradiciji in umetnostni preteklosti. Dušan Grabrijan (1899–1952) je skušal precej eksotično združevati evropski modernizem z orientalsko tradicionalno gradnjo. »Meditransko-kraško« je bil usmerjen Svetozar Križaj (1921–1996). Tudi precej mlajši Vojteh Ravnikar (1943) se v svojih najboljših delih prilagaja kraškim tradicionalnim arhitekturnim posebnostim. Janez Lajovic je (1932) se s podrtim Hotelom Prisank v Kranjski gori in Hotelom Kanin v Bovcu spogleduje z okoliškimi gorami. Osnovna šola Majde Dobravec v Kranjski gori iz leta 1965 se zgleduje po slovenskih kozolcih. Kozolci so bili izvorna in arhetipska forma za arhitekta in oblikovalca Otona Jugovca (1921–1987). Marko Mušič (1941) prakticira kristalinično arhitekturo in se obenem oplaja s tradicijo baroka – tudi slovenskega. Mostovi Petra Gabrijelčiča (1947) obsegajo poleg modernizma še »arkadijske« motive. Pokopališče v Srebrničah arhitekta Aleša Vodopivca (1949) ne shaja brez antičnega razumevanja stebrov. V oblikovanju je treba omeniti Oskarja Kogoja (1942). Za večino svojega velikega opusa trdi, da je narejen v slovenskem stilu. Če bi hotel biti nekoliko ironičen, bi lahko zapisal, da so najboljša tista dela modernistov, ki kar se da odstopajo od ozkih in puščobnih načel modernizma. Dober modernizem je tisti, ki je v načelu in teoretično slab. Kadar modernisti odstopajo od najbolj trdih načel modernizma, pravijo, da se prilagajajo danim okoliščinam, včasih »prisluhnejo« regionalnim posebnostim. Podobno se izraža tudi sočasna arhitekturna kritika. Čez to nevidno besedno rdečo črto ne prestopijo niti ustvarjalci niti kritiki. Razprava o slovenskem arhitekturnem slogu ali celo praktikiranje deklarirane slovenske arhitekture in oblikovanja je v coni nezaželenega, prepovedanega, nespodobnega in celo grešnega. Večkrat imam občutek, da je s Plečnikom umrl tudi slovenski narodni slog. Modernisti so ga pokopali sto klafter globoko in nanj so navali težko skalovje, da ja ne bi še kdaj prišel na dan.

Slovenski slog v arhitekturi in oblikovanju: pomota, mit, prepovedano jabolko, zaprašena zgodovina, hrepenenje ali zabloda?

Jaz (Janez Suhadolc, 1942) na svoje slovenstvo nisem čisto nič ponosen, tega dejstva ne doživljam kot kakšno posebno milost. Vendar če sem že Slovenec in ne Hotentot, Nemeč, Brazilec ali Perzijec in govorim po slovensko, se mi zdi smiselno in naravno, da se tudi v svojih arhitekturno-oblikovalskih akcijah izražam po slovensko. Med svojimi rojaki sem precej znan kot oblikovalec pohištva, predvsem stolov. Pri svojem delu se zgledujem po opisanih predhodnikih, opiram se na slovensko ljudsko umetnost, arheološko dediščino, upoštevam stilna umetnostna obdobja na Slovenskem, seveda poznam tudi tokove sodobnega umetniškega

Janez Jager, Kredenca v biljardni
dvorani v Narodni kavarni
v Ljubljani, 1898

ustvarjanja. Imam se za regionalista. Delal naj bi v razpoznavni slovenski maniri. Lahko, da so moji izdelki staromodni, lahko, da so kičasti, domačijski, kot je glasba ansambla Avsenik, nepripravni za vsakdanjo rabo, neprimerni za množično proizvodnjo; vse to in še kaj zraven je lahko res. Vendar naj pripomnim, da so moji izdelki razpoznavni in skušajo nadaljevati tisto, kar bi lahko označil kot slovenski arhitekturno-oblikovalski slog. V romanju za slovensko arhitekturo in oblikovanjem (ne: arhitekturo in oblikovanjem na Slovenskem!) sem precej osamljen. To me ne vem kako ne moti. To, kar delajo vsi, povedano po pravici, me ni nikoli zanimalo!

Tale zapis skuša relativizirati in do neke mere omajati stereotipne predstave o arhitekturi in oblikovanju na Slovenskem vizavi slovenskega oblikovanja in slovenske arhitekture. Ni vse tako, kot se zdi, da je, in tudi vse kar je, ni tako, kot bi lahko bilo.

Albin Belko

STARA, VEČNA MODROST VZHODA

(... ali pa kdaj tudi ne ...)

»Hočeš spoznati modrost? Odpravi se na Vzhod!« Tako je bilo rečeno skozi stoletja, tako je rečeno danes. Modrost prihaja z Vzhoda.

Tukaj pa je tudi rek ex Oriente lux, da luč prihaja z Vzhoda, kar prvotno skoraj gotovo izvira iz dejstva, da od vzhoda prihaja sonce, rek, ki pa se je kmalu začel uporabljati predvsem v okviru krščanstva, saj je prav krščanstvo prineslo Evropi razsvetljenje. Tudi januarski Trije kralji so 'modri z Vzhoda'. Mi smo jim določili celo število ...

Vzhod, predvsem – Kitajska. Tisoče let burne zgodovine, vsaj tri tisoč let njene civilizacije: pisava, izumi smodnika, papirja, kompasa ... Kitajska modrost: vse od *Knjig sprememb* pa do Konfucija in številnih drugih modrecev – v glavnem svetovalcev vladarju.

Modrost tudi v pregovorih. Danes se dostikrat že ne zavedamo več, koliko na Zahodu uporabljenih rekov in pregovorov je kitajskega izvora. (*Bolje je prižgati eno samo svečko kot preklinjati temo. Če komu daš ribo, ga nahraniš enkrat, če ga naučiš loviti ribe, se bo lahko prehranjeval vse življenje ...* itn.) Vemo, da imajo mnogi pregovori evropskih narodov isti izvor – *Sveto pismo*, grške in latinske klasike ... in tudi, da je marsikateri pregovor sposojen od 'sosedov' in je prišlo pozneje samo do variacij. Toda pogosto najdemo povsem isto modrost, 'odkritje', pri najbolj oddaljenih narodih, kar kaže na stalno, večno, vsepričujočo enako reakcijo osnovnih človekovih lastnosti, »da gre za Tao, za naravne zakone, ki ostajajo v družbi že pod pamtiveka« in da torej »obstajajo splošni zakoni, ki niso od nas odvisni«. (Clive S. Lewis); da gre za resnice, vgrajene v samo človekovo bistvo, v njegovo naravo. Ljudska modrost! (Samo primer: našemu pregovoru *Mnogo babic, kilavo dete* ustrezata angleški *Mnogo kuharjev, ki pokvari juho* ali španski *Mnogo rok na istem krožniku – zmešnjava*. Pri Kitajcih pa je najti celo kar vrsto variacij: *Če ima konj dva gospodarja, je mršav. Če je čoln last dveh gospodarjev, pušča vodo*. Ta pregovor je doživel celo stopnjevanje: *En služabnik, dve vedri vode v hiši; dva služabnika, eno vedro vode; trije služabniki nobenega vedra v hiši ...*

Španski mislec Baltazar Gracián je med drugimi knjigami napisal tudi *Priročni orakelj* (1652), poln modrih misli, nasvetov. Nekateri še danes najbolj citirani pove-

do: *Misli, kakor misli manjšina, govori, kakor govori večina!* ali pa *Varuj se zmage nad višjim!* V njegovem oraklju pa je tudi rek: *Ne predajaj se prvemu vtisu.* (Mimogrede: dobesedno isti nasvet je najti v vzhodni modrosti že nekaj tisočletij prej ...).

Toda ti modri izreki so lahko tudi samo napol modri, prav tako bi namreč lahko rekli: *Ne premaguj svoje antipatije in predajaj se prvemu vtisu.* Komu se še ni zgodilo, da je ob prvem srečanju s kom dobil slab vtis – pogled v oči, stisk roke –, a se je potem predal 'analizam' (morda se motim, saj je od moje žlahte, saj je iz krščanske družine, njegov oče je vendar odličen mož, ipd.), pa se je izkazalo, da bi bilo bolje prepustiti se prvemu vtisu.

Podobno se nam utegne zgoditi tudi ob kakšnih vzhodnih poučnih zgodbah.

Revež živi s tremi kozami v skromni stajici, vedno tesneje mu je, obup se ga polasča, pa stopi k modrecu. Modrec mu svetuje, naj pripelje v stajo še tri koze. Revež uboga, toda čez teden dni se ponovno oglasi: zdaj je še huje. Modrec ga mirno poslušča in mu samo svetuje, naj doda še tri koze. Revež je zmeden, vendar uboga, toda v stajici je zdaj še bolj nevdržno, zraka primanjkuje, steče k modrecu in mu potoži. Dobro, reče modrec, zdaj pa umakni šest dodanih koz. Revež tako stori in – res – si oddahne zdaj ima občutek, da je stajica kar dovolj prostorna.

Zgodba utegne povedati, da včasih res samo še hujše nadloge prinesejo človeku zavest, da 'prej' le ni bilo tako hudo, kakor se je zdelo. Toda ... ali je to rešitev?

Krščanski, zahodni modrec bi ravnal drugače: morda bi svetoval, naj mož katero od koz zunaj stajice proda, si nakupi lesa pa si stajico poveča. Ali da proda dve kozi, si kupi eno, ki je boljša mlekarica, se posveti izdelovanju sira, prodaji, z izkupičkom razširi stajo. Tako bi že kmalu res lahko imel več prostora in ne samo ... občutka.

Mar se niso že takrat šli virtualnih in realnih rešitev problemov?

Ali pa na prvi pogled pristrčna zgodba o možu in ženi, ki spoznata, da je vse življenje »nečimrnost nad nečimrnostjo«, in se odpovesta vsemu imetju, vsaki želji. Kot berača bosta hodila po svetu. Minejo dnevi, mine leto. Nekega dne stopata po poti, ona nenadoma obstoji, se skloni, najde velik diamant. Molči, ne pove, vendar postaja iz dneva v dan bolj nemirna, naposled možu le pove. On: 'Še vedno ločiš diamant od navadnega kamna?'

Odpoved! Odpoved vsemu. Dokončen prezir imetja. To je rešitev.

Modrost.

Ali pa tudi ... ne-modrost.

Krščanski modrec bi ob tej vzhodni 'lekciji' odkimaval. V čem pa je odpoved, če ne čutiš, da so ene stvari vredne, druge pa ne? Še več: evangeljska rešitev ni v tem, da človek ne loči bogastva od revščine, ampak da se, čeprav bi lahko bil bogat in mogočen, bogastvu odpove.

Tako, da ...

Alojz Rebula

NEKAJ CREDOV, NAPISANIH ZA MOHORJEVO

Klasična kultura in komunizem

Komunistični režim v Slovenji je, kot je znano, klasično gimnazijo kmalu po prevzemu oblasti ukinil. K vprašanju, zakaj je pravzaprav bil komunizem – slovenski kakor vsi drugi –, nasproten klasični izobrazbi, me je spravilo pismo, ki sem ga dobil iz Ljubljane. Klasični filolog, univerzitetni profesor, me je v pismu povabil k sodelovanju pri mednarodnem projektu Gnothi Sautom - Classics and Communism - Spoznaj samega sebe - Klasična kultura in komunizem. Projekt naj bi skušal čim bolj strokovno preučiti usodo, ki jo je doživela klasična filologija s klasično kulturo vred v deželah Vzhodne Evrope, nad katerimi je zavladal komunistični sistem.

Omenjeno pismo je imelo prilogo v angleščini, ki je podrobneje razčlenjevala nakazani program. Preletel sem jo zlasti pozoren na to, kako se je komunistični režim obnašal do klasične kulture posebno na Madžarskem in Poljskem, kjer je ta kultura imela veliko tradicijo. In kaj sem ugotovil: da nisem imel odkriti nič bistvenega, da sem zadevno prakso videl na Slovenskem. Slovenski komunizem tudi na tem področju ni pokazal nobene izvirnosti; bil je kopija prakse, ki jo je Partija izvajala v drugih sovjetiziranih deželah, in to tem dosledneje, čim bolj so bile katoliške.

Zakaj vendar, ko klasični program na humanističnih gimnazijah ni slonel na krščanskih, ampak na poganskih avtorjih? Ali niso bili Homer, grški tragiki, Aristotel, Platon, Ciceron, Horacij, Vergilij, Tacit vsi po vrsti pogani? Kaj se je torej uradna doktrina, marksizem, imela bati od njih? Ali ni sam Karl Marx doktoriral iz nekega antičnega filozofa?

Kronski argument proti klasični gimnaziji je bila njena »elitnost«, ker naj bi to bila šola za izbrance. Ne za intelektualne, ampak družbene izbrance, bodoče nosilce buržoazne oblasti. Toda za kakšno družbeno elitnost je šlo na primer na Slovenskem? Od treh klasičnih gimnazij – šentviške, ljubljanske in mariborske –, so dve, šentviško in mariborsko, obiskovali pretežno kmečki sinovi.

Drug argument, s katerim so operirali predvsem na Poljskem, je bil, da je latinščina jezik katoliške Cerkve. Podobno je mislila slovenska Partija, da je treba z uki-

nitvijo klasične gimnazije preprečiti mladim fantom znanje latinščine za študij teologije.

Nihče si ni upal priti na dan s pravim globinskim argumentom: da je srečanje z antiko, predvsem grško, spoznanje najvišjega, do česar se je človeški ideal v zgodovini vzdignil v spoznanju lepote, svobode in transcendence. Nekaj povsem nasprotnega človeku – robotu, gluhemu delcu v gluhi mašineriji realnega socializma.

Komunizem je nagonsko čutil to bistveno nasprotje. V antični metafiziki in etiki je čutil, dve duhovni silnici, kar sta tudi bili, v smer Kristusa in njegovega razodetja.

»Rojena sem, da ljubim, ne da sovražim« – te besede Sofoklove *Antigone* povzema kot svoje kristjan. Komunist, zapisan razrednemu boju, pa ne. Kakor samo demokrat lahko občuduje Periklejev Govor padlim Atencem, totalitarec pa ne.

Klasična kultura je morala v komunizmu izginiti, ker ni vzgajala robota, ampak človeka.

Edvard Kocbek: Dosje št. 584

Edvard Kocbek, eden od zaznamovalcev moje usode ...

Ko sem dobil v roke knjigo Igorja Omerze *Edvard Kocbek, Dosje št. 584*, sem najprej vrgel oči na imensko kazalo. Tam sem začuden prebral ime Rebula Zora. Kaj je moja žena imela opraviti s publikacijo *Edvard Kocbek, pričevalec našega časa*, ki sem ji bil soavtor in ki je imela spomladi 1975 zbuditi znano veliko afero? Bila je sicer sodelavka (z ocenami kot Mirjana Selj) Pahorjevega Zaliva, kakor sem bil tudi sam, a s tisto knjigo ni imela ničesar.

Vendar sem na strani 195 Omerzovega dela lahko prebral podatek: »Pahorja pa je iz tira vrgla Rebulova žena Zora, ki je 2. marca prišla h Kocbeku in se v strahu zaradi možnih represalij nad Kocbekom, Pahorjem in predvsem Rebulu zavzela, da bi Kocbek od intervjuja odstopil. Opravila ni nič.«

Za ženin obisk sem seveda zvedel, a šele po njeni vrnitvi iz Ljubljane. O tem, da ga je naredila popolnoma na lastno pest, nisem imel nikoli nobenega dvoma.

Za nevarno publikacijo sem stal z vsem srcem, ji predlagal naslov *Edvard Kocbek, pričevalec našega časa*, napisal uvodnik (nepodpisan) in prispeval esej o Kocbekovi *Listini*. Poleg tega je v tistem času imel iziti pri milanski založbi Jaca Book moj prevod *Tovarišije* (ki je kmalu po aferi tudi izšel). Ni bilo torej mogoče, da bi moja žena šla h Kocbeku na mojo sugestijo, kakor bi komu utegnilo šiniti na misel.

Vendar sem ji danes zjutraj, ko sem sedel na postelji še v pižami in mi je natikala steznik, ki naj pomaga mojemu prizadetemu hrbtu, kar tako rekel: »H Kocbeku nisi šla zaradi onega intervjuja na mojo sugestijo. Vendar me je danes oplazil nekakšen dvom ...«

»Kje pa! Bil si izzivalno predrzen, kakor vsi. Šla sem, ker nisem hotela doživeti še ene živčne bolezni v hiši.«

»In kaj ti je rekel?«

»Da bo intervju objavljal, tudi če bi ga stal življenje.«

Nisva govorila več o tem, sam pa sem mislil naprej o tistem Kocbekovem odgovoru. Od kod tista odločnost po petletnem hamletovanju – bi, ne bi –, saj Kocbek po značaju ni bil Djilas? In vendar je v tistem trenutku bil ...

Dejansko je v tistem času utelešal demokratično opozicijo slovenskega naroda. Še prav posebej pa je utelešal krščansko opozicijo, morda bolj, kot jo je cerkvena hierarhija.

Danes, po poraznem izidu zgodovinskega eksperimenta, za katerega se je Edvard Kocbek navduševal mimo orientacije Cerkve, za katoličana njegov zgled ne more biti normativen. Vendar ostaja dejstvo, da iz Cerkve ni izstopil, kakor je naredil njegov literarni kolega in prijatelj Heinrich Böll. Kaj šele, da bi se preselil v Partijo, kakor je naredila večina ljudi v vodstvu krščanskega socializma. Kocbek je do konca ostal zvest Kristusu.

(Iz dnevnika 26. marca 2010)

Laž v zgodovini

Največja laž v človeški zgodovini je bila izrečena na njenem začetku, ko je hudič rekel Adamu: »Boš kakor Bog.« Odtlej se je laž ustoličila kot ena od sestavin zgodovine in življenja. Koliko vojn je bilo v zgodovini začetih z lažnivimi vzroki! Tudi slovenska zgodovina ni brez laži. Vzemimo na primer 27. april, datum ustanovitve domnevne Osvobodilne, dejansko pa Protiimperialistične fronte, uperjene – v ozračju Hitler-Stalinovega prijateljstva –, proti zahodnim zaveznikom. Kakšno vlogo je laž igrala šele v naslednjem petdesetletju ...

Že od Edena hudič velja za očeta laži.

Vendar se je mogoče vprašati: je res prav vse, kar pride iz hudičevih ust, laž?

Ali niso na primer hudiči v Kafarnaumu v Galileji, ko so izhajali iz teles obsedenec, ki jih je Kristus ozdravil, gredoč vpili, kot poroča evangelist Luka: »Ti si Božji sin!« In pri tem niso lagali.

Še prej pa pri istem evangelistu hudič izreče Kristusu neko besedo, ob kateri se vprašaš, ali laže ali morda govori kaj resničnega. Gre za tisto drugo skušnjavo, ko »z visokega« pokaže Kristusu vsa kraljestva sveta in reče: »Tebi bom dal vso njihovo slavo in vso oblast nad njimi, kajti meni je izročena in jo dam, komur hočem.« (Lk 4,6)

Gre za besede »Meni je izročena«, namreč oblast nad svetom. Naj tudi v tem primeru priznamo očetu laži, da govori resnico, kakor ko je Kristusu priznal njegovo Božje sinovstvo? Naj mu verjamemo, da je res gospodar tega sveta?

V *Svetem pismu* je beseda, ki bi to potrjevala: »Knez tega sveta«.

Pogled na človeško zgodovino to kneževanje bolj potrjuje kot zanika – pogled na vse zlo v njej, na vse neštete vojne, tiranije, krvave in nekrvave genocide, sovraštva med narodi in ljudmi, vseh vrst perverzije. Samo če pogledamo sto let nazaj, lahko naštejemo imena, ob katerih skoraj ni dvomiti, od koga jim je prišla oblast: Adolf Hitler, Josif Stalin, Pol Pot, Enver Hodža, Nicolae Ceausescu. Da je vsaj del tostranske oblasti – politike, gospodarstva, informatike, kulture –, v rokah »kneza tega sveta«, je evidentno vsakemu etično čutečemu človeku. Pri nekaterih večjih pojavih zla – na primer terorizmu, pokolih, mamilarstvu, pedofiliji –, ni mogoče, da ne bi bila zraven sila zla. Misijonar, ki je prišel iz krvave Ugande, mi je izrekel ta vtis v zvezi s tamkajšnjim dogajanjem.

Vendar je za kristjana še bolj gotovo, da je en sam, ki vsemogočno šofira zgodovino, Bog. »Nič se ne zgodi na svetu, kar bi ušlo mojemu nadzoru,« je rekel Kristus Favstini Kowalski. Zakaj pa je poleg svojega šoferskega mesta pustil saboterja, ki naj bi vsestransko oviral njegovo vožnjo, z drugo besedo, zakaj je dopustil v svetu zlo, je skrivnost, ki presega našo človeško pamet. Vsekakor je s pomirljivostjo, s katero se je prikazoval po vstajenju (»Mir vam bodi!«, »Ne bojte se!«), svojim učencem dal razumeti, da se niti hudiča nimajo bati.

Med kristjani je tudi udomačena rečenica, da je hudič zvezan pes. Tudi če bi res imel vsa kraljestva sveta, bi bil pred Bogom ničla. Pa jih nima: v svetu je še dosti dobrega in svetega. Še več, božjega, če le pomislimo na vse tabernaklje sveta, na Prisotnost v njih.

Ko da človek res živi samo od kruha ...

Beda slovenskega tiska

Sobotna priloga slovenskega dnevnika. Bila naj bi recimo razgledišče nad slovenskim politično-družbeno-kulturnim tednom.

Toda v vrsti dosedanjih številčk je paševala sama ekonomija, sama ekonomska kriza, ko da človek prav zares živi samo od kruha.

Pa živi še od marsičesa drugega – tudi od zanimivosti, od živosti, od presenetljivosti.

No, poglejmo današnjo številko. Ekonomije je manj, a ni ga sestavka, ki bi si ga res srčno poželed.

To je treba že skoraj nekaj talenta, da v vrsti številčk ustvariš takšno nezanimivost, da ne rečem puščobo.

Ali pa so kljub dvajsetletni demokraciji nad nami še kakšni tabuji, ki nam omejujejo razgled nad stvarnostjo? Je še naprej treba kaj zamolčevati? Ali si za tisto stvar natakiniti rokavice?

Lebdi morda tabu nad revolucijo, kjer lahko še kaj – a ne preveč –, rečeš čez Partijo, nikakor pa ne čez NOV, čeprav gre za njeno kreaturo?

Je morda tabu nad slovensko emigracijo in delno nad Slovenci z etničnega roba? Je morda tabu nad slovenskim krščanstvom, razen če se ustoliči politično pristopen metropolit, saj med Pismi bralcev ga ni dopisa glede Cerkev, ki ne bi bil proticerkven? Kakor ga ni dopisa o veri, ki ne bi bil protiverski?

Je morda tabu nad slovensko intelektualnostjo, saj v Prilogi ne boš našel intervjuja s slovenskim mislecem, privržencem ali dopustiteljem transcendence?

Nekaj tabuizacije že mora zasenčevati to Prilogo, če je njena vsebina tako očitno zmašena, brez drhteče aktualnosti, brez kulture. Brez kritike.

Tudi o profesionalnosti bi bilo kaj reči.

Na primer o lesenosti intervjujev. Sicer je tudi v drugih tiskih tako. Ko da intervjuja Slovenec ne zna delati. Sama predvidljiva šolskost. Še nobenemu intervjuvancu na primer ni bilo zastavljeno vprašanje o njegovi družini, o njegovih branjih, kaj si, če je bivši partijec, misli danes o marksizmu, o eksistenci Boga, o prihodnosti socialističnega ideala, o prihodnosti religije.

Nesproščenost. Zamolčevalnost. Je to tudi stvar nacionalnega temperamenta? Ali bolj petdesetletne nesvobode?

Časnik naj bi imelo konkurenta v drugačnem dnevniku, pa bi bila tudi njegova Sobotna priloga manj pusta, manj nezanimiva.

Kako v prah?

V službi sem imel kolega, ognjevitega človeka, ki mi je nekoč po nekem pogrebu rekel: »Jaz se ne bom dal pokopati. Dal se bom sežgati.« In je zamahnil na široko: »Moj pepel pa naj raztresejo tja po morju ...«

Nanj sem se spomnil danes, ko sem v *Il Corriere della Sera* bral stran, na kateri upokojeni milanski nadškof in kardinal Carlo Maria Martini odgovarja na vprašanja iz verske problematike.

Tokrat so vprašanja takšnale:

Ali človek po smrti dragih lahko upa na srečanje z njimi? Ali ni bil Jezus gotov, da se bo njegova vrnitev v slavi zgodila že v življenju njegovih sodobnikov? Zakaj je Jezus rekel apostolom, naj se nihče ne imenuje učitelj, ker je učitelj en sam, v Cerкви pa šarijo z monsignorji, ekscelencami in eminentami? Zakaj se duhovniki izogibajo, da bi odgovarjali na verske dvome vernikov? Zakaj mora škof s svojo škofovsko kapo (mitro) tako izstopati nad verniki?

Vendar me je na omenjenega znanca spomnila odločitev, ki se je glasila:

»Že pred časom sem sklenil, da se bom dal po svoji smrti sežgati. In da bom dal raztresti svoj pepel po gozdovih. Menim, da to ni protikrščansko.«

Kardinal Martini je na to odgovoril: »Novi zakonik kanonskega prava pravi takole: ›Cerkev živo priporoča, naj se ohrani pietetna navada, da se telesa pokojnih pokopavajo, vendar ne prepoveduje sežiganja, razen če je bilo izbrano iz razlogov, ki nasprotujejo krščanskemu nauku«. Sežiganje je torej mogoče in dovoljeno. Tega pa ne bi rekel glede raztresanja pepela, ki daje vtis neverovanja v preživetje in ki vsekakor spada pod normo italijanskega zakona. Ne spominjam pa se specifičnih mest iz *Svetega pisma*, ki bi govorila o sežiganju.«

Znanec, ki sem ga zgoraj omenil, je nekaj let po navedeni izjavi umrl. Bil je veren človek. Ne vem, ali se je res dal sežgati. Še manj vem, ali je komu naročil, naj potrese njegov pepel po Jadranskem morju ...

Bralca utegne zanimati tudi, kaj je kardinal odgovoril na malce zafrkljivo vprašanje o košatem tituliranju v Cerkvi. »Meni lahko pišete, kakor hočete, tudi ›dragi Karel,« odgovarja kardinal. »Zmeraj bom z zanimanjem bral vaša pisma.«

Na vprašanje o škofovi kapi pa odgovarja: »Oseбно mitre ne bi odpravil, kadar škof opravlja kake slovesne obrede, v katerih se skupnost odpre skrivnosti Boga.«

Sanja med peto in šesto

Zanimivejše sanje mi navadno ne prihajajo sredi trdnega nočnega spanja, ampak sredi rahlega proti jutru. Tako je danes moralo biti med peto in šesto, ko sem se srečal z dr. Jakobom Ukmarjem. Ko me je namreč vrglo iz sanje, je bila ura dve, tri minute pred šesto. Kakšen trenutek prej je moral torej openski zvon, zvon župnije Jakoba Ukmarja, zvoniti jutranjo avemarijo.

Kadar sem hodil k njemu v Škedenj, sem hodil s tramvajem. V sanji pa nisem šel k njemu, ampak bil pri njem. To ni bilo v njegovem stanovanju tam v škofijski vili. Tudi nisem bil v njegovi mali samostanski sobi, ki je bila obenem njegova sprejemnica in verjetno – na mizi je imel *Slovenski pravopis* –, delovna soba. Sanjski prostor je bil drugačen, dajal je vtis meglene razsežnosti. V njem nisem bil sam. Ob daljši mizi je stala tudi neka mlajša ženska, plavolaska, ki je nisem poznal. Na mojih obiskih pri Ukmarju je najin pomenek enkrat samkrat zmotil berač, Ukmarju očitno znan obiskovalec, ki mu je tudi z navajeno kretnjo nekaj dal.

Sanjska ženska pa ni govorila ne z njim ne z mano. Držala se je ob strani. Morda je prišla k monsignorju k spovedi, sem pomislil. Vsekakor sem sedel k njemu. Bil je videti manj resnoben kot običajno, nekako razpoložen, če že ne veder.

Sam sem ga nagovoril.

»Gospod monsignor,« sem rekel, »pred desetimi leti ste mi tukaj v tem prostoru rekli: ›Počasi napredujemo v duhovnem življenju.««

Te besede so bile iz resničnega obiska pri njem in jih je izrekel s svojim počasnim in slovesnim glasom.

Zdaj, v sanji, se mi je ob tem nasmehnil.

Nasmehnil se mi je. In to je bilo vse.

Pa bi se bil tako rad pomenil z njim, z njegovo svetniško modrostjo, o tistem »počasnem napredovanju«. Pa še o čem drugem. O eshatologiji, s katero se je ukvarjal. O astronomiji, ki je bila njegovo veselje ...

Morda me je bil prebudil jutranji zvon.

Skrivnostna pot v Vatikan

Kristjanu, ki občuduje kulturno in umetniško razsežnost pri Edvardu Kocbeku, je zelo mučno brati v Omerzovi knjigi *Edvard Kocbek Osebni dosje št.584* naslednji odlomek iz Kocbekovega pisma Fajfarju v viharni pomladi 1975. Prej naj pripomnim, da intimnosti, do katere se razboleli Kocbek tukaj spusti, oni odpadnik (poneže ima fini Kocbek zanj izraz »kurba«) ni bil vreden.

Odlomek se glasi: »Žal mi je, da zaradi zadev zunaj mene in deloma v meni ne morem postati komunist: hotel bi namreč biti vzoren komunist ...« Te besede so mi priklicale v spomin one iz povojnega dnevnika: »Sanjam, kdaj bom doživel čisti marksizem-leninizem.«

To je kaj drugega kot stavek iz *Premišljevanja o Španiji*, ki je vznemiril škofa Rožmana.

Celo občudovalcu Kocbeka se tukaj vsiljuje kruto vprašanje, namreč o kvaliteti njegovega krščanstva. Ne njegove nedvomne človeškosti, ampak njegovega krščanstva. Mu torej cilj ni bila krščanska, ampak komunistična vzornost, na teritoriju brez Boga in brez dekaloga? Ni to odpoved Kristusovemu odrešenju, ko se prepušča prividu komunističnega odrešenja? Ni to pozaba izvirnega prekletstva, ko vidi možnost nečesa rajskega na zemlji? Vsiljuje se tudi vprašanje o Kocbekovi duhovni strukturi: od kod v njem takšna velikanska zmožnost neracionalnega, mitološkega, brez pravega čuta za substanco zgodovine in sveta?

Odlomek se prav tako zanimivo nadaljuje z biografskim drobcem: »Nikoli ne bom pozabil trenutkov, ki sem jih doživel leta 1944 v Rimu. Nekega dne me je obiskal Franco P., vodja takrat povsem nove formacije katoliških komunistov, in mi odpiral perspektive.«

Seveda so bile to perspektive nemogočega, kakor je nemogoč binom katoliški komunist. Dejansko v Italiji ni bilo iz tega nič. To, da tudi zanj, Kocbeka, ni bilo kakšnih podobnih perspektiv, je kmalu potem bridko spoznal sam, ko se je vrnil iz Rima.

Nadaljuje namreč: »In prav tako ne bom nikoli pozabil grozljivo neprijaznih besed tovariša na Visu (verjetno Tita, umestno pripominja Omerza), ko sem mu po vrnitvi iz Vatikana poročal o tem srečanju.«

Torej brutalna Titova reakcija ob omembi česa krščanskega, tudi komunistično krščanskega. Vendar niti to ni vzelo Kocbeku vere v določeno odrešilnost, saj je takoj dodal:

»Tedad sem vedel, da se mora v svetovnem komunizmu zgoditi nekaj velikega in odrešilnega. Tega spoznanja se nehote spominjam te dneve, ko poslušam poročila o nenavadnem preokretu v italijanski komunistični stranki ...«

No, manj kot petdeset let pozneje je tisto »veliko in odrešilno« prišlo, a povsem drugače, kakor si je Kocbek predstavljal: s slovesno katastrofalnostjo, z zrušenjem komunizma.

Odrešenje komunizma je bilo v njegovem koncu.

Podatek, ki je v tem odlomku posebej zbudil mojo pozornost, je omemba Kocbekove poti v Vatikan v letu 1944. Ga je poslal Tito osebno? S kakšnim namenom? S kom se je srečal v Vatikanu? O čem je tam razpravljaj? Koliko dni je ostal v Rimu in kje je stanoval? Moje dolgoletno ukvarjanje s Kocbekom mi doslej ni dalo odgovora na nobeno od navedenih vprašanj. Tudi nisem zvedel, ali obstaja kakšen zadeven dokument. Kocbek si je tisto pot gotovo zapisal v dnevnik. Ali je tisti dnevnik ohranjen?

Prvi mučenec

Bilo je globoko v komunizmu, tam v šestdesetih letih, ko sva si s prijateljem Stanetom zamislila še eno pot po Dolenjski: izlet – romanje iz Radeč na Veselo goro pri Mokronogu. Hodila naj bi čez gričevlje in prenočila na kmetiji nad Šentrupertom, ki jo je Stane, arheolog, poznal s svojih strokovnih poti.

Res sva pri tistih prijaznih ljudeh ne samo prenočila, ampak se zvečer malce poveselila (bolj Stane kot jaz, ki me je mučil želodec ...) z njihovim vinom v njihovi zidanici. Stala je na robu hriba, z visokega se je videla dolina Mirne in v dalji gruča luči kazenskega doma v Dobu. S kozarcem v roki sva gledala tja dol v oni mrki memento socializma v lučeh. Naslednje jutro sva se s hriba spustila v dolino in bila kmalu v Šentrupertu. Gotovo sva se oglasila v njegovi cerkvi že zaradi njene gotske posebnosti. Če me spomin ne vara, sva stopila na bližnje pokopališče in obstala ob nekem grobu, ki ni mogel biti grob koga drugega kakor Lojzeta Grozdeta. Vedela sva, da je pokopan tam. Sicer pa kakega drugega znanega pokojnika tam nisva imele. Nama je moglo iti samo zanj. Kot kristjanoma onkraj idejnih razhajanj, saj je bil prijatelj pred vojno zarjan, iz drugačnega katoliškega okolja kot Grozde.

Bila sva tam v letih, ko ni bilo zdravo govoriti o tej žrtvi Osvobodilne fronte, kakor ni bilo zdravo spraševati za njen grob. Domačini so se menda odgovoru raje izogibali. Socializem je bil nova ekonomija in industrija, a tudi nov strah. Vsekakor se ne morem spomniti, kako sva obstala ob določenem grobu, ki naj bi bil Grozdetov. Verjetno sva le dobila kakšen namig.

Iz Šentruperta sva pešačila dalje proti Žalostni gori in govorila o nekem drugem poboju tam, o nekem duhovniku, ki je bil tam ubit, če nista bila ubita celo dva, župnik in kaplan. Pa nedaleč je moral biti neki grad, kjer je bilo prišlo do krvave tragedije, do poboja neke družine. Nedaleč je moral biti kraj, kjer je bil umorjen Grozde. Prišel je bil menda iz Stične, da bi obiskal mater, se ustavil v neki gostilni in bil odpeljan ...

Pomenek med nama je bil iz samih ubojev, ko da je ob nama stopala revolucija z dvema vedroma krvi v rokah. Pri cerkvi Žalostne Matere božje se nisva ustavila. S ceste sva jo urezala počez čez dolino proti svojemu romarskemu cilju, Veseli gori na drugi strani doline ...

V spominu sem obnovil to pot, ko sem zvedel za bližnjo beatifikacijo Lojzeta Grozdeta. Novico mi je povedala Zora, ko sem prišel od svojega dela pri računalniku na večerjo. Pravkar jo je bila ujela s televizije.

»Napovedovalka je rekla, da bomo tako Slovenci dobili prvega múčenca, kakor je dvakrat naglasila ...« je rekla Zora.

(O, kaj vse pove o našem času takšen ignorantski naglas ...)

Dan je bil iz ploh in grmenja, novica pa je zarezala v večer blisk svetosti, od katerega mi je bilo tako dobro pri duši.

Do knjige, ki jo je o Grozdetu napisal dr. Strle že med vojno, pa je po vojni izšla tudi v novi izdaji in je menda edina, ki jo imamo, moram še priti. Menda je knjigi nekaj prizidal Taras Kermauner v tistem predihu, ko mu je šlo za krščanstvo. Do te prizidave sem rezerviran kakor do vsega Kermaunerjevega.

Dvoje bi me pri Grozdetu posebej zanimalo: prvič njegova duhovnost, drugič njegova smrt. Zanima me, do kakšnih dokazov je mogel priti proces, da je bil Grozde ubit »in odium fidei«, iz čistega sovraštva do vere, ko prič ni bilo, kakor sem slišal. Toda cerkveno sodišče se je gotovo zavedalo, da bo nasprotna stran skušala vsiliti uboju politični moment.

Hrabroslav Lokošek

»SONCE MOJEGA ŽIVLJENJA«

Slovenski evharistični kongres spet po tri četrt stoletja

V letu evharistije je Rimskokatoliška cerkev na Slovenskem 13. junija v Celju obhajala vseslovenski evharistični kongres. To ni bil praznik le za vseh 32 tisoč udeležencev iz domovine in tujine, med njimi presenetljivo število mladih s posebnimi programi, ampak celotnega slovenskega krščanskega občestva, saj so ob njem razglasili za blaženega prvega slovenskega mučenca Lojzeta Grozdeta.

Množična udeležba na veličastnem katoliškem shodu v Celju je preseгла vsa pričakovanja. Romarje je pripeljalo 8 vlakov in 410 avtobusov, drugi so šli na pot z avtomobili, motorji in kolesi, marsikdo pa je poromal peš. Bogoslužje je vodil vati-kanski »drugi človek«, državni tajnik kardinal Tarcisio Bertone, somaševalo je 750 duhovnikov, ki jim je streglo okoli 400 ministrantov, prepevalo je 1300 pevcev iz 35 slovenskih zborov od vsepovsod, katere je spremljal orkester slovenske policije, k slovesnemu razpoloženju pa so prispevali tudi mojstrski pritrkovalci. Kljub množičnosti in vročini je vse potekalo brez zastojev in nerodnosti – tudi pred samim kongresom in ob razhodu, ker je bilo za vse odlično poskrbljeno. Medicinsko osebje skoraj ni imelo dela, požrtvovalni skavti pa so romarjem neutrudno delili kartonaste sedeže in pitno vodo.

Toda že v mesecih, ko so kongres napovedovali, ni manjkalo nasprotovanj. Nekaj pomislekov se je pojavilo celo znotraj Cerkve same – češ da naj bi šlo bolj za povnanjeno dejanje, pa da zakaj poveličevati manj znanega mladeniča, ko pa je pri nas še cela vrsta drugih, mučenih in pobitih zaradi vere, tudi žensk. Pozneje so pravcati napadi prihajali predvsem iz okolja, za katerega bi bilo nenavadno, če jih ne bi bilo: politični nasledniki komunistov, ki se imajo za liberalne, so preko svojih medijskih vzvodov skušali kongres omalovaževati, predvsem pa prikazati razglasitev mučenega Grozdeta za revanšistično dejanje. Prikazati so ga hoteli kot sodelavca okupatorja, čeprav je celo iz dokumentov NOB razvidno, da sta bila njegovo mučenje in zverinski uboj prenačljena in za ugled partizanskega gibanja škodljiva. Na kongres potem tudi ni prišel nihče z državnega vrha, kar je evropska posebnost.

Kljub temu, da na tem katoliškem shodu mučitelji niti z besedico niso bili omenjeni, saj je izzveneval v popolnoma drugačen, vzvišen poudarek, se je kdo vendarle lahko zavedal, da je razglasitev potekala na prizorišču s tragičnimi kulisami bližnjih Teharij, Košnice, Medloga, Hude jame ... A tudi ob bližini Trga celjskih knezov, I. osnovne šole, Starega piskra, Frankolovega ... Češčenje mučencev se ne ustavlja ob rabljih, ampak pri plemeniti drži in junaškem zgledu mučencev.

Vendar so številni pozitivni odzivi (tudi v nekaterih javnih glasilih) na ta evharistični kongres utrdili prepričanje, da je dosegel svoj namen: poleg duhovne obogatitve in nepozabnega doživetja tudi spodbudo za prenovo moralnega in poživitve verskega življenja pri nas, kar je ob upadanju in celo izgubljanju vrednot eden najpomembnejših razlogov za to, da so ta shod sklicali. Prireditve je bila tudi zaradi pestrosti duhovnega dogajanja zares radostno, milostno in osrečujoče doživetje. Bila je vstajenje slovenske vernosti, hkrati pa tudi mogočen dokaz, kako je vera pri nas še živa. Tako naj bi »sv. Evharistija, sonce mojega življenja,« kakor si je kot geslo zapisal Lojze Grozde, res postala tista luč in toplota, ki naj poživljata naše življenje, mu dajeta smisel in upanje. Bili bi nespametni, če se ne bi Bogu zahvalili za vse milosti tega kongresa, ki naj ne zapustijo našega življenja.

Pogled na celjski stadion Arena Petrol; ker vsi številni udeleženci slovenskega evharističnega kongresa niso mogli nanj, je potekal tudi v bližnji dvorani Zlatorog

Foto: Arhiv Družine

Matija Remše

VELIKI POK

Totalitarizem je mogoče premagovati le v živem medsebojnem dialogu živih ljudi

V dokaj rednih intervalih zajame pisma bralcev ali resnejše rubrike našega časopisja (seveda tudi radijski in televizijski medij ne moreta popolnoma mimo te tematike) val misli o nasprotujočem si prepričanju na eni strani »starokopitno in neznanstveno« vernih, da je, po stari svetopisemski pripovedi, Bog ustvaril svet v sedmih dneh, na drugi pa »napredno in znanstveno« razumnih, ki vedo, da je v začetku vsega prapok, s katerim se je vse začelo in iz katerega vse izhaja.

Še celo kadar sežejo ta razmišljanja v razširjenih in poglobljenih razpravah na strani različnih slovenskih revij, lahko po njihovi provenienci, široki nazorski pripadnosti in postavljenih argumentih, pa po izboru citiranih avtorjev, v ozadju začutimo resnico, da s(m)o pač eni verni in drugi, ki to nis(m)o. Včasih nam prebiranje razodene, da pisci poznajo zgodovino in razvoj vprašanja o Bogu, kolikor se ga skozi zgodovino človeštva loteva razum (pustimo samo v tejle ugotovitvi ob strani razodetje), in parametre sodobne razprave o tem vprašanju. Drugič spet vidimo, da gre za spopadanje z davno preseženimi miselnimi okoliščinami ali pa pomanjkanje poznavanja. Skoraj vedno so (zlasti na popularni ravni) v ozadju močno razgreta čustva, saj gre tudi za osebno zavzetost in vpletenost – tistih, ki pišejo in onih, ki berejo. Vsi smo namreč radi pametni, nihče ne želi biti neumen.

Nekaterih pa se vse skupaj sploh ne dotakne. Gledajo pač drugam.

Za vse, ki jih zadeva zanima, in v luči razmišljanja nekoga, ki se je poglobil tako v filozofijo in teologijo kakor tudi v naravoslovno znanost, pa je morda dobro v širše brani izdaji, kakršna je *Mohorjev koledar*, prav o tej temi navesti nekaj misli iz sklepa prvega poglavja knjige *Kozmos, evolucija, življenje*, ki jo je pri Celjski Mohorjevi leta 2001 izdal dr. Jože Hlebš, dolgoletni profesor filozofije na Filozofskem inštitutu Teološke fakultete v Salzburgu. Težišče njegovih raziskav in predavanj je filozofija narave: problemi evolucije, nastanek in izvor vesolja in življenja, zgodovina razvojne misli, ontologija življenja, vprašanje izvora in razvoja človeka.

Prvo poglavje knjige govori o razvoju in nastanku vesolja. Avtor ga končuje tako: »In v kakšnem razmerju je svetopisemska izjava o stvarjenju s sodobno kozmofiziko? Tu se ne mislim podati v današnjo razlago bibličnega nauka o stvarjenju. To prepuščam svetopisemskim strokovnjakom. Gre pa za dejstvo, da tako svetopisemski nauk o stvarjenju kot fizikalni nauk o kozmosu dajeta izjave o istem predmetu, namreč o fizičnem svetu. Obema je skupno, da se te izjave nanašajo na sam začetek vesolja. Nauka pri tem izhajata iz različnih virov spoznanja: kozmofizika iz empirično dobljenih dejstev, Sveto pismo iz verskega razodetja. Tako kot fizik na podlagi empirične raziskave ne more priti do spoznanja ustvarjenosti – to bi pomenilo prekoračenje metodičnih meja –, tako tudi od teologa ne bomo pričakovali, da bo na podlagi *Svetega pisma* prišel do prapoka. Ostrmimo pa lahko nad dejstvom, da se izjavi tako izrazito približujeta druga drugi. Tega ne moremo in ne smemo podcenjevati. Če nič drugega, potem to pomeni, da izjavi lahko obstajata druga ob drugi, da se medsebojno ne izključujeta. V primeru protislovja, bi bila lahko resnična samo ena. Seveda je znano, da so stvarjenje včasih (in ga ponekod, npr. kreacionisti v ZDA, še danes – op. M. R.) razumeli po črki *Svetega pisma*, to je, da je Bog ustvaril vse naenkrat v popolnoma dokončnem stanju. Manj pa je znano, da je že sv. Avguštín učil sicer simultano (hkratno), vendar potencialno (možnostim odprto) stvarjenje sveta, ki se je potem sukcesivno (postopoma) razvil do »današnje« popolnosti. Vsekakor je do XIX. stoletja prevladovala teorija konstance (stalnosti, nespremenljivosti), ki sta jo zagovarjali tudi naravoslovna znanost in filozofija. Toda ko je statično podobo sveta počasi zamenjal razvojni nauk, je tudi razlaganje *Svetega pisma* dobilo drugačne razsežnosti. Žal so razvojni nauk v materialističnem XIX. stoletju izigrali proti nauku stvarjenja. »Razvoj namesto stvarjenja« je postalo geslo znanosti. Danes vemo, da to sploh ni alternativa, da ne gre za ali – ali, temveč da je tudi razvijajoči se svet ustvarjen, ker se razvija lahko le na podlagi vanj položenih ustvarjalnih zmožnosti, kar veličastnost stvariteljnega akta celo večja. Ne »razvoj namesto stvarjenja«, ampak razvoj v moči stvarjenja, kolikor en sam božanski akt prastvarjenja nosi in udejanja samorazvoj sveta. Ta nauk je tudi v popolnem sozvočju z metafizičnim naukom o kontingenci, po katerem kozmos (in vse, kar obstaja v njem) nujno zahteva neprestano transcendentno učinkovanje, ne le za prvi nastanek, temveč tudi za nadaljnji razvoj. To pojmovanje je postalo mogoče šele, ko se je sodobna svetopisemska znanost naučila v izročilu *Svetega pisma* razlikovati med bistveno vsebino razodetja ter človeškim izrazom in pridatki, natančneje: med asertoričnimi (prosto trdilnimi) izjavami in časovno-kulturno pogojeno, teološko nerelevantno podobo sveta. To zadeva seveda tudi nauk o stvarjenju; odločujoče je razodetje, da je Bog stvarnik sveta, kako se je to zgodilo, pa so iz podobe sveta, ki je spremenljiva, prispevani dodatki. Svetopisemski nauk o stvarjenju se priznava k temeljni resnici:

»Bog je ustvaril nebo in zemljo.« Današnja kozmofizika pa uči, da je »zelo neverjetno«, da bi bil svet večni, ker podatki znanosti preveč jasno kažejo na neki prazčetek. Ti dve izjavi nista identični, si pa ne nasprotujeta, lahko celo rečemo, da se medsebojno zelo približujeta. Toda eno je razodetje, drugo pa naravoslovje. Vendar ne pozabimo: Najgloblja izjava, ki je bila sploh kdaj dana človeku, je tista, ki jo izraža prolog Janezovega evangelija. V začetku je bil božji logos. Ne v začetku je bilo dejanje, kot pravi Goethejev *Faust*, to je namreč šele drugotno, ampak »v začetku je bil logos« (Beseda, Smisel, Bog).«

Vem, da bo v razmišljanju in dojemanju vedno navzoča dvojnost, ki jo (v našem svetu) razodevata že od davno platonizem in aristotelizem in jo povzemajo njuni nasledniki v zgodovini filozofije in znanosti, ali se kaže v razliki med vzhodnjaškim in zahodnim (da ne omenjam afriškega izročila in izročila »primitivnih« kultur). Tako kot je človek ves čas razpet med svojo notranjost in okolje, katerega del je. Res je, da se zame vse začinja in dogaja v meni, na neki način tudi zunanji svet. Na obeh straneh, v vse smeri se odpira neskončnost možnosti. Zanimanja in pogledi, življenjski načini pa so različni. Lahko bi parafrazirali staro rimsko modrost in rekli: kolikor glav, toliko svetov.

Vendar ves čas velja, da niansirano razumevanje in govorjenje vodi k strpnejšim mislim, te pa peljejo k strpnejšim dejanjem.

V nekem smislu za človeka ne obstaja nobeno absolutno znanje, kajti absolutno znanje bi izključevalo *drugega*, razmišlja filozof dr. Janez Juhant (Tretji dan, marec/april 2010, str. 144) in s tem nekako ostaja na Aristotelovi trditvi o modrecu, ki je moder prav zato, ker se zaveda svojega neznanja. *Drugi* pač obstaja. Če naj z njim preživim v spoštljivem dialogu, moram prisluhniti njegovemu samo-razumevanju in razumevanju sveta, si izostriti posluš za zdravo pamet, ki že sama po sebi da vedeti, da ne bomo nikoli (spo)znali in izkusili vsega. Vsako novo spoznanje namreč postavlja mislečemu človeku in človeštvu še toliko več novih vprašanj.

Bogo Jakopič

IVAN ANTON APOSTEL – O. BERNARD MARIBORSKI

Ob 300-letnici

Med manj znane slovenske pisce slovarjev okoli sredine osemnajstega stoletja uvrščamo tudi Ivana Antona Apostela (o. Bernarda iz Maribora), čigar 300 – letnice rojstva se spominjamo to leto. Rodil se je v Mariboru 6. junija 1711. Bil je iz meščanske družine in je leta 1730 postal član kapucinskega reda. V duhovnika je bil posvečen 22. septembra 1736 v Celovcu, kjer je bil takrat tudi član kapucinske skupnosti. Več let je opravljal pridigarstvo in lektorsko dejavnost v raznih samostanih »štajerske province«. Do ukinitve mariborskega samostana (10. aprila 1784) je živel v Mariboru, kasneje, do smrti, pa v celjskem samostanu.

Kot dokaj razgledan redovnik tiste dobe je del svojega časa posvetil seznanjanju s slovarji in pisci svojega časa, ki so ustvarjali rokopisne slovarje, hranjene po samostanih slovenskega ozemlja (npr. pri kapucinih v Ljubljani, pri bosonogih avguštincih in drugod). Znana pisca tedanje dobe sta bila predvsem Vorenc in Kastelic. Apostelu je bil znan Megiserjev slovar, ki so ga jezuiti objavili leta 1744 v Celovcu. Ivan Anton Apostel je začel zbirati gradivo za nemško-slovenski slovar. Leta 1760 je napisal *Dictionarium Germanico Slovenicum*, kateremu je najverjetneje kot del omenjenega naslova dodal razlago vsebine oz. nabora novih in starih besed. Tako je v tem letu po zgledu drugih redovnikov na Kranjskem, ki so se ukvarjali s slovaropisjem, sestavil obsežen nemško slovenski-slovar, za katerega je značilno, da je vanj prvič v večjem obsegu vnesel tudi zahodno-štajerski besedni zaklad. Ukvarjal se je tudi s študijem glagolice. Literarni zgodovinar dr. France Kidrič je v Zgodovini slovenskega slovstva (1938) zapisal, da sta okoli leta 1760 izven prerodnih stremeljenj dva moža izpričala znanstveno zanimanje za slovenski besedni zaklad: Ivan Anton Scopoli v Idriji in Ivan Anton Apostel v Mariboru. France Kidrič nadalje omenja, da je bila leta 1779 podoba aktivnosti slovenske književnosti povsem drugačna kot četrto stoletje prej. Med jezikovnimi aktivisti posebej omenja kapucina Apostela kot glavnega simpatizerja knjižnega preporoda v Mariboru.

Apostel je umrl v Celju, 8. novembra leta 1784. Usoda njegovega slovarja je dokaj klavrna vse do današnjih dni. Leta 1843 je dobil gradivo slovarja v roke jezikoslovec Oroslav Caf, ki ga je ekscerpiral, a se je za slovarjem po letu 1871 do danes izgubila

sled. Mariborski kapucin o. Bernard, zunaj samostana Ivan Anton Apostel, je v rokopisu ustvaril slovar z željo, da bi pripomogel do boljšega spoznavanja čistega slovenizma in zato je prav, da se ga ob 300 – letnici rojstva s hvaležnostjo spominjamo.

Danijela Zupan

SKORO BO NOČ

*Skoro bo noč
in noč kliče k počitku.*

*Iz cerkve večerno zvoni
ave, Marija, ave, Marija,
tihotno večer se spusti.*

*Življenje ugaša,
kot drugim je prej
in kakor bo drugim za nami.*

*Ave, Marija, ave, Marija,
iz cerkve zvoni.*

*Včeraj nekdo
vzel je za vselej slovo,
danes ga jaz bom,
ga jutri boš ti.*

*Ave, Marija, ave, Marija,
ob večerih iz cerkve zvoni.*

Bogo Jakopič

KAREL MIHAEL GROF ATTEMS

Ob 300-letnici

Prav XVIII. stoletje je bilo v slovenskem prostoru precej razgibano kulturno obdobje, za katerega je bil značilen barok, ki pa se je že v tem času umiral v klasicizem in razsvetljenstvo. Tudi politično in versko življenje je v tem času dobivalo svojo novo podobo. Za razumevanje stanja razmer in političnega življenja tiste dobe pa je potrebno nekoliko obsežnejše pojasnilo. Problem ustanovitve goriške nadškofije je bil deloma cerkvene in deloma politične narave. Benečani so se oklepali stanja, ki je bilo, saj so bili tudi politično naklonjeni dotedanjemu oglejskemu patriarhatu brez kakršnekoli delitve. Zato so napenjali skrajne sile, da bi papež ne vzpostavil novega stanja ter ustanovil goriške nadškofije. Benečani so zato iskali pomoči na francoskem dvoru, pri pruskem kralju ter v Angliji. Spletkarili so celo po nekaterih avstrijskih pokrajinah z lepaki z zagotovili, da bodo vse uredbe nove nadškofije nične, vendar na srečo niso uspeli. Papež Benedikt XIV. je z bulo 6. junija 1751 izrazil namero, da bi ustanovil dve nadškofiji: v Gorici in v Vidmu. Naslednje leto 16. aprila je papež dejansko ustanovil to, kar je napovedal. Ustanovljena je bila goriška nadškofija, ki je obsegala vse avstrijsko ozemlje, katero je bilo prej pod oglejsko patriarhijo, in s tem je Rim priznal tudi vse avstrijske škofe, ki so dotlej priznavali oglejskega patriarha za svojega metropolita. Obenem se je ustanovil stolni kapitelj s tremi dostojanstveniki in petimi kanonikati. Cesarska oblast Avstrije, ki jo je tedaj predstavljala cesarica Marija Terezija, pa je dobila tudi s svojimi nasledniki pravico, da nastavlja in imenuje nadškofe.

Za prvega goriškega nadškofa je bil imenovan Karel Mihael grof Attems. Ker je bil tudi za nas Slovence, za našo cerkveno in posvetno zgodovino pomemben, naj se ga spomnimo ob 300. obletnici rojstva tudi Mohorjani. Rodil se je 1. julija 1711 v Gorici. Ob njegovem rojstvu je bila Gorica že dokaj pomembno mesto, saj se je prebivalstvo po drugi beneški vojni kaj hitro opomoglo. V deželno mesto se je preselilo mnogo furlanskih plemiških družin, pa tudi dosti trgovcev in obrtnikov. Tod

se je v XVII. stoletju naselilo tudi nekaj Judov, katerim so leta 1696 odkazali poseben prostor, da so se začeli ukvarjati tudi s posojili posameznikom: v ta namen so Judje ustanovili celo posojilnico, kjer so ljudem za visoke obresti posojali denar. Močno je v tedanji dobi zacvetela trgovina s Koroško. Rodbina Attemsov je bila na goriškem zelo znana. Karel Mihael je študiral v Gradcu, Modeni in v Rimu ter je bil tam leta 1737 posvečen v duhovnika. Pozneje je dobil prošnjo v Bettenbrunu ter kanonikat v Baslu, kjer je bival več let. Cesarico Marijo Terezijo je nanj opozoril Peter Codelli, ker se je bilo treba hitro odločiti za novo škofijo v Gorici. Tako je bil storjen odločilni korak za delitev oglejske patriarhije. Grof Attems je bil 24. avgusta 1750 imenovan za apostolskega vikarja avstrijskega dela oglejskega patriarhata s sedežem v Gorici ter v Ljubljani posvečen za škofa. Po odpravi oglejskega patriarhata je bil leta 1752 ustoličen za prvega goriškega nadškofa in metropolita z velikimi pooblastili. Goriška nadškofija je tedaj obsegala dokaj veliko ozemlje: Kras, Goriško, del Istre, Dolenjsko, Gorenjsko, del Štajerske in Koroške ter enklave v Furlaniji in Cortini d'Ampezzo. V tej nadškofiji je bilo kar 75 odstotkov Slovencev, nekaj pa je bilo Nemcev, Italijanov in Furlanov. Po poročilih, ki jih je dal novi nadškof, je bilo na tem ozemlju 248 župnijskih in 213 podružničnih cerkva. Leta 1768 je nadškof Attems sklical široko pokrajinsko sinodo, ki se je je udeležilo okoli 300 duhovnikov in nižjih cerkvenih dostojanstvenikov. Nadškof je poleg redne skrbi za versko življenje uvedel tudi duhovne vaje za duhovnike in laike. Kot plemenit človek je skrbel za uboge, bolne in zapuščene otroke. S podporo grofa della Torre je leta 1756 odprl v Gorici bolnišnico sv. Rafaela, da bi imeli tam zavetje ostareli in zapuščeni. Za dvig kulturne ravni našega ljudstva je dve leti prej odprl prvo goriško tiskarno. Tako je kronist dr. Rudolf Klinec zapisal, da je goriška nadškofija pod nadškofom Karlom Mihaelom grofom Attemsom doživljala svojo zlato dobo, in to tako po ozemeljski razsežnosti, kakor še posebej po zelo uspeli prenovi verskega in moralnega življenja. Njegov brat v škofovski službi, ki je živel v XIX. stoletju, blaženi Anton Martin Slomšek, je o njem pisal in še posebej poudarjal nadškofov ugled ter ga imenoval velikega dobrotnika Slovencev. Osebnost nadškofa Karla Mihaela je še posebej izražala veliko kulturno širino, plemenitost in humanost, za kar smo mu Slovenci še danes posebno hvaležni. Umril je 18. februarja leta 1774 in je pokopan v kripti stolne cerkve v Gorici. O goriškem nadškofu Attemsju je slovenistično delo prispevala goriška literarna zgodovinarica dr. Lojzka Bratuž. Tako je bilo odkrito, da je med obsežnim gradivom, ki ga hranijo v goriški semeniški knjižnici, kakor tudi še kje, 61 slovenskih pridig, med katerimi jih je nadškof lastnoročno napisal 45. Poleg teh njegovih rokopisov je ohranjenih še 16 prepisov raznih skriptorjev, kar daje slutiti, da doslej še niso znane vse njegove pridige. Za obstoj pridig prvega goriškega nadškofa vemo že od sredine petdesetih let preteklega stoletja, a jih doslej razen Lojzke

Bratuž ni še nihče preučeval, kar bi bilo za zgodovino jezika, že samo iz tega vidi-ka, zelo koristno. Pred literarno zgodovinarico Bratuževo je na to najprej opozoril Rudolf Klinec, nadškofijski kancler v Gorici, ki je prvi objavil odlomke ene izmed pridig. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je pojasnjeval pomen tega gradiva ita-lijanski zgodovinar Luigi Tavano na zborovanju zgodovinarjev v Tolminu (1. VI. 1986), kar je bila bržkone močna spodbuda, da je Bratuževo še posebej motiviralo in nagnilo k preučevanju Attemsovega gradiva. Tako je izšla tudi njena kritična iz-daja teh pridig v obsežni knjigi in zbudila precejšnje zanimanje tako v Sloveniji kot v Italiji. Zelo nam je draga ugotovitev, da je ta plemeniti cerkveni knez v dobi, ki je hotela bolj ugajati patronom svojih škofij kot preprostemu ljudstvu, našel veliko in plemenito razumevanje za jezik tistega preprostega ljudstva, kateremu vladika je bil. Nadškof je bil namreč tudi resnični jezikovni »oče« narodom, ki so bili na njegovem dušnopastirskem območju, saj je, kot je znano, znal pridigati v petih jezikih, ena-kopravno uporabljanih v goriški nadškofiji. Jezikovni ostanki tega moža kažejo na mogoče navezave in izročilo naših protestantskih piscev, pa tudi na goriške narečne usedline, ter na kalke iz furlanščine, italijanščine in latinščine. Ves svoj trud v izra-žanju pa je nadškof vklenil v izrecno željo, da bi bil razumljiv. Same vsebine pridig so prilagojene času in potrebam ter osnovnemu nauku Cerkve, evangelija in splošne morale. V njih graja slo po dobrinah, srd, pijanost, sovraštvo med ljudmi, skopost in koristoljubje. Opozarja na brezbriznost do vere in verskega nauka, molitve, posta, vzdržnosti. Naštevava posledice pokvarjenega, iztirjenega življenja, nevarnosti pred večnim pogubljenjem. Prav tako obsoja zločine uboja, ropa in posilstva. Skrbno čuva svetost družine in opozarja na medsebojno spoštovanje in ljubezen v družini. Vse svoje govorne sposobnosti je namenjal jasnosti in razumevanju svojih razlag ver-nikom v nadškofiji. Kot nadškof bo Karel Mihael grof Attems s svojim plemenitim nastopom in znanjem ostal trdno zapisan v naši zgodovini.

Jože Maček

MOŽ DOLŽNOSTI

Kako je postal najmlajši sin Marije Terezije, nadvojvoda Maks Franc, volilni knez in nadškof

Naši ljudje imajo dobro v spominu, da so slovenskim deželam dolgo vladali Habsburžani. V resnici pa je bila vladavina nad temi deželami bolj zapletena. Od začetka IX. stoletja so spadale pod frankovsko kraljevstvo, ki se je po tradiciji v navezavi na nekdanje zahodno rimsko cesarstvo leta 962 preimenovalo v Sveto rimsko cesarstvo (Sacrum Romanum Imperium) in so ga šteli za nadaljevanje prejšnjega. Dodatek nemške narodnosti so naslovu dodali šele v XV. stoletju, tako da se je odtlej pravi naslov glasil Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti (Sacrum Imperium Nationis Germaniae). Ta dodatek je pomenil le razlikovanje glede na vladavini v Italiji in Burgundiji, je pa hkrati že v naslovu pokazal, da se nanaša na vse nemško območje, a ni tedaj še pomenil nič nacionalističnega.

To sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti je bilo v bistvu zvezna država (federacija), ki jo je sestavljalo okrog dvesto samostojnih enot, med njimi sta bili največji državi Avstrija in Prusija, veliko svetnih dednih kneževin, precej cerkvenih in hkrati svetnih kneževin (n. pr. Salzburg - Solnograd, Brixen na Tirolskem - Brižinj, Köln ob Renu - Kelmorajn), številne velike grofije in številni veliki državni samostani z ogromnimi ozemlji. To cesarstvo je imelo skupnega cesarja, skupne državne zbornice, tudi zametke skupne zakonodaje, v bistvu pa je bilo konfederacija, kjer je vsaka enota delovala povsem samostojno. Pogosto so si te enote med seboj nasprotovale, kakor da bi bile sovražnice. To cesarstvo je usahnilo kot rezultat zmagovitih napoleonskih vojn leta 1806. Vladarji tega rajha (Reich) so bili v začetku večinoma kralji, pozneje so do konca bili vsi cesarji. Njihova oblast in moč pa nista bili odvisni od vladarskega naslova, kralj ali cesar.

V prvih stoletjih obstoja tega rajha nobena dinastič-

na rodovina ni bila tako mogočna, da bi lahko za trajno zavladata v njem. Vladarji tedanjih državnih enot so se zato sporazumeli za volilno kraljestvo oz. cesarstvo, kar pomeni, da so po smrti vsakega kralja ali cesarja volili novega, lahko iz iste rodovine ali pa druge. Volilni upravičenci so bili vsi državni knezi, člani državnega zbora. Zgodilo pa se je, da se državni knezi niso mogli sporazumeti za enega kandidata, ker se je volilno telo razdelilo natančno na pol. Čas brez izvoljenega kralja pa je pomenil skrajni nered v cesarstvu. Zato so morali vzpostaviti mehanizem, ki bi zagotavljal, da bo pri volitvah kralj izvoljen. To so storili s prenosom pravice izvolitve novega kralja na volilne kneze (Kurfürsten). Papež Inocenc III. je leta 1197 določil za nujno potrebne volilne kneze (*Electores*) tri porenske nadškofe iz Kölna, Mainza in Trierja, in porenskega palatinskega grofa. V zbirki pravnih pravil, Švabskem zrcalu, je leta 1230 navedeno, da so sicer vsi državni knezi volilni upravičenci, da pa kralja slovesno izbere šest volilnih knezov, omenjeni štirje, saški vojvoda in brandenburški mejni grof. Češki kralj je bil izločen, ker ni bil Nmec, vendar je ta volilno pravico uveljavil že leta 1237. Od leta 1257 je kralja volilo le teh sedem volilnih knezov.

V dolgi zgodovini nemškega cesarstva od 1273 do 1806 je bil za kralja izvoljen kot kompromisni kandidat prvi Habsburžan Rudolf IV. (1273-1291), malo pomemben grof iz Švice. Izkazal pa se je za silno uspešnega. V to cesarstvo je leta 1278 pridobil vojvodini Avstrijo in Štajersko, malo pozneje še druge slovenske dežele. V tem dolgem obdobju so bili cesarji (ali kralji) ves čas Habsburžani, z dvema kratkima prekinitvama, ko sta bila cesarja Luksemburžan Sigismund, ki se je poročil z grofico Barbaro Celjsko, in bavarski Karl Wittelsbacher. Tu in tam je v zgodovini med vrsticami omenjeno, da je bilo to mogoče zato, ker so Habsburžani znali najbolje podkupovati volilne kneze. Ta dolgi uvod je bil potreben za razumevanje mehanizma, kako je najmlajši sin Marije Terezije Maks Franc lahko postal volilni knez, kölnski nadškof in münsterski škof.

Med številnimi avstrijskimi vladarji so v spominu naših ljudi ostali zasidrani predvsem trije vladarji; Marija Terezija (1740-1780), cesar Jožef II. (1780-1790) in cesar Franc Jožef I. (1848-1916). Marija Terezija je bila najbolj ljudska, prava mati svojih podložnikov, pomembna tudi kot začetnica reform za odpravo fevdalnega reda, preurediteljica državne uprave, začetnica uvajanja šolstva in še marsičesa drugega. Za njeno priljubljenost pa je bila odločilna njena ljudskost. Njen sin Jožef II. je bil sila napreden, pravi revolucionar na prestolu, ki je hotel reforme v prid ljudi, ki jih začela mati, na hitro izvesti in bil pri tem dokaj uspešen, vendar je kot samostojni cesar vladal le deset let, kar je bilo premalo da bi lahko izvedel vse, kar je nameraval. Bil je do zadnjega vlakna predan državi. Štel se je za njenega prvega služabnika. Državo je želel povzdigniti na najvišjo možno stopnjo. Kot cesar osebnega življenja skorajda ni imel. Njegov oče, cesar Franc Lotarinški, ki se s cesarovanjem domala ni

ukvarjal, ampak je bil zelo uspešen podjetnik, mu je kot prvorojencu zapustil ogromno premoženje, 21 milijonov goldinarjev, ki jih je vse daroval naravnost v državni proračun. Bil je sila korekten, racionalen, z ljudmi pa ni mogel doseči pravega stika. Predzadnji avstrijski cesar Franc Jožef I., ki je umrl med prvo svetovno vojno, je bil pravzaprav slab vladar, toda ker je vladal 68 let in so ga starejše generacije še pomnile, je v spominu dokaj živ.

Marija Terezija (1717-1780) je bila edinka. Po veljavnem dednem redu kot nadvojvodinja ne bi mogla postati naslednica svojega očeta niti v Avstriji in Ogrski, na nasledstvo očeta na cesarskem prestolu Svetega rimskega cesarstva pa sploh ni bilo mogoče misliti. Zato je oče vsaj za Avstrijo in Ogrsko izposloval tako imenovano pragmatično sankcijo, listino, s katero je upravičil hčerko za dedinjo obeh tedanjih držav. Ker je bilo po ugasnitvi moške linije Habsburžanov kandidatov za habsburško nasledstvo, zaradi izredne sorodstvene prepletenosti tedanjih evropskih vladarskih hiš, veliko, je moral Terezijin oče od vseh pridobiti soglasje, da so priznali pragmatično sankcijo, kar mu je z velikimi napori (beri: predvsem podkupovanji) uspelo. Po očetovi smrti leta 1740, ko je Marija Terezija nastopila svojo vladavino, pa so podpisniki listino šteli za kos papirja brez veljave.

Marija Terezija se je poročila iz ljubezni s Francem Štefanom III. Lotarinškim, ki je sicer bil vojvodskega rodu, njegov oče je imel Lotaringijo, vojvodino na območju Francije, ki pa jo je tedaj zaradi diplomatskih spletk izgubil. Deček Franc je kot oddaljeni sorodnik živel na dunajskem dvoru, v tesni zvezi s cesarsko družino. Ker ni bil sin očeta, ki bi vladal samostojni državi, če že ne kraljestvu, za Marijo Terezijo pravzaprav ni bil ustrezen ženin. Porok iz ljubezni tedaj v vladarskih hišah ni bilo, Marija Terezija jo je bolj ko ne izsilila. Ker pa ni bilo mogoče pričakovati, da bi ženino ime v novi zakonski zvezi ne prišlo do veljave, so dotlejšnjemu družinskemu imenu Habsburg dodali še ženino ime Lothringen in tako se je vladarska hiša odtlej imenovala Habsburg-Lothringen. Novi zakon je bil srečen. Iz njega je izšlo šestnajst otrok, pet sinov in enajst hčera. V rani mladosti so umrli en sin in pet hčera.

Podobno kakor pri plemstvu, meščanih in premožnejših kmetih (podložnikih), je bila tudi v vladarskih družinah prva skrb staršev, da bi njihove odrasle otroke z ženitvami dobro »plasirali«, da po statusu in materialno na socialni lestvici ne bi zdrknili navzdol. Za preživele otroke Marije Terezije so načrtovali in tudi napravili takole: Od sinov je prvorojenec Jožef postal prestolonaslednik in pozneje cesar Jožef II., drugi sin Leopold je dobil sekundogenituro (državico, namenjeno za drugorojene sinove) v Toskani, po smrti brata Jožefa II. (ki ni imel svojih potomcev), je 1790. postal cesar Leopold II. in je umrl že leta 1792. Tretji sin Ferdinand Karl se je poročil z vojvodinjo Marijo Beatrix, vojvodinjo Modena d'Este, ki je bila zadnja

preživela iz vladarske rodbine d'Este. Vladal je tej vojvodini v Italiji. Najmlajši sin Maks Franc, ki se je rodil na Dunaju 8. decembra 1756 in je glavna oseba v tem zapisu, je bil zaradi težkega poroda kot novorojenček zelo šibek, tako da ga je babica kar zasilno krstila. Čez nekaj ur ga je prišel krstit tedanji papeški nuncij na Dunaju. Botra sta bila bavarski volilni knez Maksimilijan III. Jožef in soproga Marija Ana Zofija. Pozneje so Maksa Franca namenili za vojaško kariero in za državnega namestnika na Ogrskem. Druge hčere, so se poročile z vladarji raznih italijanskih držav(ic), Marija Antonija (pozneje Antoaneta) pa s francoskim prestolonaslednikom, poznejšim kraljem Ludvikom XVI. Kot Avstrijka konservativne usmerjenosti je bila v Franciji sila nepriljubljena in je bila v porevolucijskem letu 1793 po sodnem procesu, kjer so ji očitali nedovoljene zveze s tujino, obglavljena. Dve hčeri, ki so jih okužile koze, ki so v tistem času zelo razsajale, sta imeli tako iznakažen obraz, da na poroko ni bilo misliti. Obe sta postali redovnici - opatinji. Za Marijo Ano so v Celovcu sezidali palačo, v kateri je zdaj škofova rezidenca. Hči Elizabeta je bila opatinja samostana za plemkinje, ki ga je ustanovila njena mati.

Marija Terezija je bila ljubeča mati, toda vladarske dolžnosti, ki jih je izpolnjevala s skrajno resnostjo, ter pogoste nosečnosti, saj je v dvajsetih letih zakona rodila šestnajst otrok, ji niso omogočale, da bi se z otroki dosti družila in se z njimi ukvarjala. To v tedanjem času tudi sicer ni bilo v navadi. Marija Terezija, ki je bila edinka, s svojo materjo skoraj ni imela stika, pač pa ji je mater nadomeščala dvorna dama, ki se je pisala Fuchs (Lisica). Tako jo je cesarica vse življenje ljubeče imenovala »moja Lisica«, v ožjem krogu pa kar mama.

Marija Terezija je za tedanji čas izstopala po tem, da je vsakemu svojemu otroku posebej preskrbela najboljše vzgojitelje in učitelje. Od teh je zahtevala za kratka obdobja podrobna poročila, kako se otroci razvijajo, kako napredujejo v znanju in predvsem kako je z značajskimi vrlinami in napakami. V duhu časa je priporočala tudi telesne kazni. Vsi otroci so po tradiciji Habsburžanov, ki so bili praviloma veliki ljubitelji glasbe, na tem področju dosegli temeljito znanje, obvladali so več glasbil in prirejali družinske koncerte. Sinove so pomembnejše predmete poučevali ugledni profesorji dunajske univerze, med njimi je bil najpomembnejši Martini, zastopnik naravnega prava, ki je svoje učence »okužil« z razsvetljenstvom. Vojaške predmete so predavali najboljši vojaški strokovnjaki. Vzgojitelji sinov so bili sami častniki. Marija Terezija je posebno pozornost namenila vzgoji in izobrazbi prestolonaslednika, kar je bilo razumljivo, ni pa bilo preprosto, ker je bil izredno bister, vendar muhast in trmast ter tudi domišljav, ker se je že zgodaj zavedel vrhunskega položaja, ki ga čaka v prihodnosti. Dokaj velike materine pozornosti je bil deležen njen »benjaminček« Maks Franc, to pa zato, ker je bil njen ljubljencek in ker je bil najbolj podoben očetu, njenemu ljubljenu možu.

Medtem ko so bili ostali trije sinovi kot vladarji vsestransko dobro preskrbljeni, pa najmlajšemu, ki mu je bila namenjena služba državnega namestnika na Ogrskem (kar pa je bil navsezadnje le visok upravni položaj), materialno ne bi bilo tako dobro postlano. Po očetu je sicer podedoval štiri gospostva, po imenih sodeč na Češkem in Spodnjeavstrijskem, toda za vzdrževanje statusa nadvojvode je bilo to vseeno bolj malo. Zato si je mati zamislila, da bi mu preskrbela mesto koadjutorja s pravico nasledstva velikega mojstra Nemškega viteškega reda. Ta red tedaj ni imel skoraj nobenega političnega vpliva več, bil pa je še zelo bogat, po vsem cesarstvu je imel razpršene številne balije in komende. Velikemu mojstru reda so pritekali obilni dohodki. Nanje je Marija Terezija predvsem mislila. Ker je bil tedanji veliki mojster reda njen svak Karl Lotarinški oz. stric Maksa Franca, ga pač ni bilo težko pregovoriti, da je sprejel za koadjutorja svojega nečaka, ker to svaku v ničemer ni bilo v škodo, urejeno je bilo le nasledstvo velikega mojstra reda v prid Habsburško-Lotarinške hiše. V starosti trinajst let je postal Maks Franc koadjutor velikega mojstra Nemškega viteškega reda, kar je bil tedaj sila visok cerkveni položaj. Zanj se je sicer zahteval le samski stan. Zaradi mladosti so ga oprostili predpisanega noviciata in polaganja treh redovnih zaobljub. Veliki mojster reda je posebej prišel na Dunaj, da je mlademu koadjutorju z mečem podelil viteško čast. Iz zagotovljenega nasledstva niso izvira le nikakršne obveznosti, le pravica, da po smrti velikega mojstra brez kakršnih koli ovir zasede njegovo mesto. Mesto seveda ni bilo mišljeno kot trajna služba, temveč le kot vzporedna velika čast z velikimi dohodki. Tako je bila mlademu Maksimiljanu Francu navidez načrtana življenjska pot.

Po značaju je bil dobrodušen, večinoma popustljiv, toda le do neke stopnje, pozneje od svojega stališča ni odstopil. Bil je intelektualno močan, toda še zdaleč ne tako kakor njegov najstarejši brat Jožef. Bil je tudi nadpovprečno izobražen. V starosti dobrih sedemnajst let se je za dve leti odpravil na tako imenovano »kavalirsko turo«, v zahodne države in Italijo. Potoval je *inkognito* s privzetim imenom grof Burgau. Spremljali so ga trije grofje, visoki dvorni dostojanstveniki in pater kot spovednik. Tako kot Maks Franc sam so morali ostali štirje cesarici ves čas potovanja poročati o vsem dogajanju na potovanju, z vsemi podrobnostmi in opažanji. To izobraževalno in spoznavalno potovanje je po prinčevem mnenju in po mnenju drugih dobro uspelo. Na vseh dvorih je napravil dokaj ugoden vtis. Mati je bila zadovoljna. Po vrnitvi s potovanja je dobil na Dunaju svoj dvor z vsemi dvornimi dostojanstveniki, kakor ja pač tedaj za prince bilo v navadi. Nadaljevalo se je tudi njegovo izobraževanje, vendar ne več tako sistematično kakor prej. V ozadju se je zaostriло vprašanje njegove prihodnosti. Mati se je odločila, naj se začnejo priprave na njegovo kariero državnega namestnika na Ogrskem.

Ogrska je bila sicer v personalni uniji z Avstrijo, kar pomeni, da je bil avstrijski

cesar hkrati ogrski kralj, v vsem drugem pa sta bili to dve povsem samostojni in različni državi. To različnost so Ogrji skrbno negovali in samostojnost ljubosumno čuvali. To pa je pomenilo, da se je moral bodoči državni namestnik na Ogrskem temeljito seznaniti z ogrskimi razmerami in posebnostmi in z njimi soglašati, kar pa je bilo najpomembnejše, biti je moral vojak. Maks Franc se je torej moral seznaniti z vsemi vojaškimi zadevami, opraviti pa je moral tudi neposredno vojaško prakso. Tako se je začelo njegovo vojaško izobraževanje. To praktično usposabljanje je potekalo v Sombotelu na zahodu Ogrske, prav blizu avstrijske meje. Nadaljevalo se je s spoznavanjem ogrskih razmer na splošno in še posebej različnih ogrskih pokrajin. To je bilo dokaj intenzivno, saj je o tem sestavil spomenico »Ogrska, kakor sem jo videl spomladi 1777«. O posameznih problemih ogrske države je napisal nekaj spomenic, npr. o urejanju rek in kanalov za namakanje kmetijskih zemljišč in rečno plovbo in še o marsičem drugem.

Pred dokončno odločitvijo za omenjeni položaj pa se je hotel brat, cesar Jožef II. (od 1765. z materjo sovladar v Avstriji in na Ogrskem, med letoma 1780 in 1790 samostojni vladar), ki očitno osebno o najmlajšem bratu ni imel posebno dobrega mnenja, prepričati, če je že zrel za predvideno funkcijo, ne samo z upravnega, temveč tudi vojaškega vidika. Zato ga je vzel poleti 1777 s seboj na inšpekcijsko potovanje različnih vojaških postojank na Ogrskem. Očitno je cesarjeva pričakovanja povsem zadovoljil, po poročilih sodeč pa je napravil tudi zelo dober vtis na vse pomembne osebnosti, s katerimi je na potovanju prišel v stik.

Toda kmalu zatem je usoda Maksimilijana Franca vzela povsem drugo pot. Po smrti njegovega botra Maksimilijana Jožefa III. je o njegovi dediščini nastal spor med Avstrijo in Prusijo. Na vidiku je bila vojna, ki je izbruhnila poleti 1778, ko je pruski kralj Friderik zasedel Češko. Cesar Jožef II. je brata dodelil sebi, ko je 11. aprila 1778 odhajal z Dunaja na Češko, da bi pripravil vojno s Prusi. Cesar si je osebno pridržal vrhovno poveljstvo nad glavno armado v severovzhodni Češki. Te priprave, ki jih je on osebno vodil, so bile silno naporne. Povsod ga je spremljal mlajši brat, ki se je pri tem odlično izkazal, saj ga je cesar v pisnih materi večkrat pohvalil kot »dobrega in dragega kamerada«. Bil je vedno pripravljen na vse napore, nikoli ni bil nejevoljen. Začela se je vojna. V tedanjem času so vojskovodje in generali bili z vojaki še neposredno na fronti, ker so se vojskovali frontalno, in ne kakor zdaj, ko so generali v štabih daleč v zaledju in na fronto dajejo samo povelja. Očitno avstrijska armada ni bila dobro pripravljena. Napori so bili ogromni, namestitev slaba, tudi oskrba s hrano je bila pomanjkljiva. Ob vsem tem se je pokazalo, da Maks Franc tem naporom in obremenitvam ni kos. V začetku septembra je doživel popolni zdravstveni zlom. Ker zdravljenje v frontnih razmerah ni bilo mogoče, je cesar odredil, da so bolnika po nekaj dneh spravili v štiri ure oddaljeni grad Sadova. Tam

so zdravniki takoj prišli do spoznanja, da bolnik v kratkem času ne more okrevati in da na bojevanje na fronti ni misliti. Nekajkrat v septembru je bilo stanje tako kritično, da so mu nameravali podeliti zakramente za umirajoče. Naposled se je stanje toliko popravilo, da je bil bolnik sposoben za prevoz domov na Dunaj.

Mater ni prizadelo toliko njegovo fizično zdravstveno stanje in videz, kakor melanholija, ki se je bolnika skoraj povsem polastila. Njega samega je ta poraz silno prizadel. Kmalu po prihodu domov je na desni nogi pod kolenom začela rasti bula, ki ga je pri hoji zelo ovirala, jezdit pa sploh ni mogel. Čez nekaj mesecev je pisal materi, da na fronto ne more več. Zdravljenje, ki je sledilo, z bivanjem v zdravilišču Baden pri Dunaju, z operacijami in vsem drugim, je nihalo, zdaj izboljšanje, zdaj poslabšanje; rane na nogi se niso več zacelile. Po več ko letu dni si je precej opomogel telesno in duševno, toda jasno je bilo, da njegova fizična konstitucija ne ustreza več za vojaški stan.

Podobno kakor se je do uvedbe volilnih knezov po smrti vsakega kralja ali cesarja vnel boj med različnimi skupinami volivcev za nasledstvo umrlega, so se potlej ves čas obstoja cesarstva v nemale bolj ali manj intenzivne zakulisne bitke pri volitvah cerkvenih volilnih knezov. Ti so bili tedaj sila pomembni cerkveni dostojanstveniki, saj niso le volili novega kralja ali cesarja, temveč je iz njihovih vrst izhajal tudi kancler cesarstva, v bistvu ministrski predsednik te zvezne države ali drugi človek za cesarjem, v primeru, da je bil cesar nesposoben ali šibak, pa kar prvi človek v rajhu. Zato je šlo že pri imenovanju volilnih knezov za pridobivanje glasov pri volitvah naslednjega cesarja. Te volitve so bile v bistvu rezultat političnih silnic v cesarstvu, na koncu pa predvsem podkupovanja. Tista država, ki je imela svojega človeka med volilnimi knezi, je imela zagotovljen glas, ni ga bilo treba podkupovati, če pa že, vsekakor manj kakor druge. Za zagotovitev glasov so se zatekli k postopku imenovanja koadjutorja - nadškofa pomočnika s pravico nasledstva po nadškofu, volilnem knezu, čeprav še za to ni bilo nobene potrebe, saj je bil lahko vladajoči nadškof še sorazmerno mlad. V tedanjem času so imeli stolni kapitelji treh porenskih škofij pravico po smrti prejšnjega ordinarija voliti novega nadškofa iz svojih vrst ali od drugod. Podobno, toda veliko laže, je bilo pri imenovanju še nepotrebne koadjutorja. Tu je bilo treba pridobiti le vladajočega nadškofa, stolni kapitelj pa se je navadno z izbiro pomiril.

Marija Terezija je opisane igre dobro poznala, saj je 1745. spravila na cesarski prestol Franca III. Štefana, vojvodo Lotarinškega, čeprav je bil le njen mož in ne sovladar, po njegovi smrti pa sina Jožefa II., ki pa je bil sovladar. Prizadevanje po ohranitvi cesarske časti v rokah Habsburžanov ni bila toliko cesarska čast sama na sebi, temveč ohranitev prvenstva pred Prusijo, kajti Avstrija in Prusija sta si bili že dolgo veliki nasprotnici, včasih pa so se nasprotja izcimila v prave vojne.

Za sina Maksa Franca je po njegovi bolezni, ki se je spremenila v bolehanje, pri-

šla v poštev le še cerkvena kariera. To je mati seveda dobro vedela, toda nekaj časa je temu ostro nasprotovala. Naposled je pristala. V največji tajnosti so načrtovali, sinovo imenovanje za koadjutorja kölnskega nadškofa in volilnega kneza s pravico nasledstva in hkrati za koadjutorja münstrskega škofa. Kölnska nadškofija je bila hkrati svetna kneževina, ni pa bila posebno velika in ne posebno bogata, zato so z njo v nekaki personalni uniji upravljali tudi münstrsko škofijo in cerkveno kneževino. Najprej je bilo treba za ta načrt seveda pridobiti tedanjega nadškofa in volilnega kneza grofa Maksa Friedricha von Königsegga, starejšega in precej nezainteresiranega moža, kar je opravil avstrijski zaupnik, ki je imel visok položaj v tamkajšnji nadškofiji. S stolnim kapitljem tudi ni bilo večjih težav, saj se je čutil počaščenega, da bi dobil za novega nadškofa člana vladarske hiše.

V oktobru 1779 so dotlej nič hudega slutečemu Maksu Francu, ki je bil tedaj star triindvajset let, sporočili opisani načrt. Njegov prvi odgovor je bil oster Nikolil!, češ da nima nikakršnega nagnjenja do duhovniškega stanu in da nič ne ve o škofovskih dolžnostih in funkcijah. Toda mati, ki se je medtem za načrt navdušila, mu je zagotovila, da mu papež lahko po izvolitvi za koadjutorja za nekaj let odloži sprejem potrebnih duhovniških redov in posvečenje za škofa. Če bi pa po izvolitvi za koadjutorja in po preteku odobrenega odloga še ne čutil nagnjenja za duhovniški stan in škofovstvo, tedaj lahko prenese to čast na katerega od njegovih nečakov. Pod tem pogojem je sin načrt sprejel, sicer pa je s to, njemu najprej povsem tujo zamisljivo čedalje bolj soglašal. Dunajski dvor je moral različnim osebnostim plačati za soglasje k imenovanju za podkupnine z različnimi imeni ogromno vsoto 948.315 goldinarjev, k tej vsoti je bilo treba prišteti še letno vzdrževalnino 50.000 goldinarjev kölnskemu nadškofu do njegove smrti, čeprav bi seveda še naprej povsem samostojno vladal. Nadvojvoda Maks Franc je bil soglasno izvoljen za koadjutorja v Kölnu 7., v Münstru pa 16. avgusta 1780.

Še predno je novica o izvolitvi za dvojnega koadjutorja dospela na Dunaj, so tam že menili, da naj Maks Franc sprejme vsaj tonzuro (obred striženja las na temenu), ker to ni pomenilo še nikakršne zaveze. To je opravil v dvorni kapeli tedanji dunajski papeški nuncij. Sklenili so tudi, naj Maks Franc do uradnega imenovanja za koadjutorja nosi obleko viteza Nemškega viteškega reda. Tonzura in nošenje redovne obleke sta bila dotlej edina zaveza, ki jo je princ sprejel. Med dunajskim dvorom in kölnskim nadškofom je najbrž obstajal tih dogovor, da se koadjutor do smrti nadškofa ne sme v ničemer vtikati v njegove posle. Iz tega izhaja, da bi Maks Franc kot nadvojvoda in član cesarske družine še naprej s svojim dvorom ostal na Dunaju. Njegov življenjski tok se je povsem nepričakovano spet spremenil. V istem letu je namreč nenadoma umrl veliki mojster Nemškega viteškega reda, njegov stric vojvoda Karl Lotarinški. Njegovo mesto je kot koadju-

tor samodejno zasedel Maks Franc. Ker je bilo s tem mestom združeno članstvo v državnem zboru, je tako postal državni knez. Sedež Nemškega viteškega reda je bil v majhnem nemškem mestu Mergentheim. Ni pa bilo treba, da bi stalno bival tam, ampak je zadostovalo, da bi prihajal tja enkrat ali dvakrat na leto za nekaj časa. V jeseni je odpotoval v to mesto na slovesno umestitev. Ob tej priložnosti je odpotoval naprej v Bonn, da se je predstavil svojemu nadškofu, ki ga dotlej osebno ni poznal in da bi pridobil prve vtise o kölnski nadškofiji. Po vrnitvi na Dunaj je Maks Franc nameraval v miru začeti s študijem teologije, da bi se pripravil na svoje bodoče naloge kot vladar kneževine in nadškof. Toda ob njegovem prihodu je bila mati nekaj bolna, stanje se je poslabševalo in 29. novembra 1780 je umrla v starosti 63 let. Ob zadnji uri so bili pri njej eden od zetov in sinova Jožef II. in Maks Franc. Slednji se je materjo zadnjo noč pred smrtjo dolgo pogovarjal. Z materjo sta se že ob njegovi bolezni zelo zblížala, pritegnila ga je tudi za pomočnika pri njenem uradovanju. Materina smrt ga je zelo prizadela. Z njo pa so se tudi razmere zanj na dvoru povsem spremenile.

Z Jožefom II. kot samostojnim vladarjem je na dvoru zavel zelo oster veter. Bil je skrajen racionalist, odločilni vzgib vsega njegovega ravnanja je bila korist države. Vse, kar temu ni ustrezalo, je strogo zavračal. Bil je skrajno varčen. Obzirnosti do prejšnjega materinega vladanja ni poznal. Nemudoma po njeni smrti je razpustil obsežen materin dvor s številnim osebjem, sestri, ki sta bili sicer redovnici, sta pa živeli na dvoru, je kot opatinji odrinil v njuna samostana. Tudi z bratom je ravnal zelo surovo. Ni se ravnal po materini oporoki, ki je Maksimiljanu Francu volila nekaj gospostev in kapital iz družinske blagajne. Zahteval je, da iz teh dohodkov plačuje pokojnine sestrama redovnicama. Bratu naj bi bil tudi grozil, da bo zahteval vrnitev zneska, ki ga je dvor plačal, da je dosegel izvolitev za koadjutorja v Kölnu. Naposled se je Maks Franc dediščini odpovedal in to najbrž zato, da bi si zagotovil z bratom znosne odnose. Seveda bi se bil lahko umaknil na sedež Nemškega viteškega reda, toda želel je ostati na Dunaju. Vmes je veliko potoval. Na Dunaju pa je bil spomladi leta 1782, ko je prišel tja na obisk papež Pij VI., da bi pri cesarju dosegel odpravo ali omilitev proticerkvenih predpisov in ukrepov, kar se mu ni posrečilo niti v najmanjšem obsegu. S cesarjem je šel papežu nasproti in ga je ob slovesu tudi daleč pospremil. Seveda je bil ves čas v papeževem spremstvu, kajti cesar je predvidel tak program obiska, da papež nikoli ni mogel priti v tesnejši stik z avstrijskimi škofi, ne da bi bili navzoči cesarjevi ljudje.

Po letu 1780 je Maks Franc začel tudi s študijem državnih ved in teologije, da bi se pripravil na svojo funkcije vladarja cerkvene kneževine in nadškofa. Pri študiju prvih se je naslanjal predvsem na Martinijeve spise, za teologijo mu je še mati izbrala štiri tedaj zelo ugledne dunajske teologe, ki pa so bili vsi razsvetljenci in zmerni

jožefinci. Teologijo je torej študiral zgolj privatno, ker se za člana vladarske hiše pač ni spodobilo, da bi kot redni študent stopil v bogoslovje.

Kölnski nadškof Maks Friedrich, njegov predhodnik, je umrl 15. aprila 1784. Ker je bil Maks Franc koadjutor s pravico nasledstva, sta mu takoj pripadli časti volilnega kneza in nadškofa v Kölnu in škofa ter cerkvenega kneza v Münstru. Vse funkcije je nastopil 27. aprila 1784 v starosti 28 let. Slovesno ustoličenje za nadškofa je bilo v kölnski stolnici 5. avgusta 1784. S tem je dobil pravico do vladanja nad cerkveno kneževino. Za mašnika ga je 19. decembra istega leta posvetil kölnski nuncij Bellisomi, za škofa pa v bonski katedrali trierski nadškof Clemens Wenzel, sicer njegov precej starejši bratranec. Ta je na svoj položaj prišel na enak način kakor Maks Franc, ki je s škofovskim posvečenjem seveda pridobil tudi pravico opravljanja vseh škofovskih funkcij. Svoje prvobitno poslanstvo, zaradi katerega ga je mati po prvotnih drugih namenih določila za kölnskega nadškofa in volilnega kneza, je častno opravil pri volitvah leta 1790, ko je po smrti cesarja Jožefa II. bil izvoljen brat Leopold II. in po njegovi smrti 1792, ko je bil izvoljen nečak Franc II. Ta je po razsulu Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti odložil ta naslov in cesaroval naprej kot dedni avstrijski cesar Franc I.

Kot vladar kölnske in münstrske kneževine, kölnski nadškof in münstrski škof je zastavil svoje delo zelo resno na obeh področjih, cerkvenem in svetnem. Čeprav je duhovništvo sprva ostro odklanjal, je postal zgleden duhovnik in škof. Ker je sam zgledno živel, je lahko ostro grajal in kaznoval prestopke pri duhovnikih, kar je bilo potrebno, ker je nasledil precej razpuščeni nadškofijo in škofijo. Vernikom se je kmalu priljubil. Kot vladar dveh kneževin se je izkazal zlasti na upravnem in sodnem področju, po svojih močeh je pospeševal gospodarstvo in šolstvo. Ustanovil je tudi bonško univerzo. Zlasti si je prizadeval ublažiti socialne stiske ljudi, kar pri cerkvenih knezih tedaj ni bilo v navadi. Ker je bila pokrajina Levo Porenje, s kölnsko nadškofijo in tudi večino kneževine, tradicionalno pod francoskim vplivom, se je francoska revolucija, ki je izbruhnila leta 1789, torej v času njegovega vladanja, tam posebno občutila. Zanimivo je, da je bil sprva francoski revoluciji kar naklonjen, ker je uvidel, da so bile v Franciji državne spremembe potrebne, ko pa se je revolucija razvila v teror, ji je seveda ostro nasprotoval. A ključne so bile napoleonske vojne. Zaradi neuspehov združenih armad nemškega cesarstva je nadškof Maks Franc moral 3. oktobra 1794 bežati iz Porenja. Vrnil se je na Dunaj, kjer je zelo bolan, trpel je predvsem za vodenico in skrajno hudo obliko šena, živel v kraju Hetzendorf v zasebni hiši. V svoji nadškofiji in škofiji ter kneževini se ni vrnil nikoli več. Pravzaprav se tudi ni mogel, ker so Francozi cerkvene kneževine odpravili. Na svoj način se je proti temu boril z diplomatskimi pobudami in s spomenicami, kar pa seveda ni nič zaleglo. Ker je čutil, da se mu smrt bliža, je kot veliki mojster sklical vrhovno zase-

danje Nemškega viteškega reda, kjer naj bi za njegovega koadjutorja s pravico nasledstva izbrali njegovega pranečaka, cesarjevega sina Karla, ki je bil tudi izvoljen. Tako je tudi ta čast ostala v družinskih rokah. V zadnjih letih se je njegovo zdravje neprestano slabšalo. Umrli je v noči 26. julija 1801, star petinštirideset. Čez tri dni so ga pokopali v kapucinski grobnici, kjer počiva med drugimi Habsburžani iz novejšega časa. Njegovi podaniki iz obeh kneževin in škofij so ga še dolgo, pogosto izpričano ohranili v najlepšem spominu. Volilni knez in nadškof Maks Franc gotovo ni bil med najpomembnejšimi Habsburžani zadnjih stoletij, je pa bil mož dolžnosti, zvesto je služil dinastiji in je pomagal, da se je njegova vladarska hiša tako dolgo obdržala na prestolu rimsko-nemškega in na koncu avstrijskega cesarstva.

Milenka Geiser

LEŽEM V TRAVO

*Ležem v rosno travo,
opazujem,
kako moder oblak
potuje
v vijolični somrak.*

Od nekod prihaja zvok violine.

*Mokra od rose,
zadihana,
z mislijo
na potujoči oblak,
zvok violine, vidim v ogledalu
nebo,
ki se zrcali
v neskončnost.*

Renato Podbersič ml.

SVETILNIK SLOVENSTVA

Ob 80. obletnici smrti nadškofa Frančiška Borgia Sedeja

Goriški nadškof Frančišek Borgia Sedej je bil že velikokrat predmet preučevanja, ne nazadnje je leta 1986 v Rimu potekal tudi simpozij v njegov spomin, kjer so zgodovinarji in teologi podrobno osvetlili njegovo delo. Čez dve leti je izšel zbornik 20 referatov z omenjenega simpozija. Škoda je, ker nadškof Sedej ni zapustil osebnega dnevnika oziroma dnevniških zapiskov, vendar zvemo veliko o njem iz dnevnika, ki ga je dokaj redno pisal tedanji ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič. Ljubljanska škofija je od leta 1830 sodila v okvir Ilirske metropolije in oba škofa sta se pogosto srečevala.

Frančišek B. Sedej se je rodil 10. oktobra 1854 v Cerknem v tedanji avstrijski deželi Goriško-Gradiščanski. Temeljno versko vzgojo je dobil v domači kmečki družini s šestimi otroki. Že zelo zgodaj je pokazal nadarjenost, zato so mu starši omogočili nadaljevanje šolanja. Po nemški gimnaziji v Gorici je študiral v goriškem bogoslovju in konec avgusta 1877 ga je tedanji goriški nadškof Andrej Gollmayr posvetil v duhovnika. Septembra 1878 se je Sedej preselil na cesarski Dunaj, študije je nadaljeval na dunajski univerzi. Bival je v zavodu Avguštinej (Augustineum), kovnici avstrijske višje duhovščine. Še pred doktoratom se je jeseni 1882 vrnil v Gorico. Postal je predavatelj v goriškem bogoslovju, kjer je predaval biblične vede in semitske jezike. Dne 25. junija 1884 je na Dunaju doktoriral iz teologije z disertacijo Monumenta scripturae cuneatae cum speciali respectu ad Biblia sacra.

Očitno je bilo njegovo delovanje zelo opazno in uspešno, saj ga je nadškof Gollmayr po šestih letih ponovno poslal na Dunaj, kjer je v omenjenem zavodu opravljal pomembne pedagoške in vzgojne naloge. Med drugim je Sedej postal tudi dvorni kaplan na cesarskem dvoru in navezal pristrčne stike s habsburško družino. Posebej je gojil spoštovanje in vdanost do cesarja Franca Jožefa. Ta zavezanost Habsburžanom je pri Sedeju ostala do razpada monarhije.

Po smrti nadškofa Jordana je bil Sedej izbran za novega goriškega nadškofa. Slovesna posvetitev in umestitev je potekala v goriški stolnici konec marca 1906. Z njegovim imenovanjem sta se strinjala tako Sveti sedež kot avstrijski cesar Franc

Jožef, ki je imel pravico veta do imenovanja avstrijskih škofov. Nadškof Sedej je sprejel težko nalogo v nacionalno mešani škofiji, kjer so poleg večinskih Slovencev živeli tudi Furlani in Italijani ter maloštevilni Nemci. Obenem je nosil naslov ilirskega metropolita, kateremu so bile od leta 1830 kot sufragani podrejene škofije v Ljubljani, Poreču-Pulju, Trstu-Kopru in na otoku Krku.

Nadškofovo delo in poslanstvo sta bila najtežja v letih prve svetovne vojne, posebej še po italijanskem vstopu v vojno maja 1915, ko se je Goriška spremenila v bojišče. Z začetkom spopadov po Evropi ob koncu poletja 1914 so se spremenile razmere tudi za cerkveno oblast na Goriškem. Avstro-ogrška država se je znašla v vojni. Za Cerkev in Sedeja je to pomenilo spopad, ki je imel tudi duhovne razsežnosti. Večina avstro-ogrskih škofov je bila globoko vdana habsburški vladarski družini in posledično državi. Imeli so jo za branik krščanstva, zato so v vojni videli napad na Habsburžane in seveda krščanstvo. Hkrati pa so verjeli, da lahko pomeni vojna notranje očiščenje za državo in družbo. Mislili in upali so, da bodo po vojni nastopile razmere, ko bo nemški (liberalni) vodilni sloj pripravljen sklepati kompromise.

V torek, 13. aprila 1915, mesec dni pred italijanskim vstopom v vojno, so Sedeja obiskali škofje Ilirske metropolije. Prišli so na posvetovanje o zadnjem delu zakonika cerkvenega prava. Skupaj so poromali na Mirenski grad, kot da bi slutili, da tega svetišča že čez leto ne bo več. Ob tej priložnosti je škof Jeglič zapisal v svoj dnevnik: »V Gorici se Lahov prav nič ne boje, pač pa v Trstu.«

Sredi poletja 1915 se je nadškof Sedej zaradi nevarnosti le moral umakniti iz Gorice, čeprav je pred samim začetkom spopadov z Italijo svojim duhovnikom s posebno okrožnico ukazal, naj ne zapuščajo svojih vernikov. Razmere so namreč postajale nevzdržne. Kot je zapisal črniški dekan Novak: »... služabnik nadškofov ima v kuhinji na mizi celo zbirko granatnih in šrapnelskih ovojev, ki so eksplodirali v škofijski palači in na škofijskem vrtu. Nadškof se pa vendarle še pogumno drže doma in hodijo na sprehod v okolico.«

Razmere na Goriškem so bile tedaj zelo napete. Velik del ozemlja goriške nadškofije (vzhodna Furlanija, Posočje, Brda) je že zasedla italijanska vojska. Mesto Gorica se je znašlo na udaru italijanskega topništva. Tudi poveljnik avstro-ogrške obrambe na Goriškem, general Erwin Zeidler, je nadškofu svetoval umik na varno. Nadškof Sedej je iz mesta odpotoval 27. julija 1915 in še isti dan prispel v Vipavo, kje je ostal do 23. avgusta 1915. Nato se je umaknil v župnijo Ravne pri Cerknem, ki je bila v tistem času brez duhovnika. Za začasno namestitev na Cerkljanskem sta bila dva pglavitna razloga:

1. Bivanje na ozemlju goriške nadškofije, ki je bilo varno pred vojnimi spopadi.
2. Bližina nadškofovega doma v bližnjem Cerknem.

Očitno je bila vsaj višja duhovščina, mislim zlasti na dekane, dobro obveščena o gibanju in nastanitvi goriškega nadškofa. Dekan Novak je 10. oktobra 1915 zapisal: »God našega nadškofa Dr. Franc. Borg. Sedeja. Granate so ga prepodile iz Gorice, (najprej nekaj tednov v Vipavo), potem je odšel v Cerkno. Tja sem mu voščil, da bi se lahko kaj kmalu vrnil.«

Isto lahko rečemo za goriške uršulinke, ki so sredi oktobra 1915 vedele za usodo nadškofa-begunca v Ravnah pri Cerknem, zanj so vneto molile in ga pomilovale, saj naj bi opravljal težko delo, »kot zadnji podeželski župnik« (Uršulinska kronika).

Na Cerkljanskem je nadškof Sedej bival dva meseca. Po dolgotrajnih selitvah je v začetku decembra 1915 našel trajnejšo nastanitev v cistercijanskem samostanu v Stični. V igri so bili tudi drugi kraji za begunsko namestitev nadškofa: Ljubljana, Maribor, Dunaj, Celje in Št. Andraž na Koroškem. V Stično mu je uspelo umakniti tudi goriško bogoslovno semenišče in semeniško knjižnico. Pri iskanju primerne mesta in pri sami selitvi je bil nadškofu Sedeju v veliko pomoč deželni glavar dr. Luigi Faidutti. Bogoslovno semenišče je že pred božičem pričelo z delom. Pri namestitvi v Stični je nadškofu Sedeju precej pomagal tudi ljubljanski škof Jeglič. O tem je 11. decembra 1915 v svoj dnevnik zabeležil: »Prišel je 8/12 zvečer naš Metropolit. Zadržal se je na Dunaju zaradi zdravljenja zob. V Gorico ne more. Povabil sem ga, naj ostane pri meni. Tudi opat Zatičenski ga je povabil, naj bi ostal v Zatičeni, kjer so njegovi bogoslovci in profesorji. V četrtek 9/12 popoldne sva se odpeljala v Zatičino, da vidi kraj in obišče svoje klerike. Prav zadovoljen je bil, ker je kraj lep in miren, ter redovniki prav prijazni in je sklenil, da ostane v Zatičini. Danes se je odpeljal v Vipavo in če bo mogoče do Gorice, da vidi, kaj je poškodovanega in opravi neke nujne posle in potem se vrne. Prav vesel sem, da bo imel v Zatičini mirno življenje in bo sred svojih klerikov.«

V Stični se je nadškof Sedej dokončno namestil 23. decembra 1915. Skupaj z njim so prišli tudi profesorji in 36 bogoslovcev iz različnih škofij, ki so se prej šolali v bogoslovnem semenišču v Gorici. Dekan Novak piše: »Tu bodo čakali, dokler ne bodo mogli nazaj v Gorico. Hvala Bogu, da so pri nas zavetišče dobili.« Sredi oktobra 1916 je Sedej poročal, da je bilo v stiškem bogoslovju 30 goriških bogoslovcev, še toliko se jih je šolalo v Ljubljani. Ljubljanska škofija je drugače od drugih škofij ilirske metropolije namreč imela organiziran svoj visokošolski študij teologije.

V Stični se je nadškof Sedej očitno dobro znašel, tako je škof Jeglič 16. marca 1916 zapisal: »Danes je bil v Ljubljani naš Metropolit. Hvala Bogu, zdrav je in zadovoljen, da je dobil zavetišče v Zatičini za se in za bogoslovce.«

Med vojno je nadškof Sedej neutrudno skrbel za vse pomoči potrebne, še posebej ga je prizadela usoda številnih goriških beguncev. Zanje se je prav posebej zanimal, jih obiskoval v begunskih taboriščih in jim priskrbel duhovno oskrbo. Bil je tudi

član Pomožnega odbora za begunce z juga, nase je poleti 1916 prevzel skrb za organizacijo pastoralne dejavnosti med begunci. Pri tem se ni oziral na narodno pripadnost; med drugim je italijanskim beguncem v Ljubljani priskrbel duhovnika, poznejšega tržaško-koprskega škofa Alojzija Fogarja.

S škofom Jegličem je Sedej ohranjal pristne in redne stike. Velikokrat sta se obiskala, vsako srečanje z metropolitom je Jeglič zabeležil v svoj dnevnik:

»V Zatični

V torek 10/X sem bil v Zatični; praznovali smo god nadškofov; bil je vesel. Srce ga boli, ker mu je nadškofija vsa razdrta in uničena, duhovniki in verniki povsod razkropljeni.« (12. oktober 1916)

Dne 10. oktobra 1916 je Sedej prejel številne čestitke za god. Črniški dekan Novak mu je voščil: »Bog daj, da bi vam prihodnji god Vaša duhovščina voščila v Gorici!«

Kot je razvidno iz Jegličevega dnevnika, so se vsi škofje Ilirske metropolije, razen poreškega škofa Pederzollija, udeležili pogreba cesarja Franca Jožefa na Dunaju. V Ljubljano so se skupaj pripeljali zjutraj, 2. decembra 1916. Habsburški cesar Karel I. je nadškofu Sedeju 18. avgusta 1917 podelil visoko državno odlikovanje, Red železne krone prvega reda. Odlikovanje si je zaslužil za delo v dobrobit ljudstva in države.

V začetku decembra 1917 je Sedej prvič po kobariškem preboju in italijanskem umiku obiskal porušeno Goriško. Kot je poročal v pismu prijatelju in sošolcu dr. Antonu Primožiču, ga je zelo prizadela uničena goriška okolica: Šempeter, Vrtojba, Pevma in Podgora. Tudi cerkve v samem mestu so bile uničene ali vsaj močno poškodovane. Trpela je nadškofijska palača in novo malo semenišče.

Osmega marca 1918 je Sedej obvestil škofijski ordinariat v Ljubljani, da se 13. marca vrača v Gorico. V porušeno mesto, ki je doživelo pekel soške fronte, se je nadškof Sedej dokončno vrnil 17. marca 1918. Dočakalo ga je razdejanje, tako v materialnem kot duhovnem smislu. Večnacionalna habsburška monarhija je razpadala, nastajale so nove države in novembra 1918 so na Goriško vkorakale italijanske čete. Že takoj na začetku je prišlo do konflikta med nadškofom Sedejem in novo oblastjo, kajti nadškof ni hotel zapeti zahvalnega Te Deuma ob zmagi italijanskega orožja. Bil je duhovni pastir vsem prebivalcem svoje škofije, ne glede na narodnost, in tako kot je zavrnil podpis Majniške deklaracije, čeprav je bil zaveden Slovenec, tudi ni hotel sodelovati pri italijanskih nacionalističnih avanturah. Predvsem pa je bil Sedej pripadnik avstrijskega episkopata, zavezanega drugim idealom in srednjeevropskemu mišljenju ter zvestega cesarju dani prisegi.

Nadškof Sedej je bil realist in je ljubil svoj narod, kar je razvidno iz njegovega delovanja ob koncu prve svetovne vojne. Ob razpadanju nekdanje monarhije je 4.

novembra 1918 izdal posebno okrožnico, pisano v latinščini in jo naslovil na duhovnike ob koncu vojne. To je bil prelomen čas, poln preobratov. Nadškof Sedej je goriško prebivalstvo pozval k miru in redu. Z okrožnico je tudi priznal oblast goriškega Pokrajinskega odseka Narodnega sveta nove Države SHS. Razmere so potem šle svojo pot, saj so že čez tri dni na Goriško vkorakale italijanske čete in sanj o priključitvi k novi jugoslovanski državi je bilo konec.

Nove italijanske zasedbene oblasti so kmalu pokazale svoj pravi obraz, tudi v odnosu do nadškofa Sedeja. Začelo se je dolgo obdobje preizkušenj. Italijanskim nacionalistom ni bil po godu »slovanski« in »avstrijakantski« nadškof v »italijanski« Gorici. Zahtevali so njegov odstop.

Ko je bila slovenščina končno izrinjena iz uradov in šol, je našla v cerkvi svoje zadnje pribežališče, v nadškofu Sedeju pa velikega zagovornika. Poskrbel je za ustanovitev Goriške Mohorjeve družbe, ki je primorskim Slovencem dajala narodnega

Foto: Arhiv Društva Soška fronta, Nova Gorica

Nadškof Frančišek Borgia Sedej s pisano skupinico duhovnikov, dveh vojakov in civilistov v Sv. Križu (danes Vipavski Križ) med prvo svetovno vojno.

upanja v težkih časih. Italijanske oblasti so uprizorile pravcato gonjo proti slovenskim duhovnikom in staršem, ki so pošiljali otroke k slovenskemu verouku. Toda nadškof je ostal trden pri svojih legitimnih stališčih. Osebnostno je bil prizadet, ko so trije višji duhovniki – prelati iz nadškofije leta 1925 vodili kampanjo za njegov odstop. Sestavili so memorandum, ki so ga naslovili na Benito Mussolinija, predsednika tedanje italijanske vlade. Tri »nergače« je doletela cerkvena kazen, ki jo je izrekel Sveti sedež.

Julija 1931, tik pred smrtjo, je Sedej izdal slovite Norme oz. navodila dušnim pastirjem (*Normae ad instructionem cleri curati*). V njih je naročil, naj se poučuje verouk v narodnem jeziku, prepovedal je izrabo verskega pouka v politične namene in določil rabo narodnega jezika pri bogoslužju. S preselitvijo verouka v narodnem, to je slovenskem jeziku v veroučne učilnice, je nadškof Sedej dejansko omogočil edino izobraževanje v slovenščini na Primorskem do razpada Italije septembra 1943.

Nadškof je 25. marca 1931 v goriški stolnici slovesno obhajal 25-letnico svojega škofovanja. Med drugimi mu je voščil tudi papež Pij XI. Toda v Rimu se je že rojeval načrt za Sedejevo odstranitev. Ni še popolnoma jasno, ali je bil med tajnimi pogajanjmi za sklenitev lateranskega konkordata med Italijo in Svetim sedežem tudi člen, ki je določal umik nadškofa Sedeja iz Gorice. Vsekakor so se jeseni 1931 vrstili pritiski, obiski in pisma, ki so pripeljali do nekoliko nepričakovanega Sedejevega odstopa z nadškofovskega mesta v Gorici. Od goriške nadškofije se je nadškof Sedej poslovil 1. novembra 1931 s pontifikalno mašo. Čeprav mu je bilo iz Vatikana obljubljeno, da bo njegov naslednik tolerantni duhovnik, več obeh deželni jeziki, je sledilo grenko Sedejevo razočaranje. Za novega apostolskega administratorja oz. upravitelja goriške nadškofije je bil imenovan Istran Giovanni Sirotti.

To je nadškofa Sedeja dokončno strlo. Umrli je že slab mesec po odstopu, 28. novembra 1931. Pokopali so ga 3. decembra na romarski Sveti Gori. Njegov pogreb je bil prava manifestacija narodnega ponosa in se ga je udeležila množica ljudi.

France Pibernik

AKAD. **ZORKO SIMČIČ**

Ob devetdesetletnici

Mimobežnost je zvesta spremljevalka človekovih poti, tudi če štejejo dolga desetletja velikih in malih stvari. Kot da se je vse zgodilo čisto mimogrede in skorajda nezavedno. Človek pravzaprav ne more verjeti, da jo šlo tako hitro, da se je moglo zvrstiti toliko nenavadnih stvari v vsakršnem zaporedju. In je nenadoma vse v enem samem trenutku na dlani: to je bilo in nič drugega, a se hkrati čudi, koliko je bilo vsega, saj je v resnici pravo bogastvo bogatega.

Akad. Zorko Simčič ima za seboj izjemno življenjsko pot, ki ji med slovenskimi pisatelji zagotovo ni enake. Je nemirna, živahna natura, a ne ahasverska, prej begunska, saj so se že njegovi starši iz briške Biljane morali umakniti v Maribor. Tam se je rodil in se po mali maturi vpisal na učiteljsko, a je večji del vojne preživel v Ljubljani, seveda z obveznim Gonarsom. Zgodnji pisateljski navdih mu je dal vzgon za mladostni roman *Prebujenje*, za katerega je leta 1944 kot triindvajsetletnik dobil Prešernovo nagrado. Potem je leta 1945 spet moral v begunstvo na Koroško, od tam v Rim, nato za nekaj let v Trst k slovenskemu radiu. Sledila so desetletja argentinskega zdomstva, ki so bila prepletena z živahnim družbenim delovanjem, zlasti v času urejevanja revije *Meddobje* in prireditvev v Slovenski kulturni akciji. V ta čas sodijo njegova potovanja po Evropi, s katerimi je utrjeval povezanost posameznih slovenskih zdomskih centrov, hkrati pa je v svoji nepomirljivi zvedavosti navezoval stike s številnimi kulturnimi osebnostmi, saj je potrkal celo na vrata Ingmarja Bergmana.

Del njegovega značaja se je kazal tudi v njegovi pustolovščini, ko je na vsem lepem zapustil imenitno službo pri znameniti firmi RCA Victor in je poslej vsako turistično sezono odhajal na argentinski jug, v Bariloče, tam izdeloval in prodajal spominke, se preživljal kot samostojen ustvarjalec, dokler se leta 1994 ni z družino vrnil v Slovenijo in tako sklenil svoj dolgoletni begunski krog.

Z imenom pisatelja Zorka Simčiča sem se mogel prvič srečati leta 1957, ko sem v slovenski knjigarni na Travniku v Gorici – takrat sem služboval v Goriških Brdih in

z maloobmejno prepustnico lahko prestopal mejo –, prelistaval posamezne številke buenosaireskega Meddobja, ne da bi mogel dojeti celoto tega izjemnega literarnega pojava v našem zdomstvu. Pač pa sem v času, ko sem po letu 1983 sistematično zbiral gradivo o pesniku Francetu Balantiču, naletel na Simčičev zapis *Po smrti smo srečali pesnika* (Meddobje, 1956). Najbrž se je v vmesnem obdobju, ko sem odkrival izseljenske avtorje, napletlo še marsikaj, dokler končno ni v Ljubljani izšel ponatis njegovega osrednjega romana *Človek na obeh straneh stene* (1992). V domovini je zanj prejel nagrado Prešernovega sklada in se tako očitneje pojavljal v matični literarni javnosti.

Ko se je leta 1994 z družino vrnil in se za stalno naselil v Ljubljani, se je zanj začelo povsem novo dejavno obdobje v novem okolju in novih razmerah samostojne Slovenije. Izhajali so posamezni, tudi komentirani ponatisi njegovih pesmi, novel, romanov in dram ter mladinskih del, še posebej pa imenitnih esejev, med njimi zlasti *Pripisi k dnevom*. Vsekakor so bili zanimivi njegovi javni nastopi in spominski zapisi o posameznih zamolčanih avtorjih (France Balantič, Ivan Hribovšek, Ludve Potokar). Končno je leta 2002 dobil veliko priznanje, ko je bil sprejet med člane Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Srečevanja z njim so vedno prijetna doživetja. Živahen, kot je, je vedno sredi dogajanj in ves zagnan v jedro problemov, ki jih nikoli ne zmanjka. Najpogosteje se zasediva v Slonu ali v Unionu, kdaj pa kdaj ga zanese v Kranj in tam, kot rad pripomi, rešujeva »svetovne probleme«. Nič mu ne uide, do vsega ima oster, kritičen, nepomirljiv odnos. Preveč hudega je bilo v njegovem življenju, preveč tveganja v usodnih trenutkih, da bi mogel mimo vsega, kar je povezano z njim, z njegovo družino, kar je povezano z domovino, z našimi ljudmi in z našim jezikom. Od časa do časa se zateče v samoto, da bi v njej domislil svoj novi roman, ki nanj čakamo že vrsto let: to je pri Celjski Mohorjevi družbi napovedani roman *Poslednji deseti bratje*.

Franc Štolfa

PRIM. DR. **ANTON PRIJATELJ**

Ob osemdesetletnici

Goriški zdravnik Anton Prijatelj, dr. med., se je rodil pred osemdesetimi leti, 30. januarja 1931 v Sarajevu. Promoviral je na Medicinski fakulteti v Ljubljani leta 1956 in se po pripravniškem stažu zaposlil v obratni ambulanti Mebla v Novi Gorici. Specialistični izpit iz medicine dela je opravil leta 1964. Od 1971. leta in vse do upokojitve pa je kot predstojnik dispanzerja za medicino dela skrbel za zdravje Meblovih delavcev. Po magisteriju na zagrebški fakulteti 1976. je zagovarjal doktorat znanosti 1983., bil izvoljen tri leta za tem v naziv docenta za medicino dela Medicinske fakultete v Ljubljani ter imenovan za primarija v letu 1990.

Svoj življenjski vek je posvetil pretežno delavcem v lesni industriji ter zdravstveni vzgoji in o tem predaval na podiplomskem študiju na Medicinski fakulteti v Ljubljani.

Dr. Anton Prijatelj je znan širokemu strokovnemu krogu po vrsti člankov in razprav, ki obravnavajo odsotnost z dela (absentizem), poklicne bolezni, še posebej alkoholizem. Tudi velja poudariti njegov prispevek pri raziskovanju življenja in dela že »pozabljenih«[»] Eskulapov svojega časa, zlasti primorskih zdravnikov, ki nam jih je predstavil, brez katerih pa tudi tega *danes* ne bi bilo.

Anton Prijatelj je član vrste zdravstvenih organizacij, ki v Sloveniji kaj pomenijo, in prejemnik številnih priznanj, pohval, plaket in diplom.

Z njim sem se seznanil v Znanstvenem društvu za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, zlasti ob razpravah o pravicah delavcev, zdravstvenem varstvu, organizaciji zdravstva, odnosih, alkoholizmu in težavah, ki iz tega sledijo.

Če bi ne bilo v življenju dr. Antona Prijatelja toliko opravljenega dela, bi komaj verjel, da je veder, poln energije in načrtov dosegel vse, kar je dano človeku. Imel je posebno srečo! Poklicnemu delu, pisanju, stalnemu strokovnemu izpopolnjevanju je posvetil celo življenje in prispeval več kot kamenček v mozaik na področju, ki mu je ležalo na srcu, medicini dela, posledicam, utrujenosti in kako jo zmanjšati. K skrbi za zdravje je sodila tudi skrb za delavčev prosti čas. Kako ga preživeti, kdaj in kje?

Knjiga tovrstnih nasvetov in navodil je izšla leta 1989 z naslovom *Kako in kam na dopust*. Tri leta za tem je sledila knjiga: *Pijem, torej sem?* Posvetil jo je vnukom Špeli, Urbanu, Franu in Zali. To je delo z izrazito zdravstveno-prosvetno vsebino o alkoholizmu, ki se ga kot enega najnevarnejših človekovih problemov niti ne zavedamo, posega pa v vse pore življenja. Vedeti moramo, kaj alkohol je in kaj lahko ta sicer žlahtna vsebina napravi. Človek pije vino, vino pije človeka! Iz knjige veje tista nerazumljiva dvojnost, ki jo v našo socialno-kulturno sredino prinaša alkohol, ko po eni strani »utopi vse skrbi, v potrlih prsih up budi«, po drugi pa človeka telesno in duhovno tako izpridi, da se odtuji sam sebi in ga izloči in izobči še družba, ki mu je vseskozi stala ob strani, ko se je veselo opijal in iz sebe bril norca ter vlekel za nos predvsem svojo družino.

Kot zdravnik, specialist medicine dela in človek je bil Anton Prijatelj prepuščen svoji modrosti, kako svojega, nekdanj pridnega delavca, zglednega družinskega očeta pripraviti, da bo storil tisti prvi korak, ki pomeni rešitev. Alkoholizem, odvisnost od alkohola, lahko med socialnimi boleznimi mirno uvrstimo na prvo mesto!

Bog daj zdravje je knjiga, posvečena ženi Anuški; Izšla je leta 1999.

Avtor pripoveduje: »V roke sem dobil knjigo Heinricha Zschokkeja (1771–1848) *Čujte, čujte, kaj žganje dela!*, ki je izšla v Celovcu leta 1847 in je verjetno ena od prvih protialkoholnih knjig pri nas. Poslovenil naj bi jo F... GL ... (Felicijan Globočnik). Pot me je peljala k tistemu, ki je to knjigo izbral za prevod (če je ni že sam prevedel), k Antonu Martinu Slomšku (26. XI. 1800 – 24. IX. 1862), domoljubu, pisatelju, pesniku, učitelju, duhovniku in škofu. A. M. Slomšek je bil čudovit vzgojitelj tudi v zdravstvu in življenju na sploh. V knjigi *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* opisuje reševanje utopljenega dečka z umetnim dihanjem usta na nos. Našel pa sem tudi Slomškova zbrana dela v šestih knjigah, župnika Mihaela Lendovška (1844–1920). Slomšek je vedno in povsod izkoristil priliko, da je preprosti narod učil koristnih stvari, ki veljajo še danes, predvsem pred pitjem žganih pijač (Drobtinice, Zgodnja Danica, Kmetijske in rokodelske novice, pridige in pastirski listi): `Posebno pazite na podpihovalce, ki ogenj nepokoja in črne vojske vihar med preprostimi ljudmi vnemajo; šuntarjev med seboj ne trpite!`«

Dober zdravnik je dober človek in le dober človek je tudi dober zdravnik. Dodana vrednost, ki ju ločuje, je pristen stik z bolnikom, ki ga pestijo tegobe. Bolnika moraš imeti rad! Vedeti moraš, od kod prihaja, ga je strah, kakšne so domače razmere, s čim se ukvarja. Ujeti je treba njegov jezik in si pridobiti zaupanje, kar že odtehta polovico tablet in praškov, po katerih uboga reva dobi marsikdaj le luknjo v želodcu – in v žepu.

Ad multos annos, amice!

Katarina Bogataj Gradišnik

AKAD. DR. **JANKO KOS**

Ob osemdesetletnici

Če bi odšel na samotni otok akad. Janko Kos, bi v našem kulturnem prostoru zazevala opazna praznina. Letos praznuje osemdesetletnico; rodil se je v Ljubljani, 9. marca 1931 v družini kiparja Tineta Kosa. Po maturi na klasični gimnaziji je študiral primerjalno književnost na ljubljanski filozofski fakulteti. V seminarju pri profesorju Antonu Ocvirku v pritličju NUK so tisti čas v prednjih klopih sedeli slušatelji višjih letnikov, ki so se tudi oglašali v debatah, med njimi Janko Kos. Bruci, ki smo bolj ali manj plašno posedali v ozadju, smo vedeli, da je publicist, kritik, esejist iz vrst t. i. kritične generacije – pisati je začel že pri sedemnajstih letih –, ter sourednik revij Beseda in Perspektive. Burno dogajanje okrog teh dveh in vmesne Revije 57, ki so utirale pota novim miselnim in literarnim tokovom in jih je oblast drugo za drugo ukinila, je oplazilo tudi naš seminar.

Leta 1956 je Janko Kos diplomiral, leta 1969 pa doktoriral, obakrat na temo Prešernove poezije, h kateri se je pozneje vedno znova vračal. Po sedmih letih poučevanja slovenščine na viški gimnaziji se je vrnil na fakulteto kot profesor in je po zgodnji smrti Dušana Pirjevca postal predstojnik oddelka za primerjalno književnost in literarno teorijo. Leta 1977 je bil izvoljen za dopisnega, 1983 pa za rednega člana SAZU.

Kosovo pedagoško, mentorsko in znanstveno delo je preobsežno in preveč raznovrstno, da bi ga mogel, četudi le v glavnih potezah, zajeti ta kratki zapis, še manj nekatera področja zunaj akademske sfere, na katerih se je angažiral. Bil je sodelavec in sourednik revij *Sodobnost*, *Slavistična revija* in *Primerjalna književnost*, urednik knjižnih zbirk in leksikonov, glavni urednik zbirke *Literarni leksikon*, pripravil je več zvezkov v izdaji zbranih del slovenskih klasikov. Deloval je kot član kulturnih in znanstvenih ustanov, strokovnih svetov, odborov in društev ter kot upravnik Inštituta za literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Udeleževal se je znanstvenih in strokovnih posvetov doma in v tujini, kot predavatelj pa je bil tudi sicer zelo iskan; to ne preseneča, saj je znal kljub izjemni erudiciji izpeljati vsakokratno temo

brez učenjaškega dolgčasa, izvirno, duhovito, jasno in pregledno, marsikdaj kot izziv splošno sprejetemu mnenju. Posegal je tudi v razprave o šolstvu in posvečal veliko skrb pouku književnosti in filozofije v srednji šoli ter metodiki teh dveh predmetov; zanju je pripravil vrsto učbenikov, priročnikov in antologij.

Seznam Kosovih knjig in razprav je že ob njegovi sedemdesetletnici obsegal več kot 600 enot, marsikaj se je nabralo tudi v zadnjem desetletju. Iz tega obdobja ni mogoče spregledati obsežne knjige *Svetovni roman* (2009), v kateri je objavil študije iz zbirke *Sto romanov*. Kosov opus pa ni izjemen le po obsegu, temveč še bolj po širokem razponu tematike in po novostih, ki jih je vpeljal v našo literarno vedo, pri tem ko je z zanimanjem spremljal smeri in tokove s tega področja na tujem. Pomembna novost je bila duhovnozgodovinska metoda, ki jo je uporabil v svojih raziskavah, potem ko se je oddaljil od historičnega empirizma in preskusil kar nekaj uveljavljenih postopkov.

Kosovo raziskovalno delo na področju slovenske komparativistike je naravnano tako na literarno teorijo kakor tudi na literarno zgodovino. V literarni teoriji so dotlej drugi avtorji obravnavali le posamezne probleme – nekaterim je tudi Kos namenil krajše monografske razprave – *Očrt literarne teorije* (1983) pa je prvi celoviti in koherentni sistem te discipline pri nas, posodobljen z dognanji evropske in ameriške literarne vede.

Na področju literarne zgodovine je Kosovo zanimanje usmerjeno v preučevanje slovenske književnosti, vpete v širši okvir evropskih in svetovnih tokov. Pri tem ne gre za iskanje tujih vplivov kot takih, kakor se je rado očitalo komparativistiki, temveč za ugotavljanje, kako je naša literatura v stikih z drugimi sprejemala in na sebi lasten način preoblikovala novosti iz tujine, in kakšne posebnosti je pri tem razvijala. Razpon Kosovih raziskav sega od razsvetljenstva tja do Ivana Cankarja, modernizma in postmodernizma. Pri tem je avtor marsikje prevrednotil poglede na idejno vsebino in časovni okvir starejših obdobj; še posebej temeljiti so bili njegovi posegi v pojmovanje razsvetljenstva in – dotlej pri nas tako rekoč nepriznane – predromantike.

Sinteza dolgoletnih raziskav in temeljno delo slovenske komparativistike ima značilni naslov *Primerjalna zgodovina slovenske literature* (1987), delo, kakršnega literarna veda drugod še ni ustvarila. Kosov kolega Evald Koren je opozoril na svojevrstni paradoks, da je prav ena od slovanskih literatur, ki jih je zahodna komparativistika dolgo zanemarjala, prva dala tovrstno monografijo in z njo zgled, kako lahko primerjalna literarna veda razširja in pogloblja preučevanje nacionalnih literatur.

Znotraj tako razsežnega razgleda po naši književnosti pa so se izkristalizirala nekatera središča, ki jim je veljalo Kosovo posebno zanimanje. Med temi je pač na prvem mestu France Prešeren, očitno Kosova velika in čisto osebna ljubezen še iz štu-

dentskih let. So pa njegove razprave in peterica knjig o tem pesniku tudi rezultat temeljitega, dolgotrajnega študija, še posebno ob pripravi znanstveno kritične izdaje Prešernovega *Zbranega dela*. Ko se je zdelo, da je bilo o Prešernu že vse povedano, je Janko Kos na novo osvetlil in aktualiziral njegovo poezijo, razkril nekatere njene še neraziskane vidike, tako npr. v knjigi *Prešeren in krščanstvo* (2002), mu našel ustrezno mesto v romantičnem toku z monografsko razpravo *Prešeren in evropska romantika* (1970) ter dopolnil vednost o pesniku z orisom njegovega časa in sodobnikov. V širšem krogu bralcev pa je posebno zanimanje, celo osuplost zbudila knjiga *Neznani Prešeren* (1994), ki v duhu novega historizma revidira nacionalni mit, hkrati pa s pesnikove podobe odstranjuje vulgarnosti, ki jih je nanjo nanesel čas.

Ob vsej predanosti raziskovalnemu delu pa se Janko Kos nikoli ne bi umaknil na samotni otok – tako je vsaj pred leti v pogovoru s Tomom Virkom za revijo *Literatura* odgovoril na vprašanje, katere knjige bi vzel s seboj. Že več kot desetletje namreč posega ne le v kulturno, ampak tudi v družbeno javnost v debatah, s predavanji in zlasti še s kolumnami. V teh je izbrusil svoj značilni slog izrekanja o aktualnih vprašanjih našega časa, o stanju duha pri nas in v Evropi, o pojavih, kakor so nihilizem, ateizem, islam in kapitalizem, o krizi demokracije, o blišču in bedi liberalizma in še o marsičem, vselej iz zornega kota filozofsko izobrazjenega, široko razgledanega in kultiviranega razumnika. Svoje poglede na svetovnonazorska vprašanja pa je že prej strnil v svojevrstni knjigi *Duhovna zgodovina Slovencev* (1996), v kateri je orisal zgodovinsko pot Slovencev od ljudstva do naroda in naposled nacije v lastni državi, pot, ki jo avtor vidi v luči nasprotij med krščanstvom in svobodomiselstvom.

Vedno mi je bila in mi je še danes uganka, kje najde slavljenec ob vsej svoji dejavnosti čas, da si s soprogo, prav tako komparativistko, ogledata toliko gledaliških in baletnih predstav, razstav in filmov, in čas za priložnostni pogovor o vsem tem, za komentarje, ki so zadetki v polno, iskrivi, humorni v načinu, ki me spominja na angleški *understatement*. Preseneča tudi to, kako ni prav nič vzvišen, vselej neomajno vljuden, pa če sogovornik to zasluži ali ne. Tega obzirnega načina se spominjam še od svojega rigorosa pred mnogimi leti, ko sem razkladala, kako da je novodobni roman stvaritev zahodne Evrope – in to ravno na primeru *Wertherja* – dokler ni profesor, ki je to kar nekaj časa potrpežljivo poslušal, naposled le vljudno povprašal, ali sem res prepričana, da stoji Leipzig na zahodu Evrope ... Bilo je to namreč še pred padcem berlinskega zidu.

Da bi Janka Kosa prav takega srečevali še veliko let!

Primož Kuret

DR. **EDO ŠKULJ**

Ob sedemdesetletnici

Tudi naš dragi in spoštovani kolega prof. dr. Edo Škulj se pridružuje klubu sedemdesetletnikov. Rojen 23. maja 1941 v Podsmreki pri Velikih Laščah (njegov prastric je Josip Stritar), je kot otrok odšel z mamo, sestrami in brati za očetom v emigracijo, v Argentino, ki mu je postala druga domovina. Tam je maturiral, tam je študiral teologijo in bil leta 1965 posvečen v duhovnika. Nato ga je pot zanesla nazaj v Evropo, v Rim, kjer se je na Papeškem inštitutu za cerkveno glasbo posvetil glasbi. Leta 1972 je promoviral summa cum laude z disertacijo o skladatelju Stanku Premrlu. Še prej je leta 1971 opravil magisterij na lateranski univerzi z magistrskim delom o krstu. Pastoralne izkušnje si je pridobil kot župnik v Frankfurtu ob Majni. Tam je od blizu spoznaval slovenske delavce na tujem pa tudi nemško kulturo, zlasti glasbeno. Po treh letih dela v Nemčiji je bil imenovan za kornega vikarja in organista za ljudsko petje v ljubljanski stolnici. Tedaj se je začelo njegovo glavno delo na glasbenem področju. Leta 1976 je ponovno oživil revijo Cerkevni glasbenik, ki je po drugi svetovni vojni prenehala izhajati, in jo urejal do leta 2001. Obenem je začel izdajati pesmarice za cerkveno rabo in poučevati zgodovino glasbe in organografijo na Orglarski šoli. Tudi na Akademiji za glasbo v Ljubljani je poučeval paleografijo in organografijo, občasno je predaval tudi glasbeno zgodovino za študente oddelka za cerkveno glasbo in za študente pedagoškega oddelka. Leta 1997 je postal predstojnik katedre za zgodovino glasbe na Pedagoški fakulteti v Mariboru, kjer je v svoja predavanja vnesel nove in sveže poglede študentom, ki so se zavzeli zanj tudi potem, ko so mu po krivici odvzeli možnost predavati. Pri svojih predavanjih je znal študente pritegniti in zainteresirati za predmet in ga popestriti s številnimi glasbenimi primeri.

Še prej, leta 1985, je postal zunanji sodelavec ZRC SAZU, kjer je za zbirko Monumenta artis musicae Sloveniae pripravil in izdal celotni Gallusov opus v 20 zvezkih. Kot odličen poznavalec Gallusa in glasbene renesanse je ob tem objavil še vrsto knjig o tem skladatelju, kot so Gallusov katalog, Gallusovi predgovori in mo-

nografija Clare vir. Drugo pomembno področje, ki se mu je Edo Škulj posvetil, so bile orgle na Slovenskem. Tudi o tem je nastala vrsta knjig, začenši z reprezentativno monografijo *Orgle na Slovenskem* (skupaj z Milkom Bizjakom), in se nadaljevala s predstavitevijo posameznih orglarskih delavnic in orgelskih mojstrov na Slovenskem. S tem je v slovenskem glasbenem zgodovinopisju zapolnil veliko belo liso. Prav tako je s svojimi znanstvenimi prispevki sodeloval na več kot 50 mednarodnih simpozijih, kjer je prvenstveno predstavljal slovensko cerkveno glasbo in sodeloval pri domačih in tujih enciklopedijah. Ob tem naj se spomnim najinega skupnega nastopa na dunajskem simpoziju leta 1991. Ko sva se z vlakom vračala domov, sva se pogovarjala o problemih slovenske glasbene znanosti in tožila, kaj nam vse manjka. Ugotavljala sva, da še vedno manjka temeljna literatura o slovenskih skladateljih. Pri tem se je porodila ideja o vsakoletnih enodnevnih simpozijih, posvečenih slovenskim glasbenikom. Škulj je kot tajnik Teološke fakultete za idejo pridobil fakulteto, sam sem to naredil na Akademiji za glasbo. Prvi simpozij sva posvetila očetu slovenske muzikologije dr. Josipu Mantuaniju in pridobila zanj domače in tuje muzikologe. Kljub pomanjkanju denarja sva s simpoziji v naslednjih letih nadaljevala in tako je nastala vrsta zbornikov – monografij o posameznih skladateljih (Sattner, Premrl, Tomc, Foerster, Gerbič, Hochreiter, Dolar, Mašek, Mirk, Adamič itd.), ki jih je Škulj skrbno uredil in objavil. Veliko simpozijev je bilo mednarodnih. Večkrat je bil tudi zvest sodelavec na simpozijih pri Slovenskih glasbenih dnevih.

Leta 2002 je Edo Škulj prejel Mantuanijevo priznanje za redakcijo zbranih del Iacobusa Gallusa, ki ga podeljuje Slovensko muzikološko društvo.

Edo Škulj velja danes za eno najvidnejših in pomembnih osebnosti na področju muzikologije, ki stroko uspešno uveljavlja doma in v tujini. Zlasti tehtni so njegovi prispevki k poznavanju osebnosti in dela skladatelja Iacobusa Gallusa, poznavanju slovenskih orgel in orglarstva in prispevki o cerkveni glasbi sploh. Uspešno se je uveljavil kot pedagog za področje glasbene zgodovine. Njegov celotni opus je za slovenske razmere izreden (prek 800 bibliografskih enot!) in za poznavanje slovenske glasbene preteklosti zelo pomemben.

Potem ko je bil imenovan za častnega kanonika stolnega kapitlja, se je leta 2005 odpovedal vsem službam in postal župnik v svojih domačih krajih, v župniji Škocjan pri Turjaku, župniji, kjer je bil krščen Primož Trubar in kjer je župnikoval Jurij Dalmatin. Kot vedno in povsod se je z vso energijo vrgel na delo in sadovi niso izostali: obnovljena je cerkev, postavljen pastoralni dom, obenem pa je napisal novo knjigo (*Tri četrtnisočletja pražupnije Škocjan pri Turjaku*), seveda pa nastajajo še nova dela.

Dragi in zvesti prijatelj Edo, naj ti bo usoda še naprej naklonjena, naj te energija ne zapusti in veseli bomo nadaljnjih sadov s tvojega vinograda, ki si ga obdeloval vse življenje pošteno, zvesto in uspešno.

Vinko Cuderman

PRIM. DR. **JOŽE FELC**

1941–2010

V letu 2011 mineva sedemdeset let, kar se je v Sp. Idriji rodil primarij dr. Jože Felc, zdravnik in pisatelj, izviren in prodoren mislec ter neutrudni ustvarjalni delavec. Njegovo delo je tako obširno in tehtno, da zanj, kljub nekaterim nagradam, ni nikoli dobil ustreznega priznanja, zlasti ne za svoje pisateljsko ustvarjanje.

Usoda se je poigrala z njim že takoj po rojstvu: šest dni star je moral z materjo v pregnanstvo v briško vasico, ki so jo kot njuno novo bivališče določili Italijani; ker ga mati ni mogla dojeti, so mu napovedovali, da bo pač umrl. Medtem ko je nemočna trepetala, so njenega prvorojenca rešili dobri ljudje v vasi. Felc, ki ne verjame v naključja, bi verjetno rekel: »Tako je hotel Bog!«

Njegove prve spominske podobe so povezane z vojno, z nemškimi tanki sredi domače vasi. Potem je sledilo obdobje komunistične oblasti, ki Felcu ni bilo nikoli naklonjeno, saj je že zgodaj kazal svojo oporečniško naravo: enoumna in na laži temelječa ideologija ga je odbijala že kot mladostnika. Odraščal je v precejšnji revščini: oče je bil rudar, mati gospodinja. Njegov dom je bila majhna, prostorsko skromna hiša, ki stoji na majhnem griču, nekaj metrov oddaljena od cerkve. Do nje, in tako tudi do Felčevega doma, vodijo precej dolge in strme kamnite stopnice, po katerih sem se nešteto krat vzpenjal na obiske v času najinega zgodnjega poznanstva, pozneje pa smo s Felčevimi najožjimi znanci prihajali po njih na njegov dom proslavljat pomembne kulturne dogodke. Taki dogodki so bili seveda izidi njegovih knjig – petnajst jih stoji na moji knjižni polici.

Jože Felc je že kot osnovnošolec, star enajst let, natisnil prvo pesem. Nižjo in višjo gimnazijo je obiskoval v Idriji. Objavljal je v šolskih glasilih, katerih urednik je bil, in že od trinajstega leta naprej v Obzorniku Prešernove družbe in v Mladih potih. Sodeloval je na literarnih natečajih in prejemal nagrade, zato je bilo za marsikoga precejšnje presenečenje, ko se je vpisal na medicinsko fakulteto (1960). V pogovoru za Radio Trst A je povedal, da je v tistem letu delal kot navaden delavec v Psihiatrični bolnišnici, se prvič srečal z boleznijo, ki mu je bila bolj ali manj nezna-

na, in se, obogaten z novo izkušnjo, odločil posvetiti svoje življenje prizadevanju, da bi čimveč duševno prizadetih ljudi iz njihovega notranjega sveta vrnil v bližino družbene stvarnosti, tako da ne bi »samo prejeli, ampak tudi dali.« Le tisti, ki se drži navedenega načela, je po Felčevem prepričanju lahko resnično srečen. Toda: bil je star devetnajst let, postaven fant in poln življenjskih sil, ko se je zavedel, da zna biti Bog tudi zelo krut. Še pred vpisom na fakulteto je namreč na zdravniškem pregledu zvedel, da bo njegovo nadaljnje življenje, kolikor mu ga bo dano, ena sama, vse prej kot lahka pot na Kalvarijo. Diagnoza se je glasila: multipla skleroza. Zato so mu tisti, ki so to vedeli, odsvetovali zahteven študij medicine, a to ni omajalo njegovega sklepa. Ko pa je po končani fakulteti opravil specializacijo za nevropsihiatrijo in se zaposlil v Psihiatrični bolnišnici v Idriji, kjer je delal 42 let, 32 let kot predstojnik, je s svojim visokostrokovnim delom močno vplival na razvoj slovenske psihiatrije: brez njegovih prispevkov bi bila ta danes na več področjih občutno revnejša.

V prvih letih službovanja se je strokovno nenehno spopolnjeval, pridobival delovne skušnje in nenavadno hitro dozorel v enega najvidnejših slovenskih psihiatrov. Bil je reden gost strokovnih zborovanj in sekcijских srečanj v različnih krajih Slovenije ter pogosto predaval v okviru zdravniških združenj, tako celo v Nišu. Dve leti je poučeval psihiatrijo na srednji medicinski šoli v Šempetru pri Gorici, poleg tega pa je v Novi Gorici kako desetletje vodil psihiatrično ambulanto. Pri tem nikakor ni zanemarjal dela v bolnišnici, katere predstojnik je bil. Vsako jutro se je sestajal s sodelavci in s strokovnimi pogovori skrbel za njihovo rast. Uvedel je vrsto reform in v 32 letih vodenja ustanove uspel bolnišnico prenoviti ne le na zunaj, ampak predvsem s posodobitvijo dela s pacienti. Tako je nekdanjo azilsko ustanovo spremenil v drugo največjo psihiatrično bolnišnico v Sloveniji, v strovnem pogledu pa verjetno v najboljšo. To je lahko dosegel ne le zato, ker se je vse življenje učil sam, ampak zato, ker je skrbel, da so se izobraževali tudi njegovi sodelavci: organiziral je interno izobraževanje. Njegovo pedagoško delo pa je daleč preseгло meje Idrije: bil je ne le mentor številnim specializantom, 23 jih je bilo, ampak tudi predavatelj na srednjih in višjih šolah ter pisec velikega števila strokovnih člankov in recenzij, a tudi zapisov, namenjenih manj izobraženim bralcem. Na njihova vprašanja je odgovarjal v različnih časopisih in bil verjetno tudi zato pred sedmimi leti razglašen za najbolj priljubljenega Primorca. Bil je tudi glavni urednik slovenske psihiatrične revije *Vice versa*. Za svoje delo je prejel več priznanj Združenja psihiatrov Slovenije in Klinične bolnišnice za psihiatrijo v Ljubljani, občina Idrija pa mu je podelila najvišje priznanje za življenjsko delo: Mrakovo nagrado. Svoje inovativno in neverjetno obširno delo je opravljal povrh vsega še ob neusmiljeno napredujoči bolezni.

Prva knjiga, ki jo je objavil, je bila sad mladostnih izkušenj in spominov na leta, ko še ni vedel, kako težka bo njegova nadaljnja življenjska pot: *Dobro jutro, svoboda*.

Doživela je topel sprejem tako pri bralcih kot pri kritikih. Morda je celo čudno, da se ni nihče spotaknil ob njeno prikrito oporečniško izpoved. Med njegovimi nadaljnji deli so štiri, ki bi jih zaradi njihove tematike lahko ozačili kot psihiatrove izpovedi (*Osamelci*, *Prošnji dnevi*, *Zaznave z griča*, *Shizofrenija v meni in tebi*). Že samo ta dela bi zaradi tematske izvirnosti in v lepo besedo prelitega humanega sporočila o »drugračnih« in zato na osamljenost obsojenih ljudeh zaslužila temeljito literarno raziskavo, ki pa je, tako kot druga Felčeva proza, niso doživela. Pisatelju je lahko v zadoščenje to, da so imele vse njegove knjige precej več bralcev, med izobraženci in preprostimi, kot sočasno nagrajevana dela, med katerimi jih je kar precej sporočilno praznih in so bila deležna priznanj le zaradi svoje modernistične usmerjenosti. Od literarnih znanstvenikov je Felčevo delo poznala in ustrezno ocenjevala le prof. dr. Helga Glušič, ki je eno od njegovih knjig celo prišla predstaviti v Idrijo. Kot značilnost Felčevega pisanja, ki ga loči od drugih slovenskih proznih piscev, omenja številne meditacijske prvine v njegovih delih. V teh se res razkriva Felčevo široko miselno obzorje, toda mene, ki sem bil lektor več njegovih del, nekatera pa tudi predstavljal idrijski javnosti in jih zato pred tem prebral večkrat, je navduševal predvsem njegov živi, izvirni slog (*V znamenju lipicanca*), še posebej pa bogata metaforika, naravna in presenetljiva obnem (zlasti v široki zgodovinski freski *Duša imena*, v kateri je literarno upodobil dogajanje na Idrijskem v prvi polovici XX. stoletja; z njo je ustvaril delo, ki prav nič ne zaostaja za Tavčarjevo *Visoško kroniko*).

Vsaka Felčeva nova knjiga je bila zame presenečenje: ker je bila tako drugačna od objavljenih del. V vsaki je z novimi ustvarjalnimi postopki ustvaril popolnoma nov svet, povezuje pa jih bivanjska tematika, ubesedenje človekovih stisk, ogroženosti, vedno pa tudi ljubezni in radosti: *Oblast in Venera*, *Sova v krošnji*, *Cinober* ...

Objavljala je v vsej slovenski publicistični in literarni periodiki. Predvsem pa je bil glavni urednik revije *Kaplje*, ki je izhajala v Idriji od leta 1967 do 1972, v času po ukinitvi *Perspektiv*, in je bila v petdesetletnem obdobju ideološkega duhovnega nasilja edina slovenska revija, ki ni doživljala nikakršne cenzure, objavljala pa je poleg literature kulturno in politično polemične zapise, v katerih je opozarjala na tedaj aktualne družbene »anomalije«. *Kaplje* so od sedme številke naprej izhajale v 1000 izvodih in imele 500 rednih naročnikov, druge številke pa so bile večinoma razprodane v knjigarnah od Maribora do Trsta. Brali so jih tudi v daljnji Argentini. Vsekakor so *Kaplje* imele v času svojega izhajanja precej več bralcev kot druge, »uradno priznane« revije, zato je velika sramota za slovensko literarno vedo, da duhovno tako pomembne in v svojem času tako odmevne revije sploh ne omenja. Navsezadnje: v njej so objavljali svoje prispevke vsi vidni slovenski književniki, od Edvarda Kocbeka in Borisa Pahorja do Daneta Zajca, Lojzeta Kovačiča, Gregorja Strniše, Dominika Smoleta, Draga Jančarja ... Oblast pa je uvedla pre-

iskavo, v katero sva bila vključena tudi oba z Jožetom Felcem in ki je imela posledice za njegovo zdravje.

O usmerjenosti revije je Felc dvajset let pozneje zapisal: *»Revija ni nikoli imela namena biti prekucuška v političnem in ekstremno avantgardna v umetniškem smislu. Bila je spontan izraz kritične ustvarjalnosti in duhovnega bogastva mladih ljudi, ki so čutili utopičnost vizije o nekakšni brezrazredni, a duhovno izpraznjeni družbi kot utvaro, velikokrat kot nasilje nad notranjo, elementarno človekovo dragoceno enkratnostjo.«*

V letih, ko je doživljal notranjo krizo zaradi napredujoče bolezni, mu je Bog poslal oporo: spoznal se je s profesorico, radijsko napovedovalko ter zdravnico fiziatrično Alenko Höfferle. Do osebnega stika med njima je prišlo potem, ko je Felc poslušal njeno oddajo, ona pa jo je zaključila s Pascalovo mislijo: *»Kapljica ljubezni je več kot morje razuma.«* Tako je misel velikega francoskega misleca združila dve sorodni duši.

Ester Srdarev

VRSTNI RED

*Delam,
čakam,
upam,
hitim,
norim,
ne spim,
prosim,
molim.*

*Morda bi bilo bolje,
če bi zamenjala vrstni red.*

Josip Prelesnik

RES PRAVI PEKEL

Iz pričevanja vojaka v 20. lovskem bataljonu avstro-ogrskе vojske

Z dopusta sem prišel na soško bojišče dva dni prepozno. Naš vod je bil razporejen v strelskih jarkih pod Špico v Turnu in od tam proti nižini, ki vodi proti Javorščku. Na Špici je bilo kakor poprej. Hrane je bilo tudi vedno bolj malo, vkljub temu, da smo skoraj noč in dan delali.

Dne 26. septembra 1916 pred poldnem je začel sovražnik z artilerijo nenavadno streljati. Vmes so padale tudi težke in najtežje vrste mine ter zračna torpeda. Grmenje in padanje izstrelkov je bilo vedno hujše in hujše, tako da se že ni ločil posamezen strel, ampak je samo še grmelo in bobnelo. Ves hrib, v katerega tunelih smo tičali, se je zibal in majal. Kmalu je bilo vse v dimu, kot bi bili v najhujši megli in bi peklenske pošasti med dimom na gosto spuščale strele na našo Špico, ki naj bi jo z granatami in minami zasule in vse ljudi na njej razdrobile v prah. Železo in kamenje je padalo kot dež na Špico in tulilo grozno smrtno pesem vsem, ki smo bili na njej ali blizu nje. Bilo je, kot bi se vse peklenske sile zarotile, da morajo Špico raznesti na vse strani. Smrt je grozno plesala svoj ples nad nami ali med tem strašnim viharjem je dobila, hvala Bogu, le malo žrtev. V tem bobnečem ognju je prišlo ob življenje pet naših ljudi. Za to, da nismo vsi postali žrtve tistega strašnega ognja, smo se lahko zahvalili vsem, ki so kaverne delali tako globoko pod zemljo, in svojemu takratnemu poveljniku, ker med ognjem ni pustil nikomur iz kavern kljub temu, da se je sovražnik pripravljal na napad. Rekel je, da nobeden ne sme iti ven, dokler traja kanonada, če pa bi sovražnik Špico zavzel, bi ga pa z jurišem nazaj vrgli. Tako smo pričakovali, kaj bo, s puškami in z nasajenimi bajoneti v roki. Ko se je spustil mrak, je začela sovražna artilerija streljati malo bolj nazaj, za nami, da ne bi mogla rezerva do nas, hkrati pa so v velikem številu naskočili na naše jarke. Takrat so naši, ki so bili čisto na vrhu Špice, iz službene kaverne planili ven ter sovražnika zapodili nazaj, hkrati pa je poveljnik ukazal, naj še vsi drugi skočijo ven in naj vsak vzame strelivo s seboj. Iz vseh ali večine kavern so prišli vojaki samo ven, pa se takoj umaknili nazaj, eni manj, drugi bolj ranjeni, eni brez roke, drugi brez noge in tako naprej. Jaz sem moral pomagati obvezovati ranjence, ker je primanjkovalo sanitejcev. In tako je bil sovražnik odbit, imel je

precej mrtvih in naših je bilo skoraj polovica ranjenih. Ko bi šli vsi samo pol ure prej iz kavern, pa ne bi nobeden ostal živ. Potem je še celo noč po malem pokalo.

Zjutraj sem prišel s svojim vodom v službo. Ko se je dodobra zdanilo, sem šel gledat na tako imenovani artilerištant, kjer je bila naša stalna straža. Samo kadar je začel sovražnik streljati s kanoni, se je straža umaknila, tako se je tudi tistikrat. Ko sem šel proti artilerištantu, sem opazil, kako je neki Italijan držal roko kvišku. Ko sem prišel k njemu, sem videl, da je ranjen. Poleg njega je sedel drug Italijan, ki se je pa sam ustrelil. Krogla je šla pod brado noter in vrh glave ven. Nisem vedel, zakaj se je, najbrž iz strahu pred ujetništvom. Ranjenca, ki je bil nadporočnik in sovražni poveljnik, pa sem zanesel do našega poveljstva. Tam je izpovedal, da je poveljnik na Špici, da je star šele 22 let in da je prišel nekaj dni poprej z dopusta. Nadalje je tudi povedal, da so imeli zapoved na vsak način zavzeti vso Špico. Zato so izstrelili na tisti mali hribovski prostor tri milijone granat, šrapnelov, min in zračnih torpedov od najmanjšega pa do največjega kalibra. Rekel je, da so Italijani mislili, da na Špici ni niti enega živega človeka več, da bi bilo nemogoče, da bi kateri v ognju, kakršen je bil, ostal živ. Ko se je pokrepčal, so ga spravili v rezervno bolnišnico v Sočo. Tam je pa čez nekaj dni umrl. Ranjen je bil v ramo, najbrž od ročne granate.

Podnevi smo gledali naokrog po Špici, kaj je prejšnjega dne napravilo tisto strahovito streljanje in tuljenje. Vse je bilo razbito, vse barake, ki so bile na prostem, so se razletele na vse strani, vse naprave za metanje min in zračnih torpedov so bile razdejane in pokvarjene, po več metrov debelo zidovje iz kamnja in iz železobetona, zgrajeno za varnost v jarkih, je bilo razrušeno in raztreščeno. Veliko sovražnikov je mrtvih ležalo naokrog, tako da je bil pogled prav strašen in grozen.

Potem so tudi drugi, ki so opazovali kanonado od zadaj, pravili, da so mislili, da na Špici ni več nobenega živega človeka. Bilo je že vse, kar je bilo zadaj, pripravljeno na umik proti Kranjski gori. Pa kako so se potem razveselili vsi, ko so videli ali od drugih izvedeli, da smo še gori in da je sovražnik odbit.

Potem sem dobil hudo grižo, tako da je od mene šla že sama kri, ter sem postajal tako slab, da sem kar medlel in si nisem mogel nič pomagati. Ko sem bil malo boljši, nas je zamenjala tretja stotnija in smo šli na Golobar na oddih. Spet me je napadla driska, zato sem moral v bolniško sobo. Potem sem se peljal po žičnici z Golobarja čez reko Sočo v bolnišnico v vasi Soča, nato pa z vozom v Kranjsko goro, kjer sem ostal dva dni, nakar so me z vlakom odpeljali v rezervo v bolnišnico v Beljak. Tam je bilo dobro in sem se kmalu pozdravil. Ostal sem en mesec. Potem sem šel na okrevališče v Knittenfeld, od tam pa na zbirališče v Celovec, kamor sem prišel 1. decembra. Iz Celovca smo šli v Sočo dne 21. decembra. V tej vasi smo bili spet v zbirališču za ozdravele. Tam sem dobil dopust za 14 dni in sem prišel 6. januarja 1917 zvečer domov.

Ko sem se vrnil z dopusta v Sočo, sem šel nato spet na Golobar k svoji stotnji, ki naj bi bila še na oddihu. Pa ni bila na oddihu, ampak na delu. V začetku februarja smo šli spet v strelske jarke in na Špico. Gori je bilo pa snega več metrov. Prehodi med barakami so bili vsi pod snegom. Tam je bilo spet veliko službe in dela. Še vedno so se tuneli vrtali v zemljo in tudi s snegom je bilo veliko opraviti. S streljanjem je pa šlo še ravno tako kot poprej. Vedno je dan in noč pokalo, včasih bolj, včasih manj.

Marca meseca je ves čas spet snežilo. Vsak dan je imelo več mož opraviti s snegom. Bog ve, koliko metrov bi ga bilo, če ga ne bi odnašala burja. Najbolj je pa metlo prvega aprila. Vsi, kar nas je bilo na Špici, smo morali odmetavati sneg, da nas ni vseh skupaj zasul. Popoldne je kar naenkrat zagrmelo in treščilo nekam v bližino. Strela je švignila k telefonu, vse preobrnila, nato pa zletela skozi tunel v službeno kaverno. Vmes je ubila službujočega poročnika. Po kaverni je vse razmetala, tudi vse ljudi, ki so bili takoj mrtvi. Potem se je pognala v skladišče min in od tam k poljski straži ter vžgala tam položene mine in raztrgala poveljnika poljske straže. Stražnik in mož, ki je tam odmetaval sneg, pa sta ostala nepoškodovana.

Potem se je naenkrat sneg ustavil, kar ga je bilo, je pa postal južen. Poprej pa smo imeli suh sneg, ki mu nismo bili nič kos. Potem se je tudi zjasnilo ter nam odkrilo strašen prizor. Na Lipniku se je utrgal plaz snega in zasul nekaj barak pod hribom in s tem tudi 160 vojakov. Pogled je bil grozen. Snega je bilo do 30 metrov. Štirinajst dni so potem odkopavali zasute vojake. Kako pretresljiv je bil pogled na kupe odkopanih, ki so bili od tolike teže snega vsi zmečkani in zlomljeni.

Na Špici smo ostali še do meseca junija. Prav zadnjo noč, ko sem bil še gori s svojim vodom, zraven pa je bil tudi vod 27. domobranskega polka, ki nas je prišel nadomestovat, tako da smo bili skupaj v službi, so Italijani naskočili našo poljsko stražo, pa smo jih odbili. Za to sem dobil malo srebrno kolajno, drugim pa so podelili bronaste. Potem smo odšli na Golobar in od tam na Predel ter nato v Trbiž v vojašnico, in sicer 4 stotnije, ter so nam rekli, da ostanemo tam en mesec na oddihu. Drugi so pa ostali na Javorščku. A v Trbižu je kar naenkrat prišlo povelje za odhod. Odpravili smo se na postajo in se čez Solnograško odpeljali v Tirole.

Vožnja je bila lepa. Vozili smo se po glavni progi do Trenta in dalje do kraja Caldonoca. Od tam smo pešačili na fronto na Planoto sedmih občin. Prišli smo v strelske jarke Portalepore. Tam je bilo pa v vseh ozirih prav slabo. Kaverne so bile dokaj majčkene in skromne in še teh ni bilo dovolj. Vse je bilo v najslabšem stanju, razkopano, v neredu in slabo narejeno. V strelskih jarkih so bili večinoma Madžari. Krivo, da je bilo slabo narejeno, je bilo tudi to, ker noben od vojakov ni bil dolgo tam, pa niso hoteli delati. Na desno je bil 7. lovski bataljon in naprej od njih 17. pešpolk. Ti so bili tam že več kot eno leto. Zato so imeli vse prav izvrstno urejeno.

Hrano smo imeli prav slabo. Vodo smo kuhali iz snega, ki je pa bil poln nesnage in smradu. Sneg je bil od ekrazita skoro čisto rumen. Zato ni čudno, če je imel skoraj ves bataljon grižo. Pa kljub temu je bilo treba precej delati in opravljati službe. Bili smo prave podobe smrti, blede kod zid in suhi. Hodili smo naokrog kot strašila. Pa nič si nismo mogli pomagati. Le tisti je šel v bolnišnico, ki je bil prav na smrt bolan. To je bilo trpljenje in muka za vse.

Okrog 10. julija 1917 zjutraj, ko sem bil ravno v službi s svojimi fanti, je sprožil Italijan bobneč ogenj na naše jarke. Za druge, ki niso bili v službi in so se tiščali po nizkih kavernicah, je še bilo, ali za tiste, ki smo bili zunaj, je bilo joj. Do kavern nismo mogli. Baraka, ki smo jo imeli, se je takoj sesula in bili smo čisto na prostem. Pokanje granat in min vseh kalibrov je bilo čedalje hujše. Kamenje je metalo na vse strani in tudi po naših glavah in drugod. Bili smo štirje skupaj, ki smo bili čisto na prostem. Trije so bili nižje dol, smuknili so k lovcem in imeli dobro kritje. Za nas je bila sreča, da smo imeli ob sebi veliko skalo, iz katere so nameravali napraviti kaverno, tako da so jo že izdoblili poldrugi meter na dolgo in malo več ko pol metra na široko in visoko. Seveda je bila zdaj tista luknja zasuta. Pa v sili uporabi človek vsak pripomoček, da si reši življenje, in tako smo tudi mi. Z rokami smo začeli luščiti zemljo stran, da bi se stisnili bolj pod skalo; ko smo prišli do tiste zasute luknje, smo jo hitro očistili in se vsi štirje zbasali vanjo. V tisti luknji je bilo joj. Ležali smo drug vrh drugega, bila je vročina, da bi se kmalu zadušili. Kadar je blizu padla mina, nas je butnilo ob steno. Drugo je še šlo, saj smo bili natlačeni, najslabše je bilo za glave, ker nismo mogli biti z njimi tako natesnoma, da jih ne bi premetavalo. Najhuje je pa bilo, ko so nas začeli dušiti strupeni plini. Že tako je bilo vroče v tisti luknji, zdaj pa še strupeni plini. Ves čas smo imeli kose sukne v ustih in smo jih grizli, da smo dihali skozi mokro sukno, drugače bi bili pa zaradi plinov takoj vsi mrtvi.

Grmelo, bobnelo, tulilo, pokalo, piskalo, žvižgalo, cvililo je pa že tako, kot bi se sam pekel odprl in bi iz njega prihajala strašna godba. Tudi na sodni dan ne more biti bolj strašno, kot je bilo tistikrat. Čudno, da smo imeli toliko moči, da nismo vsi znoreli. Bog ne daj še kdaj česa takega! Bolje je iti prej v smrt, kot pa v tako stanje. Razume se, da smo se v duhu poslovili od vseh dragih in se pripravili za oni svet, kjer ni krivice in sovraštva, kot sta bila tukaj.

Sam angel je varoval našo luknjo, da ni kaka granata ali kaj drugega udarilo ravno prednjo, saj je tako padalo, da ni bilo niti toliko zemlje, kot je dlan roke velika, ne da bi nanjo padel izstrelek.

Okrog 4. ure je to strašno bobnenje malo prenehalo in je šlo bolj nazaj, ker so namerili vse topove za nami, da ne bi mogla nobena rezerva priti do nas. Skobacali smo se iz tiste luknje, vsi zlomljeni in zmešani. Videl sem, da nič več ni padalo okrog nas, ampak le zadaj za nami, odpravil sem se gor, kjer so bili drugi od naše službe.

Sporočil sem, da streljajo zdaj nazaj, in praporščak je takoj poslal enega na stražo. Komaj pa ga je vodja patrulje odpeljal stražit, je že priletel nazaj in zakričal: »Alarm, Italijani so tukaj!«. Takoj smo skočili ven in tekli naprej, da bi zasedli svoj prostor. Nas je bilo 16 in smo zasedli 800 korakov dolgo fronto. Šel sem skupaj z nekim Bosancem. Poklical me je: »Glej Muterjager Italijane, ki mašinengever postavljajo.« In res, komaj 15 korakov pred nami so postavljali strojnico. Bosancu sem rekel, naj, kolikor more, hitro strelja, sam pa sem iz zaboječka zgrabil nekaj ročnih granat in jih zagnal mednje; takoj jih je nekaj obležalo, drugi so pa zbežali nazaj. Potem ko se je dim od streljanja malo dvignil, sva pred sabo zagledala polno sovražnikov. Takrat sva začela, kar se je dalo hitro, streljati s puškami in metati ročne granate, kolikor jih je še bilo, večinoma vse strelivo so namreč zasule granate. Obenem smo vpili in kričali vse križem, tudi drugi na desno od nas, 7. lovski bataljon in 17. pešpolk ter bosanski polk pa so začeli streljati, ker so se zavedali, da bodo Italijani tudi tam naskočili. Ti so se nekaj časa vrteli okrog nas in pred nami ter vpili, potem pa jo ubrali nazaj. Medtem je že naša artilerija vžgala zapiralni ogenj, tako da sovražniku ni bilo mogoče tako hitro umakniti se nazaj. Opazili smo, da jih je nekaj že ležalo skritih, ker si niso upali nazaj; z namenom, da jih naša artilerija ne bi pobila, smo jih začeli klicati in res jih je prišlo k nam 36, drugi so pa že ušli nazaj; nekaj smo jih še postrelili, ko so bežali. Spoznali pa smo, da so nas bili naskočili v velikem številu. Pred nami je bilo, ko so bežali, namreč videti moža pri možu. Komaj so se drug drugemu ogibali. Videli smo tudi, ko so bežali pred lovci, kako številni so bili. Kljub tako velikemu številu in po takem bobnečem ognju smo jih vrgli nazaj.

Levo od moje stotnije je bila druga naša stotnija, ki je imela zvezo z madžarskim polkom. Ko so začeli Italijani napadati, so se Madžari na levo odmaknili in Italijani so jim hitro šli za hrbet. Ko so naši videli, kako je, so morali jurišati nazaj, da so lahko spet prodrli. Razume se, kako veliko jih je padlo, ko so imeli spredaj in zadaj sovražnika. Stotnija 4 je bila v rezervi je šla nam na pomoč: en vod naši stotniji, en vod tretji in dva voda z oberstlajtnantom von Hofmannom pa drugi stotniji. In takoj pri prvem šturmu je naš komandant von Hofmann padel. Dobil je tri strele. Tako sta ostali komaj z nekaj možmi 2. in 4. stotnija, ki sta sovražnika ustavili, da ni šel naprej.

Takoj zvečer smo dobili veliko okrepitev, ker smo mislili, da bo sovražnik še bolj napadal, pa ni več, le z artilerijo je še dva dni in tri noči strahovito streljal na 2. stotnijo, ker se je menda bal, da mu ne bi tistega koščka zemlje, ki ga je dobil po zaslugi Madžarov, vzeli nazaj; morda pa iz jeze, saj po taki pripravi ni prišel nikamor naprej, a je kljub temu imel veliko izgub.

Ponoči so šli nekateri naši vojaki med mrtve Italijane, pa so nazaj privlekli dovolj vsakršnih stvari. Kajti ko so oni bežali, so večinoma vse stran pometali. Prišlo nam je prav, ker iz zaledja nismo nič dobili. Prinesli pa so cvibaka, konzerv, čoko-

lade, vina v steklenicah, cigar in še druge stvari. Imeli smo zdaj dovolj jedi. Nanesli so prav veliko pušk in tri strojnice ter pet železnih plat zanje.

Od naše stotnije jih je malo padlo, pač pa jih je od tretje več in od četrte, od druge pa skoraj vsi, samo 13 mož je ostalo. Bil je res pravi pekel. Podnevi se je še videl dejanski učinek prejšnjega ognja. Vsi jarki, čeravno so bili vklesani v živo skalo, so bili zasuti in razrušeni, vse barake so bile podrte in raznesene, vse je ležalo križem razmetano in raztrgano. Žal je bilo tudi veliko naših vojakov, ki so morali zapustiti življenje, daleč od doma na tujih tirolskih tleh.

Po tej bitki tretjega dne zjutraj nas je nadomestil 14. polk ter smo se vrnili. Zbrali smo se zadaj za fronto v barakah, kjer se je po vseh tramih in stenah še držalo meso. Še teden poprej, ko je bila baraka polna vojakov, je namreč Italijan iz letala vrgel bombo v barako in je bilo 28 vojakov čisto raztrganih. Ko smo se tam sešli, smo še prav videli, v kakem peklu smo bili.

Najbolj rumeni od plina in ekrazita smo bili seveda mi štirje, ki smo bili skupaj. Nahrbtnika ni nobeden imel, vse nam je razneslo. Tako smo se vračali kot smrtne sence, blede, suhi, prepadli, osmojeni in rumeni od ekrazita, plina in smodnika. Srečali smo nov polk. Bili so prav veseli fantje, vriskali so in peli po poti, ravno tako, kot smo mi na isti poti pred tremi tedni. Ko pa so nas vprašali, kje in koliko časa smo bili in ko smo jim povedali, so pa bili takoj tiho ter so rekli, da bo lahko z njimi ravno tako. Prišli smo v barake na lager Loricci. Drugi dan smo pogledali in popisali, kaj kateremu manjka. To smo prav kmalu dobili skoraj vse novo kot pri kadru, ko smo šli z odhodno stotnijo.

Od oficirjev je ostal pri nas samo poročnik von Bernard, drugi so šli vsi v bolnišnice, nekaj jih bilo ranjenih, drugi pa so bili bolni. Torej smo imeli v celem bataljonu samo enega oficirja. V nekaj dneh so prišle druge stotnije, ki so še ostale na Javorščku takrat, ko smo mi odšli v Tirole. Kar jih je od 7. lovskega bataljona prišlo k nam, so jih dali spet nazaj, druge pa nam. Tako je bil spet samo bataljon namesto zaželenega alpinskega polka. Ravno pred odhodom iz Loriccija prispelo 22 italijanskih aeroplanov, ki so strašno metali bombe. Ena je padla v bolniško sobo in ubila tri vojake, ena pa med konje na pašo in je tudi dvoje konj ubila.

Potem smo se odpravili v gozd, tako imenovani Grazer lager, v barake. Tam smo ostali en teden. Od tam smo šli v Trento. Bili smo spet v barakah. Sem nas je prišel obiskat naš tedanji cesar Karel. Ob tej priliki nas je veliko odlikoval za tiste boje. Jaz sem dobil veliko srebrno kolajno.

Stalno je veliko mož odhajalo v bolnišnice, saj se je vedno poznalo, kako je bilo na fronti, na Planoti sedmih občin.

Čez tri tedne smo šli spet na vlak in se odpeljali proti fronti. S postaje smo koračili na Folgorio in od tam v dolino Astico v strelske jarke. Tam je bilo že precej do-

bro. Italijani so bili daleč stran. Strelski jarki so bili dobro narejeni.

Tam me je naenkrat začelo viti po želodcu, imel sem hude bolečine. Sanitejci so me nesli k zdravniku, ki me je poslal v bolniške barake v Šentpeter. Tam sem bil pet dni. Potem sem se vrnil k stotniji. Ko sem se javil komandantu stotnije stotniku Juroviču, mi je povedal, da sem dodeljen k trenu in da ne bom več šel v strelske jarke. Obenem mi je izročil list, da moram biti v zaledju in ne v območju sovražnega ognja. Tak je bil ukaz cesarja Karla, ki je veleval, da se mora vojaka, čigar brat ali več bratov je padlo na bojišču ali bilo pogrešanih, obvarovati. Tako sem prišel k trenu, kjer se mi je precej dobro godilo. Tu vsaj stradal nisem več tako kot poprej.

Preden smo šli v dolino Astico, smo se peljali še z vlakom do postaje Aner in potem z gorsko železnico čez visok hrib na drugo stran ter še nekaj časa pešočili do mesteca Predazzo. Tam so bili vsi ljudje po domovih, čeravno je šla fronta precej blizu.

Dve stotniji sta šli v strelske jarke, dve stotniji, naša in druga, pa sta bili v gozdu kot rezerva. Tam je bilo šele trpljenje, združeno z lakoto. Hrano smo dobivali vsak dan, ali tako malo, da smo ostali komaj pri življenju. Skoro glavni jedi so bile hruške in svinjske buče. Štajerci so jim pravili »tikve«. Vsi smo morali po ves dan pripravljati smrekova drva. Zvečer, ko se je zmračilo, smo jih nosili na bojišče, ki je bilo dve uri od nas, z drvni pa smo hodili po tri ali štiri ure. Ves dan smo morali delati, zvečer pa še nositi in poleg tega smo bili lačni, da je kar bolelo v želodcu. Tukaj smo morali tudi delati tudi tisti s čini, česar poprej ni bilo treba nikdar, posebno ne v rezervi.

Ni čuda, če že ni nobeden več mogel hoditi brez palice. Če bi nastal hud veter, bi nas gotovo vse odnesel, ker smo bili lahki kot kokošje perje. Tam smo bili en mesec, potem pa se odpravili nazaj proti Trentu in nato čez Folgario v Astico.

Kmalu smo od tam odpotovali proti Asiagu. Mi pri trenu smo se vmes ustavili. Bataljon je šel v strelske jarke na Montereso in ne vem, kam še vse. Tukaj so naši enkrat naskočili Italijane in so jim namesto enega hriba vzeli tri. Potem so se morali umakniti nazaj na prvega, kot je bilo v vojnem načrtu. Tam smo bili menda nekaj čez dva meseca. Naših je tam precej padlo ali bilo ranjenih, da se je bataljon spet zmanjšal.

Jaz sem imel pri trenu kaj lahko delo. Pri kuhinji sem prostovoljno pomagal ter včasih šel z vozmi, ko smo šli po »fasungo«. Najhuje mi je bilo, ko sem kake bolne konje gnal k živinozdravniku. Najprvo v Gertole, potem na Monte Rover, od tam proti Camponecciju in nato nazaj na Monte Rover.

Drugič sem z dvema možema gnal tri konje čez Enego, Primolano in Grigano v Selvo. Enkrat sem gnal enega konja in enkrat smo peljali mulo, ki je imela zlomljeno nogo, na sankah. Pot iz Campanule do Selve je bila prav dolga in včasih sem

imel veliko sitnosti z ljudmi in konji. No, pa je še šlo. Vseeno mi je bilo bolje kakor, če bi bil pri stotniji.

Potem smo se premaknili na drugo stran Campanule, kjer smo ostali 14 dni. Nato smo odšli spet v rezervo čez Enego, Primolano in Grigano v Selvo, četrte ure od mesta Borgo. V Selvo smo prišli ravno v ponedeljek pred pustom. Takoj zvečer sem pa moral nazaj na Campanulo po pošto in na divizijsko poveljstvo po potni list za našega poveljnika, ki je šel na dopust. Hodil sem pa od 8. ure zvečer vso noč in sem prišel ob 10. uri na divizijsko poveljstvo, kjer sem čakal do 12. ure. Potem sem spet šel na pot in ves čas hodil do 8. ure zvečer. Tako sem bil truden, da nisem mogel prav nikamor več, tudi dveh, treh korakov nisem mogel več napraviti. Poleg tega me je pa še čevelj obtiščal.

V Selvi nisem imel nikakršnega dela. Večkrat sem šel kam prostovoljno, da mi je čas prej minil. Potem sem pa dobil 14 dni dopusta. Ministrstvo mi ga je dovolilo tri mesce, naša komanda pa mi ga ni hotela dati. Odpeljal sem se na velikonočni ponedeljek 1918. leta. Ko sem prišel domov, sem takoj napisal prošnjo za podaljšanje dopusta, pri čemer sem se skliceval na odobritev ministrstva za 3 mesece, pa so mi ga podaljšali za 14 dni.

Na binkoštno soboto sem se vrnil. V Ljubljano pa sem prejel brzojavko, naj ne grem nazaj na Tirolsko, ampak k enoti, ki je bila v Neumarktu na Zg. Štajerskem. Šel sem še za praznike domov in se potem odpeljal v Neumarkt.

V enoti ni bilo nič hudega, le da je bilo bolj malo hrane. Tam smo nekoliko hodili eksercirat in opravljali službo. Potem so sestavili delovno stotnijo iz ujetnikov, ki so prišli iz Rusije, in tistih, ki so bili kaj poškodovani, in smo šli kositi travo na Oslavje h Gorici. Tam smo bili nekaj čez en mesec. Med tem sem dobil 10 dni dopusta. Po dopustu pa spet nazaj k enoti. Nakar ponovno dopust: 14 dni. Ko sem se vrnil, je bilo kot poprej in čez 14 dni sem dobil spet dopust. Ker prej vso vojno nisem dobil dosti dopusta, sem ga pa zdaj več. Ko sem prišel nazaj, nas je major Čop vse odbral, da bi šli k orožnikom v Leoben. Čutili so namreč, da se pripravlja državni prevrat. Medtem ko smo čakali na odhod, so mi od doma brzojavili, da je umrla sestra Jurka. Dobil sem 2 dni dopusta. Ko sem prišel v Ljubljano, so mi povedali, da začasno ni treba nobenemu z dopusta nazaj. Takoj nato je sledil razpad avstro-ogrske države.

Kot sem od prijateljev zvedel pozneje, je šel naš bataljon potem spet nazaj na fronto in ob razpadu je bil na Monte Roverju celoten zajet.

Dobri vojni tovariši in prijatelji so mi bili France Lovšin s Sušja, Martin Uranjek iz Velenja, Jožko Bovha iz Verače, Alojzij Zornik iz Čezsoče in veliko drugih.

Tistega vojnega gorja, grozot in trpljenja pa ne znam tako opisati, da bi se moglo vsaj približno predstavljati, kako je bilo. Čudno se mi zdi, da je človek tako močan,

da more prenesti kaj takega, česar se še v sanjah ne da predstavljati. Kaj se pravi biti na bojišču, ve le tisti, ki je več let bil tako nesrečen, da so ga vlačili po frontah.

Naj bo vse gorje in trpljenje darovano v dober namen, za čast božjo in rešitev duš iz vic.

Dne 1. julija 1919 sem v Jugoslaviji šel na orožne vaje na Koroško. Nemci so naše prostovoljce spomladi vrnili s Koroškega, zato so bile pri nas orožne vaje. Dodeljen sem bil k jurišni četi 47. pešpolka. Takoj drugi dan sem šel iz Ljubljane na Koroško.

Prišli smo k Sv. Jakobu v Rož. Tam smo bili en teden, nakar smo šli k naši četi, ki je bila na fronti na Kopanju (občina Vetrinj pri Celovcu). Tam smo bili en mesec. Nemci so občasno po malem streljali. Zadnjo noč, ko so se morali nekaj kilometrov pri Beljaku po zapovedi Antante umakniti, so pa vso noč neprenehoma streljali s puškami in strojnicami. Bali so se, da bi mi pred uro, določeno za umik, ne prišli in jim zaplenili precej vrednosti. Umaknili so se zjutraj. Mi smo potem odšli v Ledinice. Dne 12. avgusta sem šel domov, ker sem odslužil 6 tednov orožnih vaj. Na vajah je bilo še precej dobro. Hrane dovolj in tudi drugače ni bilo preslabo.

Potem je bilo za Koroško odločeno glasovanje (plebiscit), ki se je, kakor znamo, za nas izšel zelo neugodno; zakaj, o tem bo že še pisala zgodovina, in tako smo zgubili ozemlje z 80.000 Slovenci.

Josip Prelesnik

Berta Golob

JABLANA, KI JE NI VEČ

Rasla je tam, kjer danes ni več tal; pravzaprav tla so zdaj sto, več kot sto metrov globlje. Nekakšno brezno. Z brega dol mečejo ljudje nesnago. Obeša se na grmičevje in z razcefranim polivinilom pošilja v veter gluha sporočila es o es.

Zaman.

Takrat, pred leti, je bilo tam sto, dvesto metrov višje razsežno polje. Vse leto so se po razorih plazile plevice, zorelo je žito, zime so pokrile planjavo z razkošno belino.

Za robom je rasla jablana. Lesnika. Sadovi kisli, »to še za jesih ni«, so pravile plevice. Razvajala pa jih je s senco, z blagodejno dobroto v razbeljenih poletnih dneh. Na njeno deblo je nekdo pribil deščico. Ženske so nanjo postavljale malico; kruh in okisan fižol.

To je bila njena prva rana. Žebli so se ji zažrli v tkivo in stari Fricek je bil jezen. Da je drevo živa stvar, je vpil nad Tevžem. Da ga boli!

»Se vidi, da nisi skusil vojske! Ko bi ti ležal prestreljen v šicgrabnu tam v Karpatih ...!« Odstranil pa deščice ni. Bolelo bi lesniko, bolelo, ko bi pulil iz nje tiste dolge debele žeblje. Kavlje.

Otroci so imeli pod lesniko raj. Ringaraj, kar je bilo majhnih, in hrepeneče poglede k njej onih večjih, ki so že morali poprijeti za delo. Pobiranje snopov; ah, kaj snopov, vseh bilk na njivi, ki ni imela konca. Tam pod drevesom pa senca in na dilci mogoče še kaj hruševe vode.

Divja jablana pa je samo bila in živela je svoje življenje, obrnjeno vase.

Učiteljica je povedala, da ima vsaka stvar svoje življenje. Tudi kamen. Otrokom je pokazala enega prav lepega, prelomljenega, in tam so bile vidne nekakšne tanke žile. Vsi so se čudili, saj so poznali le navadne kamne, kakršnih je na svetu še preveč. Onih na njivi pa sploh. Tudi tam blizu lesnike jih je bil velik kup, vsako leto večji. Pobirati jih je bilo treba z njiv. Po tistem kupu kamenja so poleti švigali martinčki.

Tam blizu je bila tudi ozka pot. Shojena je bila v sosednjo vas in potem še dalje v drugo in od tam naprej mogoče prav do Koromandije.

Po tej stezici je nekega dne ubirala počasne, a prožne korake učiteljica Elis, Frau Lehrerin. Spremljal jo je mlad moški. Pod lesniko sta sedla. Očitno ju ni motilo, da je tam blizu nekdo kosil deteljo. Rdečo deteljo. Tinko je delal ograbke in stegoval vrat, kajti ni kar tako videti pod lesniko sedeti mestno učiteljico. A bo to njen mož? Vedno se je družila le s sestro Greti. Jablani je bilo vseeno, kdo se spočije ob njenem deblu. In Elis se je res naslonila nanj. Pleteno belo jopico je razgrnila čez kolena.

Že nekaj dni ni zatulila sirena. Težki bombniki se niso valili čez nebo in kdo ne bi bil tega vesel! Mogoče bo pa kmalu vse tako, kot je bilo. Vsi so sanjali o tem, verjeli pa so sanjam le redki. Tudi Elis je rekla spremljevalcu: »Walter, ich glaube nicht.« Tudi ona ni verjela.

Še tisto noč je prav tam pod drevesom nekdo obležal mrtev. Pod lesniko tam ob poti. Samo počilo je. Strel. Nihče ni nikoli zvedel, kdo ga je ubil, terenca. Izdajalec, kdo pa drug. Ali pa ..., saj se pobijajo tudi med seboj, so potem šepetali po vasi. Navsezgodaj zjutraj ga je pod jablano pokopal Francetov Franc. Nemci niso zvedeli, kaj se je zgodilo. Toda od tistega jutra dalje je bil pod jablano grob. Zakrit z rušo, a vseeno grob.

Kar samevala je jablana odtlej. Živela je svoje zeleno življenje navznoter in rojevala kisle, prekisle sadove. Zgnili so na tleh, preveč jesihasti, da bi jih obletavale muhe. A saj tako je bilo že vsa leta prej, le da so morali tisti neužitni drobiž otroci zgrabiti na kup, zdaj pa so sadeži ležali vsenaokrog. Čudno, senca ni več vabila. Pod lesniko je bil grob.

»Bog mu daj večni mir in pokoj,« je zavzdihnil Franc, kadar je tam blizu šaril po svoji skrbno obdelani njivi. Da bi kdaj prižgal svečo? Bognedaj, potem bi se razvedelo vsenaokrog. Lahko bi nastale težave. Saj enkrat bo pa tudi te vojske konec ...

A kmalu potem, ko je je bilo res konec, se je v bližnji gmajni nekdo obesil. Iz groba pod lesniko pa so ustreljenega svojci prenesli na božjo njivo. Saj se je zvedelo, kdo je ... Le molčati je bilo treba. Pssst! Takrat je bila vojna!

Jablana, stara lesnika, je ostala nekakšen živ spomenik. A ne za dolgo. V širono polje ob njej se je započilo oko napredka. Brez pomena teh nekaj njiv, je bilo rečeno, zdaj potrebujemo industrijo. Potrebujemo široke ceste. Zanje pa gramoz. Tale teren je pravšen! Sama naplavina, sam šoder. Saj se vidi! Tevž je začel brskati v tla; sam pesek. Zato so bile pa letine slabe, moča ni nič zalegla.

»Od česa bomo pa živeli, če bodo šle kmetije v nič! A bomo šravfe jedli? Industrija, industrija! Kruh na zemlji raste!« so se na sestankih krajevnih odborov upirali kmetje.

Nič ni zaleglo.

Zbogom, Arhove, Tončeve, Minkine njive! Plačane, ne kar podržavljene! Plačane po devetdeset par za meter! Franc je za tiste krmižlje popravil drvarnico, krava pa

je šla iz hleva in edina svinja tudi. Drugi, ki so imeli njive še pod Preskami, so pljuvali in kleli.

»Žito in vse drugo bomo dobili v Ameriki, bo naš Tito tam naredil red, pa kmetijske zadruge bomo imeli.«

Bog nedaj, a tako kot na Ruskem?

Žito je na zadolžnico res začelo prihajati iz Amerike; »na kredo«, so pripominjali skozi zobe kmetje, »tako kot Tonci včasih cukar iz Murnove štacune.«

Z jablane tam na robu opustelega sveta je deščica že zdavnaj odpadla. Otroci so nehali ringarajati pod njo, učiteljica Elis je tam sedela enkrat samkrat, saj ob koncu vojne, v tisti strašni zmedi, jo je gotovo kdo počil, ko je bežala čez Ljubelj. Da je bil tam kdaj grob, se je počasi pozabilo.

Drevo. Trdoživa lesnika, ki je ošelestela in osenčila nič koliko letnih časov in prožila svoje krivenčaste veje v zasneženo samoto spočutih njiv! In je kak sprehajalec kdaj le ugriznil v njen kisli sadež, se spačil in pljunil iz sebe še vse tisto, kar ga je kisli globoko v obistih. Najgloblje znotraj.

Vedno bolj sama zapuščena lesnika. Postarana. Nič več kakor jablana, vsem za uteho, bolj kot strašilo, kot nočna mora. Tam okoli samo še trava. Škoda semena za kako fliko ječmena, če je pa že odločeno. Plačano. Pride dan, ko bo tule svet ena sama rana.

»Peska je pa tle tolk, za use nove ceste u držav.«

Tovornjaki so kmalu razvozili na vse kraje, kar so vode vztrajno naplavljalje milijone let. Milijone let!

Zahreščala je jablana nekega dne. Padla spodsekana kot oni terenec v vojnih dneh.

V zaraščeni globeli prikipi kdaj na površje podtalnica. Nabere se v majhno jezerce. Presahne že v nekaj dneh. Nekje še globlje in še globlje se očitno pretaka živa voda. Nekaj sporoča. Nihče ne prisluhne.

Odvržena plastika se obeša na grmovje.

Mira Dobravec

ZDAJ SO DRUGAČNI ČASI

Tisto leto je bila pomlad res čudna. Drugačna.

»Ja, ja, zdaj je vse drugače, tudi letni časi niso več, kar so bili, stoletne prak-tike ne veljajo več, ne veljajo več vremenski pregovori in napovedi ne držijo in se nanje nima smisla zanašati!«

»To bo zaradi segrevanja in onesnaževanja ozračja – in še huje bo, vsako leto huje,« so ljudje modro kimali, pa naj je padal dež ali je pripekalo sonce. In res, to je že morala priznati, tista pomlad je bila čudna. Najprej se ni in ni segrelo, da se je človek zmrazil do kosti, potem pa je sonce pribilo z vso močjo, da tudi ni bilo mogoče zdržati niti do poldneva, kaj šele ves dan.

No, končno sta vendarle odšla na tisto podstreho – če sta se že izmaknila zopr-nemu mrazu, se vročini nista mogla, če naj bi vendarle letos vse pospravila, kot sta bila dogovorjena.

Ona in njen oče namreč. Obljubila mu je že jeseni, da mu bo pomagala. Zdaj je že drugo leto, odkar je nehala hoditi v službo in bo končno imela čas, da uredita zupuščino. Obljubila mu je, da spomladi zagotovo pregledata vsak kvadratni meter podstrehe stare hiše, ki je očetu ostala, da pospravi in odloči, kam naj vse gre – vse, kar se je dolga desetletja nalagalo in odlagalo tja gor.

Vedela sta, da bo dela čez glavo. Od ene do druge strani dolge podstrehe so sta-li zaboji, polni knjig; so stale stare škatle, skrbno povezane z vrvicami, da nisi mogel samo na naglo malo pogledati, kaj je v njih; povsod so bili nagrmadeni kupi ča-sopisov; so se druga druge dotikale stare popotne skrinje, polne fotografij in pisem in razglednic in dokumentov. Od enega do drugega konca so bili nagrmadeni kupi predmetov, ki so bili gotovo še komu pomembni, da jih ni zavrzel, ampak jih je od-maknil na podstreho, zdaj pa je vedela, da bo to lažji del urejanja, zelo hitro bosta lahko ločila, kar je morda lahko za koga še kaj vredno, vse drugo pa bo treba zavre-či. Stare steklenice, kozarci, lonci, vrči, vedra, vse skrbno odloženo in namenjeno kdo ve komu in kdo ve, za kdaj – vse je čakalo njeno odločitev, da se lahko dokonč-no poslovi, in neha čakati, da bo še kdaj uporabljeno. »Deni za tram ...« Kaj vse se

najde na podstrehi! Hitreje bi ji šlo, če bi bila pri delu sama, vendar je oče želel biti z njo in jo je natančno opazoval, ko je prelagala predmete na majhne, določene kupčke – za smeti, za spomin, za boljši sejem, zame, zate ...

Ona in oče, dve generaciji, brskata po materialnih dokazih obstoja in delovanja prejšnjih, njegove, pa še ene starejše, pa še ene ... To leto ima Draga mladih vodilno misel Živi in pusti sled – vsi puščamo sledi, take ali drugačne, nekatere hote in premišljeno, druge nevede in nepremišljeno. Njena ded in babica, njena prababica, pa njene tete in strici – in seveda njen oče – so pustili tu mnogo sledi. Ona sama pa že od nekdaj zbira vse – stare predmete in knjige in slike in zemljevide in dokumente, vse. Toliko je že stara, tako dobro že ve, da stvari zasedajo prostor, pa se jim kljub temu ne more odreči. Od vsega še prav posebej ne knjigam ter drugim papirjem – in tu je toliko knjig in revij! Slovenčeva knjižnica, mohorjevke, Zamorček in Angelček in Bogoljub –, si moreš misliti, kmečki ljudje, pa so imeli toliko branja!

»Seveda, ata so hoteli, da poznamo svet!« je rekel oče, ki je že zdavnaj sedel na star zaboj in skrbno pregledoval škatlo zvezkov. Njegovi šolski zvezki pa tetini pa njegove šolske knjige. In seveda tudi spričevala, zanimiva, zelo zanimiva. Posebno še tisto, v katerem je imela poznejša profesorica matematike svoje osnovnošolsko znanje iz te čudovite vede ocenjeno z nezadostno. Si misliš, kakšna krivica!

O tem je potem pripovedovala še doma svojim odraslim otrokom, ki so tudi vsak posebej izkusili nepravico in nepriljubljenost.

»Najbrž je enica prva ocena!« je upala matematičarka četrte generacije, vendar ocena ni bila 1, ampak nezadostno! Brez upanja – proti resnici niti čez desetletja poletelo usmiljenje ne zaleže, ne da se je spremeniti.

»Zakaj pa nje niso marali?« je vprašala, ona, ki se je s svojo neupravičeno trojko težko sprijaznila – pa še v nesrečnem času najburnejšega mladostnega zorenja je bilo, da se je morala spoprijemati z močjo in zlobo.

»Nič ne bodi žalostna, saj tvoji ti bodo pa že pomagali na vašo gimnazijo, čeprav nimaš dovolj točk,« jo je na valeti hinavsko nagovarjala tovarišica, ki se je sicer ukvarjala s pedagoškim procesom, njena kvalifikacija za to pa je bila prav gotovo pridobljena neupravičeno.

»Zakaj pa tete Lojzke niso marali?«

V spominu je zazvenel trpek stavek prav te tete, ko je pred desetletjem, ob izbruhu demokracije in ustanavljanju novih strank, zamolklo rekla: »Nikar preveč ne upaj, si slišala, da mačka klobase še nikoli ni spustila prostovoljno, kdor pa misli s svojo glavo in je ne skloni, ni nikjer zaželen.«

Ja, nikjer. Kar kaj velja, je čredništvo, ko vsi tulijo v isti rog, je pokorščina – disciplina, enotnost, pripadnost, in kar je še takih na videz urejenih manir, ki prinašajo lahko vodljive ljudi.

Pokončnost in vztrajanje pri prepričanju ne glede na okoliščine pa velja za zadržanost, za ozkost, zadnje čase za vsakršno fobijo in tradicionalističnost, ali kako so že skovali novo nalepko za držo, ki se ne obrača po vetru in modi in ukazih. Ja, težko boš priljubljen, težko te bodo marali, če se boš držal svojih prepričanj kakor pijanec plota – pridejo novi časi, drugačni časi –, in prinesejo nove manire, nove vrednote, nove resnice, vse novo ...

»Daj, no, zdaj je vse drugače, tisto je bilo včasih,« jo je zavrnil sodelavec v pogovoru o po njenem mnenju kar preveč svobodni vzgoji mladih in o tem, kako naj bi se vedli in kako naj bi okušali svet odraslih in kako naj bi morali iskati smisel in tisto, kar je višje. Kaj bi tisto, zdaj je vse drugače ...

»Kaj bi bilo lahko drugače, kaj?« se je spraševala, ko je iskala argument za svoje prepričanje – se deset zapovedi lahko spremeni, se lahko spremeni levo v desno in desno v levo in lahko lepo postane grdo in grdo lepo –, se lahko zasuče svet in tisto, kar je bilo prav, postane narobe, in tisto, kar je bilo narobe, postane prav? Uf!

Na podstrehi so stari koledarji odsevali čase, ki so minili, sled politike, kulture, religije, celo zabave in kratkočasnih dejavnosti je ostajala na porumenelih listih in ko je brala pol stoletja, tričetrsto stoletja stare stavke, je duh starih časov počasi zaplaval okoli in okoli nje. Predstavljala si je očeta in tete, kako sedijo na peči in poslušajo materin glas, ki mirno boža skozi slabo osvetljeno hišo in prinaša zgodbe o stiskah in trpljenju in zagatah, o upanju in rešitvi, o lepoti, plemenitosti in dobroti – in o Bogu. Vedno se v teh starih knjigah vse steka k Bogu, izhaja iz njega, je namenjeno življenju z njim.

»Tako sem že stara, pa si nisem znala predstavljati, kako je to bilo, kako so včasih na vsakem koraku dihali misel na Boga ...«

In kako se je potem vse nesrečno zasukalo v tisti vojni in po njej, da je še sled misli na Boga izginila iz življenja, prav gotovo pa iz javnosti in predvsem iz šolskih knjig.

Desetletja, ki so že zdavnaj minila, so ležala pred njo in tu na podstrehi je vsaj malo zaslutila in začutila, kako je bilo živeti v duhu tistega časa, ko se je še vedelo, kaj je prav in koliko je ena in ena in kdo je prekucuh in kdo poštenjak ... in seveda tudi, kaj je človekov cilj in smisel, za katerega se je vredno truditi.

Pa današnji čas – kako ga bo morda čutila njena pravnukinja, če bo kdaj pospravljala njene zaboje na podstrehi?

Recimo tisto leto – leto česa? Leto evharističnega kongresa v Celju, na katerem so razglasili slovenskega mučenca, vrstnika njenih staršev. Si misliš, če ne bi takrat umrl, bi bil morda še živ kot njen oče in imel bi vnuke in gotovo bi bil dober pesnik in samo Bog ve, kaj še vse – no, zdaj je svetnik, vsem nam za vzor in v opomin ... In neka mrščavica spomina: saj to je vendar tudi leto, ko se posmehujejo vernim

morda bolj kot kdaj koli prej in ko je živi pesnik javno trdil, da je med nami zdaj več sovraštva kot med tisto vojno ... Kje, dragi poet, je sovraštvo – povej, da se mu izognemo jaz in ves moj rod ... Ej, ne sejte strahu v letu, ko se je rodila Klara, močna hči pogumnih staršev, navkljub vsemu, kljub statistiki, znanstvenemu vedeževanju in modrovanju in ukazovanju se je rodila in živi in najbrž bo pogumno in ponosno in močno in pokončno in dragoceno dekle, ki pa v vsem tem svojih staršev ne bo tako lahko dosegla, saj ne bomo nikoli pozabili, kako sta se borila zanjo ... Ne, ta svet je kljub vsemu lep, ni še dovolj mračen za obup. Kljub vsega sitim študentom, ki objestno razbijejo umetnine na hiši dogovarjanja, kljub nekakšnim paradam ponosa, kjer se s peščico obrobni razkazuje lepa ministrica, o kateri vrabci čivkajo neokusne podrobnosti, ki ne bi smele nikogar nič skrbeti, ona pa oznanja, da je ljudem dovolj strahu ... Da se kar ustrašiš: pa ne, da se bojijo mene, ker sem starokopitna in na njihovih razkazovalnih pohodih zaman z lučjo iščem dostojanstvo, ponos in smisel človeškega življenja? Ah, kaj ni nekdo rekel, da je demokracija preveč dragocena stvar, da bi jo zaupali ljudem? Seveda z glasovanjem lahko uzakoniš vse, lahko zapišeš tudi, da sonce vzhaja na zahodu in zahaja na vzhodu in da je luna z njim enakopravna in enakovredna in mu v vsem enaka, da se ne bo počutila kaj manj ... Ja, to leto bo v vseh zapisih ostalo kot čas, ko niso hoteli razumeti, da otrok potrebuje očeta in mamo, oba, in ima do njiju tudi pravico, ko imamo že to besedo kar naprej na jeziku. Leto, ko nekateri z močjo nasilno in umetno spreminjajo definicije osnovnih pojmov človeške družbe. In slišala je, da so nekje na demokratičnem zahodu v šolah prepovedali uporabljati besedo mama, da ne bi bili prizadeti tisti otroci, ki je nimajo. To gotovo ni res, saj nismo otroci, ki bi mislili, da se lahko skriješ tako, da si zakriješ oči ... Čeprav človeška neumnost nima meja, malo le lahko zaupamo tudi sveti Katarini, da še ni popolnoma pozabila na človeka ...

Toda ni vse samo črno in noro. To je bilo tudi leto, ko je sestra Jaša končno mirno zaspala tisto noč, ko so v kapeli v njenem novonastajajočem samostanu v tabernakelj postavili Najsvetejše in ni bila več sama. Bila sta dva, ona, mlado goreče dekle, ki začenja pot žrtvovanja in molitve in poglobitve in služenja, da bi pomagala bratom duhovnikom, ona in njen Bog, skrit v drobnem koščku kruha. Ni bila več sama, z njo je bil vsemogočni, večni, ljubeči Stvarnik in Odrešenik, ki kaže pot in hodi po njej pred človekom. Vedno, tudi v tem raztreščenem času, v katerem divja sodobni izgubljenec in išče užitek, razvajanje, igro, pustolovščine, dogodivščine; človek, ki do neznosnosti draži vse svoje čute, da bi si zadovoljil, še sam ne ve, kaj – v resnici pa išče samo srečo in mir, v resnici hrepeni in divja, da bi našel, kar lahko najde samo, če se ustavi.

Na strehi so v starih gnezdih spet gnezdile lastovke, o, lastovke! Spomnila se je, da je kot otrok slišala, kako so stari Rimljani samo iz slasti in zaradi užitka lovili in

jedli lastovke, kako so se prenažirali in si z gosjimi peresi dražili goltanec, da se jim je obrnil želodec, izpraznil požrto vsebino in naredil prostor za nove lastovke. Ja, spomnila se je, s kakšnim olajšanjem je sprejela zgodovinsko resnico, da so izumrli – lastovke so se ji zdele maščevane in bilo ji je prav. Šele mnogo pozneje je izvedela, da žretje lepih, v dom zaljubljenih ptic ni bila najhujša pokvarjenost starih Rimljanov. Moralna izprijenost je slabila močno, napredno, izobraženo družbo in jo vodila v propad – za njo in izpod nje pa so vstajali brezimni, ponižani, zavrženi, zasmehovani – ki so imeli v sebi moč in življenje, kakor ga daje Bog. Kako? Ah, vse, kar ni zapisano v naravo v njenih večnih zakonih, vse, kar ni zapisano v knjigo knjig, je kakor pečat vtisnjeno v nepokvarjeno človekovo srce in kadar ne išče svojega, najde pravi odgovor in tudi pot. Seveda pa se mora potem lastovkam odpovedati.

Dvignila se je iznad največjega zaboja in pogledala očeta. Sključen je tiho listal po starih zvezkih in navdala jo je nežnost. Odgrnila sta zaveso nad preteklostjo in močno, kot še nikoli, je čutila, da je vse trdno povezano skozi stoletja, da duh išče pot in da se cilj ne izmika tistemu, ki iskreno išče, kar je višje in da je vse prav. Kar naenkrat je vedela tudi, da je življenje človeškega rodu na zemlji sinusna krivulja, da se dobri in slabi časi menjavajo, kakor se menjavajo male ledene dobe s pregrevanji ozračja in taljenjem ledu, vsak človek sam pa mora - samo zase – prehoditi vso pot in najti vse odgovore in se svobodno odločiti, kako bo potoval in kam pravzaprav zares želi.

Vladimir Kos

PESEM, ČISTA PESEM

*Moja vrtnica
je tudi rožne barve,
vendar ne dehti,
kot vrtnice dehtijo –
ima nebeške barve.*

Vinko Šmajš

DO CILJA

Pogled zdrsi na družinski album, ki se je ravnokar ulegel na mojo razmetano »poslovno« mizo.

Jož, koliko besed in frazeolegemov pleše na njej, na mizi namreč:

Ars longa, vita brevis.

Licentia poetica.

Eile mit Weile

in

Error in persona (zmota v osebi)

Res, tudi v meni.

In še in še. Vse to je hiter preblisk v razmetanost rjave površine, ki se kot gizdalinska gospa bohota v toplem kotičku vseh mogočih sanjarij, obupov in upov. Oči pa vendar fokusirajo fotko albuma z dvema znanima obrazoma: ona v jubilejni obleki, obraz, poln tesnobe, ki nastaja vedno pred tveganimi odločitvami. Oči, napol priprte, kot čričkove v zeleni travi, a še vedno nostalgično sanjave – in lepe.

In on, njen mož, v tem trenutku zamišljen, z razmršenimi in osivelimi štrenami las; oboje se že useda v ropot letalskih motorjev airbusa, ki vsak trenutek vzleti v nemirno temo dneva. Zamišljenost pripre trepalnice, se kot od neprijetnega srečanja z afriškimi hijenami, hoče povsem odvrniti od neusmerjene turbulence, te, ki lahko pokoplje oba. Kot včeraj, tako danes.

Še pogledam njo: rahel nasmeh v dvigovanju jeklene ptice je le prekrita maska vprašujočih oči. Let v tople kraje juga ... Najina fotka pa ostaja za njen zlati jubilej še dolgo živa, živa, ...

Let se na višini enajstih tisočakov umirja. Sosed, nekoliko starejši, z golo glavo kot žogo, že vleče dreto.

Mlado dekle, z dolgo, sodobno, svetlo pričesko, z rahlim trepetom njenih, kot nebo modrih oči, rahlo trza in si podrobno ogleduje varnostno napravo, ki zdaj ne zagori v rdečo luč.

Monotonija nad spodaj negibnimi, kot sneg belimi oblaki.

»Ja«, prekine ropot on, »v New York se peljeva. Če bo vožnja mirna, bo pravi užitek. Vseh dvanajst ur.«

»Užitek, praviš, glej, že sva pred ...«

»Kavico, čaj, prosim! Sendvič je zavit. Košček torte, mogoče?« pogleda vprašljivo stewardesa.

»Da, jutranjo kavico najprej.«

V ušesih stiska, v grlu stiska.

»Vreme lepo. Smo na višini enajst tisoč metrov!«

»Še stiska v ušesih?«

»Da, močno!« odgovori ona.

»Stisni nosnici, in pihni, pa bo bolje!«

»Da, res je!« Olajšan vzdih.

»Pa se raje kaj pogovoriva. O piscu Jančarju in njegovi minimalistični zgodbi ...«

»Misliš na novelo Ultima kreatura?«

»Da, o zgodbi Rutarja: Zaide v temačen Brooklyn, zavetišče revežev.«

»Seveda! Tja ga zvbijajo oči temnopolte lepotice. Do njene družine. Tam ga pobijejo na tla, slečejo in mu vse poberejo. Še pasoš!«

»Groza, kako sedaj v domovino? Izstavijo mu listine in omogočijo nečasten odhod.«

»Res, groza, če pomisliš, kako daleč te lahko zavedejo očarljive, demonske oči temnopoltk.«

Oba molčita, kot da se bo ves New York pogreznil v nepredvidljivo temo. Takrat je njegovo srce, njegova misel, spet ušla na zeleno trato, na odcvetene kolanje, na snop pisanega cvetja, ki sta ga pustila v vazi ob oknu. Da, tudi tišina src spleta bele vence Avsenikovim godbenikom.

Spleta ga pokrajini ob Begunju.

»Ah, že vem, kje se sprehajajo najini spomini! Tam, kamor je gospod Janez tolikokrat zahajal. Za sprostitev, beg iz ljubljanskega vrveža.«

»Vidim jo, Presečnikovo Meto, Janezovo ljubljenko, ki ob priznanju notarjeve ljubezni umre v njegovih rokah.« Janezovi koraki še vedno gluho odmevajo tja do Jelovega brda pod mogočnim Blegošem.

»Ne, ne moreš kar tako pozabiti velike ljubezni, če si človek. Ne moreš!«

»Kaj ni res, kot je pisatelj *Cvetja v jeseni*, kaka čista metafora!, sam izjavil ...«

»Ljubezen je vsem v pogubo, ljudem in živalim.« Primerjava Rutarjevo ljubezen v Brooklynu z Janezovo ljubeznijo do Presečnikove Mete.

Oboje je pogubno!

Ona se sladko, skoraj porogljivo nasmeji.

»Poglej me, moj mož! Kdo od naju bo izgubil?«

V brnečo tišino je skozi stransko lino trupa posijal žarek in se poigral z dvomi obeh potnikov.

On, osiveli partner, je postajal ves buden. Ego ga je spet stisnil na zeleno trato domačije ob Paki. Oba sta od tam, kjer se iz lignita poraja zlato.

»Veš kaj, škoda, da nisva tam!«

»Kaj se ti meša? Saj še bova med našimi znanci in stiskali bodo roke povratniku. Srečno!«

Toda še ga v intimi peče kot ogenj. Hrepenenje, večno hrepenenje po domovini, ki ga sedaj skrivaš kot mati vajino fotko. Moral bi se razjokati v večer, v rastoče zvezde. »O, zbogom. In zavriskal je vlak skozi mrak,« refren Župančičeve Dume. Še to noč, skozi noč.

Daleč na obzorju vabi in vstaja krvava zarja.

»Potniki, pripnite se! Bližamo se cilju.« Motorji tečejo tiše.

Obrisi kipa Svobode se odkrivajo.

Še zadnji, skeleči Župančičev verz: »O, zbogom, domovina!« Mati, oče, bratje in sestre! Zdaj vem, kaj je moja zelena domovina ...

Kolesa ptice udarijo ob stezo. Drvenje, globoko dihanje. V nosu skeli, v glavi boli.

Lučke ob stezi zagorijo oranžno in – nenadoma rdeče, zelo rdeče.

»Vaše varovalke, maske!«

Desni motor se vžiga kot raketa. Izgubljeni smo. Iztirjeni. Popadamo po tleh. Zbogom, newyorške avenije! Zbogom, Harlem in Brooklyn ...

Tišina kot v peklu.

»Kaj za vaju ne velja izstop? Prtljago in gremo!« de kapitan z belo oficirsko kapo in blagim, veselim nasmehom.

Kaj je res? Brez pričakovanja sva dosegla najin cilj. Najin končni cilj. Vrvež po nekaj kilometrih vožnje z avtobusom naju je sprejel z nosači, prodajalci časopisov, s kričečimi reklamami in veličastnim kipom svobode. – Resnica v sanjah, ali obratno? Svoboda misli, svoboda hotenj!

Ja, saj veva, da brez cilja ni življenja. Ni smisla, in zato lahko zgori kot ogenj. V pepel. V nič.

Jutro z rumenim soncem že ukazuje nov dan.

Ivan Žigart

VRNITEV V ŽIVLJENJE

»Najbrž se bo vsak čas ulilo,« pomisli Urška, ko se zazre skozi okno v zlovešče oblake, ki kakor da že visijo čisto nad gozdom in kakor da bodo vsak čas potonili na zemljo pod seboj.

Po cesti mimo okna pravkar hitita stari Pesek in njegova žena. Vsak popoldan gresta tako na sprehod. »Naša zaljubljenca,« imajo navado reči vaščani, ne da bi pri tem imeli v mislih kaj žalega ali celo hudobnega. Zdaj na stara leta živita sama v svoji hišici tam ob potoku, kjer je nekoč stal vaški mlin. Sin je nekje v Nemčiji – le ob praznikih ju pride obiskat –, hčerka pa se je omožila na grunt v sosednjo vas.

»Pravzaprav sta lahko srečna,« modruje dekletce, ko ju spremlja s pogledom. »Sama sebi sta dovolj. Vse imata, kar potrebujeta za življenje. Za mirno življenje ... In koliko je vreden mir pri hiši!«

Kot pelin grenka kepa se ji raztaplja v ustih in se ji nato razleze po žilah.

»Ata ... Naš ata,« jo misli nosijo nazaj. »Bog ve, kdaj bo prišel – če sploh bo.«

Sinoči sta se z materjo hudo sporekla. Pa saj ni čudno, ko vsak dan prihaja domov pijan. Tisto, kolikor zasluži kot traktorist, tako požene po grlu, doma pa vsepovsod kliče delo, kliče gospodarja. Z materjo se sicer mučita, a kaj, z njo, z Urško, si pač ne more bog ve koliko pomagati. Ko je sinoči odvihral od doma, sta pač mislili, da se bo najbrž zatekel v bife h gasilcem. Kot že tolikokrat doslej. Pa ga ni bilo več nazaj. Še dolgo potem je prisluškovala v postelji, da bi zaslišala njegove korake. Poslušala pa je samo materino pridušeno ihtenje, dokler je ni spanec odvlekel v težke, moraste sanje. Bolj utrujena kot spočita je zjutraj vstala, očeta pa še vedno ni bilo domov. Tudi mati je bila molčeča, vsa zgrbljena vase in v obraz bolj bleda kot sicer.

»Ne boš jedla?« je silila vanjo, ko je videla, da deklica samo zamišljeno in povsem odsotno sedi in se ne dotakne kruha in ne mleka. Takrat, ko trpkost valovi v srcu, sta pač dovolj molk in pogreznjenost vase.

Stran v šolskem zvezku pred njo še naprej ostaja prazna. Črtovje na papirju ji trepetava v očeh. Samo naslov sameva na vrhu: *Pri nas doma*. Kaj naj piše? Tako, kot je v resnici, tega ne zmore; tako, kot bi naj bilo, pa tudi ne. Bi se ji v šoli smejali, saj

na vasi vsi vedo, kakšen je njen oče. Pa še neko žensko ima menda. Tako pač razbere med prerekanjem staršev. To so trenutki, ko se ji para srce. Košček za koščkom. Takrat bi lahko planila na očeta, tako ga sovraži. Zaradi matere. V takem trenutku ji je bolj tuj od najbolj tujega človeka. Drugič, ko je trezen, pa se ji dobrika. Tedaj kar pozablja – vsaj želi si pozabe –, in si dopoveduje, da ga ima kljub vsemu rada, navsezadnje je vendarle njen oče. Kakršen koli je že.

»Pa ja ni šel ...« jo je nenadoma presunilo, kot da bi se ji nož zaril v prsi. Čutila je, kako ji je vse telo napeto kot lok, kako ji drhti, kako ji pošumeva v glavi. Kot prenapeta struna, ki ne more zadoneti. Zdaj se ji je zazdelo, kakor da je slišala, ko da se je na dvorišču ustavil avto. Res je, nekdo je zaloputnil z vrati. Zatem se je oglasil domači pes.

Nekaj grozečega jo prešine. Sliši, kako sunkovito se odprejo večna vrata in se trdi koraki bližajo kuhinji. Živčno začne pisati po papirju.

Vrata so se odprla. Ne da bi se ozrla, je vedela, kdo je vstopil.

»Kje je mati?« je grobo zadonelo v prostor.

Oče stoji razkoračeno, pijane oči mu srepro begajo po kuhinjskem prostoru, v bokih se pozibava, v ustnih koticah se poigrava leden, porogljiv nasmešek. Vsa odrevenela, kot prirasla na stol, si ne upa niti dihati.

»Zunaj ... V hlevu,« nazadnje prestrašeno izjeclja.

Zdi se ji, da vse to traja neskončno dolgo: očetov razdraženi, razjarjeni pogled, njegov zasekani in kovinsko hladni glas, grozeči dvig roke.

Ne da bi zaprl vrata za seboj, ga je že slišati, kako korači zunaj po pragu. Pes se znova oglašča. Cvili.

Šumi ji v ušesih, v sencih ji udarja v pobesnelem ritmu podivjanih bobnov. Vsa trepetna in nemirno prisluškuje odmevom tam zunaj. Tu pa tam ujame materin jokavi glas. Kaj se dogaja? Kaj se dogaja, ji vse bolj reže v možgane. Saj sploh ni prvič, da ju tako poslušča, ko oče kriči nanjo, pa vendar je vselej tako, kakor da je prvič.

Nazadnje se očetov krik in materin jok spojita v en sam nedojemljiv glas. Tako zacvrči razbeljena žerjavica, kadar se nanjo usiplje voda. Nekaj hipov odrevenela tišina, ki kriči v sebi. Zatem avto odpelje. Pa spet tišina. Ura na steni sunkovito odmerja čas, ki odteka. Zunaj na dvorišču ni opaziti nikogar. Le pes nemirno bega sem ter tja.

»Mama!«

Ni odgovora. Steče v hlev. Tudi tam je ni.

»Mama, mama!«

Molk. Samo veter divje podi oblake.

Skoči do lese in pogleda po cesti navzgor in navzdol. Nikjer žive duše. Mračni se že. Tu in tam že gori luč. V skrbeh je. Čudna misel jo hipoma preplavi: »Kaj pa ...«

Že je v sadovnjaku. Golo vejevje boleče štrli proti črnemu nebu. Pogled ji zata-va po mračni pokrajini. Zapuščena, mrtva polja se raztezajo v daljo do reke, kjer se nato dvigujejo prvi obronki Slovenskih goric. Komaj se slutijo. Tam, v megličastem ozračju, pa opazi nekaj, kar se premika. Takoj se požene po blatnem kolovozu. Ve, da mora teči, teči, da mora prehiteti zlega demona. Mora mu iztrgati žrtev. Roke in noge ji plavajo po zraku.

Na rečnem bregu se mati ustavi. Pod njo pošumeva deroča reka. Hladna in te-mna. Kot grobnica. Z mnogimi vrtinci, z nemirno goltajočimi lovkami. Kakor da še za trenutek mora nekaj dokončno premisliti, si nekaj do kraja razložiti, preden prestopi mejno črto. Hip, ki je podoben večnosti. To je pot brez poti in luč brez luči. Trenutek je odmerjen in noga se že hoče samodejno odlepiti od tal, da bi telo pole-telo v pozabo.

»Mama, moja mama!«

Klic se kot blisk presunljivo in ostro zareže od visokega neba do zemlje pod nje-nimi nogami. Odrešujoče preplavi ves zrak in nenadoma posije luč in žarka svetlo-ba razsvetli pot.

In ko se mati in hčerka vračata proti domu, se držita za roke in tople kaplje zgod-njepomladanskega dežja jima spirajo solze iz oči.

Jožica Vrcelj

SEM MISLILA ...

*Sem mislila se
z jutrom
prebuditi.
Sem
prebudila se
z nočjo.
Sem mislila
z jutrom
te vzljubiti.
Sem z dnevom
pozabila
na vse to.
Sem mislila
z jutrom se
zbuditi.*

Stanislav Koštric

TRPKO SPOZNANJE

S podzavestno skrbjo je žena postavila pred moža na mizo lončeno skledo kislega mleka. Mož je molčal in počasi srebal skromno večerjo. Nobene slasti ni imel, niti najmanjšega, zaželenega teka, kot zgolj željo najesti se.

»Feri, zakaj si tako zaskrbljen med večerjo?« se je žena vznemirjeno zazrla vanj.

»Saj dobro veš, Magda!« ji je mož globoko pogledal v oči in nadaljeval:

»Še dve leti mi manjkata do zaslužene pokojnine, pa te preprosto postavijo na cesto kot tehnološki presežek, kot temu strokovno pravijo, oziroma te potisnejo na čakanje.«

»Kljub vsemu bova že kako,« ga je žena tolažila. Toda Feri je še zmeraj godrnjal in preprosto vsega, kar se je zgodilo v zadnjih dneh, ni mogel razumeti. Najrajši bi vrgel aluminijasto žlico ter lončeno skledo v kuhinjska vrata, da bi tako v sebi utišal vročični gnev, vendar se je le premagal in odšel spat.

Zjutraj je zgodaj vstal in skrivaj pohitel k narasli reki. Ob rečnem rokavu je ribaril kar s kržakom. Imel je srečo. Kar lepo število rib je ujel. Pospravil je kržak in ga previdno skril v divje konoplje pod staro vrbo. Ob prvih sončnih žarkih v poletnem jutru je stal na obrežju kalne reke. Strmel je vanjo. Najrajši bi se prepustil njenim divjim valovom in tako pozabil tragično občutje življenja. Kakor da se je nenkrat usodno izgubljal v neizhodnosti. Pred njim je kipel mogočen zid, ki ga ni zmogel preplezati ali pa vsaj priti nekako na drugo stran. Meja je bila neizprosna. Zarezovala se je v zadnjo tančino bivanjske stiske. Zelo razburjen je hitel domov. Ženo sta se srečala na pragu.

»Tukaj imaš sveže ribe!« jo je pozdravil.

»Stopi v hišo!« mu je ukazala.

Na mizi je bil pripravljen zajtrk: meso iz čebra in okusna zaseka ter česen z mletu sladko papriko. Pričel je jesti. Zdaj je imel več slasti kot prejšnji večer.

»To je prinesel poštar tebi,« mu je žena izročila priporočeno pismo. Ves je drhtel, ko je odpiral kuverto, na kateri je pisalo »osebno«. V hipu je prebral odločbo in nekaj trenutkov bil tiho. Olajšano je pogledal ženo in zašepetal:

»Predčasno so me upokojili! Skromna pokojnina bo, nekaj pa bo le!«

Odšel je ven in se umirjeno sprehajal. Sledilo mu bo samo zadnje obdobje življenja.

Michael Ende

LEGENDA O POLNI LUNI

Pred več sto leti, ko so ljudje še vedeli, da obstajajo angeli in demoni, je v divji gorski dolini sredi gozda živel pobožen puščavnik.

V mladosti je bil nekoč na smrt zaljubljen, in sicer v mlado damo, ki je nasploh veljala za vzor kreposti in lepote. Prisegla sta si večno ljubezen in zvestobo, toda dan pred poroko je ona prelomila svojo sveto prisego in odšla z drugim. Nemara je bilo to povezano s tem, da je bil njegov oče, dotlej bogat in ugleden trgovec, v viharju izgubil vse svoje ladje in čez noč postal berač. Vsekakor sta oba dogodka v mladeniču utrdila prepričanje, da vse zemeljske reči niso nič drugega kot videz in laž. Umaknil se je v samoto in se povsem posvetil študiju svetih knjig.

Dolga leta je prebiral spise Avguština in Hieronima, Dionizija in Alberta, imenovanega Veliki, in premišljal o njih. In ko je nazadnje preučil celo vsa dela Tomaža Akvinskega (kdor jih pozna, bo občudoval mladeničevo vnemo), je končno naletel tudi na opis smrtne ure tega svetnika in na njegove zadnje besede, da vse njegove knjige v resnici ne vsebujejo nič drugega kot mlatenje prazne slame.

Mladeniča je prevzela groza. Zazdelo se mu je, kot da bi se pod njim odprla zemlja in bi mu leden piš vetra iz brezna zledenel srčno kri. Še isto uro je sredi noči za vedno zapustil svojo študijsko izbo in knjige ter odšel.

Dolgo časa je brezciljno hodil po svetu, dokler ni nazadnje zašel v tisto odročno gorsko dolino in sredi gozda odkril skalno votlino. Vanjo je legel, da bi zaspal, in sanjal je o ognjenem vrtincu, iz katerega mu je neki glas rekel: »Ostani tu, kajti tu te želim srečati!« Tako je ostal in čakal.

Kako dolgo je že bilo tega, še sam ni več vedel, kajti v duhu je bil zdaj povsem posvečen večnosti. Njegovo zemeljsko telo, ki je medtem ostarelo in shiralo, je komajda še zaznavalo dneve in noči, ki so kot nenehna igra svetlobe in sence drseli mimo njega. Njegovi lasje in brada so bili beli in tako dolgi, da so ga ovijali kakor plašč. Le redkokdaj je hodil naokrog po gozdu, da bi nabral jagod in drugih divjih sadežev, zelišč in koreninic, ki so mu bili za hrano. Navadno je sedel pri vhodu

svoje skalne votline, z zaprtimi očmi in v globoki zatopljenosti, ne da bi se ganil. Medvedje so prišli in legli poleg njega, strupene kače so se mu zvile v naročje, ptice so gnezdile v njegovih laseh in pajki so pletli svoje umetelne mreže med njegovimi nogami – vendar on tega ni opazil. V duhu se je mudil po drugih svetovih, ki so tako visoko nad našim, da jih ni mogoče primerjati z ničimer, kar poznamo, niti z našimi sanjami. Dež ga je pral, pripeka ga je žgala, viharne vetrovi so bičali njegovo kožo, toda nič ga ni moglo zmotiti v njegovem pogovoru z večnostjo. Mir njegove duše je bil tako globok, da so ga začutile celo divje živali v gozdu in v okolici te skalne votline si med seboj niso storile nič žalega, temveč so se nedolžno igralle kot nekoč v raj.

Vendar puščavnik ni pozabil obljube iz tistih sanj prve noči in je še vedno čakal na njeno izpolnitev.

Usoda pa je hotela, da je prav v to odročno gorsko dolino nekega dne prišel drugi človek, katerega življenje ni bilo nič manj samotno kot življenje pobožnega puščavnika, čeprav iz povsem drugačnih razlogov. To je bil nekdo, ki ga je bila človeška skupnost izločila: divji, rdečelasni možak, močan kakor vol in trmoglav kakor osel. Resda ni bilo ničesar, česar bi se bal, vendar tudi ni bilo ničesar, kar bi v njem zbuvalo spoštovanje.

V mladosti je v navalu jeze ubil mladega moškega, ki mu je speljal njegovo najdražjo. Tisti mladi možki je bil iz odlične družine, a ker sta bila sam in njegovo dekle vsekakor nižjega stanu, mu sodniki niso priznali pravice do ponosa in časti. Privezali naj bi ga na kolo. Vendar mu je uspelo, da je v noči pred usmrtitvijo pobegnil v gozdove.

Tam se je najprej pridružil roparski tolpi, ki so jo sestavljali podobni izobčenci. Skupaj z njimi je kradel zlate kelihe in srebrne kadilnice iz cerkev, ropal potujoče trgovce, zažigal samostane in si jemal vse ženske, ki so mu ugajale, in prav nič mu ni bilo mar, ali so bile plemiške dame ali kmečka dekleta, nune ali ciganke. Naučil se je preklinjati Boga in popivati in tudi sicer pustiti ljubemu Bogu, naj bo kar sam dober mož.

Ko so plenili, so navadno za delež, ki je pripadal vsakemu izmed njih, kockali. On, naš junak, je pri tem vedno vse izgubil, kajti sam je bil prostodušen in zato sploh ni opazil nepoštenosti drugih, ki so ga ogoljufali, kjer so le mogli. A končno je prevaro le opazil, in tedaj se je še enkrat razjezil in primazal goljufu, ki se mu je smejal v obraz, takšno klofuto, da je ta poslej nenehno slišal peti angele. Na nesrečo je bil to prav vodja razbojnikov, in njemu ni angelski koncert prav nič pomenil. Ukazal je, naj zločinca nemudoma privežejo na najbližje drevo, kajti red mora biti, tudi v roparski tolpi. Vsi možje so se vrgli na obsojenca, a njemu je kljub temu uspelo še enkrat uiti, seveda šele potem, ko je enemu tovarišu zlomil roko in drugemu zabil vrat.

Poslej se je držal sam zase in se izogibal bližine ljudi, kajti poslej so ga iskali vsi, tisti, ki so bili na strani reda in pravice, in tisti, ki so bili proti temu. Ropal je na lastno pest, a ker mu ni bilo več do tega, da bi kopičil bogastvo, ki mu v divjini vendar ni moglo nič koristiti, je vzel le, kar je potreboval za življenje. Potujočega rokodelca je prisilil, da si je sezul škornje, kočijažu je vzel usnjene hlače in župniku klobuk. Občasno je ponoči vlomil v kako vaško točilnico, da bi si priskrbel steklenico žganja ali sodček piva. Potem je ves dan ležal med koreninami dreves, ki jih je izruval vihar, in si odpočival, pel je in se smehljajal predse.

Govorjenja se je namreč postopoma skoraj odvadil, a je razumel krike ptic in drugih živali in jih je znal prepričljivo oponašati. Edino orožje, ki ga je imel, so bili nož, močan lok iz jesenovine, ki ga je sam izdelal, in nekaj puščic. S tem je lovil, kar je potreboval za hrano. Vodo je pil iz gorskih studencev, na vseh štirih, kot kaka žival, meso uplenjene divjadi pa je navadno gohtal kar surovo. Le redkokdaj si je vzel čas, da je z dvema suhima kosoma lesa zanetil ogenj. Ni maral, da bi za njim ostale sledi kurišča, saj ni bil povsem prepričan, ali ga še iščejo ali ne. Notranji nemir ga je gnal, da je nenehno menjaval bivališče.

Nihče mu ni nikdar povedal, da ima tudi on nesmrtno dušo, in bo nekoč odgovarjal za njeno stanje pred stvarnikom, sama od sebe pa se njegova podivjana glava tega ni domislila. Medtem pa je usoda spet odločila, da se mora to spremeniti, in tako je bilo neogibno, da je razbojnik zašel v odročno gorsko dolino, kjer je bila puščavnikova votlina.

Bilo je proti večeru, ob uri, ko gozdne živali pridejo iz goščave, da bi jedle. Razbojnik je splašil mlado srno in jo zasledoval. Bil je hiter in neutruden tekač in se je vse bolj približeval svoji žrtvi. Toda nenadoma je žival obstala in pogledala proti njemu. Položil je puščico na tetivo loka in se priplazil bliže, da bi ujel dobro priložnost. Čudilo ga je le, da žival ni trepetala in da ni niti vznemirjeno dihala. Ni delovala niti plaho niti izčrpano, samo pozorno ga je gledala z velikimi očmi – in ni mogel izstreliti puščice.

Vzravnal se je, se popraskal po sprijeti rdeči goščavi las na glavi in zagodrnjal: »Naj me vrag vzame!« Potem je izvlekel nož in šel proti srni. Ta pa tudi zdaj ni zbežala, niti ko je stal pred njo in stegnil roko proti njej. Namesto da bi se umaknila, mu je pustila, da jo je potrepljal po vratu. Že dolgo ni nikogar trepljal po vratu, sploh pa ne živali.

Z zbeganimi očmi se je oziral naokrog in tedaj je zagledal vhod v votlino in v njem podobo puščavnika, kako sedi, sama kost in koža, ovit z belimi lasmi, oči zaprte in na ustnicah smehljaj, ki ni bil od tega sveta.

Razbojnik je stopil pred starca in ga dolgo časa gledal, ne da bi mu bilo količkaj jasno, s kom ali čim za vraga ima opraviti. Sklonil s je k njemu in z raskavim glasom rekel: »Ej! striček! Si človek ali kaj?«

Puščavnik ga ni slišal in se je še naprej smehljal.

Razbojnik se ga je dotaknil z ного in rekel glasneje: »Ej, ti, okostnjak! Odgovori!«

Toda stavec se še vedno ni premaknil. Vendar je dihal mirno in globoko, torej ni bil mrtev. Razbojnik je dvignil pest, da bi ga zbudil s poštenim udarcem, a ko je nekaj časa tako stal, je roko spet pobesil. Nenadoma mu ni bilo več do tega, da bi koga sunil, in ničesar več ni razumel.

Medtem ko se je še čudil, je začutil, kako je želo v njegovem srcu, ki ga je že tako dolgo gnalo naprej in vedno dlje, popustilo – popustilo je tako nenadoma, da je razbojnika prevzela nepremagljiva, miroljubna utrujenost. Ko se je puščavnik nekaj ur pozneje iz onih vzvišenih svetov vrnil v svoje ubogo, krhko zemeljsko telo in odprl oči, je v belem siju polne lune pred seboj na tleh zagledal ležati rdečelasega moža divjega videza, ki je spal kakor otrok. Stavec je občutil naklonjenost do nenavadnega ubežnika, ki mu ga je poslal Bog, in je sklenil, da ga bo vzel za učenca in ga poučil o zadevah večnosti.

Kdo ve zakaj, ampak razbojniku je resnično ugajal puščavnik in to, kar je slišal od njega. Znova in znova se je vračal k skalni votlini, včasih po nekaj dnevih, včasih po nekaj tednih, a prav dolgo nikoli ni izostal. In puščavnik mu je pripovedoval o novih zborih nebeških trum in o trojno prepleteni skrivnosti Boga, o začetku stvarjenja, njegovi sredini in veličastnem in strašnem koncu, o večni besedi, da je bilo človeško telo sprejeto, ubito in da je vstalo, in so tako za vedno razbita vrata pekla. Govoril pa mu je tudi o hudiču in njegovih trumah in o ognju brezna, v katerem morajo duše grešnikov, ki se niso bili pripravljene pokoriti, trpeti večne muke. In na koncu učitelj nikoli ni pozabil pozvati svojega učenca k pokori zaradi grešnega življenja in ga opomniti, naj v goreči molitvi izprosi božjo milost.

Razbojnik je začudeno poslušal in sem ter tja pokimal, kot bi razumel. A v resnici ni razumel ničesar. Prav zato je še toliko bolj občudoval svojega učitelja, ki je mogel vse to misliti in obdržati v glavi. O njegovih besedah ni niti najmanj dvomil, le da je bilo zanj to vse preveč visoko in preveč sveto. Ni se mogel načuditi, da se tako moder in popoln človek tako zelo trudi z njim, vendar mu je bil za to hvaležen, saj se mu ni kaj takega še nikoli zgodilo. Zato je spoštoval mir v okolici puščavnikove votline prav tako kakor živali. Tudi sam se je čutil tam na čudežen način varnega. Nikdar prej ni imel občutka, da je kje doma. Zdaj je spoznal ta občutek.

Na svoj način se je poskušal učitelju izkazati hvaležnega, ko mu je prinesel na primer nekaj steklenic ukradenega mašnega vina, drugič molitvenik potujočega meniha ali poročni kolač. A vsakokrat mu je puščavnik to prepovedal in ga blago pogrjal: »Ne tako, ljubi sin! Ne skušaj spremeniti mojega življenja. Pač pa moraš ti

spremeniti svoje življenje, sicer boš postal satanov plen. Če me resnično želiš razveseliti, potem stori to tako, da se spreobrneš k nauku o odrešenju in se pokesaš svojih dosedanjih grehov. Povsem se posveti molitvi, zatri svoje meso in se vadi v duhovni zatopljenosti! Nemara te bom lahko potem nekega dne vzel s seboj v tiste vzvišene svetove, o katerih sem ti pripovedoval. A najprej se moraš pokoriti.«

Razbojnik je molčal in je bil v skrbeh, ker puščavniku te želje ni mogel uresničiti. Pri najboljši volji ni mogel občutiti pravega kesanja. Nalagáti pa svojega cenjenega prijatelja res ni želel. Kar je storil, je pač storil. Če je bil zaradi tega od Boga preklet, mu je bilo tudi prav.

Puščavnikovo potrpljenje in dobrota sta bila enako velika kot trdovratnost in nepoboljšljivost njegovega učenca. Samo v goreči molitvi se je starec včasih pritoževal pri Bogu in ga prosil, naj vendarle naredi čudež, da bi zlomil trmo ubogega grešnika in razsvetlil temo njegovega duha. Vendar je bila ta naloga bodisi celo za Boga neresljiva, bodisi je ime izgubljenega sina že zdavnaj črtal iz knjige tistih, ki jim je namenjeno večno življenje. Obe možnosti sta srce pobožnega moža v enaki meri navdajali z žalostjo. Toda potem se je zgodilo nekaj, kar ga je potolažilo in vse spremenilo. Sicer ni bilo povezano z njegovim slabo vzgojenim učencem, temveč s sanjami tiste prve noči v votlini in z obljubo, ki mu je bila dana v sanjah.

Ko je razbojnik naslednjič obiskal puščavnika, mu je ta dejal: »Odslej nikdar več ne smeš priti v noči polne lune, ljubi sin! To mi moraš obljubiti.«

»Že prav,« je odvrnil razbojnik, »toda zakaj?«

»Izkazana mi je bila velika milost,« je odgovoril puščavnik, »vendar je tvoj razum preveč zaslepljen, da bi ti lahko izdal skrivnost. Zato me ne sprašuj naprej.«

»Razumem,« je dejal razbojnik in kimal.

Potem sta govorila o drugih rečeh, puščavnik ga je učil in razbojnik je, kot vedno, poslušal. Šele ko sta se ločila, je učitelj še enkrat resno spomnil učenca na dano obljubo, da ga v nobeni noči polne lune ne bo več obiskal, in dodal: »Upam, da te besede ne boš prelomil, sicer boš povzročil veliko zlo – tega pa si storil vendar že dovolj, ljubi sin!«

»Brez skrbi!«, je odvrnil razbojnik in odšel.

Dolgo časa je teklo življenje obeh kot doslej. In čeprav razbojnik za učenje svetih nauk ni bil kaj prida, pa je imel sposobnost, ki je za življenje, kakršnega je živel, nepogrešljiva, namreč dar opazovanja, ki mu tudi na videz nepomembne malenkosti ne uidejo. Tako je opazil, da se je puščavnik polagoma spreminjal. Sprva ne navzven, njegov videz in vedenje sta bila kakor prej, in vendarle je razbojnik čutil, da se mu je cenjeni učitelj notranje oddaljeval. Vse bolj poredko ga je pozival, naj se poboljša. Njegovo poučevanje je bilo manj prodorno. Pač pa je pogosto molčal, in v njegovih očeh je tlel nov sij, majhen nemiren plamen.

Razbojnik je vsakokrat bolj zmeden odhajal od njega in ni vedel, kako naj si razlaga to spremembo. Razbijal si je glavo, s čim je puščavnika zjezil in ali ni s svojo trdovratnostjo zdaj končno izčrpal celo njegove potrpežljivosti. A potem si je spet rekel, da gre tu gotovo za kaj pomembnejšega od njega, za kaj, kar je povezano s prepovedjo, ki je ni prav nič razumel. Vse to ga je vznemirjalo, vendar ni želel spraševati. Čakal je, ali bo puščavnik sam spregovoril, in ta ni prezrl nemega vprašanja na obrazu svojega učenca. Vendar je minilo sedem mesecev, preden je puščavnik sklenil, da bo razbojniku zaupal svojo skrivnost.

»Ne zato, da bi te kaznoval, kot si nemara mislil, ljubi sin,« je rekel, »sem od tebe zahteval obljubo, da me v nočeh polne lune ne obiskuješ več. Temveč se je zgodilo nekaj čudežnega, in še vedno se dogaja. Vedeti moraš, ljubi sin, da je nadangel Gabrijel v kraljestvu nebeških duhov vladar lune. In prav v vsaki noči polne lune se nadangel Gabrijel spusti z neba in pride sem.«

»Naj me pa ...« je jecljal razbojnik ves začuden in se ravno še pravočasno ustavil v svoji kletvici. Nato je napeto vprašal: »Kakšen je videti?«

»Lepši in bolj vzvišen, kot morejo opisati vse besede. Pelje se na vozu, ki ga vlečejo ujede. V rokah drži lilijo, znak brezmadežne ljubezni in čistosti. Od tam pride sem čez gozd po zraku, kajti za njegov voz je mesečina kot utrjena cesta.«

»In kaj počne tu?« je želel vedeti razbojnik.

»Najprej se je peljal mimo, kajti ležal sem z obrazom v prahu, zato me ni videl. A v naslednji noči polne lune se je vrnil. To je bilo takrat, ko sem ti prepovedal, da me obiskuješ. Tistikrat me je videl in se je ustavil in mi rekel, da me je iskal. Samo pomisli, mene, ubogega, nevrednega božjega hlapca! Smel sem slišati glas, ki je nekoč deviški materi našega gospoda izrekel prvo avemarijo.«

Razbojnik je zamišljeno kimal in nekaj časa molčal. »Če poznam koga, ki si je to zaslužil«, je rekel, »potem si to ti. Kaj je še rekel?«

Puščavnik je nekajkrat pogoltnil slino, spustil pogled k tlom in skoraj neslišno zašepetal: »Naznanil mi je, da me bo sam Gospod kmalu poiskal.«

Potem ko je to izrekel, je najprej do kraja zardel, nato pa smrtno prebledel.

Razbojnik ga je pogledal, poln občudovanja, in zabrundal: »To pa je sporočilo, naj me še enkrat vrag pocitra!«

Puščavnik je ošvrknil svojega učenca s pogledom, polnim bolečine, in odvrnil: »Oh, ljubi sin, če bi le hotel opustiti vsaj preklinjanje! No, zdaj sam vidiš, zakaj sem ti moral prepovedati, da bi v nočeh polne lune prihajal sem. Samo pomisli, kaj bi se lahko zgodilo!«

Razbojnik je znova pokimal in rekel: »Jasno je, da to ne gre.«

Ob njunem naslednjem srečanju puščavnik ni več omenjal čudežnega dogodka in razbojnik je spoštoval molk svojega učitelja. A naposled vendarle ni več zdržal

in je z zatikajočim se glasom vprašal: »Obisk – saj veš, kaj mislim – ali se je medtem vrnil?«

»Vedno znova se vrača,« je odvrnil puščavnik nekoliko odbijajoče.

»Poslušaj,« je nadaljeval razbojnik in nehote govoril tiše, kot bi želel preprečiti, da bi to slišal kdo tretji, »in če se skrijem in se ne ganem, kaj praviš? Mar potem ne bi mogel kdaj tudi jaz malo pogledati? Prekletu dobro se znam skriti.«

Puščavnikov obraz je postal strog. »Misliš, da želim nadangela prevarati? Če bi se želel razodeti tebi, bi našel pot do tebe! Seveda dvomim, da bi ti njegovo navzočnost sploh zaznal, tako zaslepljen, kakor si. Ja, prepričan sem, da so tvoje oči za takšno nebeško pojavnost slepe. Zatorej pozabi na svojo nizkotno željo. O tem se ne bova nikdar več pogovarjala.«

Te besede so naredile na razbojnika globok vtis. Še nikdar dotlej ni puščavnik tako trdo govoril z njim. Vendar ga o pravilnosti povedanega ni prepričala ta posebna trdota, temveč resnica, ki jo je zdaj prvič dojel: Sveto seveda more videti le svetnik. To je bilo jasno kot beli dan.

S tem spoznanjem bi se razbojnik gotovo zadovoljil, če ne bi opazil nečesa, kar mu je znova dalo misliti. Že nekaj časa živali niso več prihajale k puščavnikovi votlini. Če je kdaj katera vendarle zašla v okolico, je zbežala, takoj ko se ji je približal. In potem se je nekega dne zgodilo, da je kragulj čisto blizu pred vhodom v votlino, v katerem je sedel puščavnik v globoki zatopljenosti, ubil zajčjega mladiča.

Razbojnik puščavniku ni poročal o svojih opažanjih, ta pa, tako se je zdelo, tudi ni ničesar opazil. Vendar je učenca začelo skrbeti za svojega učitelja. Nejasno je slutil, da se s svetim možem dogaja nekaj slabega, in tega ni hotel dopustiti. Prvič v življenju je našel prijatelja, in želel ga je braniti pred komer koli že, celo pred nadangelom, če bi bil on vzrok.

Ko se je približevala naslednja noč polne lune, je bil trdno odločen. Ko je padel mrak, je kot vedno vzel lok in puščice in se – kljub dani besedi – neslišno priplazil skozi gozd do votline. Tokrat se ji je približal z druge strani kot običajno, se skrival v grmovje in čakal, kaj se bo zgodilo.

Velika in slavnostna se je polna luna pravkar dvignila nad vrhove dreves in potopila svet v srebrno svetlobo. Blag veter je pihljal skozi listje in prinašal tuj, omamno sladek vonj. Murni so čirikali blizu in daleč. Nekje v gozdu se je oglasil čuk in drugi mu je odgovoril. Potem je nenadoma postalo zelo tiho, celo veter se je polegel, in v popolnem molku, ki se je razširjal, se je daleč nad vrhovi dreves pojavilo svetlikanje, srebrno migotajoči oblak svetlobe, najprej zelo majhen, vendar se je naglo večal, a ne tako, kot da bi se približeval, temveč na neki nerazložljiv način brezprostorno, kot da bi se zrcalil iz nekega drugega sveta.

Pojava je rasla in rasla in naposled tiho obstala pred votlino, nekaj čevljev nad tlemi. Svetloba v oblaku se je premikala sem in tja in se oblikovala v podobe. Najprej je bilo mogoče prepoznati obe ujadi, veliki bitji s perutmi, z orlovo glavo in levjim telesom. Njune oči in kremplji so se svetlikali rubinasto rdeče, njune peruti so se obarvale temno modro. Potem se je pokazal voz, ki sta ga vlekli. Zdelo se je, da je ves iz čistega safirja. V tem vozu je stala postava, ki se je blago in vendarle mogočno svetlikala. Njena oblačila so bila nežna in bela kakor sveže zapadli sneg. Na hrbtu je imela velikanska krila, ki so bila razprostrta in so žarela v vseh barvah od ametistove nežne vijolične do akvamarinove ledeno modre. Lilija, ki jo je pojava držala v roki, je okoli sebe razširjala sijaj, zaradi katerega se je polna luna zdela temna.

Puščavnik je pokleknil, zdaj se je priklonil do tal in ostal tako, s čelom na tleh. Razbojnik, ki je najprej z odprtimi usti opazoval prihod nadzemeljskega obiskovalca, pa se je otresel omamljenja, ki ga je hotelo prevzeti. Zdaj je bil popolnoma prepričan, da nekaj ni v redu. Slišal je, kako je pojava govorila puščavniku in ta je odgovarjal, vendar ni mogel prestreči nobene besede. Počasi je položil puščico na tetivo svojega loka, skrbno nameril in ustrelil.

Puščica je švignila skozi zrak in zletela nežni, svetleči postavi prečno skozi grlo, kjer je obtičala. Pojava je omahnila in z obema rokama segala po vratu. Ujadi sta tulili, in njuna glasova sta bila strašljiva. Vzpeli sta se, divje udarjali s perutmi in z vozom, ki sta ga vlekli za sabo, in oddrveli skozi zrak. V daljavi ju je bilo slišati, kako sta prasketaje vdrli v gozdno goščavo. Svetlobni sij je še enkrat rdeče vzplamenel, vztrepetal in ugasnil.

Puščavnik je ob žvižgu puščice planil kvišku in z grozo spremljal dogajanje. Obrnil se je iz zagledal razbojnika, ki je stopil iz svojega skrivališča.

»Nesrečni otrok!« je tulil sveti mož ves razburjen, in solze so se mu ulile po izsušenih licih, »nesrečni hudič, ki si prelomil obljubo, kaj si storil! Kaj ti vsi tvoji grehi še niso bili dovolj? Mar si moral zagrešiti še tega, da ti večno pogubljenje zanesljivo ne bi ušlo?«

»Le počasi, stari prijatelj!« je odvrnil razbojnik pomirljivo. »Tole tu ni bil nadangel Gabrijel.«

»Domišljavost in predrznost!« je puščavnik zakričal nazaj. »Ti, sin teme in zalepljenosti, le kako lahko razlikuješ tako visoke reči? Tako se mi zahvaljuješ za vsa moja prizadevanja za tvoj dušni blagor? Nehvaležnost in napuh sta pahnila Luciferja v prepad, in ti si mu enak! Pojdi! Poberi se od mene, satan, in nikdar več mi ne stopi pred oči!«

»Poslušaj,« je dejal razbojnik, »preden me kar tako vsevprek za vedno pošlješ k hudiču, pojdi raje z menoj, da malo pogledava!«

Starec je stokal in skrtil obraz v roke, vendar se ni branil, ko ga je razbojnik dvignil in ga kakor otroka nesel v gozd.

Razbojnik je v svetli mesečini lahko brez truda videl sled krvi in ji sledil. Ni mu bilo treba dolgo iskati. Pod glogovim grmom je našel mrtvega jazbeca, ki mu je prečno v vratu tičala puščica. Sicer ni bilo tam ničesar, nobenega safirnega voza, nobenih ujed, nobene lilije.

»A vidiš?« je rekel razbojnik in se dobrodušno smejal, »sam si mi rekel, da obstajajo zli duhovi, ki se naselijo v telesa marsikaterih živali in počenjajo vse mogoče neumnosti. To je bil eden od njih. Vrag vedi, kam jo je zdaj pobrisal.«

Dolgo časa je stari puščavnik molče strmел v poginulega jazbeca. Naposled je zašepetal: »Ampak ti, kako si ti lahko to vedel, ljubi sin, ko celo jaz nisem spregledal slepila?«

»To je bilo preprosto,« je odgovoril razbojnik, »rekel si mi, da more sveto videti le svetnik. Če torej ti, ki si moder človek in živiš svetniško življenje, lahko vidiš nadangela Gabriejla, je to popolnoma v redu. Ampak jaz, ki sem grešnik in tepec, jaz sem ga videl prav tako kakor ti. In tedaj sem si rekel, da nekaj ni v redu. Zato sem ustrelil.«

Potem je puščavnik dolgo molčal. Stal je v senci, in razbojnik ni mogel videti njegovega obraza, vendar je slišal, da je njegov učitelj tiho ihtel.

»Kaj se dogaja?« je v skrbeh vprašal.

Puščavnik je zašepetal: »Sram me je.«

Razbojnik je bil začuden. »Le zakaj?«

»Domišljjal sem si, da moram rešiti tvojo dušo,« je odgovoril puščavnik, »in zdaj si ti namesto tega rešil mojo. Obljuba iz sanj, ki sem jih imel nekoč, se mi je izpolnila, a povsem drugače, kot sem pričakoval. Po tebi. A razumeš to?«

»Ne,« je odvrnil razbojnik po pravici, »niti besede.«

»Nič ne de,« je rekel puščavnik, si obrisal solze in se začel smehljati, »vsekakor vidim, da moram začeti spet čisto od začetka. Daj, vrniva se!«

Prevedla: *Alenka Novak*

Alja Furlan

KOPER

Kot otrok sem poleti hodila na počitnice k teti in stricu v Koper. Zame je bil teden, ki sem ga preživljala tam, poln nečesa, česar ne morem najti v nobenem obmorskem mestu več. Leta in leta nazaj, ko je bil še natrpan z živahnimi turisti, je po mojih ulicah hitela reka živih zanimivosti s pisanimi klobuki, koraldami, torbami. Dišalo je po kremi za sončenje, kremi po sončenju ... In tiste lepe izložbe na vsakem koraku, ki premotijo žensko, pa čeprav še tako majceno. Prvo noč v Kopru sem vedno slabo spala, saj sem se morala privaditi na tisti klik-klok po tlakovani Dimnikarski ulici.

Po Dimnikarski, po Čevljarski, potem smo šli gor do ograde, kjer sem zagledala ladje, ko me je stric dvignil na zid. Mimo najmanjše hiše v mestu, ali celo na svetu, kdo ve? Vsak dan smo hodili tamkaj, sprehajali smo se sto in stokrat po enih in istih poteh, a vsakokrat smo ubrali malo drugačno smer in kot otroka me je vedno skrbelo, ali bomo na koncu prišli prav.

Galerija Meduza se mi je zdel skrivnosten kraj zaradi njene hladne podobe na vratih in ker je bilo ponavadi v prostoru temačno, je bil zanimiv in drugačen. V stolnici sem na uho poslušala še bolj presenetljive zgodbe o poslikavah in motivih, in razumela le, da je umetnost nekaj pomembnega. Z njo me je v kratkih podarjenih trenutkih seznanjal stric, ki je, hote – nehote, povezoval mojo lačno otroško naravo z njeno obilno, polno skledo.

Potem sladoleđ na vsakem koraku. Spodaj, ob morju, je imel drobcen Makedonček kvadraten zabojnik. Prodajal je točenega. Vsa leta je bil tam, pripravljen, da natoči v hrustljavi kornet. Spominjal je na škrata, na miško iz *Pekarne Mišmaš*. Vendar je imela teta raje sladoleđ na kepice, ki so ga prodajali nasproti, pod njenim stanovanjem. Še danes slišim njen mehki »sladoljet«, ki smo si ga privoščili na večernih sprehajarjih, morda tistih daljših, čez morski kanal po mostu iz starega dela Kopa proti Olmu.

Tam sem včasih postala še sama noč, polna puščic, ki so se lovile v glasbi pred hotelom Triglav. Droben otrok ujame občudovanje, želje, sanje in še nedolžno, slu-tečo ljubezen v bolj preprostem »biti lepo«.

Zadnje čase se veliko vozim mimo Kopra in vedno me prevzamejo mešani, sladko grenki občutki polnosti in praznine drugega sveta, ki je zaprl vrata za seboj. Včasih, a ne vedno, se moram ustaviti tam, kjer sem se imela lepo, čeprav moji rečejo: »Ah, spet dva kilometra v tri dni ...« in parkirajo ob najbližji slaščičarni, češ, saj ni kaj videti. Jaz pa se moram počasi, prav počasi sprehoditi vsaj po eni, dveh mojih dragih uličicah. Tam najdem tisti čudni nič s prividi čudovite preteklosti.

Postanem pred blede zelenimi vrati, ki jih skoraj nihče več ne odpira, zaklepa in odklepa s čudežno električno ključavnico od zgoraj, iz dnevne sobe. Samo jaz še slišim tisti velikodušni »škrk« vesele dobrodošlice ... In potem korak naprej, med staro, dragoceno, dišeče pohištvo in še vse kaj drugega. Med pahljače, male afriške bobne, slike, vaze, hroščke v steklu, knjige. Kako je uspelo teti opraviti s prahom, ne vem.

Rumena kuhinja, ki me je tako prijazno gostila, glasni smeh tete Almiri in skrivnostno okrasje iz Libije. In zrezki, ki niso bili po njenem nikoli dovolj mehki. In bela kava iz lončkov sodčkov, gora parmezana, zlati med ... Deležna sem bila tudi piva: »Saj malo lahko, saj je že velika!«

Še vedno si želim rumeno kuhinjo. Še vedno in zelo.

Čevljarska ulica v Kopru
(Razglednica iz leta 1908)

Un saluto da Capodistria

Via Gallegaria

Tomaž Iskra

NAJSREČNEJŠI DAN

Še v šolo nisem hodil, še v vrtec ne. Komaj sem dopolnil četrto pomlad. Še tekal nisem dobro. A bal sem se vode. Bal sem se vode, kakor se vrag boji križa.

Brž ko sem se moral umiti, brž ko me je mati postavila v banjico z mlačno vodo, sem se kar tresel. Pa jokal in vekal in tulil, da se je tresla vsa hiša.

Oče je nemudoma šel iz kopalnice ven in vso operacijo z vodo prepustil materi. Naša zlata mati me je z veliko potrpežljivostjo, česar ni premoglo ducat najbolj izkušениh medicinskih sester in kar je še takega osebjaja, kolikor se je dalo, nežno umila, mi postrigla nohte, počesala lase ... jaz pa sem se drl kakor koštrun sredi tropa ovac.

Še danes ne vem, kako je mogla mati prenašati vse moje kričanje, mahanje z ročicami, opletanje z nogami, namreč priče so vedele povedati, da sem bil tak, kakor da bi me živega iz kože dajali.

Izkričal sem bil vse strahove, vse bojazni, vse beštije v sebi, preden sem dovolil, da so mi umili roke, noge, trebušček ...

To, da sem bil še pri treh letih ves polulan, pokakan in da so bile z menoj velike težave, je vedelo mnogo sorodstva in je preprosto zbežalo, kadar je prišlo do mojega umivanja, kopanja in sploh česa, kar je bilo kakorkoli povezano z vodo.

A glej, ko sem bil pozneje nekega poletja na otoku sredi morja, kjer ves dan pripeka in se vse hitro suši na vetru, me je mati odpeljala na žensko kopališče. Žensko pravim zato, ker se je mati tam naučila plavati in kjer so nekoč nosile kopalke čez kolena in vse do vratu.

Moško kopališče je bilo lučaj stran in bog ne daj, da bi se kateri možki usodil približati se območju, kjer so se kopale žene, dekleta ...

Ko je bila naša mama mlada, so to jasno ločili. Take mlade moške nepridiprave so v družbi takoj ožigosali. Najprej so jo skupili doma od očeta, neredko so jih učitelji zmlatili z debelimi palicami po riti, da sta take pobe minili vsa radovednost in

nebrzdana strast, končno lekcijo pa so dobili še od gospoda župnika v cerkvi pri nedeljski maši in izgon od verouka.

Taki mladeniči so dobili pečat za večne čase in so se po vasi potikali leta in leta kakor sestradani kužki z repom navzdol.

Moral je biti krasen dan, kajti kar na lepem sem šel v morje brez kričanja in tuljenja. Na roke so mi privezali votle buče in kar plaval sem s tistimi bučami med slanimi valovi in glej, vse skupaj mi je bilo všeč.

Potem je mati naredila čudež. Nekega dne, ko sva bila že v morju, mi je »rokavčke« snela, se odmaknila za meter, dva in preprosto rekla: »No, zaplavaj k meni!«

Čofotalo je. In glej, zaplaval sem k materi. Brez tistih votlih bučk. Mati se je odmaknila še malo dlje. Pa sem kar priplaval k njej.

Zgodil se je čudež.

Naučil sem se plavati. Sam sem plaval. Mati se je smejala in bila vesela. Tako srečne matere nisem videl nikoli več. Tudi sam sem bil vesel. Še naslednje dni sem veselo čofotal po morju.

Vsak dan meter več. Z vrstniki smo tekmovali, kdo bo preplaval več.

Nekega dne je Bojan, ki je bil leto dni mlajši, vrgel prazno škatlico vžigalic nekaj metrov stran od obale. Potopila se je kakšna dva metra globoko. Nam malčkom vsem čez glavo. V bistrem morju pa je bila dobro vidna.

»Zdaj se bom potopil in jo privlekel ven!«, je Bojan samozavestno naznanil.

Starejši smo odreveneli.

Bojan je skočil, se potopil, naredil nekaj zaveslajev z ročicami, zgrabil za škatlico, in že je bil z glavo in dvignjeno roko zunaj. V desnici je bila majhna modra škatlica.

Gojko, Predrag, jaz, vsi smo onemeli.

»Jaz bom tudi!«, je bil neustrašen bratranec Predrag. Čez minuto je bil že zunaj.

Pograbil sem škatlico iz njegovih rok, jo vrgel v morje prav tako daleč kot onadva. Komaj je dosegla dno že sem se pognal v morje.

Plaval sem z odprtimi očmi in gledal škatlico, kako se mi približuje. Videl sem tudi kamenje, občutil, kako je pod morjem vse drugače in skrivnostno ... Brž sem zgrabil škatlico in se hitro pognal po zrak. Zunaj sem močno zajemal sapo in tesno držal škatlico z desnico visoko proti nebu.

Vsi so ploskali, kričali od radosti ...Mati, oče, trop prijateljev: »Bravo, bravo, hura, hura ... uaaa, tudi ti, tudi ti«, so tulili. To je bil moj najsrečnejši dan. Moj in vseh mojih. Naučil sem se celo potapljati. In to vse v enem poletju. V enem letu.

A mnogo, mnogo let kasneje, sem kot zrel mož doživel še eno podobno veselje. Takrat sem iz Blejskega jezera potegnil dekle, ki se je že utapljalo. Glava ji je trikrat klonila pod vodo. Vpila je:

»Ne morem več ... pom ... poma ...!«

Na koncu kopališča, kjer je voda globoka čez dva metra, sem se vrgel k tistemu nesrečnemu dekletu in jo potegnil ven na stopnice.

Bilo je mnogo, mnogo kopalcev. Le nekateri so vedeli, za kaj je šlo, drugi so ostali tam, kjer so bili ... Vse se je zgodilo bliskovito, v manj kot minuti, a ko je bilo dekle na suhem in varnem, mi je okoli srca vroče zaigralo, nekaj tako lepega, da ni besed.

Rešil sem življenje. Rešil sem eno življenje ...

To je bil moj drugi najsrečnejši dan ...

Z a p i s n i k

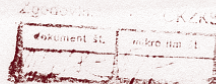
seje Komisije za agitacijo in propagando pri CK ZKS, ki je bila dne, 25.11.1952 ob 10. uri.

Navzoči: Boris Kraigher, Boris Ziherl, France Kimovec, Dušan Bole, Ada Krivic, Franc Perovšek in Janez Nedog.

Dnevni red: 1. Prešernova knjižnica in Mohorjeva družba.
2. Založniška dejavnost.
3. Tisk.
4. Radio.

Ad 1./ Na podlagi diskusije tov. Kraigherja, Ziherla in na podlagi predlogov, ki sta jih dala so bili sprejeti glede Mohorjeve družbe sledeči sklepi:

1. Tiskarna v Celju naj postane podjetje MLO Celje, Mohorjeva družba pa naj se pri tiskanju smatra kot privatna družba, ugotoviti še vse privilegije, ki jih uživa Mohorjeva družba v raznih oblikah. Stanje v tiskarni je treba pregledati in poskrbeti, da pride dejansko v naše roke.
2. Dalje je treba onemogočiti različne prevajalce, ki nastopajo pri drugih založbah, tako da njihovo delo za Mohorjevo družbo dejansko plačuje država.
3. Na podlagi konstatacije, da smo v politiki do Mohorjeve družbe v letih od 1945 dalje bili defenzivni in postopoma izgubivali pozicije, ki smo jih v Mohorjevi družbi imeli je bilo sklenjeno, da se s sistematično politiko čim prej dobijo vse pozicije v tej družbi in se bo potem videlo kako je z imenom družbe same. Treba pa je ustvariti vse pogoje, da čimprej dokončno pride v naše roke in da potem pride do preimenovanja oziroma zlitja v Prešernovo knjižnico. Takoj je treba začeti z javno kritiko Mohorjeve družbe in njenih dosežanj publikacij /za leto 1953, Kimovec, Ziherl/ in v zvezi s tem začeti najprej v "Novem svetu" nakar bi se stvar preselila na ostali tisk /Socialistična misel, Foročevalec itd./ in preko organizacij /Ljudska prosveta/ v javnost.
4. Sklenjeno je bilo še, da dobimo takoj vse izdaje Mohorjeve družbe, da se pregleda kako je z njihovo knjigarno v Ljubljani, da se v tiskarni onemogoči tiskanje raznih publikacij družbe.
5. Tovariša Žiga in Miško Kranjec prevzameta partijsko odgovornost, da z stalnim in kontinuiranim delom organizirata izvedbo vseh teh nalog.

Iz poročila Celjske Mohorjeve družbe za leto 2009

Brez usmerjenega sprehoda v častljivo preteklost ni mogoče vrednotiti rezultatov minulega leta 2009.

Očrt 1851-2009

Najstarejša slovenska založba, ki že od leta 1851 oskrbuje s slovenskimi knjigami bralce povsod, kjer živijo Slovenci, je začela delovati v enem od tedanjih slovenskih kulturnih središč – v Celovcu, ki je bilo tedaj drugo najpomembnejše slovensko mesto. Poleg Slovencev v tedanji velikanski državi Avstroogrski so dosegle njene knjige na prelomu v 20. stoletje celo bralce v daljnem Zakavkazju v Rusiji (prim. A. Aškerc: *Med Turki in Rusi*, MDC 2006). V tem času se ji ni bilo bati za kupce, saj so v lastni tiskarni tiskali danes nepojmljive naklade knjig – skoraj 100.000 izvodov. Ne samo tiskali, ampak prodali v sleherno slovensko družino. Vendar pa je naduto nemštvo zaslutilo pomen kulturno-prosvetiteljskega poslanstva Mohorjeve in se zarotilo zoper njo. Ni ji preostalo drugega kot leta 1919 po koncu 1. svetovne vojne pobegniti v drug konec prelepe Koroške, na varno tik za mejo novonastale države Slovencev, Hrvatov in Srbov, stare Jugoslavije, na gostoljubno Prevalje in tam neutrudno izdati vsako leto sveženj novih kakovostnih knjig.

V letu 2009 so organizirali kar dve proslavi deklarirane obletnice *bega* (!) – kako čudno, kaj Slovenci proslavljamo: eno poleti v Celovcu celovška Mohorjeva z dejavno udeležbo vseh treh Mohorjevih, drugo jeseni na Prevaljah Društvo Mohorjan, kamor goriške Mohorjeve niso niti povabili in bi njenega deleža tam ne opredelili, ko o tem ne bi spregovorila naša, celjska Mohorjeva, ki skrbno zлага dokumente za svojo izpričano vlogo matere dveh hčera.

Na Prevaljah je izšlo v letih begunstva kar precej zelo kakovostnih knjig, na kar so tamkajšnji dejavni člani Društva Mohorjan ponosni, a bi bilo za idejo Mohorjeve zaradi odmevnosti knjig bolj modro, ko bi svoje publicistično delovanje znali vključiti med koprodukcijsko dejavnost Celjske Mohorjeve, ki sozaložništvo, kot svojo strateško usmeritev, uspešno izvaja že skoraj desetletje z mnogimi založniškimi subjekti. Poti nazaj v Celovec zaradi zaostrenih protislovenskih razmer ni bilo več in vodstvo Mohorjeve si je poiskalo novi stalni sedež »za Slovence po vsem svetu« v Celju (1927). Tu deluje še danes. Novo protislovensko blokado je bilo treba rešiti tudi na zahodu slovenskega narodnega ozemlja – na Primorskem. Tja ni bilo

več mogoče pošiljati knjig, ker so preveč krhale načrtno fašistično raznarodovanje, zato je duhovno-kulturno-nacionalno enotna Mohorjeva iznajdljivo organizirala kar nov pravni subjekt leta 1924, odtelej novo vejo Mohorjevega drevesa kot *Goriško Mohorjevo družbo*.

Med drugo svetovno vojno je Mohorjeva životarila v Ljubljani, kjer se je *via facti* ustalil sedež uredništva kar za stalno.

Osvoboditev v komunistično državo bi skoraj za vselej končala zgodovino Mohorjeve, ko bi se zanj ne zavzel pri svojih totalitarnih političnih somišljenikih mdr. tudi veliki Korošec Prežihov Voranc zaradi kulturnega prepričanja, ne zaradi svojega brata duhovnika na Koroškem (to bi danes bilo politično bolj običajno). Resno je grozila komunizacija Mohorjeve, ki se ji je Celjska Mohorjeva uspešno izmikala, dokler je bilo res nevarno, a ji je skoraj podlegla, ko ni bilo nobene potrebe več. V tistem desetletju 60.–70. let ji je politični oportunističen vodstva povzročil skoraj smrtno rano, saj je zaradi nepotrebnega slinjenja obledelim revolucionarnim idejam izgubila na hitro in žal kar za vselej toliko naročnikov, da nikdar več ni mogla vnovčiti izgubljenega kapitala zapeljanih zvestih naročnikov.

To se sliši morda prestrogo, a odslej Celjska Mohorjeva ni več mogla udobno živeti v krogu svojih tradicionalnih naročnikov, ki so naročali mohorjevke, tudi če jih niso brali. To pa samo zato, da so podpirali »idejo Mohorjeve«, ki je bila vsenarodna, krščanska, edina nekomunistična kulturna ustanova po »osvoboditvi« izpod dveh totalitarnih režimov v tretjega, najtrdovratnejšega. Tega se je treba vsekakor zavedati.

Zato pa sta postali pomembna protiutež njenega programa goriška veja in na novo vzbrstela osušena koroška veja (1947) velikega mohorskega drevesa. Slednja je dolgo vnovčevala svoje oporečniško poslanstvo, ki v Sloveniji dolgo ni bilo mogoče, danes pa je zvedenelo in se funkcionalno izvotlilo. Žal koroška veja samostojno predvsem v Sloveniji prodaja knjige, ki bi bile lahko skupne, saj menda na Koroškem bolj »gre« njen neslovenski program.

V času idejne utesnjenosti, ko je kraljeval ateizem kot znanstveni svetovni nazor, je Celjska Mohorjeva prevzela za več desetletij celoten verski knjižni program na Slovenskem, kar je njena nedvomna zasluga za ohranitev temeljitega krščanstva na Slovenskem. Žal se slovenska Cerkev tega premalo zaveda. Hkrati pa si je Celjska Mohorjeva pridobila v širši javnosti pečat »verske založbe«, ki v nazorsko nenormalnih razmerah, kakršne so še vedno (bolj), pomeni, da se »mnogoštevilni marsikdo« izogne mohorski knjigi, knjigarnama in založbi, ker naj bi dišale po kadilu. Hkrati pri t.i. cerkvenih založniških naročilih Mohorjeva nima privilegijev, spodbuja pa idejo, da bi si za svoj najzahtevnejši oznanjevalno-formativni program izgovorila sofinanciranje na osnovi razpisa.

V zadnjem desetletju je Mohorjeva spet pridobila kulturno-zvrstno širino in kakovostno globino svojega zlatega obdobja med obema vojnama, ko jo je v sam vrh slovenskih založb umestil njen usmerjevalec F. S. Finžgar. Mimogrede, letos si je Mohorjeva izgovorila predkupno pravico za vsa, tudi najpopularnejša pisateljeva dela. Danes založniški profil celjske Mohorjeve izhaja iz presečišča dveh smeri: v smer nekdanje *Akademске založbe* in pa ljudske založniške hiše, kakršna je bila denimo medokupacijska *Slovenčeva knjižnica* – če odmislimo vselej živo kontinuiteto nazorsko-nivojsko pluralne Mohorjeve.

Nastajanje in izdajanje knjig

Celjska Mohorjeva družba je v letu 2009 objavila 114 knjižnih naslovov, od tega spet 84 novih (ostalo so ponatisi uspešnih izdaj). Tudi njihova naklada sorazmerno ni bila nič manjša od skupne naklade v letu poprej. Tako se založba ne glede na zasičenost knjižnega trga, ko na leto izide med 4000 in 5000 naslovov v številnih založbah in založbicah, še vedno zadržuje v samem vrhu slovenskega založništva, ne da bi se spustila v izbiro puhlih komercialnih knjižnih izdaj. Seveda se zato nenehno odvijajo hudi konkurenčni spoprijemi, tako kar zadeva izbiro vsebin, se pravi prizadevanje, da bi še naprej širili in razvejali knjižni program, kakor tudi pritegovanje kakovostnih domačih piscev, prevajalcev in ilustratorjev, po katerih se kajpak stegujejo tudi druge založbe. Najbolj drastično se to kaže pri težavah z izbiro slovenskih večernic, kjer si prizadevamo zagotoviti kakovostno branje za širši krog ljudi; in to pri več kot dvesto romanih, kolikor jih je ponavadi vsako leto izide v Sloveniji.

Več sreče je pri drugih zvezkih redne zbirke, pri katerih se je mogoče pohvaliti s tehtnimi vsebinami. Žal nikakor ne more v vsej svoji širini zaživeti zamisel, da bi koledar vseboval več prispevkov iz severne Koroške in zahodne Primorske, kaj šele kar nujnost, da bi vse tri Mohorjeve izdale enoten koledar, močno obarvan regionalno. Opravičila za tako zadržanost, da na rečemo ljubosumje, ni videti.

Med večjimi založniškimi podvigi smo leta 2009 nadaljevali z izdajanjem Slomškovih del, Leksikonom cerkva in zbirke folklornih pripovedi Glasovi. Od jubilejnih izdaj so izšli zbirka Leva Detela ob njegovi 70-letnici, knjiga Žarka Petana ob njegovi 80-letnici, zbirki ob 100. obletnicah Metoda Turnška in Mirka Javornika ter zbornik ob 140. obletnici Frana Jakliča.

Naj omenimo še nekaj naših drugih odmevnejših knjig, ki so izšle v letu 2009: zajetni Brownov *Uvod v Novo zavezo*, Mačkov izčrpen pregled iz arhivov mašnih in svetnih ustanov na Kranjskem kot vir za gospodarsko zgodovino, knjiga papeža Benedikta XVI. *Kateheze o apostolu Pavlu*, delo Metke Klevišar *Umetnost sobivanja*, antologiji slovenske domovinske poezije in proze, knjigi kardinala Franca Rodeta

o veri in kulturi ter njegove duhovne vaje za sobrate, Tršarjevo *Razmišljanje ob paleti*, Kebrov prenovljeni zajetni *Leksikon imen*, kritična izdaja znamenite Vossove *Botanike na Kranjskem*, zbirka pripovedi Mimi Malenšek, nova knjiga p. Anselma Grüna, ki je v letu 2009 tudi obiskal Mohorjevo, delo Hansa Ursa von Balthasarja o Martinu Bubru, knjiga tajnika francoske škofovske konference Andréja Dupleixa o Janezu Vianneyu, ki bo odslej znan tudi kot duhovnik, ki nenehno študira, znanstvenokritična izdaja *Škofjeloškega pasijona*, Senegačnikov prevod Ajshilove drame *Pribežnice* itd.

Pogosto se dogaja, da naš knjižni program pohvali kak ljubitelj *knjig – najboljših prijateljic* ali celo konkurent; predvsem opažajo živahno dinamično izhajanje knjig skozi vse leto, programsko raznoterost, zanimive avtorje in izstopajočo likovno opremo. Včasih je v tem tudi kanček začudenja – pa čeprav dobrohotnega –, češ kako zmore Mohorjeva kaj takega sploh izdajati. V nekaterih glavah se pač še vedno držujejo dolga leta vsiljevani stereotipi, kot je npr. ne samo šaljivi, ampak kar malo nesramni vzdevek »pri farških Mickah«.

Kar zadeva navzočnost Mohorjeve v javnih glasilih, je treba reči, da smo še kar zadovoljni, zlasti to velja za elektronska. Dejstvo pa je, da se ustaljene kulturne rubrike in oddaje krčijo in da je vdor popularne kulture v medije tako silovit, da umetniška in strokovna dela, nastala z nadarjenostjo in znanjem, pogosto obvisijo v praznini.

Revija *Zvon* še izhaja zaradi trme Celjske Mohorjeve. Lani je izšlo šest števil, zadnja je bila dvojna. Ker je tudi slovenski revijalni trg zelo zasičen, ker je povrh tega na njegovo mesto v dokajšni meri stopil splet in ker imajo ljudje na splošno manj časa, se z naklado revije ni mogoče pohvaliti, pa čeprav v njej kar rada sodeluje vrsta znanih peres. Ali res ni mogoče na Slovenskem stopiti skupaj in namesto tolikih nizkonakladnih revij s krščanskih obzorij izdajati ene same: *ko bi že enkrat na tretji dan zazvonil zvon!* A ni in ne vemo, če sploh kdaj bo: kajti dve sozaložnici (Celovška Mohorjeva in Družina) sta se ji že pred leti odrekli, ena, Družina, pa zdaj začinja s kulturno prilogo *Slovenski čas*, ki je s tem neprimerno zasedla naslov nekdanje ugledne krščanske znanstvene revije.

Pot do bralca – kupca

Bralci, kupci, knjigarnarji, knjižničarji, založniki in druge javnosti prepoznava-jo Celjsko Mohorjevo kot nazorsko odprto založbo z raznovrstnim in kakovostnim programom. Mohorjeva je založba, ki doseže širok krog tradicionalnih kupcev in sočasno tudi drugih bralcev raznovrstnih interesnih področij. Bralci še naprej zaznavajo in sprejemajo obsežen, raznovrsten in kakovosten izdajateljski program, na-

menjen različnim ciljnim skupinam, tako glede na raznolika interesna področja, kakovostno-zahtevnostno raven, a tudi na različno kupno moč. Izkazalo se je, da pri odločanju za umestitev našega programa igra odločilno vlogo prepoznavnost odgovornih oseb založbe v širši kulturni javnosti. Takšna strategija omogoča doseganje novih kupcev in novih javnosti ter ohranjanje zadovoljstva obstoječih.

Z ažurnimi objavami na spletni strani www.mohorjeva.org (nove izdaje, posebne ponudbe, napovednik različnih dogodkov, fotogalerija ...) vztrajno povečujemo obisk spletne strani in število nakupov, ki so se v letu 2009 izraziteje povečali. Prav tako smo uvedli mesečno elektronsko obveščanje različnih ciljnih javnosti in pošiljanje mesečnih obvestil (zloženk) po pošti. Novinarskih konferenc oz. predstavitev se udeležuje do 30 predstavnikov različnih medijev in organizacij. Sledimo objavam v tiskanih, radijskih, televizijskih in spletnih medijih (zabeležili smo prek 60 različnih medijev). Večkrat smo se na TV SLO pojavili v osrednjih informativnih oddajah.

Predstavljamo se na sejnih (Cankarjev dom) in različnih izobraževalno-kulturnih dogodkih po vsej Sloveniji (Cerknica, Destrnik, Dobropolje, Gorica, Idrija, Kamnik, Koper, Maribor, Murska Sobota, Pivka, Polzela, Prevalje, Stična, Šmartno v Brdih, Veržej ...), ki jih organiziramo sami ali smo nanje povabljeni. Naše knjige in avtorje predstavljajo tudi v drugih knjigarnah, knjižnicah, šolah in kulturno-izobraževalnih središčih, s katerimi dobro sodelujemo.

Ena izmed pomembnejših strateških usmeritev v t.i. koprodukcijo so t.i. sozaložniške izdaje. Večjo prepoznavnost, doseganje novih kupcev in širše javnosti omogoča tudi sodelovanje z različnimi založbami in organizacijami (npr. izdaja DVD-ja *Otroci s Petrička*, knjige *Ko otrok zboli za rakom*, *Rad imam ponedeljek*, *Smolikov zbornik* ...), kjer se naše izdaje in naša blagovna znamka pojavljajo tudi na drugih ali netipično knjižnih trgih.

Knjigarna na Nazarjevi gosti številne novinarske konference, matinee, literarne popoldneve, jezikovne kavarne, pesniške popoldneve in druge kulturne dogodke. Dogodki, v letu 2009 jih je bilo v naši knjigarni 57, imajo dolgoročne učinke in vplivajo na večjo prepoznavnost knjigarne ter prodajo, saj je namen knjigarne, da postane kulturni hram za različne kulturne ustvarjalce, različne javnosti in tudi širjenje (bralne) kulture nasploh.

V letu 2009 smo izvajali tradicionalne *Mohorske večere v Celju*, ki jih z ureditvijo Mohorjeve dvorane prirejamo v prijetnem domačem okolju. Sodelovali smo tudi na *Dnevih kulture*, kjer so otroci iz šol in vrtcev ter slušatelji tretje univerze v naši dvorani prisluhnili predavanju urednice *Kako nastane knjiga*.

Posebej velja omeniti obisk avtorja številnih uspešnic Anselma Grüna, ki nas je v mesecu marcu 2009 na povabilo Celjske Mohorjeve in Zavoda A. M. Slomška obi-

skal v Sloveniji. S predavanji v Ljubljani, Celju in Mariboru, z mnogimi intervjuji in objavami v različnih medijih ob obisku se je prepoznavnost Celjske Mohorjeve še povečala in razširila med nove bralce. Na voljo je že knjiga *Anselm Grün v Sloveniji* s celotnim gradivom tudi iz medijev.

Skupaj s Katehetskim uradom izdajamo veroučne učbenike in izvajamo projekt *Slomškovo bralno priznanje*, kjer sodeluje približno 6000 otrok in ga uvajamo v novo, tudi urbano okolje, kjer doslej ni bil prisoten.

Projekt *Knjiga meseca* (vsak mesec znižamo ceno eni naši knjigi, ki je posebej izpostavljena) smo poleg naših knjigarn vpeljali tudi v katoliške knjigarne po vsej Sloveniji (Murska Sobota, Maribor, Krško, Ptuj, Novo mesto, Kranj, Vipava, absurdno pa je izjema ljubljanska Metropolitana).

Ob 150-letnici Lurda smo Bernardkin intimni dnevnik poklonili v zahvalo vsem redovnicam na Slovenskem, v letu duhovništva pa smo poklonili v banje Opekov karitativni koncept vsem duhovnikom na Slovenskem, pridobili pa smo donacijo Fundacije dr. Bruno Breschi, da so Opekovo knjižico ob 20-letnici prejeli prav vsi člani župnijskih Karitas. Upajmo, da so naše priznanje razumeli in se iz knjižice dobro učijo. Letošnji naročniki RZ bodo brezplačno prebirali Gnidovčev življenjepis.

V času, ko se nekatere založbe odločajo za selektivno izbiranje in krčenje obstoječih prodajnih poti (predvsem zaradi višjih prodajnih stroškov – povečevanje rabatov s strani knjigarn, dražja logistika), še vedno zagovarjamo raznovrstnost naših prodajnih poti ter iskanje novih načinov prodaje. Sočasno, ko knjigarne delajo selekcijo pri nabavah knjig (selektivna izbira, ki temelji predvsem na komercialno uspešnih knjigah), zagovarjamo tezo raznovrstne in široke ponudbe knjig tudi s ciljem kulturne širine v okviru obstoječih prostorskih možnosti v obeh naših knjigarnah.

Zaradi racionalizacije so se poverjeniki v glavnem navadili in sprejeli brezplačno poštno dostavo, ki jim jo nudimo.

Pri pridobivanju naslovov in informiranju naročnikov smo v glavnem odvisni od angažiranosti poverjenikov, ki pa je zelo različna. Trudimo se negovati osebni stik z njimi v knjigarnah in po telefonu, pa tudi na različnih srečanjih (predstavitve, smučarski dan duhovnikov, katehetski teden, novinarske konference ...). Prav tako izkoristimo obiske kupcev v obeh knjigarnah za predstavitev članskih ugodnosti.

Sodelovanje med Mohorjevimi je lani skušalo narediti spet kak nov korak. Med drugim se je posrečilo izdati skupne slovenske večernice, za kar so poskrbeli Celovčani. Ti imajo tudi občasne tiskovne konference v Ljubljani, a se ne poslužujejo več brezplačnega gostolubja v naših prostorih. Skupni sestanek treh Mohorjevih, ki ga je pripravila celovška Mohorjeva, se je na pomlad odvijal v nekdanji Francišškani obednici v Ljubljani. Pozitivna je večletna izdaja skupnega katalo-

ga vseh treh Mohorjevih, kjer pa se morda zdi, kot da se Celovška tiho umika (naklada, distribucija na poštah). Tudi svoj ljubljanski sedež, ki so ga umestili slovesno lani, so letos tiho preselili. Mirno bi celjski komercialni sektor poskrbel za prodajo celovških knjig v Sloveniji tako, kot to v obojestransko zadovoljstvo opravlja za Goriško Mohorjevo že leta.

Pripravili J. Faganel, A. Arko, S. Ozvatič za občni zbor, marca 2009

Iz kronike

Oktober 2009

Bogata jesenska bera Celjske Mohorjeve družbe je obljubljala živahno jesen z različnimi kulturnimi dogodki in tiskovnimi konferencami. Pričeli smo jo s predstavitvijo knjig dr. Janeza Juhanta *Občutek pripadnosti*, prevodom po njegovi nemški izdaji, monografije dr. Štefana Alojzija Ferencčaka *Glasbena dejavnost Antona Martina Slomška in Družinske prakse 2010*. Na predstavitvi so poleg avtorjev sodelovali še recenzenti knjig dr. Jože Zagožen, dr. Stanko Gerjolj in akad. Lojze Lebič.

Sledila je tiskovna konferenca, kjer so avtorji, uredniki in drugi sodelavci predstavili knjižici *Ko otrok zboli za rakom* in *Grenlandski metulji*. Knjižica *Ko otrok zboli za rakom* je izšla kot tretja, izpopolnjena izdaja. Pripravili so jo strokovnjaki s Kliničnega oddelka za otroško hematologijo in onkologijo Pediatrične klinike Univerzitetnega kliničnega centra v Ljubljani, uredila jo je prim. Majda Benedik Dolničar, dr. med. Dubrovniški bard, časnikar, gledališčnik, lutkar, predvsem pa pesnik akad. dr. Luko Paljetak je avtor štirinajstih kratkih zgodb *Grenlandski metulji*, ki jih je poslovenil Andrej Arko.

V Mohorjevi dvorani v Celju smo gostili dolgoletnega misijonarja na Japonskem, pesnika in filozofa dr. Vladimirja Kosa, ki je pri naši založbi objavil več pesniških zbirk.

V Ljubljani smo predstavili *Leksikon krščanske etike* – (LKE). To je prvo celostno znanstveno delo te vrste v slovenskem jeziku, ki je hkrati delo domačih avtorjev. Vsebuje tako historičen pregled kakor evidenco sodobnega stanja na področju etične misli. Pojasnjuje izvirne etične pojme iz antičnih jezikov in razvija sodobno slovensko izrazje. Je nepogrešljiv vir informacij za teološke, antropološke, etične in religiološke vede, relevanten pa je tudi za druge humanistične in družboslovne vede. Razvija krščansko etično misel, z njo pa utrjuje sodobno slovensko identiteto. LKE prinaša 119 geselskih člankov, 1347 pojmov s področja etike, 1111 citiranih piscev

Akad. Lojze Lebič

od antike do sodobnosti, 1099 citiranih bibliografskih enot, 964 hiperpovezav na zunanje elektronske vire ter 333.000 besed ali 2.260.000 znakov. Vodja projekta je bil dr. Ivan Janez Štuhec, izvršni urednik dr. Anton Mlinar. Za računalniško izvedbo in izdelavo programa Fortunatus je skrbel Janin Kolenc, elektronsko izdajo sta uredila Petra Vide Ogrin in dr. Matija Ogrin.

Svoja vrata je ponovno odprla *Jezikovna kavarna*, ki jo že drugo (oz. tretjo) sezono vodi Janez Perpar. Tokrat je bila na vrsti prva serija z naslovom *Posredna sporočilnost frazemov*.

Dr. Bojan Žalec je nadaljeval z nizom srečanj pod naslovom *Razmišljanja in pogovori v Mohorjevi*. Prvi pogovor je z gostjo dr. Cvetko Hedžet Töth, redno profesorico za filozofijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani, potekal na temo *Etika med metafiziko in utopijo*.

Skupaj s Slomškovo knjigarno v Mariboru smo pripravili literarni večer s pesnico Nežo Maurer, Slovenko leta 2008.

V goste nas je povabila knjigarna in papirnica Ognjišče iz Kranja. Svojo knjigo je predstavil avtor Štefan Alojzij Ferencak, pogovor je vodil Matija Remše, za glasbeno obogatitev sta poskrbela Bor Seušek in Matjaž Glavina, člana skupine Veseli kurent.

S kulturnimi dogodki in gostovanji bogati mesec smo zaključili v Mohorjevi knjigarni na Nazorjevi 1. Predstavili smo knjigo Tineta Mlinariča *Katedrale*. Knjigo sta poleg avtorja predstavila direktor Celjske Mohorjev družbe Jože Faganel in dr. Brane Senegačnik. Na violino je zaigrala Anja Jamšek s Srednje glasbene šole v Ljubljani.

Zvone Hribar

November 2009

Ob dnevu spomina vseh vernih rajnih so na redni tiskovni konferenci uredniki in avtorji predstavili tri knjižna dela: Egon Kapellarija *Nato pride smrt – Podobe o umiranju*; Alme Maximilijane Karlin *Uroki ljubezni, uroki smrti* ter literarne utrinke Stanka Josta *Srčne besede*. Z umetniško podano besedo je tiskovno konferenco obogatil dramski igralec Zvone Hribar. Knjiga Egon Kapellarija, prevedla sta jo dr. Zmaga Kumer in dr. Anton Štrukelj, je izšla v sodelovanju vseh treh Mohorjevih družb: Celje, Celovec in Gorica.

Sledila je predstavitev knjige več piscev *Primož Trubar*, monografije znanstvenih razprav, nastalih po simpoziju v Rimu (2008).

Gostja mohorskega večera v Celju je bila publicistka, novinarka, pesnica in pisateljica Neža Maurer.

V okviru Sušnikovih dnevov smo gostovali v Družbenem domu na Prevaljah. Sodelovali smo s predstavitvijo knjige dr. Štefana A. Ferenčaka *Glasbena dejavnost A. M. Slomška*.

Sredi meseca je sledila predstavitev redne letne zbirke, ki je prinesla za vsakega nekaj, zato so jo ustvarjalci in snovalci poimenovali družinska zbirka. Zbirko 2009 so sestavljali: *Mohorjev koledar 2010*; namizni tedenski koledar 2010 *S polja do mize*; *ilustrirana zgodovina prava* Friedricha Heera *Pravičnejši svet* (prevedla dr. Božidar in Primož Debenjak); domišljeno ilustrirana knjiga Matthieuja de Laubierja *Mali Jan s kopico vprašanj* (poslovenila Tadeja Petrovič Jerina) ter priročnik Giannija in Antonelle Astrei *Starševske zmote*, za katerega je duhovite ilustracije prispeval Uroš Horvat, prevedla pa ga je Majda Capuder. Kot 159. slovenske večernice je izšlo delo Martina Kuchlinga *Umor v zaspanem mestu*.

Gostja jezikovne kavarne Janeza Perparja dr. Tjaša Jakop, raziskovalka s SAZU-ja, je spregovorila o dvojini in njeni rabi.

Duhovito literarno popoldne je Jernej Terseglav posvetil gostji Evi Petrič – pesnici, pisateljici, fotografinji ...

Na redni ponedeljkovi tiskovni konferenci smo predstavili knjižni novosti iz zbirke *Glasovi*. Šestintrideseta knjiga iz zbirke slovenskih folklornih in drugih pripovedi *Glasovi* v narečju riše življenje ljudi s celjskega območja od 2. polovice do konca 20. stoletja. Knjiga je delo dveh avtoric - Lidije Toplišek in Vesne Penec. Slike so delo slikarke Jane Vizjak.

Breda Podbrežnik Vukmir in Irena Kotnik sta v knjigi *Čuden prečudež* zbrali folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okoliških vasi. Slike so delo slikarke Mojce Sekulič.

Debatno kavarno, potekala je v okviru 25. slovenskega knjižnega sejma, smo naslovili *Svetovati ali poslušati?* Naslov smo povzeli po knjižni uspešnici priljubljenega psihologa Bogdana Žorža (med drugim je pri naši založbi izšlo njegovo delo *Razvajenost – rak sodobne družbe*). Priročnik *Svetovati ali poslušati?* je nastal na podlagi avtorjevih izkušenj, ki jih je pridobil na svojih terapevtskih tečajih. Na debatni kavarni, modeliral jo je Sandi Čolnik, so poleg Bogdana Žorža sodelovali še Metka Klevišar, dr. med. ter dr. Janez Mlakar. Sodelujoči so v pogovoru med drugim skušali odgovoriti, kaj je še kompas, kje je ta kompas, če je, česa se lahko oklenemo? Ali nam knjige z nasveti lahko pomagajo pri iskanju naše poti? Pogovoru so prisluhnili številni obiskovalci knjižnega sejma.

Zadnjo novembrsko predstavitev smo zaključili s predstavitvijo treh knjig. Ob petinosemdesetletnici pisatelja akad. Alojza Rebule je kot skupna izdaja izšlo delo

Jana Vizjak

dr. Tatjane Rojc *Pogovori z Alojzom Rebulo*. Izšli sta še knjigi akad. ddr. Jožeta Mačka *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem 1854 do 1862* ter *Orožnova zgodovina dekanije Laško* (prevod nemške izdaje, predgovor in prispevek o Orožnovem življenju in delu je prispeval akad. ddr. Jože Maček; prevod latinskih vložkov pa France Baraga. Knjiga je izšla v sozaložništvu s Knjižnico Laško.

December 2009

Mesec smo pričeli z gostovanjem v Matični knjižnici Kamnik, kjer smo predstavili knjigo domačih zbirateljic folklornih in drugih pripovedi iz Kamnika in okoliških vasi Brede Podbrežnik Vukmir in Irene Kotnik *Čuden prečudež*.

V Celju smo Mohorski večer zaključili s predstavitevijo redne zbirke. Le-to smo predstavili še v Središču Rotunda v Kopru in v knjigarni Ognjišča v Kranju.

Medse sta nas povabili Zveza slovenskih kulturnih društev in Knjižnica D. Feigel Gorica. V čitalnici knjižnice smo predstavili knjigo *Zlata koza pod razvalinami*.

V zadnji jezikovni kavarni v letu 2009 se je Janez Perpar dotaknil teme, ki je vedno aktualna – nekako v stilu (ne)kritično sprejemanje tujega besedja v naš jezik.

Gosta dr. Bojana Žalca sta bila akad. dr. Kajetan Gantar in dr. Janez Juhant. Pogovor je tekel na temo *Vzajemnost in pripadnost*.

Literarno popoldne je minilo v znamenju decembrskih pričakovanj. Gost Borut Golob.

Prof. André Dupleix

S tiskovno konferenco 21. decembra 2009 smo zaključili predstavitev knjiznih novosti in druge prireditve. Predstavili smo prevoda iz francoščine. Kot poseben gost je na konferenci sodeloval André Dupleix, avtor knjige *Ljubezen, ki vztraja - sodobnost sv. Janeza Vianneya*. Avtorja, poleg drugega je tajnik Francoske škofovske konference ter profesor na Katoliškem inštitutu v Toulousu, je predstavil dr. Edvard Kovač. Za simultano prevajanje je poskrbela prevajalka Tadeja Petrovčič Jerina. Knjigo Chrétiena de Troyesa *Vitez z levom ali Roman o Yvainu* sta predstavila prevajalka Marija Javoršek in pisec spremne besede dr. Boris A. Novak.

Januar 2010

Na prvi tiskovni konferenci v letu 2010 smo predstavili tri knjižne novosti: izbrano delo Mirka Javornika *Razdalje*, prevod 25 najlepših slovaških pravljic *Slovaške pravljice* ter knjigo p. Anselma Gruena *50 obredov za življenje*; izbrano delo Mirka Javornika, objavljeno ob književnikovi stoti obletnici, je izbral in uredil France Pibernik, spremna beseda je izpod peresa dr. Tineta Debeljaka. Prevoda za drugi dve knjigi sta prispevali Ana Zorko in Alenka Novak.

V Mohorjevi dvorani v Celju je bil gost večera mag. Andrej Rot, v Argentini rojeni slovenski publicist, urednik in filozof.

V knjigarni na Nazorjevi 1 je sledila predstavitev prevoda knjige Hansa Ursa von Balthasarja *Samotni dvogovor* v prevodu in s spremno besedo dr. Antona Štruklja. Dr. Robert Cvetek je predstavil svoje obširno delo o travmi, medsebojnih odnosih, družini in terapiji. Svoje znanje in izkušnje je združil v knjigi *Bolečina preteklosti*.

Ob koncu meseca so sledile že ustaljene prireditve: *Jezikovna kavarna* z Janezom Perparjem, dr. Bojan Žalec je gostil filozofa dr. Primoža Reparja, gost literarnega popoldneva je bil Jurij Hudolin, pesnik, pisatelj in publicist.

V sodelovanju s Slomškovo knjigarno iz Maribora smo pripravili literarni večer *Za pravičnejši in boljši svet*. Sodelovali so nadškof metropolit dr. Franc Kramberger, filozof dr. Božidar Debenjak, igralec ljubljanske Drame Zvone Hribar in Jože Faganel.

Dr. Robert Cvetek

Februar 2010

Medse nas je povabila župnija Postojna, kjer smo v začetku meseca predstavili redno zbirko. Mohorski večer v Celju je tokrat gostil urednico zbirke *Glasovi* dr. Marijo Stanonik, avtorici knjige *Petrina in Striček* Vesno Penec in Lidijo Toplišek ter ilustratorko Jano Vizjak.

Predstavili smo še zgodovinski roman Mimi Malenšek *Črtomir in Bogomila* s spremno besedo Berte Golob ter pričevanje Marjana Ribiča *Prleški mozaiki*. V naši knjigarni v Ljubljani je gostovala založba Brat Frančišek. Urednik br. dr. Miran Špelič je predstavil delo dr. Stanislava Južniča *Prirodoslovje med manjšimi brati na Slovenskem*.

Mesec smo zaključili s predstavitvijo romana nobelovke Nadine Gordimer *Pobran*, poslovenil ga je Jože Stabej, ter z monografijo dr. Marka Benedika *Slovenski duhovniki v Rimu*; spremno besedo je dodal dr. Bogdan Kolar.

Jernej Terseglav je na literarno popoldne povabil znanstvenika, pesnika in prevajalca dr. Miha Pintariča.

Marjan Ribič

Marec 2010

Gostja marčevskega Mohorskega večera v Celju je bila dr. Sanja Rozman, avtorica več knjig, ki zdravi ljudi številnih zasvojenosti, tudi zasvojenosti z odnosi.

Sledila je jezikovna kavarna; dr. Bojan Žalec je gostil filozofa in terapevta dr. Tomaža Erzarja, psihologinjo in terapevtko dr. Katarino Kompan Erzar ter dru-

Bogdan in Katarina Gradišnik

žinsko terapeutko Andrejo Poljanec. Omenjeni delujejo na Teološki fakulteti in na Frančiškanskem družinskem inštitutu v Ljubljani.

Literarno popoldne je gostilo literarnega in filmskega kritika, novinarja, publicista in kolumnista ter nenazadnje pesnika Petra Kolška.

Na tiskovni konferenci smo predstavili tri knjižne novosti: dramo Marina Držiča *Nunc Maroje* (v prevodu Andreja Arka), povest za odrasle in otroke *Mož, ki je znal leteti* prevod Alenka Novak ter monografijo o Janezu Gradišniku. Slednjo je uredil France Pibernik, dodane so še dokumentarne fotografije iz družinskega arhiva.

Ob 200-letnici prve uporabe imena Slovenija, ko je bil redni letni občni zbor in seja Glavnega in nadzornega odbora, smo v torek, 24. marca, v Domu sv. Jožefa nad Celjem pripravili slavnostno akademiji Naprej, zastava Slave! Ob slavnostnem predavanju dr. Staneta Grande in kulturnem programu, oblikovali so ga Tone Kuntner, Pavle Ravnohrib, Nina Ivanič, Zvone Hribar, Komorni zbor sv. Jožef ter Ljubiteljsko gledališče Teharje, smo razglasili nove častne člane Mohorjeve družbe v letu 2009. To so: akad. Kajetan Gantar, Mirko Mahnič, msgr. dr. Oskar Simčič in msgr. dr. Janez Zdešar.

ČASTNI ČLANI 2009

prof. Mirko MAHNIČ

*za razdajanje svojih strokovnih in umetniških darov
govorjeni materinščini v gledališču, pri filmu, v Cerkvi in na Univerzi*

akad. prof. dr. Kajetan GANTAR

*za neugasljivi žar pri prevajalskem, pedagoškem in javnem delovanju
za razcvet latinščine in grščine na Slovenskem.*

msgr. dr. Oskar SIMČIČ

*za predano in neutrudno ohranjanje živega izročila Mohorjeve
in zvestobe materinščini med Slovenci v Italiji*

msgr. dr. Janez ZDEŠAR

*za zvesto oznanjanje veselega Oznanila in ohranjanje resnice
o zločinu nad narodom med Slovenci zunaj domovine in doma*

April 2010

Na prvi aprilski konferenci smo predstavili roman Mirka Mahniča *Devet mesecev* s spremno besedo Jožeta Faganela ter zbirko meditacij Sabine Laplane *Brat Roger iz Taizéja*. Meditacije so izšle v sozaložništvu ljubljanske založbe Novi svet.

Gostje mohorskega večera so bili Marjan Kokalj, Borut Gartner in Romana Bohinc. Vsi trije so velik del svojih ustvarjalnih sposobnosti namenili sodobnim uprizoritvam Škofjeloškega pasijona.

Gostovali smo v Splošni knjižnici Ljutomer, kje smo predstavili knjigo Marjana Ribiča *Prleški mozaiki*.

V Ljubljani je sledila predstavitev spominov dr. Franca Pedička *Razklani čas*, knjigi je spremno besedo dodala dr. Ana Krajnc, ter dveh prevodov. Prvi je delo Jacquesa Le Goffa in Jean-Louisa Schlegla *O srednjem veku za otroška ušesa*, spremno besedo je dodal dr. Miha Pintarič. *Shizofrenija, moja sopotnica*, delo Philipa Hilla, prinaša popotovanje od diagnoze učnih težav skozi obdobja duševne bolezni do kariere poklicnega socialnega delavca. Knjigo je prevedla Teodora Ghersini, spremno besedo je dodala Renata Ažman.

S predstavitvijo knjige *Petrina in striček* smo gostovali še v knjižnici Osnovne šole Petrovče.

V *Jezikovni kavarni* je bila gostja dr. Majda Merše, raziskovalka na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša in avtorica knjige *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja*.

Dr. Bojan Žalec je v razmišljanjih in pogovorih v Mohorjevi vodil pogovor z dr. Jožetom Dežmanom, direktorjem Muzeja novejšje zgodovine Slovenije. Povodov in razlogov za vabilo je bilo več. Marca (2009) je bila obletnica grozljivega odkritja v Hudi Jami, bližal se je praznik Dan upora, Študijski center za narodno spravo je izdal več relevantnih publikacij novejšega datuma ...

Maj 2010

Na prvi majski tiskovni konferenci smo predstavili roman akad. dr. Alojza Rebule *Skrivnost kostanjevega gozda* in prevod romana nobelovke in Pulitzerjeve nagrajenke Toni Morrison *Milost*, poslovenil ga je Jože Stabej. Po več kot 25 letih od izida zadnjega vodnika po semeniški knjižnici je med bralce prišel prenovljeni vodnik po prvi ljubljanski javni znanstveni knjižnici in edini baročni knjižnici v Sloveniji – *Semeniška knjižnica* – delo dr. Marijana Smolika. Na predstavitvi je sodelovala dramska igralka Maja Blagovič.

Ob 65-letnici konca II. svetovne vojne smo izdali knjigo *Otroci, žrtve vojne* spod peresa avtorja pričevanja *Otroci s Petrička* Ivana Otta. Po predstavitvi v Ljubljani je sledil še mohorski večer v Celju.

Prof. Mirko Mahnič

Dr. Rozina Švent

Mohorjeva knjigarna na Nazorjevi 1 večkrat letno gosti druge založbe in njihove sodelavce. Tako je pri nas gostovala Meta Kušar s predstavitvijo knjige *Intervju*. Knjiga ima zgovoren naslov, v njej je objavljeno triindvajset pogovorov z različnimi strokovnjaki in umetniki, ki so avtorici tako ali drugače blizu. Na predstavitvi je nastopilo pet intervjuvancev.

Sledila je predstavitev treh knjig. V sozaložništvu z Glasbenim društvom Anton Foerster smo ob sedemdesetletnici življenja in dela vsestranskega glasbenika Jožeta Trošta izdali prigradnico *Jože Trošt*. V brošuri je izšla razprava p. Pedra Opeke *Izključenost in solidarnost* s spremno besedo Jožeta Planinška ter cvetnik meditacij sv. Vincencija Pavelskega *Misel za vsak dan* v prevodu s. Davorine Gregorc.

V redni mesečni jezikovni kavarni je Janez Perpar usmerjal pogovor o številih, števnikih itd. Sledil je sredin pogovor dr. Bojana Žalca z gostom dr. Andrejem Capudrom na temo *Spomin, jaz in ustvarjalnost*.

Na literarnem popoldnevu smo gostili mladega intelektualca, pesnika, esejista, pisca zgodb za otroke in glasbenika Bora Seuška.

Z Društvom Ozara Slovenija – enota Izola smo v izolski knjižnici predstavili knjigo *Shizofrenija, moja sopotnica*.

V Ljubljani sta sledili dve predstavitvi. Na prvi je bila predstavljena pesniška zbirka Andraža Poliča *Čarodejni palčki rastlin*. Knjigo je ilustrirala Katarina Vladimirov Young. Poleg Poličeve knjige smo predstavili še zbornik *Zdravljenje s presaditvijo kostnega mozga*.

Na drugi predstavitvi smo predstavili skupno knjigo Celjske Mohorjeve družbe in Goriške Mohorjeve družbe – Joža Lovrenčič: *Ves Vaš ljubeči očka*. Knjigo je uredila dr. Rozina Švent.

Mesec maj se je zaključil z gostovanjem v Multimedijem centru KIBLA.

Breda Podbrežnik Vukmir

Junij 2010

Kulturno umetniško društvo Laze v Tuhinju je v tamkajšnjem kulturnem domu pripravilo predstavitev knjige *Čuden prečudeže*, ki sta jo pripravili Breda Podbrežnik Vukmir in Irena Kotnik.

V Ljubljani so se pred zaključkom sezone zaključile redne prireditve jezikovna kavarna, razmišljanja in razgovori ter literarno popoldne. Tokratni gost dr. Bojana Žalca je bil Milan Jazbec, strokovnjak za diplomacijo. Povod za pogovor je njegova petnajsta knjiga *Martin Krpan: diplomat in vojščak* (2009).

Julij 2010

Kljub počitniškemu času je bil mesec julij kulturno razgiban. Najprej smo se podali na 9. pohod po poteh Robanovega Joža v Robanov Kot. Nakar je sledil niz novih prireditev. Poimenovali smo jih *Ulična knjigarna*. Prireditve naj bi se ob lepem vremenu odvijale na Nazorjevi in tako razgibale utrip ulice. Že prvim prireditvam v juliju je bilo vreme naklonjeno. Na njih smo gostili slikarko, likovnico in ilustratorko Katarino Vladimirov Young ter literata in glasbenika Andraža Poliča. Gostja tretjega niza prireditev je bila pesnica in prevajalka Draga Rinkema.

Avgust 2010

V avgustu smo nadaljevali s poletno-jesenskim oživljanjem Nazorjeve ulice. Gostje so bili pesnik, prevajalec, esejist, jezikoslovec in glasbenik Klemen Pisk. Pesnik, glasbenik, slikar in boem je bil gost sredi avgusta. Zadnji avgustovski dan je mimoidoče pritegnil gledališčnik in literat Andrej Rozman Roza.

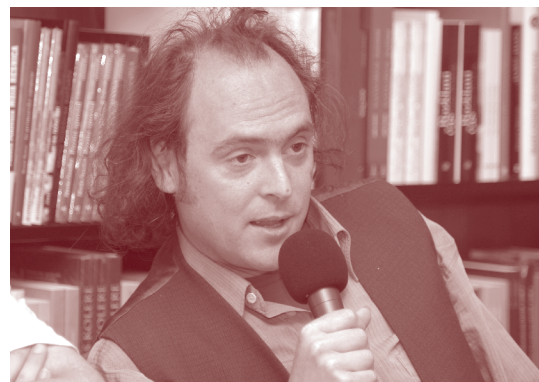
September 2010

Skozi ves mesec, z njim pa tudi zaokrožujemo pregled pomembnejših dogodkov iz življenja Celjske Mohorjeve družbe, so se v knjigarni na Nazorjevi 1 druga za drugo vrstile tiskovne konference. Na prvi smo predstavili priročnik dr. Klemena Jelinčiča Boeta *Uvod v judovstvo*, roman Alexa Koenigsmarka *Obisk iz temin* v prevodu Nives Vidrih in s spremno besedo dr. Mihe Pintariča ter knjigo *Anselm Grün v Sloveniji*. Slednja prinaša pogovore in odmeve z Grünovega obiska v Sloveniji.

Sledila je predstavitev spominske izdaje prim. dr. Jožeta Felca *Živeti življenje*. Knjiga prinaša izbor intervjujev, dnevniških zapiskov in literarnih del. Izšla je v sozaložništvu s Psihiatrično bolnišnico Idrija. Naš redni sodelavec France Pibernik je predstavil knjigo Štefana Kališnika *Recite mi Erna*. Slednja prinaša izbor iz njegove publicistike. Mohsen Alhady pa je predstavil knjigo Gibrana Halila Gibrana *Ognjene črke*, ki jo je prevedel skupaj z Margit P. Alhady.

V drugi polovici septembra sta sledili tiskovni konferenci, kjer so bile predstavljene še knjige *Goreči grm* spod peresa dr. Metke Klevišar; *Pisma sv. Ludoviki de Marillac* sv. Vincencija Pavelskega ter prenovljena izdaja dr. Roberta Cvetka *Bolečina preteklosti*.

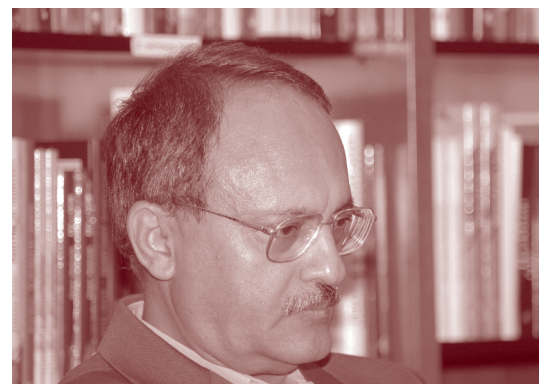
Mesec smo zaključili s predstavijo pomembne monografija *Nafta*, delo avtorja kapitana Marca Sullija Sulčiča ter ponatisi knjig p. Pedra Opeke *Dnevnik spopada* ter Alme Maximiliane Karlin *Samotno potovanje v daljne dežele*.

Andraž Polič

Dr. Klemen Jelinčič Boeta

Mohsen Alhady

Gostje septembrskih prireditev pred knjigarno Mohorjeve družbe na Nazorjevi ulici so pritegnili številne naključne in nenaključne obiskovalce. Predstavili so se literat in glasbenik, pesnik in publicist Matjaž Pikalo. Ljubljankinja Mojca Crnobori s knjigo *Ljubljanske promenade* v družbi legendarnega Lada Jakše ter Anje Novak. Mohorski utrip pa smo zaključili z novo prireditvijo *Iz bodočih knjig*. Na njej so se predstavili kar štirje avtorji – Andrej Groegl, Valentin Brun, Matjaž Zorec in Muanis Sinanović.

Besedilo in fotografije Alenka Veber

Dejavnost Goriške Mohorjeve družbe

Uvod

Ko se ozremo nazaj, da bi premerili 'pot', ki smo jo opravili, ugotovimo, da je bilo vložena veliko dela in znanja ter da lahko pokažemo marsikaj lepega in dobrega, kar bralci cenijo. Obenem pa se tudi zavemo, kako so bili minuli meseci zahtevni, ker se tudi pri Goriški Mohorjevi družbi spoprijemamo s težavami, ki jim botruje splošna gospodarska kriza s posledičnim krčenjem javnih sredstev za tisk. Nič novega pod soncem. Težave so vedno bile in bodo in so lahko tudi spodbuda za drugačen pristop in bolj preudarno mišljenje. Tarnanje in samopomilovanje pa tudi ni sta na mestu, saj so rezultati, navkljub krizi, predvsem z vsebinskega vidika, gotovo vzpodbudni.

Predstavitve knjige msgr. dr. Rudolfa Klinca *Dnevniški zapisi 1943-1945* v galeriji Ars v Gorici: Msgr. dr. Oskar Simčič, Renato Podbersič ml., Igor Devetak in Peter Černic.

Periodični tisk – Pastirček in Novi glas

Tudi v minulem šolskem letu 2009/2010 je Pastirček, najstarejša otroška revija na Zahodnem Primorskem, redno izhajal in povezoval osnovnošolsko mladino, ki rada sodeluje in pripeva svoje zapise in risbe.

Redno izhaja tudi tednik Novi glas, ki je bil v minulih mesecih pogosto predmet poglobljenih razprav

Foto: Danijel Devetak

in analiz, saj je za Zadruge Goriško Mohorjevo gotovo najtežja finančna postavka. Glede na njegovo pomembnost in vsebinsko pestrost, kot je bilo poudarjeno tudi na občnem zboru, se tedniku nočemo in ne smemo odpovedati, saj je zelo pomembno, da se v našem prostoru ohrani pluralizem medijskega oglašanja. Narejeni so bili razni koraki v smeri zmanjševanja stroškov in iskanja potrebne finančne pomoči, da se zagotovi redno izhajanje tega lista.

Knjižne izdaje – redna zbirka

Ustaljena praksa je, da poročilo začnemo s predstavitvijo knjižne zbirke za leto 2010. Osrednje mesto zavzema Mohorjev *Koledar za leto 2010*, ki obsega 304 strani in je tradicionalno razdeljen na začetni koledarski del in zbornik, v katerem je urednik dr. Jože Markuža zbral vrsto prispevkov o življenju in delu Slovencev v Italiji. Članke spremlja bogata fotografska dokumentacija. Slikovne priloge v koledarskem delu in na platnici so delo akademske slikarke mag. Megi Uršič Calzi. V knjižni zbirki je bila tudi skupna knjiga vseh treh Mohorjevih, in sicer kriminalka mlajšega koroškega pisatelja Martina Kuchlinga *Umor v zaspanem mestu*, ki je med našimi bralci zbudila veliko zanimanja, saj se napeta zgodba razpleta v kontekstu, ki je Slovcem v Avstriji in Italiji prav dobro znan. *Marko in note* pa je naslov knjigi, ki je namenjena otrokom in govori o dečku in njegovih dogodivščinah ob učenju violine. Gre za knjižni prvenec pokojne tržaške novinarki in pravljicarke Nadje Kriščak, ki je bila obenem duša znane folklorne skupine Stu ledi. Pravljico je ilustrirala akademska slikarka prof. Jasna Merku. Zbirko smo večkrat predstavljali v raznih okoljih, prvič v galeriji v Gorici, in sicer v ponedeljek, 23. novembra 2009, tri dni kasneje v Cankarjevem domu v Ljubljani, v sklopu 25. slovenskega knjižnega sejma, in še 2. decembra v Tržaški knjigarni v Trstu. Tem so sledile še druge po raznih župnijah.

Druge izdaje

Izven knjižne zbirke je izšla knjiga spominov gozdarskega inženirja Janka Žigona z naslovom *Inventura*, ki zlasti zanimivo piše o nekaterih pomembnih odločitvah za razvoj gozdarstva na Primorskem, a tudi o drugih dejavnostih, ki se jim je avtor posvečal, tako da si bralec ustvari zelo nazorno sliko o življenju na Primorskem, zlasti v prvih povojnih letih.

Pri Goriški Mohorjevi družbi smo še posebej veseli, da so izšli *Dnevniški zapisi 1943-1945* msgr. Rudolfa Klinca. S to publikacijo, ki obsega nad 400 strani in je v lepi vezani obliki, smo se želeli pokloniti spominu svojega dolgoletnega tajnika in uglednega duhovnika ter zgodovinarja, ki ima izredne zasluge za GMD. Nova knjiga prinaša osebne dnevniške zapise, ki jih je dr. Rudolf Klinec vestno beležil v času svoje duhovniške službe v Velikih Žabljah na Vipavskem od junija leta 1943 vse do

avgusta leta 1945, ko je preživel zadnje dni v begunskem taborišču v Riccioneju. Tam je pričakal vrnitev v Gorico, kjer je istega meseca stopil v službo kot nadškofijski kancler. Dnevniški zapisi prikazujejo medvojno dogajanje na Goriškem skozi oči izobraženega, politično aktivnega in izrazito narodno zavednega duhovnika, ki si je prizadeval za osvoboditev Primorske spod fašističnega jarma. Pisanje je premišljeno in umirjeno, dogodki so natančno in sistematično zabeleženi. Avtorjeva razmišljanja odražajo predvsem miselnost duhovnika, ki je imel izjemne diplomatske spretnosti, znal biti v svojih izbirah izrazito preudaren in je dobro poznal dejansko dogajanje. Verjetno je dr. Klinca prav zaradi teh njegovih značajskih lastnosti in osebnih sposobnosti goriška duhovščina izbrala za pogajalca z Osvobodilno fronto, s katero je imel vrsto konstruktivnih stikov. To v knjigi dokazujejo tudi dokumenti, zbrani v zadnjem poglavju, v Dodatku, ki prinašajo korespondenco med dr. Klincem in dr. Jožom Vilfanom leta 1944, v kateri se odražajo politična pogajanja v luči morebitnega enotnega nastopanja vseh Primorcev v narodnoosvobodilnem boju. Dragoceno knjigo sta uredila zgodovinarja Peter Černic in Renato Podbersič ml., ki sta napisala tudi izčrpno spremno študijo, dnevnik opremila z opombami in sestavila kronologijo ter bibliografijo dr. Rudolfa Klinca. Knjiga je 21. zvezek zbirke Naše korenine, opremil pa jo je Pavel Medvešček. Številne odmevne predstavitve in mnenja bralcev pa so nam v veliko zadoščenje.

Za otroke smo poleti izdali slikanico *Metla Pika in njene dogodivščine*, ki jo je napisala Mariza Perat, ugledna goriška učiteljica v pokoju, ki že vrsto let zvesto sodeluje z goriškimi časopisi, zlasti z otroško revijo Pastirček. Danila Komjanc, tudi zvesta sodelavka Pastirčka, saj njene risbe krasijo to otroško revijo že skoraj trideset let, je knjigo opremila s črno-belimi risbicami, tako da je nastala prikupna pobarvanka, ki poleg prijetnih dogodivščin nudi otrokom možnost, da lahko knjigo barvajo.

Med zvestimi sodelavci Goriške Mohorjeve družbe, zlasti pa Primorskega slovenskega biografskega leksikona, je bil tudi umetnostni zgodovinar Marko Vuk (1947-2004), kustos Goriškega muzeja na gradu Kromberk in človek, ki je bil izreden poznavalec primorske zgodovine in ljudi, organist in zvonoslovec, pevec in javni delavec, sploh človek mnogih zanimanj in vedenj, človek, ki je bil ob svoji vsestranski razgledanosti zvesto navzoč v kulturnem utripu Goriške pa tudi preostale Zahodne Primorske. V njegov spomin smo v sodelovanju s Pokrajinskim arhivom v Novi Gorici izdali zbornik *Marko Vuk 1947-2004, Spominska slovesnost na Mirenskem Gradu 24.11.2007*.

Za mnoge zgodovinarje in preučevalce političnega življenja slovenske narodne skupnosti v Italiji pa so zanimivi tudi spomini dolgoletnega vodilnega predstavnika stranke Slovenske skupnosti Marjana Terpina, znanega goriškega podjetnika in kulturnega delavca, ki je ob svoji 70-letnici napisal knjigo z naslovom *Paler iz Brd - Iz*

življenja Terpinovih v Števerjanu. Ob osebnih spominih in družinski zgodbi se prepletajo družbeni in politični dogodki, ki se od doživetij druge svetovne vojne spleta-jo vse do osamosvojitve Slovenije in njene demokratične ureditve. Knjiga je oboga-tena tudi z zanimivim in dragocenim fotografskim gradivom.

V pripravi pa je tudi druga dopolnjena izdaja knjige Danijela Čotarja *Domače sirarstvo za zabavo in zares*. Priročnik za izdelavo sira, namenjen tako začetnikom, ki želijo doma izdelati jogurt ali hlebček sira, kot tudi izučeni sirarjem, je svojo prvo objavo zagledal leta 2006 in se je hitro izkazal za izredno pomembno strokovno delo, ki je bilo na slovenskem trgu nadvse potrebno. Danijel Čotar je bil vrsto let strokovni svetovalec za sirarstvo v Furlaniji Julijski krajini; v tej knjigi se na tehten, a tudi duhovit način loteva vprašanj, povezanih s sirarstvom in z mlečno predelavo nasploh. Knjigo pospremljajo fotografije Danijela in Miloša Čotarja ter ilustracije Danile Komjanc.

Skupne izdaje v sozaložbi

Po dogovoru vsaka od treh sestrskih družb predlaga kak naslov, ki naj bi postal skupna izdaja. Med temi naj omenimo knjigo *Pogovori z Alojzom Rebulo, ob pisateljevi 85-letnici*, ki smo jo skupno izdali konec minulega leta in jo je pripravila ter uredila dr. Tatjana Rojc. To je knjižna objava intervjujev, ki jih je urednica imela s pisateljem za Radio Trst A in ki so že med poslušalci vzbudili veliko zanimanja. Neposredna pisateljeva pripoved bralcu približa Rebulo človeka in umetnika, njegov miselni svet in zanimanja, upanja in skrbi. Izreden izris torej, ki zaživi ob opremi Jurija Jančiča in portretu Alojza Rebule, delu Franca Krištofa Zupeta. Portret hrani Kosmačeva knjižnica v Tolminu.

Ves vaš ljubeči očka» – Pisma hčerki Nini pa je naslov knjigi, ki je izšla pri Goriški Mohorjevi družbi v sodelovanju s Celjsko Mohorjevo družbo. To je zbirka pisem, ki jih je dr. Joža Lovrenčič pisal hčerki Nini in so nastala med letoma 1946 in 1952, ko ju je življenjska usoda za vedno ločila. Nina je kot begunka živela z možem slavistom dr. Radom Lenčkom najprej v Gorici in nato v Trstu, meja pa je bila zanjo in za očeta neprehodna in jima je preprečevala neposredne osebne stike. Objavo pisem je pripravila dr. Rozina Švent. Skupno je v knjigi 87 pisem, vključno z razglednicami, karticami in dopisnicami, ki jih dr. Šventova opremila s komentarjem. Ta pisma bi lahko poimenovali tudi »izpovedna proza« ali »literarni pogovori«, ki so bili v tistem času pač edini možni način komuniciranja med sorodnikoma.

V sodelovanju s tržaško založbo Mladika pa je ob 100-letnici rojstva goriške pesnice Ljubke Šorli izšla miniaturne njene pesniške zbirke *Izbrane pesmi*, objavljenih leta 1973 pri Goriški Mohorjevi družbi. Miniaturko je uredil ter spremno besedo napisal Marijan Breclj.

Prav zadnje dni septembra pa smo predstavili izjemno delo slovenskega poveljnika največjih tankerjev, ki prevažajo nafto po svetovnih morjih. Obsežno strokovno delo tržačana Marka Sulija *Nafta* (urednik dr. Gasperič z Inštituta J. Stefana v Ljubljani) nas s prve roke pouči o zgodovini in razvoju uporabe nafte in naftne industrije na prelomnici, ko bo moralo človeštvo razmisliti, kako oskrbovati zemeljski planet z energijami, ko bodo izčrpane zaloge tudi več desetisoč metrov pod morsko gladino. Pet dni po predstavitvi v knjigarni sozaložnice Celjske Mohorjeve v Ljubljani, smo gledali na Televiziji Slovenija odmevni pogovor s kapitanom, ki ga je vodil Lado Ambrožič.

Marko Tavčar

Dejavnost Mohorjeve družbe Celovec

Svetovna gospodarska kriza, v kateri smo se znašli leta 2009, se je nadaljevala tudi v prvi polovici leta 2010. Šele v drugi polovici leta smo zaznali rahlo gospodarsko rast. Doživeli smo, kako so Evropska skupnost in njene članice ter Združene države Amerike, ki so pravzaprav povzročile krizo, z najobširnejšimi ukrepi po drugi svetovni podprle hirajoče gospodarstvo. Ta pomoč gospodarstvu je bila možna samo zato, ker so se države dodatno močno zadolžile. Gospodarstvo si je sicer opomoglo, vendar nimamo zanesljivih podatkov, da je krize zares konec. Posledice zadolžitvev, predvsem odplačevanje dolgov, bodo občutno obremenjevale državne proračune in omejevale manevrski prostor le-teh. Dolgoročno bomo to dejstvo v tej ali oni obliki občutili vsi državljani.

V gospodarski krizi, ki upravičeno vzbuja skrb, se je znašla zlasti Koroška. Težišče našega delovanja je predvsem Koroška – poleg Slovenije seveda. Pod vodstvom tudi po njegovi smrti razvpitega deželnega glavarja Haiderja – pred dvema letoma se je hudo vinjen in zaradi prehitre vožnje smrtno ponesrečil – je prevladovala »politika kruha in iger«. Skoraj vsak dan nas mediji presenečajo z novimi podrobnostmi številnih afer, v katere je bila kar precej očitno vpletena koroška politika. Z grozo ugotavljamo, da so bili korupcija, grabežljivosti in neetično ravnanje del »sistema Haider«, ki je Koroško spravil na sam rob gospodarskega in tudi moralnega propada. Ker iz navedenih razlogov na Koroškem na vseh koncih in krajih primanjkujejo stimulatívna sredstva, bo premostitev krize pri nas znatno težja in dolgotrajnejša, kar občuti Mohorjeva že zdaj, še posebno, ker deluje na področjih, ki so hkrati tudi prizorišča močnih strukturnih sprememb.

To je bil tudi razlog za ukrepe, ki jih je bilo treba izvesti na primer v založbi. Ljubljanska izpostava celovške Mohorjeve, ki je samostojna družba, se je na primer preselila z Jalnove ulice na Šmartinsko cesto v manjše prostore, centralno skladišče smo preselili nazaj v Celovec in na novem naslovu v Ljubljani moramo shajati z manjšim ročnim skladiščem. Hkrati smo naš obširni založniški program znižali s 50 naslovov letno na največ 25–30.

Tudi v celovski tiskarni se je po močni rasti prometa v letu 2009 le-ta v letu 2010 znižal na nivo leta 2008. Krizno stanje poskušamo premostiti z občasnimi, časovno omejenimi prekinitvami delovnih razmerij.

S prodajo Korotana na Dunaju Republiki Sloveniji oktobra 2009 se je uspelo znebiti pretežnega dela obveznosti do bank in okrepiti svojo neodvisnost. Z Republiko Slovenijo smo se dogovorili za nadaljevanje dosedanje dejavnosti, tako da Korotan kot študentski dom in kulturni center še vedno upravlja celovška Mohorjeva. Od leta 2011 naj bi Korotan na Dunaju igral za Republiko Slovenijo še pomembnejšo vlogo kot kulturno-znanstveni, izobraževalni in informativni center v glavnem mestu Avstrije.

S ponosom lahko ugotavljamo, da na predvečer 160-letnice obstoja Mohorjeve družbe stoji na trdnih gospodarskih temeljih.

Že petnajsto leto upravlja celovška Mohorjeva skupno s tričlanskim kuratorijem in tričlanskim nadzornim svetom nad 300 let staro Knafljevo ustanovo na Dunaju, kjer ima svoj sedež tudi Slovenski znanstveni inštitut. Na prošnjo ljubljanske univerze je celovška Mohorjeva leta 1995 prevzela sanacijo popolnoma propadajoče ustanove in hiše, saj ljubljanska univerza ni videla več nobene druge možnosti, da bi ohranila to starodavno ustanovo. Obnova hiše pod vodstvom celovške Mohorjeve je stala 3,7 milijona evrov. 85 % za obnovo potrebnih sredstev je celovški Mohorjevi uspelo pridobiti z ugodnimi posojili mesta Dunaj – posojila je treba odplačevati z letnimi anuitetnimi prispevki – ter z nepovratnimi sredstvi Avstrije in mesta Dunaj v višini nad 1 milijon evrov ter Republike Slovenije z nad 500.000 evri. Knafljeva ustanova deluje po obnovi pozitivno. Trenutno letno štipendira po enega študenta oz. študentko, ker je glavnic dohodkov namenjena odplačilu posojil. Ko bodo posojila odplačana, bo Knafljeva ustanova lahko odigrala pomembno vlogo pri štipendiranju slovenske študirajoče mladine na Dunaju.

Celovška Mohorjeva si je že več let prizadevala za prenovo 35 let starih prireditvenih prostorov, ki vključujejo tudi dosedanjo Tischlerjevo dvorano. Že dalj časa smo imeli zagotovilo deželnega vladarja Južne Tirolske, dr. Durnwalderja, da bo pokrtil tretjino vseh stroškov obnove, ki znašajo skupno 800.000 evrov. Zagotovo bo nekaj prispevalo tudi avstrijsko ministrstvo za šolstvo in kulturo, izpadla pa je pričakovana podpora dežele Koroške zaradi tukajšnjega finančnega zloma. Za leto 2011 nam je pristojni minister za Slovence v zamejstvu in po svetu, dr. Boštjan Žekš, obljubil prispevek Republike Slovenije in tudi z deželo Koroško se še pogajamo o podporah za dvorano.

Kljub temu smo se letos v počitniških mesecih juliju in avgustu lotili temeljite obnove prireditvenih prostorov na skupni površini 430 m², ki bodo opremljeni z vsemi tehničnimi in medijskimi pripomočki. Dvorana bo od septembra 2010 na razpolago vsem kulturnim, izobraževalnim, verskim in gospodarskim ustanovam in bo Slomškovega domu vtisnila nov pečat. Uredili bomo tudi majhno kapelico v obliki meditacijskega prostora.

Kot dijaški dom za srednješolce je Slomškov dom s 45 dijaki in dijakinjami ter z 10 dijaki v popoldanski oskrbi polno zaseden.

Še vedno je tudi naša zasebna dvojezična ljudska šola s sedmimi razredi in 95 učenci nabito polna. Konec šolskega leta je potekel šolski poskus z enim dnevom slovenskega in enim dnevom nemškega pouka; poskus je šolska oblast podaljšala za nadaljnja tri leta z opcijo, da se po izteku tega roka poskus spremeni v regularni pouk.

Tudi zavetišče s petimi skupinami in nad 80 učenci je na uspešni poti in tako zavetišče zaokroža celovito ponudbo celovške Mohorjeve za osnovnošolce, ki zagotavljajo Slovenski gimnaziji letni pritek vsaj enega razreda.

Če upoštevamo, da je na sedežu celovške Mohorjeve še otroški vrtec »Naš otrok« in da v popoldanskih urah uporablja brezplačno prostore Slovenska glasbena šola, je v domu vsak dan prisotnih nad dvesto otrok in mladincev.

V založbi smo zmanjšali število izdanih knjig v splošnem programu predvsem zaradi težjih razmer na knjižnem trgu. Kljub temu smo prepričani, da je letošnja knjižna bera zelo zanimiva. Pravočasno smo dokončali prevode 10 knjig v nemški jezik, od tega pet romanov Borisa Pahorja, ki smo jih natisnili na več ko 2.000 straneh. Projekt je podprl evropski sklad za literarne prevode. Aprila 2010 je Boris Pahor na pobudo Celovške Mohorjeve prejel od avstrijske ministrice za pouk, umetnost in kulturo Claudie Schmied avstrijski častni križec za znanost in umetnost. Dobesedno najobsežnejša zanimivost je knjiga zgodovinarja Marjana Linasija o koroških partizanih. Avtor, ki se je s to tematiko ukvarjal več desetletij, na 800 straneh ponuja celovit pregled partizanstva na Koroškem. Med zanimive zgodovinske knjige lahko štejemo tudi dnevnik bivšega oznovca Zdenka Zavatlava z naslovom »Pozna spoved«, knjigo Tamare Griesser-Pečar o slovenski upravi v plebiscitni coni A v letih 1919–1920 (v nemškem jeziku) ter zelo razširjen nemški prevod knjige znanstvenikov Vladimirja in Matjaža Klemenčič o koroških Slovencih v drugi avstrijski republiki.

Na področju literature za otroke in mladino je kakor vsako leto izšlo več knjig, mogoče omenimo samo dve: knjigo Christine Nöstlinger »Bavbrdav« ter zelo prikupno ilustrirano slikanico slovenskega avtorja Petra Svetine »Kako je Jaromir iskal srečo«.

Ne samo z vidika literature je zanimiva knjiga Rudija Mlinarja »Šepetanje lip«. To je roman o slovenskem pisatelju Francu Ksaverju Mešku, ki je pred plebiscitom deloval kot slovenski duhovnik na Koroškem in je tedaj pisal tudi za Mohorjevo založbo. Več o naših knjigah, ki so izšle letos, pa lahko preberete v seznamu knjig na zadnjih straneh Koledarja.

V preteklem letu smo izdali šolske knjige kar za tri trge. Najprej je treba omeniti učbenike za koroški in avstrijski trg. Slej ko prej skoraj sami skrbimo za slovenske učbenike za manjšinsko šolstvo na Koroškem. V avstrijski Šolski akciji imamo aprobiranih 80 učbenikov in pet SbX (digitalnih) učbenikov za različne predmete in letnike in za različne vrste šol.

Skrbimo tudi distribucijo nemških veroučnih knjig za krško škofijo, prav tako pa smo kot član IKF (Avstrijski medškofijski katehetski sklad) pogodbeno zavezani tako za tisk kot tudi distribucijo večjega števila nemških veroučnih knjig, in sicer za avstrijske založbe, ki so članice IKF.

Drugo naše težišče je distribucija in priprava novih učbenikov v Sloveniji. Zaradi spremenjenega učnega načrta in uvajanja modularnega sistema pri predme-

tu Sodobno gospodarstvo smo morali za ta predmet pripraviti več novih učbenikov. Medtem nam je uspelo pridobiti potrditev veljavnosti za štiri nove učbenike, ki so učencem že na razpolago v tem šolskem letu. Poleg tega pa še pripravljamo učbenik za likovno vzgojo in za biologijo. Tako imamo z letošnjim letom v Sloveniji potrjenih skupaj 15 učbenikov. Celovška Mohorjeva založba sama, brez ostalih Mohorjevih, je kot članica Odbora za učbenike pri GZS neposredno vključena v aktualne razprave in spremembe na področju učbenikov v Sloveniji.

Tretje težišče dejavnosti v minulem letu je bila pridobitev potrditve veljavnosti učbenika za gospodarsko poslovanje za Bosno in Hercegovino, kjer s podporo ADE, Družbe za razvojno sodelovanje, vodimo projekt novih učbenikov za gospodarsko poslovanje v BiH. Tako nam je v mesecu avgustu uspelo, da nam je »Federalno ministarstvo obrazovanja in nauke Bosne i Hercegovine« na podlagi javnega razpisa že potrdilo en učbenik. V naslednjih dveh letih bomo skušali pridobiti potrditev še za tri nadaljnje učbenike kot tudi za večjezični poslovni slovar.

Načelno lahko ugotovimo, da je razvoj na področju učbenikov, upoštevajoč seveda upadanje splošnega števila dijakov in nepredvidene spremembe pri nabavi učbenikov, dober, potrebno pa bo, da se v naslednjih letih še bolj posvetimo prav temu segmentu naše založniške dejavnosti.

dr. Anton Koren

Milena Šoukal

SPOMNI SE

*Spomni ser tistega dne,
ko so vsi posegi v notranjost
odmaknili svojo ostrino,
ko se je pot na čelu
usmeril v lice po razoranih stezah.
Povelje od zgoraj se je premaknilo
v brezno pred dnevom in nočjo,
med odločitvijo,
ki naj bi vznemirila gibanje,
in ga premaknilo v peruti
ter se zagnalo s ptico v redki zrak,
da ga osvoji v drznem poletu.
Modrina neba se spreminja v last.*

Kombinacija s končno mislijo

4	8	5	1	2	3	8	5	1	3
9	22	19	5	14	9	11	7	16	3
19	2	3	20	9	10	2	5	6	2
4	20	3	21	3	1	7	21	6	7
11	5	15	1	5	18	5	22	19	12
5	8	9	22	15	3	11	3	14	17
4	13	4	16	7	1	5	14	2	3
		20	7	6	17	5	1		

Končna rešitev ugank na teh straneh je stavek iz pisma svetega Pavla Rimljanom. Prebrali ga boste v vodoravnih vrstah tako, da rešite vseh šest ugank, potem pa črke na poljih s številkami prinesete v ta lik.

Jože Stabej

Svetopisemski kraji

8	-----

11	-----

14	-----

22	-----

Včasih v odlomkih iz modernih oper zijajo, ne pa pojejo.

Kdor ne mara ratluka, ni za sladkarije.

S slabimi zobmi moraš znati gristi.

Kruh se sme lomiti le nad mizo.

Če je miš poljska, Gorazd ve, kako jo ujame.

Odkar je prišla v nebesa, Marija pomaga vernikom.

V vsakem zgornjem stavku se skriva po eno zemljepisno ime, ki je vsaj kdaj omenjeno v *Svetem pismu* (npr. v stavku »Do izboljšave bi pomagali le jasni predlogi« najdemo ime Galileja: ... pomaGALI LE JAsni ...). Iskana imena so (v pomešanem zaporedju!): gorovje, kjer je pristal Noe – reka v Mezopotamiji – mesto in pokrajina, od koder je bil usmiljeni potnik v evangeliju po Luku – dežela, katere kralj Kir je Judom dovolil vrnitev iz pregnanstva – gora, s katere je šel Jezus v nebesa – kraj na otoku Lezbosu, kjer se je ustavil Pavel na poti v Jeruzalem.

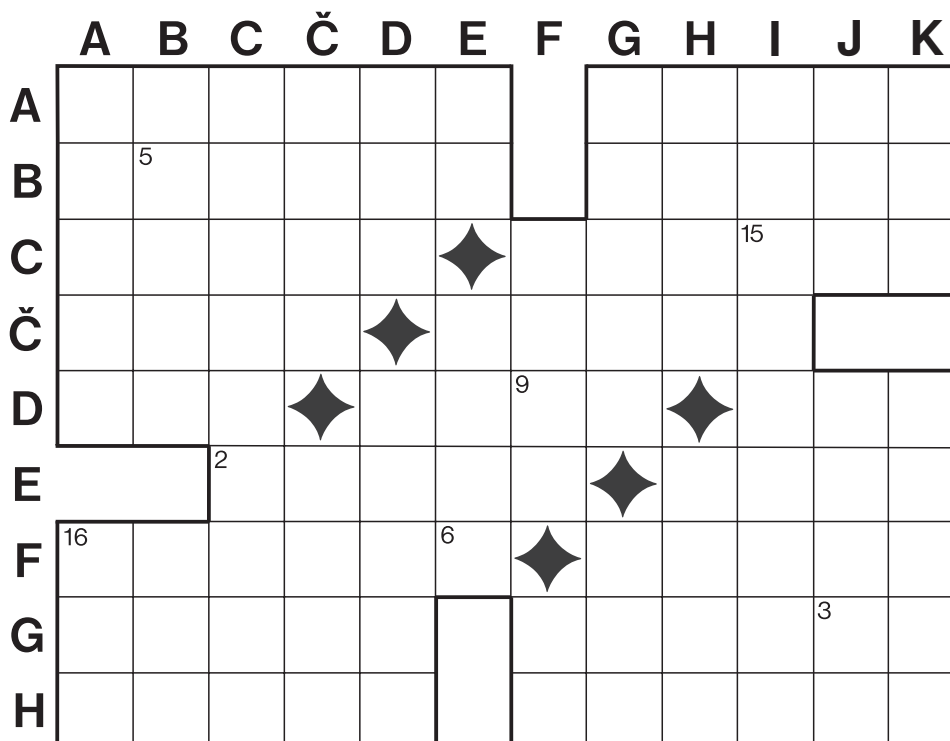
Začetnice najdenih besed dajo otok ob turški obali, kjer je Janez imel videnja za Razodetje.

UGANKARSKI KOT(L)IČEK

Križanka

Vodoravno: A izključitev (npr. toka s stikalom) – umetnik, ki dela skulpture, B krilu podobno oblačilo v nekaterih azijskih deželah (iz istih črk kot Gonars) – okusna morska riba, C prožna, raztegljiva pletenina – ljubljanska operna mezzosopranistka (Božena), Č okrasen pramen ob robu preproge – tatinska ptica, D uradni spis – ostanek podrtega drevesa – žre železo, E Izakov sin, ki je spodrinil brata Ezava – pesnik, F hrup, trušč – »nova ... dobro pometa«, G ranocelnik – majhen list; feljton, H spogledovanje, ljubimkanje – krtova »piramida«.

Navpično: A polotok s Piranom in Strunjanom – grški otok v Jonskem morju (Korfu), B besedilo, s katerim se kaj zareče – nekdanja ploščinska mera, oral, C verniki v Kristusa, Č mesto Škofja ... – Ober, D ameriška pevka (Yoko), Lennonova vdova – ničvredna roba, izmeček, E začetnici pesnika Golie – kos pohištva za sedenje, F vanj se spusti krsta – kratica za Ljudsko knjigo, G izdelovalec lesenih delov vozov – »... ljudem na zemlji«, H njegovo glavno mesto je Bagdad – stisnjena dlan s prsti, I slavni italijanski tenorist (Luciano), J ime pesnice Škerl – košutin samec, K jastog ali rarog – nenaden vojaški naskok.

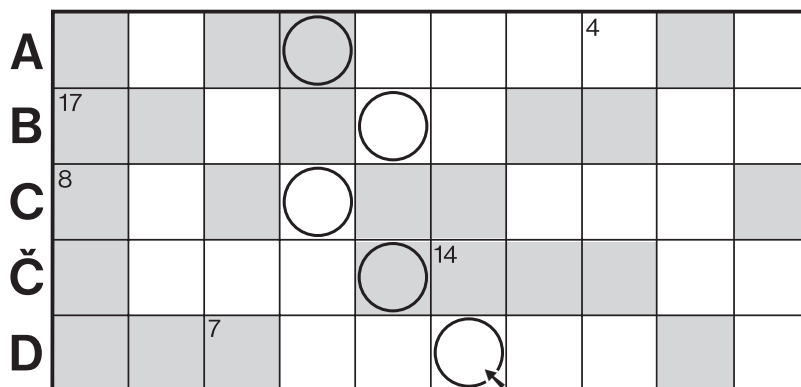

UGANKARSKI KOT(L)IČEK

Izpolnjevanka

Nekaj črk je za pomoč že vpisanih. Besede pomenijo: A ploščina, površina v kvadratnih (kilo)metrih, B nje-no nasprotje je levičarka, C glavno mesto Rhode Islanda, zvezne države ZDA (po angleško pomeni [Božja] previ-dnost), Č peterostopni verz, D javni (kulturni, športni, zabavni) dogodek.

Na obarvanih poljih dobite slovenski pregovor, na poljih s krogci, brano od spodaj navzgor, pa ime junaka, ki je premagal Goljata.

Rešitve ugank str. 244–247 (Jože Stabej)

Končna misel: Upanje pa ne osramoti, ker je Božja ljubezen izlita v naša srca po Svetem Duhu, ki nam je bil dan.

Svetopisemski kraji: Perzija, Ararat, Tigris, Mitilena, Ojska gora, Samarija. Patmos.

Rebus: dež »EL«, A iz RA, EL = dežela Izrael.

Zlogovna križanka. Vod. A izklop, kípár, B sarong, orada, C triko, Glavak, C resa, sraka, D akt, štor, rja, E Jakob, poet, F kraval, metla, G ranar, listek, H flirt, krtina. Navp.: E P(avel) G(olia).

Satje: 1. Kanaan, 2. srnjak, 3. Rialto, 4. nosnik, 5. heroin, 6. okršek, 7. Ticino.

Praznik: 1. sve-tilnik, 2. bra-to-mor, 3. sr-rešn-ik, 4. Mar-jer-ica, 5. b-elo-uška, 6. in-terier, 7. kri-čacka. Sveto rešnje telo in kri.

Izpolnjevanka: A kvadratura, B desničarka, C Providence, C pentameter, D priredi-tev. Ko denar poide, pamet pride; David.

KAZALO

- 6 Kalendarij 2011
- 30 Prazniki v letu 2011 *Ivan Mohar*
- 32 Astronomski dogodki v letu 2011 *Bojan Kambič*
- 41 Vrtni koledar *Jolanda Pibernik*
- 52 Slovenija – 20 let samostojnosti *Dr. Stane Granda*

NARAVA

- 61 »Zemlja se krči« *Dr. Rajko Pavlovec*
- 67 Voda, naše upanje *Janez Bizjak*
- 70 Senožeti *Dr. Jože Bavcon*
- 76 Med vrtovi *Jože Strgar*
- 79 »Zelo sem zadovoljna« *Marjana Lavrič*
- 83 »Prihaja stoletje kakovosti« *Marjana Lavrič*
- 88 »Odločitev je prava« *Marjana Lavrič*

ZDRAVJE IN VZGOJA

- 92 O zmernosti *Dr. Hubert Požarnik*
- 96 Duševne stiske *Dr. Angelca Žerovnik*
- 101 Optimizem in zdravje *Dr. Nina Mazi*

PO DOMOVINI IN SVETU

- 107 Panonsko haloško narečje *Akad. dr. Zinka Zorko*
- 115 Dober dan *Milenko Strašek*
- 116 Vse znova domisliti *Jože Zadravec*
- 124 Odkupovanje ujetnikov *Dr. Ignacij Voje*

KULTURA

- 127 Kakor družinski člani *Akad. dr. Kajetan Gantar*
131 Slovenska arhitektura *Janez Suhadolc*
139 Stara, večna modrost Vzhoda *Albin Belko*

VERA

- 141 Nekaj Credov, napisanih za Mohorjevo *Akad. dr. Alojz Rebula*
150 »Sonce mojega življenja« *Hrabroslav Lokošek*
152 Veliki pok *Matija Remše*

SPOMINJAMO SE

- 155 Ivan Anton Apostel – o. Bernard Mariborski *Bogo Jakopič*
156 Skoro bo noč *Danijela Zupan*
157 Karel Mihael grof Attems *Bogo Jakopič*
160 Mož dolžnosti *Akad. ddr. Jože Maček*
171 Svetilnik slovenstva *Renato Podbersič ml.*

PRAZNUJEMO

- 177 Akad. Zorko Simčič *France Pibernik*
179 Prim. dr. Anton Prijatelj *Dr. Franc Štolfa*
181 Akad. dr. Janko Kos *Dr. Katarina Bogataj Gradišnik*
184 Dr. Edo Škulj *Dr. Primož Kuret*
186 Prim. dr. Jože Felc *Dr. Vinko Cuderman*
189 Vrstni red *Ester Srdarev*

LEPOSLOVJE

- 190 Res pravi pekel *Josip Prelesnik*
199 Jablana, ki je ni več *Berta Golob*
202 Zdaj so drugačni časi *Mira Dobravec*
206 Pesem, čista pesem *Dr. p. Vladimir Kos*

- 207 Do cilja *Vinko Šmajš*
210 Vrnitev v življenje *Ivan Žigart*
212 Sem mislila ... *Jožica Vrcelj*
213 Trpko spoznanje *Stanislav Koštric*
214 Legenda o polni luni *Michael Ende*
223 Koper *Alja Furlan*
225 Najsrečnejši dan *Tomaž Iskra*

KRONIKE

- 229 Iz poročila Celjske Mohorjeve družbe za leto 2009
235 Iz kronike *Alenka Veber*
244 Dejavnost Goriške Mohorjeve družbe *Marko Tavčar*
248 Dejavnost Mohorjeve družbe Celovec *Dr. Anton Koren*
252 Spomni se *Milena Šoukal*

RAZVEDRILO

- 253 Ugankarski kot(!!)iček *Jože Stabej*

Mohorjev koledar 2011 - Izdala in založila Društvo Mohorjeva družba (predsednik Jože Planinšek)
in Celjska Mohorjeva družba, d. o. o. (direktor Jože Faganel) - Natisnila Tiskarna Hren, Ljubljana,
v 5300 izvodih - Celje 2010 - ISSN 1318-5462